

Cvičebnice staročeského tvarosloví

JAROSLAV PORÁK

UNIVERZITA KARLOVA ● PRAHA

Praha 1983

	strana
Úvodem	5
<u>Část první: Cvičení</u>	7
Pokyny k práci s cvičeními	8
Podstatná jména (cv. 1 - 34)	12
Přídavná jména (cv. 35 - 51)	26
Zájmena (cv. 52 - 66)	32
Číslovky (cv. 67 - 76)	38
Slovesa (cv. 77 - 121)	42
<u>Část druhá: Přehled staročeského tvarosloví</u>	65
Skloňování	66
Podstatná jména	67
Přídavná jména	79
Zájmena	84
Číslovky	90
Slovesa	91
<u>Část třetí: Texty</u>	119
Ediční zásady	120
Zakládací listina kapituly litoměřické	121
Slovo do světa stvoření	121
Jidáš	122
Alexandreida: Zlomek Budějovickomuzejní	124
Zlomek Svatovítský	125
Dalimilova kronika	132
Hradecký rukopis	137
Mastičkář	145
Legenda o sv. Kateřině	157
Tomáš Štítný	165
Evangelium sv. Matouše s výkladem	169
Životy svatých otců	171
Podkoní a žák	173
Smil Flaška z Pardubic: Nová rada	178
Tkadleček	184
Kronika Trojanská	187
Marco Polo: Milion	190
Jan Hus: Postila	192
Poslední list	193
Seznam citovaných památek a zkratk rukopisů	195
Přehled nejdůležitější literatury	201
Seznam mluvnických zkratk	203
Diferenční slovníček	205

Ú v o d e m

Cílem přednášek a seminářů z historické mluvnice není jen poznání staré češtiny. Tyto znalosti jsou prostředkem také k hlubšímu poznání současného jazyka: jde o to, aby bohemista nejen znal normu současného jazyka a její kodifikaci, ale aby také dovedl vidět tento současný stav jako výsledek určitého vývoje a aby tak dnešní češtině lépe rozuměl. V morfologii českého jazyka je např. řada nepravidelností a výjimek a je třeba aspoň zčásti, v hlavních rysech znát příčiny tohoto stavu, vidět, jakým vývojem jazyk k současnému stavu dospěl, vidět, jak často se navzájem prolínají faktory fonologické, morfologické i slovo tvorné a syntaktické.

K hlubšímu poznání staročeského tvarosloví a k soustavnějšímu seznámení s některými hlavními rysy jeho vývoje má sloužit i tato pomůcka. Jejím úkolem je dát posluchačům dostatek příkladů na probírané morfologické jevy a dostatek možností k jejich procvičování a interpretaci. Proto jsou cvičení uspořádána tak, aby odpovídala členění morfologie a jednotlivým partiím přednášek a vysokoškolských učebnic. Doklady v jednotlivých cvičeních jsou číslovány, takže je možné při zadávání přípravy na seminář a při vlastní interpretaci se ve cvičeních snadno orientovat. Aby se posluchači mohli zaměřovat pouze na morfologickou interpretaci, jsou doklady transkribovány, kromě případů, kdy účel cvičení vyžaduje doklady netranskribované. U některých jevů (hojněji pak zvláště u morfologie slovesa) jsou pro srovnání přidány tvary staroslověnské a ruské. V některých výrazných případech, kdy vývoj v nářečích českého jazyka je výrazněji odlišný od normy spisovné, uvádějí se i doklady nářeční.

Většina dokladů má kontext dostačující k tomu, aby se na nich posluchači mohli seznamovat i s některými staročeskými jevy syntaktickými a zvláštnostmi lexikálními. - Při interpretaci je možno se podle potřeby zaměřovat i na některé další jevy hláskoslovné, vedle těch, jejichž výklad je pro určení daného tvaru a jeho vývoje nezbytný.

Podle toho, co už bylo probráno, je vhodné ve cvičeních interpretovat i jevy už dříve probrané, které se tu vedle jevu nového vyskytují.

V neposlední řadě je tato příručka určena pro posluchače externího a dálkového studia, kteří nemají možnost účastnit se práce ve staročeském semináři. Práce s cvičeními a interpretace textů jim pomáhá procvičovat znalosti a učí je používat těchto teoretických znalostí při výkladu konkrétních tvarů slov.

Ve druhém oddílu cvičebnice jsou souvislé ukázky ze staročeských textů 14. a 15. století; ty jsou určeny k všestranné interpretaci hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické, případně i etymologické. Základ tohoto oddílu tvoří texty netranskribované, ale uvádějí se i ukázky transkribované.

Ve třetím oddílu je přehled staročeského skloňování a časování, obsahující paradigmaty s poznámkami k jednotlivým tvarům a jednotlivým slovům. Mají sloužit jako pomůcka pro snadnější orientaci posluchače při interpretaci, nemohou však a nechtějí být náhradou za učebnici.

Pro informaci připojujeme přehled nejdůležitější literatury, s níž se při interpretaci pracuje.

Dále obsahuje naše cvičebnice seznam zkratk rukopisů a památek, ze kterých jsou doklady čerpány. Je tu také vždy aspoň stručná charakteristika památky a uvádí se i doba vzniku rukopisu nebo vydání knihy, což má svůj význam při interpretaci vývoje morfologických jevů, protože je tak možno daný tvar časově zařadit.

V závěru cvičebnice je stručný slovníček obsahující výrazy ze cvičení, jejichž význam se podstatněji liší od současné češtiny nebo slov dnes už neexistujících.

Poznámka:

Toto čtvrté vydání vzniklo podstatným přepracováním a pozměněním dosavadní Cvičebnice staročeského tvarosloví (její třetí vydání vyšlo v r. 1970).

Část první

CVIČENÍ

Pokyny k práci s cvičeními

Při morfologické interpretaci daného tvaru v dokladu je třeba nejprve tento tvar určit. U slovesa určíme osobu, číslo, čas, způsob, rod (slovesný), vid, infinitivní a přítomní třídu; složený slovesný tvar určíme obdobně (např. "bě nesl" je opisné préteritum slovesa "nésti", tvořené l-ovým participiem významového slovesa a aoristem pomocného slovesa "býti", pak interpretujeme obě části zvlášť, tedy i tvar pomocného slovesa). - U jmen (podstatných, přídavných, číslovek a zájmen) určíme pád, číslo, rod a deklinaci (kmen, u některých zájmen a číslovek pak typ zájmenného skloňování) a původ koncovky (např. "z hradu" je gen. sg. mask. o-kmenového, koncovka je původně u-kmenová).

Důležitou součástí interpretace je soustavné srovnávání se stavem novočeským a výklad současného stavu jako výsledku historického vývoje. U každého dokladu je nezbytné časové zařazení (z které památky a z které doby pochází).

Další součástí interpretace je stanovení všech morfologických alternací (hláskových střídání) ve tvarech daného slova a výklad vzniku těchto alternací (počínaje stavem praslovanským).

Pro ilustraci uvádíme interpretaci některých dokladů:

Cv. 1, doklad 1: leží zabit ot mlata (Alx)

"mlata" je gen. sg. o-kmenového substantiva "mlat" (v praslovanštině byla v nom. koncovka tvrdý jer). Koncovka genitivu je původní, o-kmenová. Dnes mají tvrdá maskulina neživotná většinou u-kmenovou koncovku -u, jen určité skupiny jmen mají koncovku -a (o tom srov. Havránek - Jedlička, Česká mluvnice, str. 132 - 133); životná mají v gen. sg. koncovku -a, je tedy v gen. sg. koncovek -u a -a ze značné části využito k rozlišení kategorie životnosti a neživotnosti (o tom srov. Vážný, Historická mluvnice česká II, 1, str. 26 - poznámky k jednotlivým pádům mužských o-kmenů, a s. 12 - kapitola o kategorii životnosti). Doklad je ze 14. st., kdy užití koncovky se ještě do značné míry řídilo původní kmenovou příslušností substantiva.

Cv. 35, doklad č. 1: Dobrojtro! (Hrad)

Doklad je z rukopisu Hradeckého z poloviny 14. stol. Jde o jmenný tvar adjektiva, nom. sg. neutra o-kmenového, ve funkci přívlastku. U Vážného, s. 97, se vykládá, že v přívlastku byly jmenné tvary už v nejstarších památkách jevem řídkým nebo výjimečným. V rejstříku je uvedeno také heslo "dobrojtro" a na s. 102 najdeme poučení o vzniku tohoto pozdravu z "dobro jutro". Potřebujeme však ještě vědět, proč je

tu užito jmenného tvaru. V Gebauerově historické mluvnici, část Skloňování, poučení o tom také nenajdeme; je třeba vědět, že pokud jde o významosloví, má je Gebauer ve skladbě (podobně jako v Trávníčkově Mluvnici spisovné češtiny). Podle obsahu si v Gebauerově skladbě najdeme kapitolu o jmenných tvarech adjektiv a v ní na s. 198 - 199 čteme, že v staroslověnštině (a podobně i ve staré češtině) má adjektivum jmenný tvar v případech, kdy toto adjektivum tvoří se substantivem zvláštní ustálenou jednotku a je vlastním jménem této jednotky. - Náš pozdrav je také ustálenou jednotkou, ve které se mohl snáze udržet jmenný tvar. Je však také možné, že "dobrojtro" je původu přísudkového ("dobro budiž jutro"), a ve jmenném přísudku (se sponou nebo bez ní) se jmenné tvary ve starší době hojně vyskytovaly, zatímco v přívlastku převládá tvar složený. Poměrně dosti časté jsou jmenné tvary adjektiv dodnes v ruštině; v češtině jsou velmi omezeny (výklad o tom je možno najít v některé mluvnici současné češtiny, např. v Havránkově - Jedličkové České mluvnici nebo v Trávníčkově Mluvnici spisovné češtiny). - Dnes je v tomto pozdravu tvar složený.

Cv. 52, doklad č. 4: ze mě (ŽaltKlem)

"mě" je gen. sg. zájmena "jáz". Původní genitivní tvar zní "mne", tvar "mě" je tvar akuzativní, který proniká do genitivu, podobně jako zase tvar genitivní proniká do akuzativu. Poučení o tom srov. u Vážného, s. 120 - 121, kapitola o skloňování osobních zájmen. Dále je třeba podle některé mluvnice současné spisovné češtiny získat poučení o tom, kdy se užívá tzv. delších tvarů (přízvučných) a kdy tzv. kratších (nepřízvučných, enklitických), o postavení enklitik ve větě a o problematice užívání dvojích tvarů u zájmena "já", kde je situace trochu jiná než u zájmena pro 2. a 3. osobu (ty, on). U Vážného v kapitole o zájmenech osobních je třeba vyhledat poučení o tom, kdy a z jakých asi příčin zaniklo koncové -z ve tvaru nominativu "jáz". - O výslovnosti tvaru "mě" (mně - mje), jež souvisí se ztrátou jotace, najdeme výklad na příslušném místě u Komárka, Historická mluvnice česká).

Cv. 68, doklad č. 5: po dvou letú (Pror)

"dvú" je lok. duálu číslovky "dva", rod ženský, zájmené skloňování tvrdé. Číslovky "dva, oba" dodnes jediné zachovaly původní duálové skloňování se třemi tvary (ovšem jen ve spisovné češtině - v obecné češtině a dialektech pronikají tvary nové, např. dvoum). Poučení o duálu a o jeho ústupu najdeme v Gebauerově Skladbě (podle obsahu) v kapitole o duálu na str. 98n. - jde o mluvnický význam, užívání tvarů, tedy o významosloví, které se dříve v gramatikách řadilo do syntaxe.

Cv. 77, doklad č. 4: nelzě minúti tomu, již umřieti

muši (Štít)

"muši" je 1. os. sg. prezenta, indikativ, aktivum, vid nedokonavý (modální slovesa

mají jen vid nedokonavý, viz Havránek - Jedlička, Česká mluvnice, str. 223), infinitivní třída 3. (musěti) nebo 4. (musiti), prez. třída 4. (mušu - musíš). Koncovka -i vznikla přehláskou ze staršího u po měkkých souhláskách (srov. Komárek, str. 115 - 116). Po r. 1 300 se objevuje u řady sloves 3. (5.) a 4. prez. třídy v 1. os. sg. prezenta koncovka -m od sloves atematických. Střídání s - š (musiti - mušu) je obdobné jako u prositi - prošu, kde š je za prasl. *s₁ (GČ, str. 301). Sloveso "muset" je přejato z němčiny, a za cizí s bývá v češtině š: odtud podoby (dnes nářeční) muším, mušet (Komárek, str. 109, Gebauer, Hláskosloví, str. 485). Tyto údaje je možno shromáždit celkem snadno tak, že si v rejstříku ke Gebauerovu Časování najdeme sloveso "musiti" a projdeme stránky, ke kterým se odkazuje. Substituci š za cizí s najdeme u Komárka, ne sice v rejstříku, ale v přehledu inventáře hlásek v češtině 14. stol.

Cv. 89, doklad č. 19: Radislav užěšě sě knězě českého (Dal)

"užěšě sě" je 3. os. sg., aorist (u tvaru 2. a 3. os. sg. se nepozná, zda jde o aorist asigmatický nebo sigmatický sekundární - tedy 1. os. sg. "užas" nebo "užěsech"), indikativ, aktivum, dokonavý vid, inf. třída 2., prez. 2. (typ "tisknutí" - v kterých tvarech se tento typ liší od typu "minúti", najdeme v každé novočeské mluvnici nebo v GČ). Střídání a - ě v kořeni (základu) je způsobeno přehláskou ä > ě ze 12. stol. (Komárek, str. 62n, zejm. str. 66, odst. 8): ve všech tvarech, kde za ä následovala tvrdá souhláska, nebyly pro přehlásku podmínky: bylo tedy např. "užasl", ale "užěsli". Později docházelo u tohoto slovesa působením analogie k vyrovnávání této alternace, takže dnes je ve všech tvarech tohoto slovesa v kořeni -a- (srov. GČ, str. 259 - opět možno najít podle rejstříku u slovesa "žasnúti"; v rejstříku je ovšem třeba vždy hledat sloveso bez předpony!). K vyrovnávání působením analogie docházelo i u jiných sloves a jmen, srov. Komárek, str. 66. - Aorist asigmatický i signatický má u tohoto slovesa ve 2. a 3. os. sg. koncovku -e, je tedy třeba vyložit v tomto dokladu psaní s -ě (krátké jať). U Komárka, str. 95 (Poznámky k jednotlivým hláskám ve staré češtině 14. století, hlásky ě, ie) o tom žádné poučení nenajdeme, jen odkaz na kapitolu o ztrátě jotace, § 47. A souvislost tohoto dokladu se ztrátou jotace je pravděpodobná: V § 47 na str. 121, odst. 2, je výklad o tom, že ztráta jotace se projevuje jednak tím, že místo ě se píše e, jednak tím, že místo e se píše ě tzv. zvrtnou písečkou analogií. V našem případě tedy psaní ě místo e vysvětlíme zvrtnou písečkou analogií.

Cv. 114, doklad č. 2: I vecie bratrzi fwei: Nane[te kamenye! I [ne[u hromadu i giechu na nyei (Comest)

Nejprve přepis celého dokladu: "I vecě bratří svėj: Naneste kamenie! I snešú hromadu a jěchu na niej." - Poznámky k přepisu: Pokud jde o dlouhé (ie) a krátké (ě) jať, "vecě" je 3. os. sg. aoristu sigmatického primárního, tedy krátké ě (je to 5. třída inf.); giechu je podle kontextu tvar slovesa "jiesti", podle koncovky -chu aorist, a už v rejstříku GČ u slovesa "jiesti" zjistíme, že v aoristu je krátké jať, tedy "jěchu" (imperfektum zní "jědiech"). I z tohoto krátkého úryvku vidí-

me, že písař Comestora psal krátké jať obvykle spřežkou ie, dlouhé jať pak spřežkou ye. Ve tvaru "bratří" je dlouhé í, protože je to tvar dat. sg. fem. od kolektiva "ta bratřie" (-ja-kmen jako "paní"); že je to dat., o tom svědčí tvar zájmena přivlastňovacího "svěj" (že zde je dlouhé é, zjistíme u Vážného v kapitole o skloňování přivlastňovacích zájmen). Pokud pak jde o tvar "snesú", ten podle formy může být 3. os. pl. futura nebo aoristu asigmatického - "snesou" nebo "snesli". Do kontextu lépe zapadá minulý čas: snesli hromadu a jedli na ní. Tvar "snesú" je tedy 3. os. pl., aorist asigmatický, indikativ, aktivum, vid dokonavý, inf. třída 1., přítomní třída rovněž 1.

Podstatná jména

1.

Určujte tvary genitivu mužských o-, jo- a u-kmenů, vyložte původ koncovky a srovnejte se stavem v současné spisovné češtině:

1. leží zabit ot mlata (Alx) - 2. kdež ti nebude do smiecha (Alx) - 3. sta se to časa jednoho (Alx) - 4. tu stranu ot slunce vzhoda (Alx) - 5. vy jste hadového roda, ješčerčieho k tomu ploda (Hrad) - 6. bieše již právě bez uma, nejmajíc v sobě rozuma (Hrad) - 7. svatý Prokop jest slovenského roda (Hrad) - 8. před ním množstvie lida bieše (Hrad) - 9. nebudeš následovati zástupa (Hus) - 10. by kterého páně zámka mohli dosáhnúti (PoprRožmb) - 11. buď vždy prospěcha hledaje (Baw) - 12. želíš zlého čina (Baw) - 13. očiščen budu ot velikého hřiecha (ŽaltKlem) - 14. (kněz) buď kostela zbaven (Hus) - 15. aby dávali od křtu, od pohřebu, od svatého oleje (Hus) - 16. nebraň hřiechu svého (Hus) - 17. v skrytu přiebytku svého (ŽaltKlem) - 18. (on) jest pojičil samostřieľa Maršovi pilařovi (PoprRožmb) - 19. neměls českého jazyku pohaněti (Budyš) - 20. z přetvrděho lesu (Alx) - 21. nejednú sem od rozličného rozbroje mysli oddechl (Štít) - 22. u pekelného řetězě (Hrad) - 23. mluvieše jako bez smysla (Hrad) - 24. ten bieše dobrého smyslu (Dal) - 25. Nalez kroniku u knězě starého u Boleslavi (Dal) - 26. tys mě zbavil bratrcě mého (Dal) - 27. Přemysl vsta z chlapieho sboru a jide do Libušina dvoru (Dal) - 28. z Vlastislavova roda (Dal) - 29. ijeden neúfaj do rodu velikého ani do smyslu chytrého (Dal) - 30. z toho lúpeže (PoprRožmb) - 31. nasál jest kú-kole (Hus) - 32. půl litre (svčes. nář)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. рѣба - 2. отъца - 3. коня - 4. меда - 5. меаоу - 6. домоу
7. человека - 8. отца - 9. учителя - 10. дома - 11. много народа - 13. чашка чаю

2.

Určujte tvary dativu sg. těchto kmenů, vylčte původ koncovky a zdůvodněte její užití:

1. bratr bratru nerozumě (Dal) - 2. kněz Václav jede k tomu sboru (Dal) - 3. káza Oldřichovi hlavu stieti (Dal) - 4. ihned vypade meč z ruky Boleslavovi (Dal) - 5. je se knězi Václavovi pletichy dávati (Dal) - 6. Strachkvasovi mnichu biskupstva postúpiti chtieše (Dal) - 7. úsilno se ostnovi spierati (Alx) - 8. tvrdo

jest proti ostnu zpěčiti se (AktaBratr I) - 9. nu, zvěžte k bojovi (Dal) - 10. požehnal domovi izrahelskému (ŽaltKlem)

Srovnejte s tvary staroslověnskými:

1. раБОУ - 2. отьцоу - 3. коню - 4. сыноу - 5. сынови - 6. домови - 7. исоусови

3.

Určujte tvary akuzativu sg. těchto kmenů a zdůvodněte její užití:

1. ta žena bude jmieti svůj muž (Hrad) - 2. (oni) sú svatý duch přijěli (Leg) - 3. z okolních tvrzi potočichu posel brzý (Alx) - 4. jide před král čsná kmeticě (Alx) - 5. viece než dřiev pro buóh činili (Hrad) - 6. ti (opilci) své břicho za buóh mají (Hrad) - 7. v umučený buóh věříš (LegKat) - 8. (žáby) za král pně mějiechu (Dal) - 9. črt v Strachkvas vstúpi (Dal, rkp. lobkovický) - 10. črt v Strachkvasa vstúpi (Dal, ostatní rukopisy) - 11. musíte za kněz silného muže mieti (Dal) - 12. z které země radíš nám kněžě vzieti (Dal) - 13. nejedna střěla šlechtný kóň proletěla (Alx) - 14. toho na ten kóň vsadiece, veďtež ho sem (Dal) - 15. bieše sobě kázal beránek upraviti (Hrad) - 16. jeden vuól jsú ukradli (PoprRožmb) - 17. pak mi dal ten zajiec (PoprRožmb) - 18. muž jeden, vzem ten had, v svém domé chova (Baw) - 19. liska mnieše oklamajíc čbána (Hrad) - 20. vsedl na kuóň pěkný (ŠmerhKron) - 21. mieti toho berana (Troj) - 22. z kněze ne biskupa, ale vlka aneb supa udělal (Konáč) - 23. s sokolem, jejž sem pustil na bažant (ŠmerhKron) - 24. potkal jsem Daniele (měst. kn. Uh. Brod) - 25. mjeli zmy koňa (slez. nář.)

4.

Určujte tvary vokativu sg. těchto kmenů:

1. čso mně, biskupe, dáš? (Hrad) - 2. ó, mój květe! (Hrad) - 3. dobrý družě, tu (mast) prodaj nem (Mast) - 4. násilníče, nemluv toho! (Baw) - 5. Aj, ty skupče, chceš zamnoho (Baw) - 6. Kmošku, do tebe mi se viery nadieti (Dal) - 7. milý brachu (ZrcKrál) - 8. Běda tobě, Hus! (VýbAkad 2./1) - 9. řci, tiesaři, zlý oblude (LegKat) - 10. Apoštole! (ŠmerhKron) - 11. stvořiteli! (ŠmerhKron) - 12. Otče milý! (ŠmerhKron) - 13. Synovče! (Troj) - Panovníče! (KomDvéře) - 14. Přieteli milý! (ŠmerhKron) - 15. Dne! (ŠmerhKron) - 16. Následovníče! (ŠmerhKron) - 17. Vrahu! (ŠmerhKron) - 18. Synu! (ŠmerhKron)

Určujte tvary lokálu sg. těchto kmenů, vyložte původ koncovky a srovnejte se s stavem v současné spisovné češtině:

1. po bozě tvorci túžieše (Hrad) - 2. Nenie zdravie jěmu u bozě jeho (ŽaltKlem) -
3. veselte se v hospodině (ŽaltKlem) - 4. o svém mistřě ničse netbáš (Mast) -
5. seděl na velblúdě (Alx) - 6. o zlém súsědě (Hrad) - 7. druh o družě nevědieše (Hrad) - 8. řečská země v míře stáše (Alx) - 9. (on) v tom bludě mdléše (Hrad) -
10. (on) uzřě ve sně tři bohyně (Alx) - 11. bě u velikém potě (Alx) - 12. sláma v snopě (Alx) - 13. v jednom domě (Alx) - 14. lidé v tom domu (Hus) - 15. seděl si na súde (ŽaltKlem) - 16. v chrámě svém (ŽaltKlem) - 17. spomocník v zámutcě (ŽaltKlem) - 18. při jednom svátčě (Hrad) - 19. I přikázal sem, aby jich (= bran) neotevřěli, jeliž po svátku. (Hus) - 20. by tma po všem světu jako v měšě (Hrad) -
21. v luzě nebo v háji (Alx) - 22. při morském břězě (Alx) - 23. ještě stáchu, boj berúce, o poběžě nevěduce (Alx) - 24. v onom piesce (Alx) - 25. byl na rybníce (PoprRožmb) - 26. na Koňském trze (PoprRožmb) - 27. bude-li v hřieše smrteelném (Hus) - 28. v skrytu přiebytka svého (ŽaltKlem) - 29. po světu blúdíte (Hrad) -
30. kto chce v domu škody zbyti (Dal) - 31. o kamenu drahém (Baw) - 32. lev po lesu běháše (Baw) - 33. na lpě ptáci zviezli (Budyš) - 34. v tom korábi (Štít) -
35. ve křstu (Hus) - 36. na palácu (ŠmerhKron) - 37. na jeho jazyku (ŠmerhKron) -
38. v Jeruzalémě (ŠmerhKron) - 39. na královském paláce (ŠmerhKron) - 40. v verštatě svém (KomDvéře) - 41. v hněvě (Troj) - 42. v kotle (KomDvéře) - 43. v svém smysle (ChelčPost) - 44. po svatém Martině (měst. kn. Uh. Brod) - 45. po manželu svém (VelKal)
46. po řečníku to knězi pověděchu (Dal) - 47. na Přemyslu otázachu, které by bylo znamenie suché otky zkvetenie (Dal) - 48. Přemysl jí (= Vlastě) po posle povědě (Dal) - 49. o Libušinu otci múdrém (Dal) - 50. o svatém Václavovi (Dal) - 51. o dobrém Ščepánu královi (Dal) - 52. vdova po p. Petrovi z Rožmberka, nejvyšším komorníku (VelKal) - 53. proti markrabovi rakouskému (VelKal) - 54. v lesi (výchmor. nář.) - 55. na vozi (výchmor. nář.) - 56. ve dvori (výchmor. nář.) - 57. upeče se to na voleju (střmor. nář.)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. рабѣ - 2. краи - 3. отъчи - 4. сыноу
5. о доме - 6. об учителе - 7. о лесе - 8. в лесу

Určujte tvary nominativu pl. těchto kmenů, vyložte původ a užití koncovky:

1. obličěji vaši (ŽaltKlem) - 2. přikryti jsou hřieši (ŽaltKlem) - 3. skutci je již mrzie (ŽaltKlem) - 4. zámutci srdcě mého rozmnoženi sú (ŽaltKlem) - 5. zdeť jsou největší koláči (Hrad) - 6. viera a tvoji čini, ta tě již zdravu učiní (Hrad) -
7. minuchu mnozí roci - 8. krvaví jdú potoci (Alx) - běchu lítí čěsi (Alx) -
10. štíti se zlatem lskniechu (Alx) - 11. v ten čas tací dni biechu (Alx) - 12. ti koni stáli jsou u Bedřicha z Popovic (PoprRožmb) - 13. jejich koně a zbraň k pohle-

zení příjemní nebyli (Beck) - 14. anděli mažíť její rány (LegKat) - 15. apoštoli se rozešli (Hrad) - 16. Apoštolé posielali sú jiné svaté (Hus) - 17. mluvie to sprostní dědi (Alx) - 18. vrazi zhynú (Budyš) - 19. počěchu se rovové otvierati (Hrad) - 20. tři pohanové (Hrad) - 21. Obratě súd, vy židové, velicíť sú v něm bludové (Hrad) - 22. Protož raziť vám, synové (Budyš) - 23. Čechy za knězem jako lvové jdiechu (Dal) - 24. větrové se obořichu (Alx) - 25. dluhové první prve platiti se mají (Brikcí) - 26. peníze tvoji buďte s tebou na zatracení (Hus) - 27. lidé u mšě bývali (Hrad) - 28. lidé se zhrozichu (Dal) - 29. jsou i črtie boží služebníci (Štít) - 30. ani přátelé, ani kteří tovařišie mohou tě z mé ruky vyprostiti (Štít) - 31. súdové (ŘHrubý) - 32. hajtmané (ŘHrubý) - 33. mnišie (ŘHrubý) - 34. ti Francouzové (Velkal) - 35. lotří utok učinili (Konáč) - 36. dva voze (výchmor. nář.) - 37. prvej nebyly ani autobuse (výchmor. nář.) - 38. Fčíl sú zlaté čase! (výchmor. nář.) - 39. ječmeňe mají pječné kláski (výchmor. nář.)

7.

Určujte tvary genitivu pl. těchto kmenů a vyložte původ koncovky:

1. zmučen a zbit všady z kořen (Hrad) - 2. (vrata) otvořena až do kořen (Alx) - 3. mnoho tisíc lidí zbichu (Baw) - 4. pět měsíc ho nevizu (Leg) - 5. devět měsíců (Hrad) - 6. bezčíslné vojsko z Rakús, z Míšně, z Úher, z Sas, z Korutan, z Bavor, z Polsky, z Čech, z Moravy, z Charvat, z Dalmacie, z Valach, z Chúnóv, z Slovan, z Srb (Budyš) - 7. v tu dobu v Uhřiech křesťan dosti bieše (Dal) - 8. mnoho Čech nerodi přijeti (Dal) - 9. budeť do čas běda (Dal) - 10. bojov se v zemi mnoho stalo (Dal) - 11. Bořivoj je se Němcov v zemi zvati (Dal) - 12. porbral konie pět (PoprRožmb) - 13. s obú stranú toho voza jedieše dvanádcet mužú (Alx) - 14. od svých přátel (ŠmerhKron) - 15. dvě nových manželú (ŠmerhKron) - 16. několik dní (Troj) - 17. svých koňov (Troj) - 18. plot z kolú (KomDvéře) - 19. svých potomkúv (měst. kn. Uh. Brod) - 20. dáti bez peněz (Hus) - 21. jag mi bylo dvaced rokúch (výchmor. nář.)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. рабъ - 2. сыновъ - 3. грѣховъ - 4. краи
5. народов - 6. много солдат

8.

Určujte tvary dativu a akuzativu pl. těchto kmenů a vyložte původ koncovky:

1. jeho vrahom bude běda (Dal) - 2. tiemto já mužom poleku (Dal) - 3. to miesto dachu cuzozemciem (Hrad) - 4. piše nám, mužiem, dětem, také ženám (Hrad) - 5. k chlapcom (jzčes. nář.) - 6. k svým hostem (ŠmerhKron) - 7. viděl přátely (Hrad) - 8. mezi Praženy přátely jmela (Dal) - 9. na koně své (ŽaltWittb) - 10. manžely (ŠmerhKron) - 11. včelař oule opatruje (KomDvéře) - 12. kupci vedou handle

(KomDvéře) - 13. dva dni (ŠmerhKron) - 14. po všecky dny (Konáč)

9.

Určujte tvary lokálu pl. těchto kmenů a vyložte původ koncovky:

1. v domiech jeho (ŽaltKlem) - 2. slávu řku tobě v národiech (ŽaltKlem) - 3. čísti knihy na hradiech nebo v domiech (Štít) - 4. chci praviti o jeho diviech i o jeho svatých činiech (Hrad) - 5. v tlumociech přinášel lecikaké věci (PoprRožmb) - 6. chciť pak řeči o ornátiech i kališiech (Budyš) - 7. v Bavořiech knieže bieše (Baw) - 8. na sněmích (ZrcKrál) - 9. v Budějevicích (PoprRožmb) - 10. ta smlúva se neutaji v Němcích (Baw) - 11. po všech krajích (Pass) - 12. Polené na Čechách všěch tvrzi dobychu (Dal) - 13. v soudech (HájKron) - 14. v okovách táhneš mě jako odsúzeného (Štít) - 15. ve vsech zpuósobích (ŠmerhKron) - 16. na přátelech svých (ŠmerhKron) - 17. v chrámích (KomDvéře) - 18. chodí po hampejzích (KomDvéře) - 19. o živlích (KomDvéře) - 20. o živlech (KomDvéře) - 21. o ptácích (KomDvéře) - 22. v jich koních (ChelčPost) - 23. ve snách (Blah)

Srovnejte s tvary staroslověnskými:

1. рабѣхъ - 2. краихъ - 3. домѣхъ

10.

Určujte tvary instrumentálu pl. těchto kmenů, vyložte původ koncovky a její užití:

1. s penězi (ŽaltWittb) - 2. obdržie kostel peněžmi (Hus) - 3. s obyvateli (Konáč) - 4. s mnohými muži (ŠmerhKron) - 5. s svými bratry (ŠmerhKron) - 6. mezi muži (Hrad) - 7. král hnu sě s vojmi s toho miesta (Alx) - 8. s pány a šlechticemi (Pulk) - 9. mezi vězněmi (Comest) - 10. svými zuby (HájKron) - 11. nad nepřátely (ŠmerhKron) - 12. mlátit cepami (KomDvéře) - 13. s hostmi (Troj) - 14. klénotmi (KomDvéře) - 15. svými vinšemi (KomDvéře) - 16. nahými mečmi (Konáč)

Srovnejte s tvary staroslověnskými:

1. рабы - 2. сыньми - 3. краи

11.

Určujte tvary duálu těchto kmenů:

1. v tom tlumoce byla jsta dva ornáty (PoprRožmb) - 2. byla s ním jiná dva člověky (Brikcí) - 3. byla dva bratra (GS) - 4. oba kněze sama na horu přijedešta (Dal) - 5. ten den stáli jsú v lesiech ve dvú houfú (PoprRožmb) - 6. nemohl prodati dvú sudú vína (Brikcí) - 7. Ondřej pojičil Volkéřovi dvú střelcí (PoprRožmb) - 8. pánoma slúží dvěma (Baw) - 9. před dvěma dnoma (Hrad) - 10. s dvěma pacholkoma (PoprRožmb) - 11. ten synoma zemi rozdělí (Dal) - 12. spadesta koňma přes vazy (Alx) - 13. rtoma svýma (ŽaltKlem) - 14. jemu dvěma penězma dlužen bieše (Dal)

12.

Určujte tvary maskulin na -janin:

1. jeden měšténín (Alx) - 2. zemené i měšténé budú se dvojiti (Dal) - 3. Pražané na Vršovicě křikú (Dal) - 4. všelicí zeméné a synové člověčí (ŽaltKlem) - 5. oni sú Kapadočéné (Leg) - 6. kněz počě vojensky do Polen jíti (Dal) - 7. Polené na Čechách všech tvrzí dobychu (Dal) - 8. Boleslav do Polan jide (Dal) - 9. počě se kněz raditi, kako by mohl Lučan zbyti (Dal) - 10. do Řek krále uherského český král zapuđi (Dal) - 11. sěmo, sěmo pojděte, zde se Pražan skryjete (Dal) - 12. tehdy což bě měščan předních, pojidú před svého krále (Alx) - 13. město nic jiného nenie, než měštan jednota (Brikcí) - 14. Lučéné sú Pražěnom dáni (Dal) - 15. ciešař posla pro zeměny (Baw) - 16. obdržě na Pražěnech dva boje i sěde na Vlastislavi, Pražěn se neboje (Dal) - 17. v tu dobu v Uhřiech křesťan dosti bieše (Dal) - 18. mezi Pražěny přátely jměla (Dal) - 19. zemani, zemané, zemanové (Prima principia)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. иероусалимѣне - 2. граждане - 3. житель (=gen. pl.)
4. граждане - 5. граждан - 6. гражданам - 7. гражданин

13.

Určujte tvary mužských jo-kmenů a všimějte si jejich dalšího vývoje:

1. Poděbradští sú ot kněze řebří na štít vzěli (Dal) - 2. Čechové po žebří na zed jdiechu (Dal) - 3. dělá řebrie z provazuóv (PoprRožmb) - 4. dělali jsú žebříky (PoprRožmb) - 5. bych ten hřebí zase vyňal (Hrad) - 6. nohy hřebími probichu (Hrad) - 7. viděla tvé nohy hřebími k kříži připaty (Hrad) - 8. klí miesto vápna jmějiechu (Dal) - 9. oni seděti mají ten pondělí po Smrteđné neděli (Beck) - 10. ten pátek před svatým Jiřím (PoprRožmb) - 11. před svatým Jiří (měst. kn. Uh. Brod) - 12. po svatém Jiljí (měst. kn. Uh. Brod) - 13. na den svatého Jiří (měst.

14.

Určujte tvary ženských a-kmenů:

1. kuroptva, když ji jastráb drží (Štít) - 2. vecě: Liška, co to neseš? (Hrad) - 3. máš tú cestú jěti (Dal) - 4. mnoho vrásk na čele (Baw) - 5. nechce tvých slez hledati (Hrad) - 6. jiných modlitv neuměji (Hrad) - 7. u dvorských desk (VýbAkad 1.) - 8. liška v kamnách čbána zoči (Hrad) - 9. domové biechu ozdobeni rytinami (Troj) - 10. z toho dostala jsta jemu sě dvě kopě grošův (PoprRožmb) - 11. vyjde- tař dvě olivě z něho (Dal) - 12. viděl dvě rybě (Konáč) - 13. dvě řecě přějedu (Dal) - 14. káza Prkošovi rucě i nozě utieti (Dal) - 15. by boj tvirdý s obú stranú (Alx) - 16. napsal na dvú kamennú dskú (Hrad) - 17. pod dvěma způsobama (Budyš) - 18. v kyčlách (KomDvéře)

15.

Určujte tvary mužských a-kmenů a sledujte jejich vývoj do současné češtiny:

1. otpusť sluzě svému (ŽaltKlem) - 2. mój syn tě k sluze přijal (LegKat) - 3. jich starostě Čech diechu (Dal) - 4. tys byl neudatná cketa (Dal) - 5. když by chlap vládyce směl políček dáti (Řád) - 6. vecě Kochan Mezcě, knězi polskému (Dal) - 7. páni Hovořě z viery poděkovachu (Dal) - 8. Oldřich z země Mezku vypudi (Dal) - 9. v tom nejsú bez viny i vládyky (Štít) - 10. biechu jich starosty (Alx) - 11. tam jidechu ty hrdiny (Baw) - 12. vykúpí hospodin dušě sluh svých (ŽaltKlem) - 13. tvým věrným sluhám (Budyš) - 14. dal moc sluhám svým (AktaBratr) - 15. o to se má král s radami rozvážiti (Beck) - 16. do prvního patriarchy (ŠmerhKron) - 17. (on) svého družbu má (KomDvéře) - 18. sluhy jsú věděli (ChelčPost) - 19. řeč- tí vývody (Konáč) - 20. sluhové (KomDvéře)

16.

Určujte tvary ženských ja-kmenů a dalších měkkých feminin a vyložte užití odlišných koncovek:

1. obec jest každého ohrada (Dal) - 2. u kohož je čieši nalezena (Comest) - 3. Li- bušě prorokyni bieše (Dal) - 4. ta knieni pohanská bieše (Dal) - 5. ta knieně vel- mi šlechetna byla (Dal) - 6. jedna poselkyni (Hrad) - 7. Němkyně nebude přieti li- du mému (Dal) - 8. Elžběta bieše bezdětkyň (EvOl) - 9. zajtra u prvej zóřě (Dal) - 10. o sedlčie knieni Boženě (Dal) - 11. zřě vsady, dlí i na přieky (Alx) - 12. řěčská stráže (Alx) - 13. uložil sem ústóm mým strážu (ŽaltKlem) - 14. niř bych stráž tvój býti žádal (Alx) - 15. nedajme tvrzi nikomu stavěti (Dal) -

16. chtiť mě uvrći v temnú věži (VýbAkad 1.) - 17. máme zemi po svéj vóli (Dal) - 18. dva sě o mezi svadišta (Dal) - 19. o zemi jím udeřím (Baw) - 20. oděl ju ve zlu rohoži (Hrad) - 21. řeči vypsány byly rafijú železnú (ŽaltKlem) - 22. Přeslyš mě teď s mú súdeří (Budyš) - 23. mnoho duš zahubují (Hrad) - 24. pět ovec (PoprRožmb) - 25. sú všech zém řeči znavše (Leg) - 26. z okolních tvrží (Alx) - 27. všem dušiem (Pass) - 28. dušem vašim (KarlŽiv) - 29. v těch radoščiech (Hrad) - 30. kázati v kaplách (Hus) - 31. v tvrzech bude obleněnie (Dal) - 32. v městských přech (Brikcí) - 33. v dúpiech Aspida hada (Pror) - 34. aby (kněz) bližním na dušech prospíval (Hus) - 35. zlost kročěje mé (ŽaltKlem) - 36. čtyry berle (Beck) - 37. posáh Přemysl k lýčěnej kabeli (Dal) - 38. zlatú dsku neb tabulu (Pulk) - 39. pokradl jest dvooje vidly hnojné (PoprRožmb) - 40. nosieť na štítě dvě fioleťnej orlici (Dal) - 41. byla dvě neděli v Prachaticích (PoprRožmb) - 42. za dvě míli (Hrad) - 43. vzal dvě husi a dvě slepici (PoprRožmb) - 44. duch v chřiepi jeho jest (Pror) - 45. v těchto búřech (ChelčPost) - 46. v nedělu (střmor. nář.) - 47. na mú dušu (výchmor. nář.) - 48. s tou krvej (svčes. nář.) - 49. na postelách (střmcr. nář.)

Srovnejte s tvary staroslověnskými:

1. Gen. sg., ak. pl. **земли, доуша, земля** - 2. instr. sg. **землею, землею**

17.

Určujte tvary mužských ja-kmenů a sledujte vývoj této deklinace do současné češtiny:

1. pancšě před ním léhal (Dal) - 2. kněz káza Mutyni v zemi býti (Dal) - 3. Záviši, vybraného rytieře, z země vypuđi (Dal) - 4. nechci tebe za súdci jmieti (Dal) - 5. zamordovali jednoho panoši (PoprRožmb) - 6. ten má za soudci volen býti (Brikcí) - 7. přijal sem ho za rádci svého (Konáč) - 8. spusobil si strážce ustavičného (Konáč) - 9. zrádce! (ŠmerhKron) - 10. král jest vuódcí nazván (Budyš) - 11. najvyšším byl správčím (Konáč) - 12. křivý ste, súdcě, súd jměli (Hrad) - 13. (oni) byli jsú vuódce Divišovi (PoprRožmb) - 14. Němci sú čeští vždy hánce (Budyš) - 15. naši slepi vuódce (ŠmerhKron) - 16. všichni správce (Brikcí) - 17. soudcové zemští (Beck) - 18. chová zlych lidí, škódcí zemských (PoprRožmb) - 19. zčinil z synův vrahy a z obráncí přenemilostivé záhubce (Budyš) - 20. panoši mnoho (Baw) - 21. jeden z soudcí (ŠmerhKron) - 22. rytieři panošiem svým dadie (Hrad) - 23. osvěť oči vódciem slepým (Budyš) - 24. všem rádčím svým (Konáč) - 25. nechceme poblúđiti a s svódcemi v peklo jíti (Budyš)

18.

Určujte tvary ženských ja-kmenů a vyložte další vývoj této deklinace:

1. tu paňú mniec nábožničku (Hrad) - 2. v rukú panie své (ŽaltKlem) - 3. posli paní jeho pověděchu (Hrad) - 4. ku paniej (Pass) - 5. jedna pradlí (Pas) - 6. pozva svú bratřú (Hrad) - 7. ledvie mé naplněny sú (ŽaltKlem) - 8. pustil svú žalost ja-

ko lodí na moře (Štít) - 9. se třmi lodími (Otc) - 10. mně ste v roli překazili (Dal) - 11. ryzie zlato z Arabie (Alx) - 12. do Alexandrie se brachu (LegKat) - 13. zdaž nechodili s procesí (ZrcKráł) - 14. ty monarchí neb ta království svět- ská sešla (ZrcKráł) - 15. po vykonání té procesí (Dač) - 16. (cestovat) po Germá- nyí (KomDvéře) - 19. Alexandria je město (ŠmerhKron) - 20. on byl jest purgrabie na Bechyni (PoprRožmb) - 21. s jedniem hrabú (Alx) - 22. před pražským purkrabí (VýbAkad 1.) - 23. hrabie i zeměné tohoto kniežecieho kmene (Baw) - 24. tu hrabí německých mnoho snide (Dal)

19.

Určujte tvary těchto ja-kmenů a vysvětlete vývoj těchto substantiv do nové cesty:

1. král počě své bratřie netbati (Dal) - 2. ot tvé bratřie (Leg) - 3. všie bratří byl míl ten diel (Alx) - 4. pro bratřú mú (ŽaltKlem) - 5. anděl boží káza jemu svú bratří pochovati (Dal) - 6. darují viece piščcě, bubeníky než čsnú kněží i zvoníky (Hrad) - 7. jě se s strýčenú bratřú vaditi (Dal) - 8. vraždu mezi bratří zjednal (Budyš) - 9. snidú se vyšehrazská knězie (Hrad) - 10. všaks kázal všem dávatí tvým kněží (Budyš) - 11. o svatěj pěti bratří (Dal) - 12. jeho bratřie ležie zbiti (Dal) - 13. bratřie, toho bratra suďmy (Hrad) - 14. vlastní bratří (ŠmerhKron) - 15. mezi bratřími (ChelčPost) - 16. v kněžích (ChelčPost) - 17. skr- ze ty kněží (ChelčPost)

20.

Určujte tvary ženských i-kmenů, vyložte původ koncovky:

1. bázn a třas přišly sú na mě (ŽaltKlem) - 2. bude v zemi žizen (Dal) - 3. a ta osmá radosti (Hrad) - 4. po řeči znáti, ež si hosti (Pass) - 5. již dosti znáš čsti líce (Alx) - 6. jmějieše mnoho čeledi (Dal) - 7. Vlachy bez rozpači tepiechu (Dal) - 8. uvěři jeho řeči čile, bez všie vzpřieči (Hrad) - 9. nože z oceli (Hrad) - 10. bez bázni (Baw) - 11. nejmajíce boží kázni (Hrad) - 12. ujem jej, z sieni jej vyvede (Dal) - 13. k jeho pohřebi (Hrad) - 14. ten obyčej stál bez přietrži až do ciesaře Karla (VýbAkad 1.) - 15. potom jměl bázn (Hrad) - 16. trpěl tu trýzn (Štít) - 17. proste pána žni, ať pošle dělníky na žen svú (Hus) - 18. pro přiezen tělestnú (Hus) - 19. aby dávali za zpověd (Hus) - 20. pro tu bázn (Otc) - 21. dajte dani ciesařovi (Budyš) - 22. ukradl jest jednu hus (PoprRožmb) - 23. pro- tož tu řeči ukráci (Alx) - 24. orel divnú vášni mievá (VýbAkad 1.) - 25. drahá vě- ci, ležíš v hnoji (Baw) - 26. u vlasti tvé (ŽaltKlem) - 27. o pražskéj vědi (Dal) - 28. třesěchu se báznú (ŽaltKlem) - 29. línou husí mě zúveš (Kocm) - 30. ptáci bielí jako labuti (Alx) - 31. poutě a mše (BiblKral) - 32. od jeho bolesrdných prsí (Budyš) - 33. kostem mým (ŽaltKlem) - 34. k tvrzem (Alx) - 35. všeliká duše mocem vyšším poddána buď (VýbAkad 1.) - 36. osel k húslem přísazený (Budyš) - 37. páni měli určené dani (Štít) - 38. ve lžech (Budyš) - 39. ve vseh (PoprRožmb)

40. čekati ve dveřech (Konáč) - 41. nelze mysliti o svých věcích (Dal) -
 42. o múdrostiech (LegKat) - 43. počals novú válku s hady, žabami, myšmi (Budyš)
 - 44. řečemi nenávistivými (ŽaltKlem) - 45. se všemi věcmi (Pulk) - 46. hnízdo
 všmi vlaskými jest sprzněno (ZrcKráł) - 47. tě obě milosti (Štít) - 48. na tú dvě
 vsí (GS) - 49. mezi dvěma zedma (Pror) - 50. kořistmi (KomDvěře) - 51. v smetech
 po ulicech ležící (Konáč) - 52. celý noce nespim (střčes. nář.)

21.

Určujte tvary mužských i-kmenů a vyložte vývoj jednotlivých substantiv do nové češtiny:

1. mladý zvěř plove (Alx) - 2. múcha by jeho velmi zlá hosti (Baw) - 3. Krok jide do návi (Dal) - 4. což od Jana Husi vzali (ZrcKráł) - 5. ot kněze Břecislava, zětě ciesařova (Dal) - 7. káza svému zěti k sobě přijěti (Dal) - 8. každému hosti má sě spravedlivé státi (Brikcí) - 9. hosti na hrad pustista a dobřě jej ctista (Dal) - 10. zabil Martina, zeti svého (PoprRožmb) - 11. na ten lúpež vyjeli jsú (PoprRožmb) - 12. kmeti, radím tobě (Hrad) - 13. při hlúpém zvěřu (Leg) - 14. s mistrem Husí (GS) - 15. pokladové krádežem rostú (Baw) - 16. lúpeži mnozí (KarlŽiv) - 17. tito hostie nehodní (Alx) - 18. lidie u mšě bývali (Hrad) - 19. ten Kroupa, k páchanému zlodějství a loupežem se přiznavše, jest ortelován (Dač) - 20. máte listy položiti vám i hostem (VýbAkad 2./1) - 21. z bran zle ctiechu hostě (Dal) - 22. kmetie tebe tieží (Dal)

22.

Určujte tvary pův. ženských u-kmenů a vyložte, kdy splynuly zcela s ostatními měkkými femininy:

1. kleče u cierkve na prazě (Dal) - 2. tvé krve pro veš svět bych neprolil (Dal) - 3. k cierkvi jdieše (Dal) - 4. již se raduj, cierkev svatá (VýbAkad 2./1) - 5. opoju střěly mé krvú (ŽaltKlem) - 6. drahú krví (ŽaltWittb) - 7. dvě korúhvi (Pulk) - 8. ciesař dal jest korúhve Fridrichovi (Pulk) - 9. uzřě tykev mnoho (Otc) - 10. cožkoli plútví a lupin nemá (BiblOl) - 11. nebyli podobni větvem (BiblKral) - 12. mnohým cierkviem (Hus) - 13. v krvech (ŽaltKlem)

23.

Určujte tvary jmen typu "Boleslav" a vyložte vznik a další vývoj tohoto deklinačního typu:

1. Boleslavě zdieti nechtiechu (Dal) - 2. okolo Chrudimě ležiechu (Dal) - 3. do Čáslavě (HájKron) - 4. do Vratislavě (HájKron) - 5. do Střihomě (Dal) - 6. Praža-

né Příbyslavi dobývali (HájKron) - 7. do Starého Boleslavě (HájKron) - 8. k Starému Boleslavi (Dal) - 9. nalez kroniku u Boleslavi (Dal) - 10. hrad za Mladým Boleslavem (HájKron) - 11. do Holomóca (střmor. nář.) - 12. z Kroměříža (střmor. nář.) - 13. do Chrudimi (svčes. nář.)

24.

Určujte tvary středních o- a jo-kmenů, vyložte původ koncovky:

1. v duchovním právě (Brikcí) - 2. v vojště (Alx) - 3. v předrahem rúšě (Alx) - 4. v jutřě (Alx) - 5. krópe z bůře létě (Alx) - 6. v svém ušě (Mast) - 7. v oce (BiblNZT) - 8. v oku (BiblMel) - 9. na vedře státi (ChelčPost) - 10. v bělmě (KomDvéře) - 11. v řemeslu svém (Baw) - 12. při přistávadlu (Troj) - 13. v zlatu (Konáč) - 14. na našem tělu (ŠmerhKron) - 15. ten pes tu leží v ječmenu (ZrcKrál) - 16. v srdcu mém (ŽaltKlem) - 17. mají hodně pola (výchmor. nář.) - 18. s svým málem tovaryšek (ŠmerhKron) - 19. do bydl nebeských (Budyš) - 20. pod křídli stínem libým (Budyš) - 21. z bedr (ŠmerhKron) - 22. ze zřidel (KomDvéře) - 23. nemáme lučišť borových (Dal) - 24. neroďte svých srdce zatvrzovati (Štít) - 25. všem královstvóm zemským (Pror) - 26. aby rozuměli slovám (Hus) - 27. dal jich srdcóm naučenie (Štít) - 28. vzešla pravým srdciem radost (ŽaltWittb) - 29. u vojskách (Troj) - 30. o mých sloviech (Alx) - 31. v slovích (KomDvéře) - 32. na všech miestech (Hrad) - 33. má milá svatosti, ty ležíš již všecka v lajnách (ZrcKrál) - 34. na pastviščích (Pas) - 35. v sedmi nebech (Štít) - 36. o hovádkách (KomDvéře) - 37. oděv spinadlami spiná se (KomDvéře)

25.

Určujte plurálové a duálové tvary těchto kmenů:

1. dvě létě nebo tři (Hrad) - 2. Petřec s Svachem ukradla jsta dvě kladivě a tě kladivě dala jsta Čermákovi (PoprRožmb) - 3. ukradl jest jalovici ve dvú letú (PoprRožmb) - 4. pod stienem křídlú tvú obraň mě (ŽaltKlem) - 5. v obezřeňú očú jeho (ŽaltKlem) - 6. kázachu jemu kříž na jeho svatú plecí nésti (Hrad) - 7. se dvěma stádcoma (Dal) - 8. smrt starým jest za plecěma (Kruml) - 9. pták léce křídloma (Štít) - 10. před očima krále (ŠmerhKron)

26.

Všímejte si skloňování přejatých substantiv:

1. do Kafarnaum (ChelčPost) - 2. k Jericho (ChelčPost) - 3. k Jerichu (ChelčPost) - 4. v svém thematu (KomDvéře) - 7. činíte překážku mému evanjelium svatému (ZrcKrál) - 8. však jsem já na tom koncilium tvój tovaryš byl (ZrcKrál)

Určujte tvary středních jo-kmenů:

1. když se zdravie ruší (Leg) - 2. zelé vařené (Pas) - 3. tu jest veliké veselé bylo (HájKron) - 4. obec jest k tomu povolila bez přinuzenie (Štít) - 5. jáť ne-žádám příštie tvého (Baw) - 6. roh spasení.mého (ŽaltWittb) - 7. k utěšenú (Hrad) - 8. na své obydlé (HájKron) - 9. v jeho chtění (Alx) - 10. v obezřeňú očú jeho (ŽaltKlem) - 11. s poslušenstvím (Alx) - 12. tři znamenie (Štít) - 13. chléb obi-lí zemských (Pror) - 14. i jiných pravie na něho mnoho zlodějstvie (PoprRožmb) - 15. tisíc pokoleňú (ŽaltWittb) - 16. naučíš mě pravedlenstvím tvým (ŽaltWittb) - 17. proti těma prikázáníma (Štít) - 18. bodeta oba kopíma (Alx) - 19. o dvú rče-ní (Štít) - 20. těma oběma psaníma (Čern) - 21. maj dost uhlího (střčes. nár.)

Určujte tvary mužských konsonantických kmenů a vyložte jejich vývoj:

1. ote dne do dne (ŽaltKlem) - 2. hrabie i zeměné toho kniežecieho kmene poslúchá-chu (Baw) - 3. z prudkosti plamene (BiblKral) - 4. prostřed plamena (Otc) - 5. křesťanského kmenu (LegKat) - 6. připodobnění sú plameni (Baw) - 7. bludnému kamenu (KegKat) - 8. ve dne (ŽaltKlem) - 9. na jednom kameni (Pas) - 10. o kamenu drahém (Baw) - 11. v kořenu (Štít) - 12. prameni posazní tečiechu (Comest) - 13. kdež náviece kamen valé (Alx) - 14. očima z kořen vyplakanýma (Hrad) - 15. v prameniech (Comest) - 16. o kmeních (HájKron) - 17. silnými kořeny (Chelč Post)

Srovnejte s tvary staroslověnskými:

1. nom. sg. камы, дьнь - 2. gen., lok. sg. камене, дьне -
3. nom. pl. дьне - 4. gen. pl. дьнь, камень

Určujte tvary středních konsonantických kmenů a vyložte jejich vývoj:

1. votalo jich plemeno (ZrcKral) - 2. dobývajte sobě mene dobrého (Dal) - 3. aby člověk jmene nejmenoval (Hrad) - 4. bez břemene (Konáč) - 5. nedámy kniežecímu plemeni vzníti (Dal) - 6. jmenu tvému slávu řkú (ŽaltKlem) - 7. jmeni tvému (Žalt Klem) - 8. všickni, již milují jmě tvé (ŽaltKlem) - 9. zetři rámě hřiešného (Žalt Klem) - 10. zahradník rozličné siemě sěje (Hrad) - 11. na svém břemeni (Štít) - 12. ve jmeni svatém jeho úfali jsme (ŽaltKlem) - 13. ve jmeňu tvém (ŽaltKlem) - 14. u vymení jest mléka plno (Baw) - 15. rameni mojě lidi súditi budeta (Pror) - 16. dvě jmeně (Comest) - 17. na jejú ramenú (Pas) - 18. ramenoma kostel podpieraže (Pas) - 19. po jmenech (BiblOl) - 20. po jmeniech (BiblOl) - 21. na rameních (GS) - 22. semeny dobrými (Štít) - 23. s semenami (Comest)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. слово, словесе, словеса - 2. имя, имени - 3. отроча, отрочате
4. время, времени, времена - 5. имя, имени, имена

30.

Vyložte vývoj flexe jmen "máti" a "dci":

1. ty nejsi moje máti (Baw) - 2. Kateřina mu bieše dci jediná (LegKat) - 3. těm jest máte jeho dala sýry (PoprRožmb) - 4. dceř ženská dána bude jemu (Pror) -
5. dcera babylonská (Pror) - 6. kradú ot mateře děti (Hrad) - 7. jměla jsem dceř velmi krásnú (Hrad) - 8. slyš, dci, a viz a nakloň ucho tvé (ŽaltKlem) - 9. o svatého Václava mateři (Hrad) - 10. jsi děvkú i mateři, k tomu také boží dceři (Hrad) -
11. svoji dvě dceři krščeně nalezl (Pas) - 12. svých otców a mater (Štít)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. мати, матере, матерь

2. мать, матери - 3. дочь, дочери

31.

Určujte tvary těchto středních konsonantických kmenů a vyložte jejich vývoj:

1. to knieže ostavilo bieše syna (Baw) - 2. od člověka do skotěte (ŽaltWittb) -
3. štěněti neužitečnému (Chelč) - 4. pověz tuto, prosím, ó, zmámené knieže (Budyš) -
5. na teleti mladém (ŽaltWittb) - 6. Durynk o svém kniežeti lsti kladieše (Dal) -
7. má sú všeckna zvieřata lesklá, jalovata na horách i voli (ŽaltKlem) - 8. ciesař pozva kniežat k dvoru (Dal) - 9. člověk přirovněn jest jalovatóm nemúdrým (ŽaltKlem) - 10. o českých kniežetech (Pulk) - 11. na dobytčatech (BiblOl) -
12. ciesař v radě s kniežaty bieše (Dal) - 13. tě obě dietětě (Pas) - 14. obú dietatú nemóž přěnésti (Pas) - 15. dvěma hrdličatma (Hrad) - 16. mladé knieže nařieká (ŠmerhKron) - 17. kniežata... byli (ŠmerhKron) - 18. v doupatech (KomDvěře) -
19. kníže jedno přistoupilo (BiblMel)

32.

Určujte tvary mužských konsonantických kmenů a vyložte jejich vývoj:

1. malý drobet (Chelč) - 2. jiež ani píti ani jiesti drobte nedali (Pas) - 3. nemohl mieti krapte (Hus) - 4. zvieřata paznohte neštiepie (BiblOl) - 5. puól druhého lok-

tu (Bibl01) - 6. v lokti tvém (ŽaltWittb) - 7. rukávy jen do loktů (Pas) - 8. dvádnáct loket (Pas) - 9. loktův sto (Bibl01) - 10. kaž mě s svého stolu drobty krmiti (Pas)

33.

Určujte duálové tvary a všímejte si užívání duálových tvarů a dodržování shody v čísle:

1. koleně moji nemocně jsta (ŽaltWittb) - 2. tě dvě slově (Hus) - 3. padl na svoji koleně (Hus) - 4. kto má tako světlá zraky (Alx) - 5. ten synoma zeni rozdělí (Dal) - 6. padl jest k kolenoma Ježíšovýma (Hus) - 7. vašim srdcím a ušima popřejte (ŠmerhKron) - 8. v našú očú (ŽaltKlem) - 9. o dvú člověků (Chelč) - 10. osmdesát mezi stoma let (Pas) - 11. ze rtú mí (ŽaltWittb) - 12. ve rtiech (ŽaltWittb) - 13. ukáza jim rucě i nohy (Hus) - 14. on odpovědě jima (Hrad) - 15. rukávy jen do loktů (Pas) - 16. Petr a Jan jsta se bála (Hrad) - 17. oči naši viděla (ŽaltWittb) - 18. oči naši viděly jsú (ŽaltKlem) - 19. nedada svých nóh umývati (Hrad) - 20. modlitby činiec vzosiešta oka (Levšt)

34.

Všímejte si kolísání rodu substantiv ve staré češtině a rozdílů v rodu mezi starou a novou češtinou:

1. na rúcho mé (ŽaltWittb) - 2. tvář jeho byla rúchú zavázána (Hus) - 3. lecjakýma falšem (Štít) - 4. faleš nevěrná (Chelč) - 5. všeliký zvěř (ŽaltWittb) - 6. zvěři sú od boha stvořeni (HájKron) - 7. mnoho jiné zvěře (Alx) - 8. řci, tiesaři, zlý oblude (LegKat) - 9. z toho lúpeže (PoprRožmb) - 10. velrybové (ŽaltKlem) - 11. pleš kněžský (Beck) - 12. na korábi na veliké (Otc) - 13. slúha tvá (ŽaltKlem) - 14. slúzě svému (ŽaltKlem) - 15. všickni súdcě zemské (ŽaltKlem) - 16. svému hrdině (Dal) - 17. jemu býti vašú hospodú (Dal) - 18. s jedniem hrabú (Alx) - 19. zlá kniežata i zlé hrabie (Hrad) - 20. urozené mladé knieže! (ŠmerhKron) - 21. před Olomúcem (Dal) - 22. k Kouřimu (HájKron) - 23. z Kouřima (VelKal) - 24. šel tam s Frantem (svčes. nář.) - 25. v botech (střmor. nář.)

Přídavná jména

35.

Určujte jmenné tvary přídavných jmen a všimněte si jejich užití:

1. Dobrojtro! (Hrad) - 2. slíbichu ni stara, ni mlada neživiti (Dal) - 3. anižť jest od prva počátka bylo pánov (Štít) - 4. Ach, běda mně nebohu! (Dal) - 5. úpěl k živu bōhu (Hrad) - 6. vzeli jsú jedněj chudě ženě plátno (PoprRožmb) - 7. od veliky noci (Pas) - 8. Křestěné pamatují umučenie k velice noci (Štít) - 9. cie-sař ob veliku noc Břęcislava pozval bieše (Pulk) - 10. letos po velice noci (PoprRožmb) - 11. byli také lepšu chtiece (Alx) - 12. jiných pušek jmáš pln krám (Mast) - 13. budú nám plni stoli (Dal) - 14. buóh rozkázal udělati dva anděly, všecky zlaty (Budyš) - 15. plny ulice lidí oděných vidieše (Dal) - 16. Mareta a Polka, tě dvě běžně ženě (PoprRožmb) - 17. vezměte plně rucě popela (BiblOl)
18. ve mnozě sem zemiech byl (Hrad) - 19. po mnozě skutciech (Leg) - 20. užasna sě hřiechov mnoha (Hrad) - 21. vybrav sě s málem ľuda (Alx) - 22. dávajte málo ze mnoha (Hrad)

36.

Určujte ustrnulé tvary jmenných adjektiv a všimněte si jejich užití:

1. má vlasy na běl (PoprRožmb) - 2. to sě jmá za jisto státi (Hrad) - 3. počěchu ve mnozě jemu vinu dávati (Hrad) - 4. na krátcě povědě (Hrad) - 5. nemóžeš na dlúzě trvati (Alx) - 6. hřiechy jsú z dětinna činili (AlbRáj) - 7. z Hor Kuten (HájKron)
8. byl milostivý za mladu (Alx) - 9. Boleslav počě v svatost svého bratra od polu věřiti (Dal) - 10. prodal je odpolu darmo (Konáč) - 11. Filip ležíše tu na poly mrtvý (Alx)

37.

Určujte jmenné tvary adjektiv a všimněte si jejich užití:

1. nikdy prázden nebieše (Hrad) - 2. jest velmi vzácen (Hrad) - 3. viac vesel býti nemohu (Hrad) - 4. budiž dobr družci (Baw) - 5. těžeks mi nésti, mój pane (Hrad) - 6. Havránku, kteraks krásen a ve vši lepotě jasen! (Baw) - 7. kráteķť jest jazyk to vymluviti (Štít) - 8. štěnc ještě netvrđ v nohy (Alx) - 9. by zástup pohanský řiedek (Alx) - 10. smutek bliz jest (ŽaltKlem) - 11. Svobodenstvie beř za robotu,

- ač chceš dobr býti na životu (Baw) - 12. Tázal jeho, dobře-li svědom, dobře-li hradu Chúsnička chovají (PoprRožmb) - 13. celý den smuten chdiech (ŽaltKlem) - 14. Proč, člověče, pyšen chodíš? (Hrad) - 15. musil čtvernoh lézti (Hrad) - 16. dalek od nás stojí! (Baw) - 17. Kristus učini se jie j tak jasen (LegKat) - 18. aby dievky črstvy a múdry byly (Dal) - 19. lidé v tom domu jsú veseli (Hus) - 20. řeka činí se vodna (Hrad) - 21. Nikdy sem neviděl spravedlivého opuštěna (Hus) - 22. on tebe náha nenechá (Hus) - 23. živa tě ostavi (Baw) - 24. snad by ty mě naha ostavil (Comest) - 25. jehož vidíš otsúzena (Hrad) - 26. hospodine, zdráva mě učiň! (ŽaltKlem) - 27. viera a tvoji čini, ta tě již zdrávu učiní (Hrad) - 28. račte se hotovy mieti (Hrad) - 29. kázachu je živý zahřiesti (Alx) - 30. vieře věrnu sluší býti (Baw) - 31. slušné j pánóm býti rozumnu (Štít) - 32. třeba opatrnú býti každému pánu (Štít)

38.

Určujte tvary adjektiv přivlastňovacích a vyložte jejich užívání ve staré češtině i jejich další vývoj ve spisovné češtině ve srovnání se stavem v nářečích:

1. o Vladislavově a Bořivojově vypuzení (Dal) - 2. o Libušinu otci moudrém (Dal) - 3. o mzdě Jakubově (Comest) - 4. slovo otcevo (Hrad) - 5. syn Martinův z Záhoří (PoprRožmb) - 6. tesařův syn (Comest) - 7. nad domem Davidovem (ŽaltWittb) - 8. nad domem Davidovým (ŽaltKlem) - 9. vezmi meč skrze ruce biskupově (VýbAkad 1.) - 10. dva syny Božějova (Dal) - 11. pro vieru mateřinu (Chelč) - 12. králové přikázanie (Troj) - 13. (slyšeti) otcové řeči (ŠmerhKron) - 14. Luterového bludu (Beck) - 15. muže bratr (KomDvěře) - 16. od autorů satanových (KomDvěře) - 17. (dāti) Kateřině Švichově (měst. kn. Uh. Brod) - 18. Jiřík Krútilú, Jíry Krútilového, Jiříkovi Krútilovému (měst. kn. Uh. Brod) - 19. Jan, Machovej syn (měst. kn. Uh. Brod)

39.

Určujte tvary přídavných jmen přivlastňovacích a vyložte jejich užívání ve staré češtině:

1. v ruce mistrově Rokycanově a mistrově Václavově (GS) - 2. o biskupově Heřmanově smrti (Dal) - 3. vyznání Slívkovo hrnčieře (PoprRožmb) - 4. synové Velískovi z Mědče menšieho (PoprRožmb) - 5. spálil dvoru Buzkova purkrabina (PoprRožmb) - 6. Hřiezův, služebníka Sokolova, pravenie na mučení (PoprRožmb) - 7. Jařil, cizoloživ s Václavovou Pitručovou ženú řečenú Něta, i zabil jest toho jistého Václava Pitručcha (PoprRožmb) - 8. na dvoře krále Priamově (Troj)

Určujte jmenné tvary měkkých adjektiv a všimněte si jejich užití:

1. beřiž se pěš k svému domu (Hrad) - 2. ktož se pozdě káti bude, ne tak jest bezpeč (Štít) - 3. komorníč druh (GS) - 4. to starosta komorničí má věděti (VýbAkad 1.) - 5. ktož vchoz bývá v to drahé světlo (Štít) - 6. ať k napomínání jazyk lén nenie (Hus) - 7. duše bude léně k dobrým skotkóm (Kruml) - 8. avšak jsú jich léni skoci (Alx) - 9. ot nynějšě času i až na věky (ŽaltKlem) - 10. člověk zaručený za pán člověk (GS) - 11. jest-liť páně dědina, člověkť jest boží (Štít) - 12. zabil páně člověka (PoprRožmb) - 13. anděl páně (Chelč) - 14. ob ulici ode páně hospody (PoprRožmb) - 15. bývaj rúč (BiblOl) - 16. Kněžmost - 17. Boleslav

Určujte tvary komparativů a superlativů a vyložte jejich vývoj:

1. lepšeť jest manželstvo než takové panenstvo (Štít) - 2. což kolivěk jest nám třeba, to jest draže (Štít) - 3. stali tu, kdež nejhlubši řeka (Štít) - 4. dopustie se horšě (Štít) - 5. byli také lepšu chtiece (Alx) - 6. jich otcové na menší sú měli dosti (Hus) - 7. ktož málem učiní pomoc, jako by většem pomohl (Štít) - 8. čímž toho poklada jiným více udielejí, tiem sami bohatějšě bývaj (Otc; jiné rukopisy mají: bohatější) - 9. bohatějí occě tvého jest (LegKat) - 10. čím jest kto větší, tiem buď opatrnější (Štít) - 11. rytíř udětnějí bude (Štít) - 12. platnějíť mi bude Němec (Budyš) - 13. ti čstnějí obak umřěchu (Alx) - 14. slušnějí jest, aby žalobník svědky postavil (Brikcí) - 15. uzříš chuzšieho (Baw) - 16. stařější řechu (Alx) - 17. chuzšie panošstvo (Alx) - 18. mělčejší voda (Alx)
19. čím kto dalí jest pravého světla, tiem více se tmú hřiechóv obali je (Štít) - 20. čím kde další pravda, tiem dalejí buóh (Štít) - 21. jest tvrzí máku toho (Alx) - 22. súd najtvrzí bude (Štít)

Určujte tvary participií:

1. tu truhlu nalezneš přěvrácenu (Dal) - 2. Rubína nalezše umrla (Pas) - 3. nelze bez křtu spasenu člověku býti (Hus) - 4. by jeho oči byle zavázaně (Pas) - 5. již jatý vedli ny (ŽaltWittb) - 6. neby tu jeden nepyče a žalostí lomě ruce (Alx) - 7. bratrcě mého chozi hledající (Pas) - 8. takýto pták výr nad sobú se-diec uzříš (Pas) - 9. nenieť múdré v žaláři vězioci veseliti se (Štít)

Vyložte koncovky participií s-ových a nt-ových ve staroslověnštině:

1. maek. sg.: ном.несы, gen. несѣша, dat. несѣшоу, ак. несѣшь -
2. fem. sg.: ном. несѣши, gen. несѣша, dat. несѣши, ак. несѣшѣ, instr. несѣшенѣ

Určujte tvary jo- a ja-kmenových adjektiv a vyložte jejich vztah k tvarům jo- a ja-kmenových adjektiv složených:

1. jázť sem boží člověk (Hrad) - 2. slovo božie (Štít) - 3. by králova radost veľé (Alx) - 4. pecen chleba veľí (Dal) - 5. podobiznu ptačí (BiblOl) - 6. syna božieho (Štít) - 7. k božému hrobu (Alx) - 8. o synu božiem (Pas) - 9. tak se muóžeš omladiti, než tu darmo ve psí býti (Otc) - 10. božích daróv (Štít)

Srovnejte s tvary ruskými:

1. nom. sg. **вóлчий, вóлчья, вóлчье** - 2. gen. **вóлчьего** - 3. nom. pl. **вóлчьи** - dat. pl. **вóлчьим**

Určujte tvary složených adjektiv v mužském a středním rodě, vyložte jejich původ, případně srovnejte se stavem v současné spisovné češtině a v nářečích:

1. lid múdry (Pror) - 2. kteraj jinaj ouřad (HájKron) - 3. nějakej dobrej mladej sejr (Žerot) - 4. zelé vařené (Pas) - 5. velebného srdcě (Pror) - 6. poda jemu mnichového rúcha (Hrad) - 7. ducha svatého (Pas) - 8. žádnýho známýho nemám (Žerot) - 9. s ceľeho okresu (střčes. nář.) - 10. rcěte spravedlnému (Pror) - 11. k ňákemu Plachemu (střčes. nář.) - 12. o světiem Václavě (Pulk) - 13. po světiem Petře (Baw) - 14. o světím Jiří (GS) - 15. v taciem peří (Štít) - 16. kněz o jiniem prácě nejmieše - 17. na oblacě na lehkém (Pror) - 18. na žádným jiným (Žerot) - 19. po celom svjeřě (střčes. nář.) - 20. před mnohým rokem (GS) - 21. s tím Plachejm (střčes. nář.) - 22. v domu Harnašovém (měst. kn. Uh. Brod) - 23. od domu Chmelového (měst. kn. Uh. Brod)

Určujte ženské tvary této deklinace:

1. divná kakás pravda (Štít) - 2. ot temné viery (Pas) - 3. z skály tvrděj (ŽaltPod) - 4. od chudej obce (Letocha) - 5. k blahoslavenej rodičce boží (Letocha) - 6. protiva ktorejžto řeči mé (Letocha) - 7. ciesař káza družiej modle obět vzdáti (Pas) - 8. jiným káza kněz lvovou nohu nositi (Dal⁴) - 9. na cěstě nezkaleniej (ŽaltWittb) - 10. v každie stráži (AlbRáj) - 11. po dlúzí hodině (EvOl) - 12. v ustavnej vieře (Hrad) - 13. v sieni svaté (ŽaltKlem) - 14. na sieni královské (Troj) - 15. v Florianové hoře (měst. kn. Uh. Brod) - 16. v jednej malej armárce (Letocha) - 17. v zemi řěčský (Alx) - 18. byl sem na dovolenej (jzčes. nář.) - 19. s těžkú rukú (Pror)

Určujte duálové tvary této deklinace:

1. kto má tako světlá zraky (Alx) - 2. přes cělá dva dny (BiblOl) - 3. že ho střežeta dva býky hrozná (Troj) - 4. groš platil dva zlatá uherská (Blah) - 5. uzřel jiná dva bratry (BiblMel) - 6. uzřel jiné dva bratry (BiblKral) - 7. podal krásu jich v rucě nepřátelšćiej (ŽaltWittb) - 8. vaši čistiej rucě (AlbRáj) - 9. tě milěj matcě (Pas) - 10. dvě nebešćie perle (Dal) - 11. ti nosie v zlatě fioletněj orlici (Dal) - 12. vymoz mě z jich hřiešnú rukú (VýbAkad l.) - 13. jinýma dvěma mnichoma (AlbRáj) - 14. bosýma nohama jíti (GS) - 15. s některýma vojáky (Letocha)

Určujte plurálové tvary této deklinace:

1. lidé hlupí (Alx) - 2. světští lidé (Štít) - 3. ó vy světí bohové! (ŠmerhKron) - 4. králová znamenie (Pas) - 5. všeliké mezě zemske (Pror) - 6. jeho bídný nohy (Žerot) - 7. jiný dvě města (Žerot) - 8. na dlouhé léta (Letocha) - 9. sto kyjevých ran (Hrad) - 10. jinejm sirotkům (Žerot) - 11. u mladých dnech (Leg) - 12. městy jinými (GS) - 13. s nedóstojnajmi (Comest) - 14. s některýma vojáky (Letocha)

Určujte tvary složených adjektiv měkkých v mužském a středním rodu a vyložte jejich původ:

1. najvyšší kněz (Štít) - 2. horúcie peklo (Otc) - 3. život prázdny a léní (ChelčPost) - 4. pěšieho lida (Alx) - 5. což by lepšího jměli (Alx) - 6. lva řevúcého (Troj) - 7. vlášćiemu sluzě (Pas) - 8. po nynějšiem účinku (LegKat) - 9. o budúcém súdu (FlašRada) - 10. na ryzém koni (ŠmerhKron) - 11. duchovním nevodem (Štít)
12. synové nechtějící slyšěti (Pror) - 13. léní lidé (ChelčPost) - 14. prvnie slova (Alx) - 15. mistruó dávních (ChelčPost) - 16. v zvonečkách vzniecích (ŽaltWittb) - 17. při staršiech kmetech (LegKat) - 18. odvrzte bohy cizie (Comest) - 19. nehrdaj múdřejšími (Štít)
20. vy cná mužě budeta prvnie na mém dvořě (Pas) - 21. oně dvě přikázaní najvětší (Štít) - 22. dvě dřevě hončí (ŠmerhKron) - 23. břemena na vlastní ramenú nesú (BiblOl) - 24. těma dvěma úmysloma posledníma (Štít)

Určujte tvary složených adjektiv měkkých v ženském rodě a vyložte původ koncovek:

1. březie laní poběže (Otc) - 2. krev nášlechetnější (ŽaltKlem) - 3. jáť tvou řeč za žertovní přijímám (ZrcKrál) - 4. žádaje pomoci lékařnie (Baw) - 5. chceš-li se budoucí škody vystřieci (FlašRada) - 6. k své vlastní sestře (Pas) - 7. o válce dievčieej (Dal) - 8. o sedlčie knieni Boženě (Dal) - 9. s zdejší prací (Štít)
10. pojedú napřed dievky mocnějšíe (Dal) - 11. v budoucích věcech (GS) - 12. k větším věcem (Štít)
13. dvě duchovnie panně (Pas) - 14. diela rukú člověčú (ŽaltKlem) - 15. s rukama s nedvědíma (Štít)

50.

Všímejte si kolísání adjektiv mezi tvrdou a měkkou deklinací a rozdílů proti současnému stavu (pokud není uveden kontext, jsou adjektiva v tvaru nom. mask. sg.):

1. od dávných časuóv (ChelčPost) - 2. od obecného lidu (Troj) - 3. obecní (Troj) - 4. pro obecné dobré (KomDvěře) - 5. ohně pekelného (BiblNZT) - 6. pekelného ohně (BiblMel) - 7. do pekelného ohně (KomDvěře) - 8. sněm valní (VelKal) - 9. sněh cihelné barvy (VelKal) - 10. pilnost daremní byla (Konáč) - 11. opační (KomDvěře) - 12. zbyteční (KomDvěře)

51.

Vyložte původ adverbíí:

1. všickni světě byli živi (Budyš) - 2. by bylo lzě utéci (Alx) - 3. všecko míle trpěl (Štít) - 4. smutek oblizu jest (ŽaltWittb) - 5. docěla (GS) - 6. trn se z mladu ostře pučí (Alx) - 7. do polu oltáře (BiblOl) - 8. mít namále (us.) - 9. nebudeš děl slúti Jakub (Comest) - 10. najdál (PoprRožmb) - 11. roky časte odkládali (VýbAkad 2./1)
12. lépe i tvrze věřiti budem tomu (Štít) - 13. páni radše chtějí slúti dobrými než býti (Štít) - 14. raději služte mocnému (Hrad)

Zájmena

52.

Určujte tvary zájmen "já", "ty" a zájmena zvratného:

1. jáz vám chci pověděti (Hrad) - 2. já to pravím s nimi (Hus) - 3. mne se báli králové (Alx) - 4. ze mě (ŽaltKlem) - 5. mně dobrého slova přejte (Alx) - 6. ot-puť mi to, a já tobě slibuji (Hrad) - 7. potupili ste mě (Dal) - 8. rozpomeň se na mě (Hus) - 9. pán buóh mě i tě stvořil v zemi (Hus) - 10. na mne (Dal) - 11. Kako chceš boj se mnú vziati (Alx)
12. krom tě (GS) - 13. kmeti tebe tiežú (Dal) - 14. posielaji ten mák tobě (Alx) - 15. kdež ti nebude do smiecha (Alx) - 16. jáz tě tam donesu (Hrad) - 17. by mohl tebe milovati (GS) - 18. v tobě (Kruml) - 19. utvrzú nad tobú moji oči (ŽaltKlem) - 20. před tebú (ŽaltKlem)
21. juž bliz sebe stáchu (Alx) - 22. prišli k sobě (Štít) - 23. svú korunu na se vstavě (Alx) - 24. vzachu mezi sobú radu (Hrad) - 25. potáhnete mě s sebú (Štít)

53.

Určujte tvary zájmen "my", "vy", "vě":

1. každý vás vzpoměň se na svého děda (Alx) - 2. neslušie nám mlčeti (Štít) - 3. tu mast prodaj nem (Mast) - 4. mnoho vem činili dobrého (Hrad) - 5. dnes vám jest čest v rucě dána (Alx) - 6. Hospodine, pomiluj ny (VýbAkad l.) - 7. bóh ny žehnaj (Baw) - 8. trpěl za ny (Hrad) - 9. vysvoboď nás (ŽaltKlem) - 10. v nás (GS) - 11. buď s námi vesel (Štít)
12. vě trpívě (Hrad) - 13. vě sirobu nesle mnoho let (LegKat) - 14. Va oba máva příčinu k plakání (Gesta) - 15. Kráľu, najú vina jest velika (Alx) - 16. jest obo-jí syn vají (Hrad) - 17. bez nají umřieti móže (Dal) - 18. zemi váma ostavuji (Dal) - 19. nauč najú, abychvě v tvého boha uvěřila (Pas)

54.

Určujte tvary zájmena "j" ("on") v jednotném čísle:

1. krále mého, jen jest v svatém (ŽaltWittb) - 2. on měl (VýbAkad l.) - 3. odstú-pi ho všě nádejě (Alx) - 4. bránil jemu (Štít) - 5. jako se jmu moci přida (Alx) - 6. což mu třeba (Alx) - 7. volal k němu (Štít) - 8. biechu jej pojeli s sebú (Štít) - 9. veň věřie všichni lidie (Hrad) - 10. umrlého jsi hledala, pronžs všech-

no veselé vzdala (Hrad) - 11. žena bieše předeň přivedena (Hrad) - 12. vezmi bo-
lehlav a zvař jen (GS) - 13. poručiv ho jednomu bratru (Pas) - 14. v tom miestě,
v jemž súd bývá (Rožmb) - 15. jakžto se o něm píše (Pas) - 16. budeme jím osvie-
ceni (Štít) - 17. svatý Jiří před město přijel, před nímžto městem bylo jezero
(Pas)

18. ovcě, jež zahynula (ŽaltWittb) - 19. ona počě otpuščenje bráti (Pas) - 20. aby
to od nie neodešlo (Štít) - 21. ktož jěj (= milosti) zakusí (FlašRada) - 22. je jie
radost (Štít) - 23. zabili jí muže (Štít) - 24. on jie j tako odpovědě (Hrad) -
25. k niej světskú milost jmějieše (Pas) - 26. upadl v jámu, južto jest učinil
(ŽaltKlem) - 27. na cestě, júž budeš choditi (ŽaltWittb) - 28. nepromluvi s ňú
(Hrad)

55.

Určujte tvary tohoto zájmena v plurálu a duálu:

1. všicci, ji úfají veň (ŽaltWittb) - 2. blaženi všickni, již úfajú v něm (Žalt
Klem) - 3. jich bě mnoho (Alx) - 4. koní jim přidachu (Alx) - 5. bez prostřední-
ků, jichž nepotřebuje (Konečný) - 6. umra za ně (Štít) - 7. o nich (Dal) - 8. böh
jest pohrdal jimi (Štít) - 9. já to pravím s nimi (Hus)
10. jě oba ma rozhraní postavichu (Pas) - 11. došla na jí obú nůžě (Hrad) -
12. Ľubuše jě se jú súditi (Dal) - 13. potok i řeka, z nůž město jmene dobylo
(Leg) - 14. tvoji rucě, ot nůž jměla požehnáně (Hrad) - 15. jednoho z ní na smrt
odsúdicu (Pas) - 16. na jejú obú ramenú (tj. knížete a kněžny) (Pas) - 17. ta
řeka jima ledva do pasa bieše (Otc) - 18. Darius jima uvěři, se s nima inhed
smieři (Alx) - 19. promluvi k nima (Hrad) - 20. posadich se mezi nima (VýbAkad 1)
- 21. viděl anděla nad nima stojiece (Pas) - 22. král přije oně obě (Alx)
23. plakala pro tu žalost, jenž se měli, kterúž sú na moři vzeli (Baw) - 24. běda
vám, ješto se smějete (Štít) - 25. páni vy Čechové, jenž Zikmunda za král máte
(VýbAkad 2./1)

56.

Určujte tvary přivlastňovacích zájmen "můj", "tvůj", "svůj" v jednotném čís-
le:

1. syn mój (ŽaltWittb) - 2. máš se státi tvé kázanie (FlašRada) - 3. svý vychová-
ní (Žerot) - 4. sirdce tvoje (Kruml) - 5. mého stavu (Pas) - 6. bratra mýho
(Žerot) - 7. svému ciesaři (Pas) - 8. po tvém vzdýchání (Leg) - 9. svým vzkřieše-
ním (Štít)
10. má milost (Pas) - 11. z své milosti (FlašRada) - 12. do smrti svý (měst. kn.
Uh. Brod) - 13. hledaji dušě méj (ŽaltKlem) - 14. mnozí dějú duši méj (ŽaltKlem)
- 15. své zradě povolil (GS) - 16. k mý vině (Žerot) - 17. mú duši (Pas) -
18. řeč moju (Alx) - 19. v svéj hrdosti (Štít) - 20. po své vnaďě (FlašRada) -
21. před svú jjezdú (Hus) - 22. k temu mojemu chĽopoj (slez. nář.)-

Určujte tvary těchto zájmen v dvojném a množném čísle:

1. moji bohové (Pas) - 2. peníze tvoji buďte s tebou na zatracení (Hus) - 3. já a mé děti (Pror) - 4. svá křídla (Leg) - 5. moje slova (Alx) - 6. svých učedníkův (GS) - 7. tak i tvejm vinšuji (Žerot) - 8. po své časy (Leg) - 9. potoči král posly svojě (Alx) - 10. na horách tvejch (Pror) - 11. svými ščepy (Leg)
12. rty tvá aby nemluvila lsti (ŽaltKlem) - 13. tvoji ruce, ot něž jměla požehnanie (Hrad) - 14. oči tvoji vizte rovnosti (ŽaltKlem) - 15. utvržu nad tobú moji oči (ŽaltKlem) - 16. v tvoji ruce (Hrad) - 17. pozvav k sobě svú dvú synú (Pas) - 18. Olibrius počě pláščem svým očí svojú zastierati (Pas) - 19. v svojí rukú nesa svaté (Hrad) - 20. k svým dietatma (Pas) - 21. před mýma očima (Pas)

Určujte tvary přivlastňovacích zájmen "náš", "váš":

1. vítaj, věrný náš přietelú (PisOstr) - 2. jest to vaše ustavenie (Hrad) - 3. vašeho boha (Pas) - 4. o našem tovařištvu (Pas) - 5. naším otcem (Štít)
6. naše matka (Pas) - 7. dostatečnost naše (Hus) - 8. pro naše země čest (Dal) - 9. k naší vieře (Pas) - 10. k vaše zemi (Budyš) - 11. v našej dávněj vieře (VybAkad 2./1) - 12. o vašej biedě (VybAkad 1.) - 13. v naše zemi (Štít) - 14. jemuž býti vašú hospodú (Dal)
15. bratřie váši (BiblBen) - 16. věci vaše (Hus) - 17. našich hřiechóv (Pas) - 18. nad našimi protivníky (Pas)
19. vaše anděly pláčeta (Pas) - 20. oči naši (AlbRáj) - 21. dielo rukú našú (ŽaltKlem) - 22. v rukú u vaší jest (Pror) - 23. před našima očima (Pas)

Určujte tvary přivlastňovacího zájmena pro 3. osobu:

1. sadu v jeho domu (Alx) - 2. po jho smrti (Hrad) - 3. všě jejie útěcha snide (Hrad) - 4. jejie vši písari (Dal) - 5. všecka ta viděnie jejie (Štít) - 6. ostrý meč v jejie srdce bodieše (Hrad) - 7. v jejie domu (Hrad) - 8. u otce jejieho (Štít) - 9. po jejie pochování (Pas) - 10. po jejiej biedě (Hrad) - 11. s obrodú jejú (ŽaltKlem)
12. před nohama jejíma (BiblBen) - 13. k jejím nohám (Kruml) - 14. nad syny jejími (BiblKral)
15. podlé jich viery (Alx) - 16. že se jim jich vrazi smějí (VybAkad 2./1) - 17. vída jich zlost (Hrad) - 18. v domu jejich (EvOl) - 19. s jejichma dětma (svčes. nář.)

Určujte tvary ukazovacího zájmena "ten":

1. vetčas já káži svým andělóm (Pas) - 2. tet pówod (Rožmb) - 3. ten div (Leg) -
4. z toho veselé (Leg) - 5. z toh se rozhněvavše (Pas) - 6. teho času (Hrad) -
7. té viery (Štít) - 8. nemám tý naděje (Žerot) - 9. mňel teho dost (střmor. nář.)
- 10. čXovjek teho tolig vi (slez. nář.) - 11. do tejto země (Pror) - 12. nenie
- čísla tej všiej síle (Alx) - 13. v tejto prosbě nemeškaj (Hrad) - 14. v té řeči
- (Alx) - 15. na tie chodbě (Comest) - 16. f tej zahrátce (jzčes. nář.) - 17. f téj
- truhle (výchmor. nář.) - 18. túto výpovědí (VýbAkad l.) - 19. v ta doby jest stál
- na stráži (PoprRožmb) - 20. v ta doba (PoprRožmb)
21. obyčej dní těchto (Štít) - 22. míval schůzku s tima zrádci (ZrcKrál)
23. ta dva prorádcě (Alx) - 24. tě dvě slově (FlašRada) - 25. od tú dvou jest
- udávena (Pas) - 26. Hoře téma očima! (Štít)

Určujte tvary ukazovacích zájmen:

1. v túž hodinu (VýbAkad l.) - 2. z tejež dědiny (měst. kn. Uh. Brod) - 3. tu ji
- potka onen chrústek (Hrad) - 4. v onomno dúpěti (Baw) - 5. mohl vníti v takú čest
- (Alx) - 6. povieš tu příhodu každěj taciej (Hrad) - 7. v tomto světě (Hus) -
8. v statku oném (měst. kn. Uh. Brod) - 9. k týmuž statku (měst. kn. Uh. Brod) -
10. po témž Otagarovi (VelKal) - 11. o touž při (měst. kn. Uh. Brod) - 12. na týž
- smlouvě (měst. kn. Uh. Brod) - 13. týchž dnův (VelKal) - 14. z tejjchž věcí
- (ŘHrubý) - 15. na táž slova (měst. kn. Uh. Brod)

Určujte tvary zájmena "sen":

1. onen juž sedí na koni, a sen dospěv, oř juž pohoní (Alx) - 2. jakž který pa-
- nošě slove, tak toho pán jeho zove: on Radvana, sen Mladotu a sen Jana, on Radotu
- (Alx) - 3. se hi ono (Alx) - 4. vládne múdrostí i seho světa udatstvem (Alx) -
5. třetie sieho světa strana (Alx) - 6. on leží zabít ot mlata, a semu pak hlava
- sřata (Alx) - 7. onomu krev z srdcě teče, seho kón po sobě vleče (Alx) - 8. byv
- mnoho let na sem světě (Hrad) - 9. některého koňmi tlačie, a po sem se drobi
- vláčie (Alx) - 10. před sím (Bibl01)
11. sie i ona ruka (Kruml) - 12. do sie chvíle (Budyš) - 13. siej radosti koncě
- nenie (Hrad) - 14. zřě nánú i na sú stranu (Alx) - 15. na siej tistě (Mast)
16. Si jmajúce rychlé koně, kdež chtie, přihonie (Alx) - 17. mnoho věr, i sich i
- cněch (Štít) - 18. sim otvoříš rajská vrata (Hrad) - 19. chce se sech i oněch
- nřavóv přídržeti (Dal) - 20. slovy simi (Hrad) - 21. dokončav to s sima (= dvěma
- zrádcěma) rúče, hna přeč (Alx)

Určujte tvary zájmen tázacích a vztažných:

1. ktož má preč odjíti (VýbAkad 2./1) - 2. pakli se kte nás kterému protivil (LegKat) - 3. koho hledáte (Hus) - 4. nenie tobě péče o někem (EvOl) - 5. Čso mně dáš? (Hrad) - 6. máme-li poč jěti bojovati (BiblOl) - 7. vniveč (us.) - 8. pročiz si přijel? (HájKron) - 9. o čež jest se papež staral (ZrcKrál) - 10. čsož se vás každý přichopí (Alx) - 11. nevědiech se co přijeti (Alx) - 12. v čem (Pas) - 13. čím se přiezn drží (Štít) - 14. Čie jsou toto chýšě pusté? (Hrad) - 15. nevědí, čieho jsou duchu (Chelč) - 16. vzal-li sem z čích rukú dar (GS) - 17. vízte, kaké psal bláznovstvo (Alx) - 18. kací ste vy však křesťané (Budyš) - 19. tento slúp, jenžto vidíš (Pas)

Určujte tvary zájmen záporných a neurčitých:

1. kto by mlátil, nikte nebieše (Alx) - 2. Nebieše ijednomu člověku znám, nikde ho nevěděl, jedno buóh sám (Hrad) - 3. o svém mistře ničse netbáš (Mast) - 4. čbán liščě nice nevecě (Hrad) - 5. juž bě trub nic neslyšeti (Alx) - 6. tebe hoden sem nikake (Baw) - 7. nikomému neškoďte (Hrad) - 8. když koli který člověk chtěl by zbýti pána svého, tehdy svobodně muož odstúpiti (VýbAkad 1.) - 9. by který cie-sař nebo král jměl dceř krásnú, aby mu ji dali (LegKat) - 10. k některéj paní (Hrad) - 11. někací Poláci (PoprRožmb) - 12. v tlumociech přinášel lecikaké věci (PoprRožmb) - 13. nechtě cosi mluviti se mnú (Alx) - 14. ten jest kolikos kokotóv ukradl (PoprRožmb) - 15. což tu bieše třeba koli (Hrad)

Určujte tvary zájmena "veš":

1. vešken lid odstúpi od nás (Štít) - 2. v oplatcě jsi veštek tajně (PísOstr) - 3. tehdy se všitek lid za ním obrátí (Hrad) - 4. všěcken sbor (Pas) - 5. vše křesťanstvo (PísOstr) - 6. hrom straší veš svět (Alx) - 7. tvé krve pro veš svět bych neprolil (Dal) - 8. všeho strachu (Pas) - 9. řudu všemu (Alx) - 10. po všem světě (PísOstr) - 11. všiem sirdcem (PísOstr) - 12. jest ta země všě bez vody (Alx) - 13. odstúpi ho všě náděje (Alx) - 14. všie dobroty (PísOstr) - 15. beze všieej vady (LegKat) - 16. nenie čísla tej všieej síle (Alx) - 17. tu vši věc poklidil (Alx) - 18. všicku boží pravdu (Hrad) - 18. již všichnu řeč dokona (Baw) - 19. ve všieej věci (Alx) - 20. všú věcú (Alx) - 21. všú trojicí (Hrad)
22. mne se báli vši králové (Alx) - 23. na všě strany (Hrad) - 24. naplně všě srdce (GS) - 25. všiecka ta viděnie (Štít) - 26. nade všě pány (LegKat) - 27. nad všě dary chci tě mieti (Baw) - 28. všěch zém (Leg) - 29. všem mužóm (Dal) - 30. dávejic všieckněm vítanie (Baw) - 31. všieckněm věřicím (Konečný) - 32. nade všem kráľím (Pas)

Určujte tvary zájmena "sám":

1. sám se drbu v to uvázati (Dal) - 2. náměstek samoho Krista (Štít) - 3. Proč ho sama ostavich? (tj. samotného) (Hrad) - 4. skrzě mě samého (Pror) - 5. mně samomu (Ev01) - 6. a samomu Matějovi dával lotry (měst. kn. Uh. Brod) - 7. holubicě samiem biskupem u vodě pohřížena (Pas) - 8. sama dva mluviesta (Dal) - 9. ostaly sú samy děti (Dal) [≠] 10. saměm vám (Štít)

Číslovky

67.

Určujte tvary číslovky "jeden":

1. do jednoho lesa (Hrad) - 2. jednomu člověku z Hořepníku vzal dva koně, ryziého a plesnivého; jeden ryzí jsou prodali v Moravě a druhý vrátili (PoprRožmb) -
3. v jednom (Pas) - 4. v těle jednom (EvOl) - 5. jedním úmyslem (Štít) - 6. jed-
nó se domlouval ještě z jedním (střmor. nář.) - 7. do jedné uličky (Pas) - 8. od
jedny krávy (Žerot) - 9. v jedné ulici (Pas) - 10. při jedné hoře (Alx) -
11. na jedny hoře (Alx) - 12. k jedné vdově (Pas) - 13. jednu ranu (Pas) -
14. na jedny hody (Hrad) - 15. jedněch časův (Pas) - 16. jedny (n. jedny?)
dratvami (Comest) - 17. nejedni velicí muži (KomDvěře)

68.

Určujte tvary číslovek "dva", "oba":

1. dva rohy (Alx) - 2. dvě řečce (Dal) - 3. tito dva bratři (VelKal) - 4. ode dvou
králů (Pror) - 5. po dvou letů (Pror) - 6. nelze dvěma jest pánomu slúžití (Budyš)
- 7. se dvěma dušníky (VybAkad l.) - 8. se dvěma velikými obry (ŠmerhKron) -
9. vám obom (Žerot) - 10. s dvěma knížkami (Beck) - 11. s obú stran (ŘHrubý)

69.

Určujte tvary číslovek "tři", "čtyři":

1. s nimi jsou byli tři Vlasákové (PoprRožmb) - 2. tu jsme vzali tři prostěradla
(PoprRožmb) - 3. tři řadové (Štít) - 4. tři muži (VelKal) - 5. čtyři jsou úřední-
ci (VybAkad l.) - 6. čtyři synové (VelKal) - 7. čtyři dcery (VelKal) - 8. tři
chlapcy a tři děvčata (výchmor. nář.) - 9. těchto tři milostí (Štít) - 10. těch
třech cností (Beck) - 11. čtyř mužů (ŠmerhKron) - 12. ze čtyři korábův (AlbRáj) -
13. od čtyři nedělí (Žerot) - 14. třem pónom (Rožmb) - 15. ke čtyřem nedělem
(Rožmb) - 16. čtyřem elementům (Gesta) - 17. opat chodí blůdě tři dni a tři noci
(Otc) - 18. hnav čtyři s sobú (Alx) - 19. na čtyřech nohách (BiblOl) - 20. ve čty-
rech letech (VelKal) - 21. na třech místech (Beck) - 22. se třmi koňmi (PoprRožmb)
- 23. s třmi syny (VelKal) - 24. třmi jazyky (Beck) - 25. třmi jazyky (Beck) -
26. před čtyřmi dny (VelKal)

Určujte tvary číslovek "pět" až "deset"

1. nás sedm tovaryškuóv (Otc) - 2. veď třetí devět svědkóv (Rožmb) - 3. prodám jě za deset peněz (Otc) - 4. zlodějie pěti bratří hrdla řězachu (Dal) - 5. odečteš sedm dní (BiblOl) - 6. můj rod pěťú pramenóv bude kvísti (Dal) - 7. les bieše ši- rok míl snad pěti (Baw) - 8. nenie tomu šesti měsícuó (ŠmerhKron) - 9. jsa v le- tech desíti (VelKal) - 10. šestmi koňmi (KomDvéře)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. ПЯТЬ - 2. ТРИ ДЕСАТЕ - 3. ПАТИ - 4. ПАТЬЯ
5. ПЯТЬ, ПЯТИ, ПЯТЬО - 6. СЕМЬ, СЕМЬО

Určujte tvary číslovek a koncovky jednotlivých komponentů složených číslovek:

1. jedenádcete grošóv (PoprRožmb) - 2. dvanádst korábóv (Baw) - 3. ciesař dvěma na dcát rytieřóm káza (LegKat) - 4. jich viac nenie než dvanádcete (Pas) - 5. se dvě- ma nádcete voly (BiblOl) - 6. povolav dvanáct učedlníkuóv svých (BiblNZT) - 7. a svolav dvanácte učedlníkúv svých (BiblMel) - 8. a povolav dvanácti učedlníkú svých (BiblKral) - 9. tu jich bylo třináct (PoprRožmb) - 10. vzeli čtrnádcete ko- ní (PoprRožmb) - 11. čtvrtého nádcete dne (BiblOl) - 12. jeden na pěti na dcět letech ošedivě (Dal) - 13. patnádcete grošóv (PoprRožmb) - 14. patnácte set koní (VelKal) - 15. sedm nádcete let (Pas) - 16. škorně za sedmnáct grošóv (PoprRožmb) - 17. byla v osmi náste letech (LegKat) - 18. v vosmi nádcete groších (PoprRožmb)
19. dvamecítma korábóv (Baw) - 20. v dvamecítmou hodinu purgrabí řeč učinil (Beck) - 21. sukni prodali jsú za třimezcietma grošóv (PoprRožmb) - 22. ve čtyrmecítma letech (VelKal) - 23. jedenmezcietmý (Troj) - 24. pohonie Jana Pušku ze sta a pět- mecítma hřiven grošóv (VýbAkad 1.) - 25. vzeli jsú šestmezcietma postavóv sukna (PoprRožmb)
26. osmdesát mezi stoma let (Pas)

Určujte tvary složených číslovek a koncovky jednotlivých komponentů slože- ných číslovek:

1. kněžie duchovní i světští od čtyřidcat, třidcat, dvúdcat, desieti i níže let (Budyš) - 2. bylo jich snad dvadcti (PoprRožmb) - 3. kostelóv dvadcti v Čechách učini (Dal) - 4. třidcti peněz oběčěchu (Hrad) - 5. do let třidcti (ŠmerhKron) - 6. ze třidcti čtyr (KomDvéře) - 7. kniežata v počtu čtyřidcat a tři (Budyš) - 8. starý snad o čtyřidcti letech (PoprRožmb) - 9. Kateřina s pěti dsát sě hádati mistry jmá (LegKat) - 10. stár let pětidcát nebo najviece šestidcát (Alx) -

11. všech bylo jest pět a padesát (PoprRožmb) - 12. kradl jsem jemu samému dobře bez dvou padesát kop grošův (PoprRožmb) - 13. v ta doba čtyřie a šestdesát (groši) stáli za hřivnu stříbra (Štít) - 14. ot babylonské věže a o sedmi dcát jazycích (Dal) - 15. osmdesát let s čtyřmi mieše (Hrad) - 16. do let osmdesáti a čtyř (ChelčPost) - 17. vzali jedné ženě ke sto vajec (PoprRožmb) - 18. Táborův bylo dvě stě a čtyřie (PoprRožmb) - 19. s jinými tři sta rytíři (VelKal) - 20. Esau s čtyřmi sty mužův (Comest) - 21. se třmi tisíci Polan (Dal) - 22. šestkrát sto tisíc lidu pěšího (VelKal) - 23. třidcetkrát sto tisíc (VelKal)

73.

Určujte tvary řadových číslovek:

1. aniž jest od prva počátka bylo pánův (Štít) - 2. v puól čtvrtě hřivně (PoprRožmb) - 3. pól šestý kopy (Štít) - 4. puól dvanácta sta zlatých (měst. kn. Uh. Brod) - 5. v hodinu třetí na den (VelKal) - 6. v druhém nácte letě (Hrad) - 7. čtvrtý náct den (Hrad) - 8. páté nadcěte léto (Pas) - 9. osmého nácte léta (BiblOl) - 10. Jan třimezicietmý, papež (Budyš) - 11. kapitola stá prvá (Baw) - 12. kapitola stá třinádstá (Baw)

13. on sám čtvrt v noci lovil ryby (PoprRožmb) - 14. byl jat sám osm (PoprRožmb) - 15. král sám šest se túláše (Dal) - 16. aby sám třidcát přišel (HájKron) - 17. když někteří lidé hříbata z jarmarku pardubského vedli, sám několik zastoupil jim cestu (PoprRožmb) - 18. povstal sám třetí (ŠmerhKron) - 19. on sám třetí ob-
lúpili Němce (PoprRožmb) - 20. zajtra u prvej zóře by Čech sám sedmý na tej hóre (Dal; jiný rukopis má "sám sedm") - 21. sotva sám osmý domů se navrátil (VelKal) - 22. máš tú cestú sama desátá jěti (Dal) - 23. pastucha hněvaje se a zlořečiv, nenadále od hromobití s dobytkem sám dvanáctý zabit byl (Beck) - 24. sám šestý na dcát je se k Rakúsóm běžeti (Dal)

74.

Určujte tvary složených číslovek řadových; všimněte si také syntaktických vztahů:

1. ot narozenie syna božieho po tisúci let po pěti dcát pátého (Hrad) - 2. léta po dvou dcátú osmého (Dal) - 3. léta ot narozenie syna božieho po tisíci po čtyřech dcát čtvrtého (Dal) - 4. ot narozenie syna božieho po tisúci po padesát léta čtvrtého (Hrad) - 5. léta od buožího narození tisíc tři sta osmdesát devátého (VýbAkad. l.) - 6. léta od narozenie syna božieho po tisíc letech po třech stech po sedmi cát třetieho v sobotu první po dni svatého Františka (Štít) - 7. léta ot narozenie syna božieho po tisíci po čtyřech dcát čtvrtého (Dal) - 8. To se sta ot narozenie syna božieho po tisíci po třidcětech osmého (Dal) - 9. léta po tisíci po dvou stú po třech cětech druhého (Dal) - 10. léta po tisíci po dvou dcátého sedmého (Dal) - 11. léta po tisíci po dvou dcát sedmého (Dal) - 12. léta po tisíci sedme-
cítmého (Dal) - 13. do léta po tisíci po třech stech po desieti čtvrtého (Dal) -

14. ten křti Bořivoje léta ot narozenie syna božieho po osmi set po devieti cāt čtvrtého (Dal) - 15. léta tisícího třístého čtyřidcátého devátého (Brikcí) - 16. léta patnáctistého devátého (Konáč)

75.

Určujte tvary číslovek druhových:

1. dvoój jest soud (Brikcí) - 2. oboje strana (Konáč) - 3. oboje království (VelKal) - 4. dvoje rozdělení (Otc) - 5. rozdělili jsú se na dvě (PoprRožmb) - 6. trojí jest milost (ŠmerhKron) - 7. tenť má to tré zachovati (Budyš) - 8. těch sirotků jest dvě (měst. kn. Uh. Brod) - 9. obojemu vojsku kažmy s mírem státi (Dal) - 10. v tom dvě m sě neostřěžeš (Alx) - 11. na tom obém (ŘHrubý) - 12. v obojím jazyku (VelKal) - 13. dvojm činem (Pas) - 14. krev, tělo v dvojí podstatě (VýbAkad 2./1) - 15. oboji jedni druhým tak sú podobní (ŘHrubý) - 16. A vy oboji, otče i matko! (ŠmerhKron) - 17. troje nebo čtvery platy musili platiti (Chelč Post) - 18. čtveré berně platiti (VelKal) - 19. pokradl jest dvoje vidly (PoprRožmb) - 20. vojna jdíeše lidu obojů k strasti (Alx) - 21. Ježíš jest obojí syn vají (Hrad) - 22. starosta káza obojich stříeci (Pas) - 23. těm obojm pannám (Štít) - 24. dvojmimi řetězy (Pas)

76.

Určujte tvary číslovek druhových:

1. čtver obyčej (Štít) - 2. sedmera věc (AlbRáj) - 3. desatero kur jsú pokradli (PoprRožmb) - 4. pateru ctnost (Hus) - 5. od šestery věci (AlbRáj) - 6. k tomu čtveru (Štít) - 7. v desateře přikázání (Štít) - 8. o desateru přikázání (Štít) - 9. v desaterém přikázání (GS) - 10. těla čtverem budú slavným darem obdarována (Štít) - 11. čtverým obyčejem (Hus) - 12. sedmeři jsú manželé (Štít) - 13. čtvera vrata (Alx)

Určete tvar a infinitivní i přítomnou třídu sloves:

1. odpúšťeji ti (Baw) - 2. jáť se v tom dobře znaji, jedno žeť o svém jazycě tba-
ji (Dal) - 3. nevizú jejie líce (LegKat) - 4. věz, žeť nad tebu pomstím (Hus) -
5. nelzě minúti tomu, již umřieti muši (Štít) - 6. Ó hospodine, kterak skóro mu-
sím s tohoto světa! (Štít) - 7. již vidíš, že lépe by bylo Božějovi stříebra ne-
brati (Dal) - 8. co to neseš? (Hrad) - 9. vás každý div se tomu (Alx) - 10. můžem
dobrú ztravu mieti (Baw) - 11. když nad nimi svietězímy, co chtiece z nich učiní-
my (Dal) - 12. postavímy věži sobě (Dal) - 13. noviny všechny potupujem (Hus) -
14. dajmy jim toho zlým užiti (Dal) - 15. jich okovy my rozbořme (Budyš) -
16. znaji to, že voliti muožete (Dal) - 17. rcete spolu: amen (Baw) - 18. darmo
dávajte (Hus) - 19. s vojny naši přietelé jedú a dnes přijedú (Dal) - 20. nosieť
na štítě v zlatě dvě fioletněj orlici (Dal) - 21. všichni českého zlého hledají
(Dal) - 22. nelekají se malomocenstvie (Hus) - 23. vě tuto muku trpívě za naše
zlá diela, jichž svě velmi mnoho sděla (Hrad) - 24. budevě v ten čas bohata (Mast)
- 25. Bláha a Pecha, jakož spolu rybníky děláta (PoprRožmb) - 26. netbajta, vstaň-
ta a se nelekajta (LegKat) - 27. ona dva vítěze, na koho se obrátíta, tomu živótka
ukrátíta (Alx) - 28. oba v jámu upadneta (AktaBratr)

Vyložte odlišné střídnice staroslověnské a ruské:

1. виждѣ - 2. оумрѣти - 3. ношѣ - 4. прошѣ
5. видѣть, ви́жу, видишь - 6. умерѣть, умру́, - 7. носить, ношу́, носишь - 8. просить,
прошу́, просишь

Určujte tvary atematických sloves a vyložte jejich vývoj:

1. rozdělil sem (Štít) - 2. já jakožto cedrus povýšena jsu (EvOl) - 3. na nebi jsi
slavně (PisOstr) - 4. pokusil si (ŽaltKlem) - 5. komuž js ty svědectvie vydával
(EvOl) - 6. učinils mě (ŽaltKlem) - 7. toho nelze jest popsati (Hus) - 8. tělo
jedno je (Kruml) - 9. vyšli smy (Dal) - 10. jsme věrní (Blah) - 11. bohové jste
(ŽaltWittb) - 12. bohové ste (ŽaltKlem) - 13. ústa mluvila jsú (Pror) - 14. opus-
tili sú hospodina (Pror) - 15. doňadž svě živa (Alx) - 16. buď uzdraven (Hus) -
17. Ó člověče, nečetls knih, jsa bez očí (Hus) - 18. mjeli zmy koňa (slez. nář.)
19. poviem pravdu (ZrcKrál) - 20. co chválíte, jáť nevědě (Baw) - 21. volám, an mi
neotpovie (Hrad) - 22. již vieme, kam jdeš (Štít) - 23. o němž vy málo vieste (Leg
Kat) - 24. ľudie vědie (Leg) - 25. vězta to (Pas) - 26. vzvěda zloděj tvoję chýšě,

přide k tobě v noci tíše (Hrad)

27. já dám (Pror) - 28. oblehnúti se dámy (Baw) - 29. oni dadí peníze (Hus) -
30. pakli dadie mat královi, ztracena jest hra (Štít) - 31. dávě ľudem dosti
smiechu (Mast) - 32. daj mi se znáti (Hrad) - 33. jinak by mohl knězem býti kozel,
dada se holiti (Budyš) - 34. střelci vyzřieti nedadiechu (Alx)
35. leč piem, leč jiem (Štít) - 36. ti jedie jiné ľudi (Dal) - 37. jěz maso (Pas)
- 38. věz to (Hus)
39. aby věděl, co jmám moci (Alx) - 40. jmávě túhu ukrutnú (Hrad) - 41. nic nejmě-
jieše (Dal) - 42. rovnú odplatu spolu mávě u boha jmieti (Otc)

Vyložte tvary staroslověnské a ruské:

1. ꙗсмь, ꙗсмь, сꙗтъ - 2. вѣси, вѣсть - 3. ꙗси, ꙗсть, ꙗдꙗтъ - 4. имамь, имать -
5. дамь, дасть, дадꙗтъ, даждь!, дады
6. дам, дашь, даст, дадут, дай! - 7. ем, ест, едим, едят - 8. есть, суть - 9. имѣю,
имѣют

79.

Určujte tvary sloves 1. infinitivní třídy, typ "nésti":

1. lidé vztřasú se (ŽaltKlem) - 2. hospodin obráncě života mého, ot něhož se
třiesti budu (ŽaltKlem) - 3. tu jest ovšem máku mnoho, ty nemůžeš čísti toho (Alx)
- 4. o králi Davidovi čtem (Štít) - 5. zečtli sú kosti mé (ŽaltKlem) - 6. on čite
z jitra až do noci (Alx) - 7. na stranu tě málo otvedši, tichú řečí s tebú umie-
nila sem rozmlúvati (Budyš) - 8. Alexander, vzveda zraky, vezřě na zořě oblaky
(Alx) - 9. pokladové krádežem rostú (Baw) - 10. soud má vynesěn býti (Brikcí) -
11. radil jest jim, aby oves kradúce i nosili k němu (PoprRožmb) - 12. když juž
kořist skladú, tu král daři každého (Alx) - 13. robil, ploty pleta (Alx) -
14. Umieš-liž housti? (Konáč) - 15. potom náma ďábel shude (Mast) - 16. pohřebeno
jest v zemi břucho našě (ŽaltKlem) - 17. ty, kteříž tu hřbie (Štít) - 18. Soběslav
do Čech přinese otcě svého a na Vyšehradě pohřebú jeho (Dal) - 19. on ještě ktve
svú mladostí (Baw) - 20. dvakrát léta ktvú osenie (Alx) - 21. vína, žita ktviechu
(Alx) - 22. Kateřina jakžto ruóže stášě, prostřed léta ktvúci (LegKat) - 23. kú-
pichu pole pútníkóm hřesti (Hrad) - 24. kázachu je živy zahřiesti (Alx) - 25. pak-
li púvod přěbrde, tehdy pohnaný má za tím břísti (ŘádZem) - 26. kmošku, neroď to-
liko blěsti (Dal) - 27. když móž, tu jeho poskube (Leg) - 28. osuchu mužě dievčie
střěly (Dal) - 29. kohút poče hnój hrýzti (Baw)

Vyložte tvary staroslověnské a ruské a vysvětlete odlišné střídnice:

1. грѣбѣж, грѣти - 2. тѣпѣж, тѣти - 3. траѣсѣж, траѣсти
4. вѣстѣи, ведú, вѣл - 5. красть, крадú, крал - 6. плѣстѣи, плетú, плѣл - 7. грѣстѣи,
грѣбú, грѣб - 8. цвѣстѣи, цвѣтѣт, цвелá - 9. грывѣть, грывú, грывѣшь, онѣ грывали

Vylošte, jak se vyvíjela tato slovesa 1. infinitivní třídy do nové češtiny:

1. poslúchaj mne tuto sada (Alx) - 2. sedete v ctném u pokoji (Budyš) - 3. rytieřstvo mladé, jimiž ještě mladost vlade (Alx) - 4. böh vlastní námi bude věčně (ŽaltKlem) - 5. držal vše vlastní okolnie, vlada všiem židovstvom (Leg) - 6. naleze na skále celú kru (Hrad) - 7. nalezše ucho, k hlavě přiložichu (Dal) - 8. já přehryznu provázky (Konáč) - 9. já přehryzu provázky (Konáč) - 10. psi mi pysky ohryzli (ZrcKráł) - 11. již popaden sem jako ryba na udici (Štít) - 12. spadesta koňma přes vazy (Alx) - 13. což mohou vybósti z koní (Alx) - 14. nejeden bě zbo-den (Alx) - 15. když jemu již nedachu krmě, hlad zbode jej jakžto trnie (Baw)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými: .

1. бости, боаж - 2. пасти, пааж - 3. стѣсти, сааж - 4. власти, влааж
5. естѣ, сяду, он сел - 6. унасть, упадѹ, он упал - 7. грнѣть, грнѹ, он грнѣ

Určujte tvary sloves typu "péci" a srovnejte je se stavem novočeským:

1. tiesař zbledě, jako by se chtěl povztéci (LegKat) - 2. div že se hořem nevzteče (Hrad) - 3. my můžem svých přátel mstítí (Dal) - 4. vymoz mne z jich hřiešnú rukú (VýbAkad 1.) - 5. s ním mluviti možíeše (Hrad) - 6. poče po ostrvách v hrad lézti, neb se nemože nikoho dovolati (Dal) - 7. masti natluc dosti (Mast) - 8. mohuť já to řeci směle (Budyš) - 9. slávu řku hospodinu (ŽaltKlem) - 10. tak řkú písma svatá (Budyš) - 11. řci, tiesaři, zlý oblude (LegKat) - 12. rcěte vešdy (ŽaltKlem) - 13. dorčeno jest ono právo (Štít) - 14. Zdeněk, řčený Rohan (PoprRožmb) - 15. Počěchu se kanovníci diviti a řkúc: Co chcemy učiniti? (Hrad) - 16. Řěk takto, va vše zavola (Alx) - 17. "Co hledáte?" - "Ježúše", řechu, "z Nazarena" (Hrad) - 18. ktož své škody jistě vidí, darmo se jich střieci nestydí (Baw) - 19. v tom dvěm se neostřěžeš (Alx) - 20. bylo potřeba, aby střehl cest (Štít) - 21. Hosti, chceš-li vrci krychle? (Hrad) - 22. připíliť sem i jej opovrci a jeho marnosti zavrci (Konáč) - 23. kázachu jej na dřevo vzvrci (Baw) - 24. jich od nás my jho odvrzme (Budyš) - 25. pozdě vržeš k bohu oči (Baw) - 26. když list vezme, potom povrže jej v kútě (Hus) - 27. vzvrha na suk uzdu s koně, poče spáti (Alx) - 28. král káza je sežieci (Alx) - 29. slunce znojem žže na poli (Baw) - 30. hrom žha, nač spadne, straší veš svět (Alx) - 31. aby nás nesžehl věčný plamen (Baw) - 32. tehdy město zažhú všidy (Alx) - 33. každý mohl bítí, sieci i lúpiti (Budyš) - 34. chci tak přisieci (Baw) - 35. mistře, mněť dějí Belzebub, kteréž já dosahu v jiež zub, tať nebude jiesti hub (VýbAkad 1.) - 36. dva pomocníky odpřisězta (Rožmb) - 37. a tu dosiehl všeho uměnie (Baw) - 38. jezero všecky skuly myšie oseže (Baw) - 39. sekli pohany (Alx) - 40. já mnicha z kápě svleku (ZrcKráł) - 41. nemohl léci déle (Budyš) - 42. tiemto mužóm poleku, kdežto mocí nedoteku (Dal) - 43. ptáčkóm pruhla lečeš (Baw) - 44. polekl jemu též teneto (Baw) - 45. lekši se, velmi se smúti (Hrad) - 46. mi se nemožemi dostať do teho (střmor. nář.)

Srovnajte s odpovídajícími tvary staroslověnskými a ruskými a vyložte jejich odlišné střídnice:

1. моци, могъ - 2. леци, лѣгъ - 3. стрѣци, стрѣгъ - 4. сѣци, сѣкъ - 5. рѣци, рѣкъ, речеши

6. мочь, могу, можешь, он мог, они могли - 7. лечь, лягу, ляжешь - 8. стеречь, стерегу, стережешь - 9. лечь, лягу, ляжешь - 10. сечь, секу - 11. течь, течёт - 12. сечь, сожгу, сожжешь - 13. стричь, стригу, стрижешь

82.

Určujte tvary sloves typu "třieti":

1. zvolil sem sobě milú, ta tře mé srdce pilú (VýbAkad l.) - 2. jakož ten mák zuby zetřem, tak zástupy jich všě potřem (Alx) - 3. okolo vás se trú zástupové lidští (Štít) - 4. modly budú vše zetřieny (Budyš) - 5. Kaifáš hněvy rozdře na sobě rúcho (Hrad) - 6. srdce hned otevře (Budyš) - 7. sen mra vřal zuby v trávu (Alx) - 8. umřě kněz Břecislav (Dal) - 9. ani živa ni umrúci otlúčím se (Hrad) - 10. tak se tebu ovšem živím, aniž toho já kdy zapřím (Budyš) - 11. jeho s koně nikdy neseklali biechu (Dal) - 12. učinite bratrskú rotu proti tomu králi, ještoť údy žře sápaže (Budyš) - 13. země pochytlá jě, všě požřěvši (Leg)

Srovnajte s odpovídajícími tvary staroslověnskými a ruskými a vyložte odlišné střídnice:

1. трѣти, трѣх - 2. оумрѣти, оумьрѣх

3. терѣть, тры, трѣшь, он тер - 4. умерѣть, умру, умрѣшь, он умер - 5. колотъ, колю, колешь - 6. молотъ, мелю, мелешь

83.

Určujte tvary sloves typu "pieti" a srovnávejte je se stavem novočeským:

1. král káza větrníky všě vzpieti (Alx) - 2. hřiešníci napěli sú lučišče (Žalt Klem) - 3. vizte jeho na kříži pniece (Hrad) - 4. dievka počne i porodí (Hrad) - 5. on počal (Dal) - 6. on toho počel hledati (Baw) - 7. počeli, boha milovati (Štít) - 8. výma meč, počen ot vrchu, roztě kola, až všě prchú (Alx) - 9. Maria již počenši, mile otpuščenje vzešši, jide do Jeruzalemě (Hrad) - 10. když se druh přilúči k druhu, počesta jíti cestú dlúhú (Baw) - 11. ruku mu po loket utě (Alx) - 12. Petr se počě kléti (Hrad) - 13. i vzeknú sprostní lidé krále (Štít) - 14. však ste pravým právem klati (Budyš) - 15. musí klet býti (Budyš) - 16. vepř na osla poče se dúti (Baw) - 17. země se dmieše (Baw) - 18. (vody) se dmíce (Bib101) - 19. když sežnete sěnie (Bib101)

20. král káza kotvy vynieti (Alx) - 21. rač ohyzdnú smrt odjieti (Baw) - 22. Vilém jich nechtěl jest přijieti (PoprRožmb) - 23. davše se mezi ten lid vojenský najíti z nouze a zoufalství (Dač) - 24. komuž přěji, toho pojmu v radu (Dal) - 25. když ho žena jme tresktati (Hrad) - 26. pojma své apoštoly, jide s nimi k jednomu dvoru

- (Hrad) - 27. bych vyňal (Hrad) - 28. přijeli sú mě (ŽaltKlem) - 29. svatý Prokop přijem pracného, do téhodne chova jeho (Hrad) - 30. on vece, vyněm meč nahý (Baw) - 31. žena objemši jej, vece jemu (Baw) - 32. onť Prokopa jav, v vazbu vsadil (Budyš) - 33. tomu se diviti jechu ti všickni (Alx)
34. správce, vezma boha na pomoc, vyplňoval povinnost svú (Brikcí) - 35. muž, vzem ostrú bradatici, rani hada po jeho líci (Baw) - 36. vzemše radu sprostú, šesti poslóm oči z bodú (Alx) - 37. za král vzeli jestřáb sobě (Baw) - 38. lakomstvo ke vzetí nutí (Štít) - 39. boj na samém březě vzěchu (Alx)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. МАТИ, ИМЯ - 2. ТАТИ, ТЪНЯ - 3. НАЧАТИ, НАЧЪНЯ - 4. ПАТИ, ПЪНЯ, ПАЛЪ, ПЪНЪ -
 5. ВЪЗАТИ, ВЪЗЪМЯ, ВЪЗЪМЕШИ, ВЪЗАЛЪ - 6. ДЯТИ, ДЪМА, ДЖЛЪ, ДЫМЪ
 7. ВЪЯТЬ, ВОЗЪМУ, ВОЗЪМЪШЬ, ОН ВЪЯЛ - 8. НАЧАТЬ, НАЧКУ - 9. ЖАТЬ, ЖМУ

84.

Určujte slovesné tvary; vysvětlete střídání j - ň u slovesa "jíti":

1. hrubú smrtí musíš sníti (Baw) - 2. blaze každému, ktož na pravdě sende (Hus) -
 3. jdem do Jeruzaléma (Štít) - 4. vyndú na pole (Alx) - 5. pójdevě ve čtvrtek ráno (Hrad) - 6. vyndi, mistr tě zóve k sobě! (Hrad) - 7. přída k židóm, i počě jim praviti (Hrad) - 8. šed i sta na jedný hořě (Alx) - 9. zatiem se moc lida snide (LegKat) - 10. vynidesta dva knězě (Dal) - 11. by na lov v hojněj čsti jěno (Leg) - 12. páni po koni pojedechu, až Bieliny řěky dojedechu (Dal) - 13. s obú stranú toho voza jedieše dvanádcet muží (Alx)
14. stanu tu a chci umřieti (Hrad) - 15. vstaňta a se nelekajta (LegKat) -
 16. nikte neosta u něho, nikte jemu nepomože (Hrad) - 17. jiné sú sežehli a pobrali po všie zemi, kdež sú stali (Dal)

85.

Určujte tvary sloves typu "plúti" a vyložte vývoj těchto sloves do současné češtiny:

1. ta voda Sázava slóve, ješto i dnes pod klášter plóve (Hrad) - 2. biechu dlúho u moři pluli (Alx) - 3. jakž který panošě slóve, tak toho pán jeho zóve (Alx) -
 4. Arnošt to knieže slovieše (Baw) - 5. on slove (KomDvéře) - 6. řevu srdcem (Štít) - 7. hlas vola řevúcího hrozně (Konáč) - 8. řeviech ot vzdychánie srdcé mého (ŽaltKlem) - 9. sběř a zvěř, kletcěmi honieci, řula (Alx) - 10. slušie nám ten len vypléti (Baw) - 11. bóh jich kořen z země vupleve (Kruml) - 12. náhle plevmy zlé siemě (Baw) - 13. Němce z země pak vuplejte (Budyš)
14. ač poživu daru tvého, ty poživeš zbožie mého (Baw) - 15. náhle přestaň, nevolaje mnoho, nebo zlými uživeš toho! (Mast) - 16. smrt zžive jě (ŽaltKlem) -
 17. potom berni zživúce, berú s nich jiné pomoci (Hrad) - 18. zživme sbožie

(Bibl01) - 19. Eliáš zavola ku pánu bohu i ožive to dietě (Comest)

Srovnejte s odpovídajícími tvary staroslověnskými a ruskými:

1. плѡуги, плѡвѣж - 2. рѡуги, рѣвѣж - 3. слоуги, словѣж - 4. жити, живѣж

5. житъ, живѹ, живѣшь - 6. плѡтъ, плѡвѹ, плѡвѣшь, он плѡи - 7. свѣтъ, свѡвѹ, свѡвѣшь

86.

Určujte tvary sloves typu "kryti":

1. umyju rucě moji (ŽaltKlem) - 2. obmý mě ot mé zlosti (ŽaltKlem) - 3. přikryté mě (Baw) - 4. ten se tu ukry (Dal) - 5. svatý Prokop se lidské chvály kryjieše (Hrad) - 6. potom by knězem syn jeho (Dal) - 7. on bě u velikém potě (Alx) - 8. Ščepán a Vladislav rok sobě dasta (Dal) - 9. zlost mú já znaju (ŽaltKlem) - 10. neznaji ho, baba vecě (Hrad) - 11. poznaj pravdu (Budyš) - 12. hořem sám nečuju sebe (Mast) - 13. zisk u tebe čije (Baw) - 14. v břiše učil bolest (Konáč) - 15. já tobě to řeci směji (Baw) - 16. tak se tebú ovšem živím, aniž toho já kdy zapřím (Budyš) - 17. zději, ježto mohu (Alx) - 18. což o téj kráse diemy (LegKat) - 19. oděni buďte hanbú a studem (ŽaltKlem) - 20. žid dě (Baw) - 21. ty se nemóžeš shřieti (Štít) - 22. dřieve had se v ledě shřěje, nežli Němec Čechu zpřěje (Budyš) - 23. tak se jie j nohy zahřěchu (Pas) - 24. lvuóm se hřívý chvějí (Otc) - 25. mysl Medee chvějieše se (Troj) - 26. kokot zapěje (Hrad)

Srovnejte s odpovídajícími slovesy staroslověnskými a ruskými:

1. знати, знаѣж - 2. пѣти, помѣж - 3. чюти, чюѣж - 4. грѣти, грѣѣж - 5. крыти, крѡѣж - 6. дѣти, дѣѣж

7. знать, знаѡ - 8. мнѣтъ, мѡѡ, мѡѣшь - 9. рѣтъ, рѡѡ, рѡѣшь

87.

Určujte tvary sloves typu "bíti" a vyložte jejich vývoj do současné češtiny:

1. já zabú (ŽaltKlem) - 2. mnohé ženy ten obyčej jmajú, kdy se zapú, tehdy mnoho bajú (Mast) - 3. z domu boha já rytiny zabiem (Budyš) - 4. vodu, jižto piem sám (Hrad) - 5. tento pták jest svědek tomu, zabíš-li mne (Baw) - 6. jeden jie a pie s vámi (Hrad) - 7. jéte chléb neb kalich piete (VýbAkad 2./1) - 8. Řeci vašeho krále pobí (Alx) - 9. vybí hněv svůj (ŽaltKlem) - 10. krev pí, viac lidí nebí (Dal) - 11. s málem lidí krále pobi (Alx) - 12. hrnec se rozbí (Troj) - 13. oni zabí krále (Troj) - 14. oni zabijí (Troj) - 15. zabíme ho! (BiblMel) - 16. nezabiješ (ŘHrubý) - 17. proč mne biješ (měst. kn. Uh. Brod) - 18. hrom bije (KomDvéře) - 19. jehně pije zdola stáše, vlk nad ním vodu loktáše (Baw) - 20. pí!, pijte! (ŘHrubý) - 21. pij!, pí! (BiblMel) - 22. oni pijí (ŘHrubý) - 23. jméno zlých shnie (Hus) - 24. potom se sta, že jemu noha hníše (Otc) - 25. já vylú modlitvu (ŽaltKlem) - 26. böh skrze rozum vlé své světlo (Štít) - 27. tehda svú krev prolé ke mně přijdeš (Pas) - 28. on vylí (Troj) - 29. přívalové se lejí (Troj) - 30. ty vyliješ (KomDvéře)

Srovnajte s odpovídajícími slovesy staroslověnskými a ruskými:

1. шити, шить

2. пить, пью, пьешь - 3. бить, бью, бьешь - 4. лить, лью, льешь

88.

Určujte tvary sloves 2. infinitivní třídy, typ "minúti":

1. tomu minuchu mnozí roci (Hrad) - 2. a nežli šest neděl minu, mnoho korábów při-
plynu (Baw) - 3. ciesařovna túhú schnieše (Dal) - 4. kteříž se ho dotkniechu (Pas)
- 5. horkem prahnúše (EvOl) - 6. král hnu se s vojmi s toho miesta (Alx) - 7. to
mu na mysli tanu (Alx) - 8. vztrnuchu mu všecky údy (Baw) - 9. Marie pokynu jie j
rukú (LegKat) - 10. štíti se zlatem lskniechu (Alx) - 11. othyrni! (ŽaltGlos) -
12. rozpoměň se! (ŽaltGlos) - 13. střěly tvé venznuty sú v mě (ŽaltKlem) - 14. Nil
plyne z ráje skrze egyptskú zemi (CestMand) - 15. ó smrti, kterak jest hořko na
tě vzpomanúti! (Štít) - 16. nezapomanu (ŽaltKlem) - 17. böh zapoměne (ŽaltWittb)
- 18. rozpomanú se všecky krajiny země (ŽaltKlem) - 19. rozpomaň se! (ŽaltKlem) -
20. zapomanuch sám sebe (Alx) - 21. on židova slova vzpomenu (Baw) - 22. když za-
poměniechom Siona (ŽaltWittb) - 23. kněžie, boha svého zapomněvše (Budyš) -
24. dětem a skotu odpočinem (Dal) - 25. odpočiňte! (Pas)

89.

Určujte tvary sloves 2. infinitivní třídy, typ "tisknúti":

1. oba upadneta (Štít) - 2. nepřietel dosiehne (Alx) - 3. dosiehnete té radosti
(Budyš) - 4. Hora, vzhlédši okem z nice, pomkši v stranu své kuklice, k tomu tak-
to odpovědě (Budyš) - 5. jeden marinář vyhléde, tu ten kraj shléde (Baw) - 6. Ale-
xander na vojnu se zdviže (Alx) - 7. trpaslek se velmi leče (Baw) - 8. sedši vece
k sobě sama (LegKat) - 9. přiběh kanec, pěny na lva kydne (Baw) - 10. myška,
vzběhši na lva, jeho ubudi (Baw) - 11. lev zaběže preč do lesa (Baw) - 12. židové
všichni křikú (Hrad) - 13. zaběhú ot krále svého (Hrad) - 14. s radostí vniče
opět v oblečenie (LegKat) - 15. co stojíte ohlechše i oněměvše? (LegKat) -
16. ulyzši se odpovědě Praha řkúci (Budyš) - 17. vojsko se v hromadu strže (Baw)
- 18. ten vládnieše všemi králi (LegKat) - 19. Radislav užěse se kněže českého
(Dal) - 20. užase se přieliš silně (Baw) - 21. všichni se hrozně užasú (Hrad) -
22. táhniechu vóz osm koní (Alx) - 23. on té řeči málo dotče, an ho inhed mečem
protkne (Leg) - 24. oslík střete koně toho (Baw) - 25. kterýž, oblékv se v kuóži
lvovú, přišel (ŘHrubý) - 26. uposlechv rady a povrhv pavězu, utekl (ŘHrubý) -
27. přiklekv na zem (VelKal)

Určujte tvary sloves 3. infinitivní třídy, typ "uměti":

1. jiných modlitv neumějí (Hrad) - 2. Bořivoj neumě té milosti schovati (Dal) -
3. v tom bludě mdléše (Hrad) - 3. slušie jim to činiti (Štít) - 4. toho sirdečně želévě (Alx) - 5. urozuměj voláňú mému (ŽaltKlem) - 6. dščalo jest (ŽaltKlem) -
7. oblakové aby nedščěli (Pror) - 8. mohú rozumíni býti lidí (Chelč) - 9. zlí lidé zde na světě bujejí (Kruml) - 10. proč bych bujal? (Štít) - 11. hověj lépe svému pánu (Mast) - 12. Co sě, matko, pro to smícieš? (VýbAkad l.) - 13. všickni zetlejú (ŽaltKlem) - 14. protož truchlejme (Štít) - 15. ty neželej, že máš umřieti (Štít) - 16. plete sě a neuměje (Dal) - 17. oni musejí (VelKal) - 18. oni se přidržejí (VelKal)

Srovnejte s odpovídajícími slovesy staroslověnskými a ruskými:

1. оумѣти, оумѣх, оумѣеши - 2. обоумѣти, обоумѣх - 3. ожесточати, ожесточах -
4. ветъшати, ветъшах (srov. čes. vetchy)
5. уметь, умею, умеешь - 6. слушать, слушаю, слушаешь

Určujte tvary sloves 3. infinitivní třídy, typ "trpěti":

1. násilé trpú (ŽaltKlem) - 2. vě trpívě (Hrad) - 3. Ľudské řěči sě styžú (VýbAkad l.) - 4. já sě nestydi (Pas) - 5. kráľu, juž to vižú, jehož sě řeci nestyžú (Alx) - 6. jáz k tobě běžu, snad sě tobě hozú (Mast) - 7. svět drži tvrdě v rucě (Alx) - 8. již nebudu v nedostatku, když hlezi na jeho líce (LegKag) -
9. Já sě boji, v hřiešě stoji, však sě tvěj milosti koji (VýbAkad l.) - 10. uzříš (Štít) - 11. člověk vidí (Štít) - 12. uslyše, naliř psi skučie (Baw) - 13. když sě oba vdáta, tehda sě právem oba dědiny držíta (Rožmb) - 14. vizte, coř sě stane potom (Budyš) - 15. jejich koně a zbraň k pohlezení příjemní nebyli (Beck) -
16. na dobrodružstvo pomniece, boj na samém březě vzěchu (Alx) - 17. nenieř múdré v žaláři vězioci veseliti sě (Štít) - 18. Ježúš před nimi mlčě stojieše (Hrad) - 19. Ľativá milost se netrudí, vidúci núzi (Baw) - 20. uzřě Augustina podlé sebe stojúce (Pas) - 21. viděla jest syna v chrámu sediece (Hrad) - 22. uslyšal mě (ŽaltKlem) - 23. v takém náboženství srdce jěčalo (Pas) - 24. Hovora vsedl na kón i mčal sě do Prahy (Pulk) - 25. Kristus mlčal jest (Štít) - 26. abychom mlčěli (Štít) - 27. uslyšav (Troj) - 28. uslyšev (Troj) - 29. byl držán (VelKal) -
30. oni musejí (ŘHrubý) - 31. on běžal (ŠmerhKron) - 32. slyšech divná slova (Budyš) - 33. tu řěč rádi uslyšěchu (Hrad) - 34. ona zavrtě pak hlavú (Budyš) -
35. běžiechomy, jako bychomy sě vztekli (Hrad) - 36. běževši ot tebe (Hrad) -
37. bydleti (Konáč) - 38. začaço pršat (výchmor. nář.) - 39. voze stojijó za homnama (střmor. nář.)

Vyložte odlišné střídnice v tvarech staroslověnských a ruských:

1. висѣти, вишх, висиши - 2. видѣти, виждах, видиши - 3. обидѣти, обижах, обидиши - 4. боумѣти са, боумѣх са - 5. слышати, слышх, слышиши

6. глядѣть, гляжy, глядишь - 7. терпѣть, терпѣю, терпишь - 8. сидѣть, сиджy, сидишь -
 9. видѣть, виджy, видишь - 10. вертѣть, верчy, вертишь - 11. слышать, слышy, слышишь -
 - 12. молчать, молчy, молчишь - 13. стоять, стою, стоишь

92.

Určujte, ke které prezentní třídě patří uvedené tvary sloves 3. třídy infinitivní:

1. nechcu (Dal) - 2. nechci (Hrad) - 3. já chtěji (Budyš) - 4. chřeš-li zóstatí (Baw) - 5. píti jim se zechce (Troj) - 6. co chceme učiniti (Otc) - 7. co chcemy učiniti (Hrad) - 8. toho mi nechtie popřieti (Hrad) - 9. věděti chtějí (EvOl) -
 10. nechtějice (ŘHrubý) - 11. chtě (ŘHrubý) - 12. opat chtieše umřieti (Otc) -
 13. jenž chtějieše (Otc) - 14. Petr nechtě tu svého života ztratiti (Hrad) -
 15. jemu slušie na té stolici seděti (Dal) - 16. toť tě vizu se rdějuce (Leg)

93.

Ke které prezentní třídě patří tato slovesa a proč mají dlouhou kmenovou samohlásku:

1. pomnieti - 2. pnieti - 3. rdieti se - 4. lpieti - 5. zvnieti - 6. vřieti

94.

Určujte tvary sloves 4. třídy infinitivní:

1. to vám pravú (Dal) - 2. já pravi vám (Troj) - 3. a já pravi tobě (BiblNZT) -
 4. a já pravím tobě (BiblMel) - 5. věřu viděti dobra božie (ŽaltKlem) - 6. jáz přejistě věři za to (Hrad) - 7. věřímť teď Ježíši (Budyš) - 8. já nepotupi jazyka svého (Dal) - 9. proti tomu já se nebráni (Baw) - 10. Kak dlúho uloži rady v duši méj? (ŽaltKlem) - 11. obkřúču oltář tvój, hospodine (ŽaltKlem) - 12. dobré jmě mu složi (Leg) - 13. vice tě svým zubem krpi, než od tvého zuba trpi (Baw) - 14. já tvého syna ulěču (Mast) - 15. to já velmi chváli (Alx) - 16. já řezané stříebro vahú směři (Budyš) - 17. snažně prošu tebe (Mast) - 18. proši, dajte mně komorníka (Rožmb) - 19. povězte mi, prosím (Budyš) - 20. hi mušu, ač nerad, řeci (Leg) -
 21. já o třetí dceři mluviti muši (Dal) - 22. muším pravdu pověděti (Štít) -
 23. Ó hospodine, kterak skóro musím s tohoto světa (Štít) - 24. hroznú noši žalost (LegKat) - 25. o to já se rád pokuši (Baw) - 26. i otplacu jim (ŽaltKlem) -
 27. tuť tobě všechno zaplaci (Hrad) - 28. nasycu se (ŽaltKlem) - 29. tři krošě ztraci (Hrad) - 30. Přestaň, nebo tě převrácu, žíly, kosti tiemto kyjem zmlácu (Mast) - 31. Protož tu řeč ukráci, v své pravenie se navráci (Alx) - 32. Razuť,

pokoř mi se (Hrad) - 33. toť já razi věrně tobě (Hrad) - 34. jako bláto shlažu jě (ŽaltKlem) - 35. proč smuten chožu, když mě mučí nepřietel? (ŽaltKlem) - 36. utvr-
žu nad tobú moji oči (ŽaltKlem) - 37. Nechtěli ste poslúchati řeči dobré, jáz vám
ostuzi bydlo sázavské (Hrad) - 38. jáz tobě nic neškozi (Hrad) - 39. on bydlí
(ChelčPost) - 40. oni pálé (ChelčPost) - 41. oni nemyslé (ChelčPost) - 42. pomysal!
(ŠmerhKron)

Vyložte odlišné střídnice v tvarech staroslověnských a ruských:

1. боудити, боужах, боудиши - 2. водити, вожах, водиши - 3. вратити, врацх, вра-
тиши - 4. просити, прошх, просиши - 5. крѣстити, крѣцх, крѣстиши -
6. ставити, ставлѣх, ствиши - 7. пристѣпити, пристѣплѣх, пристѣпиши - 8.
любити, люблѣх, любиши - 9. ломити, ломлѣх, ломиши
10. вѣритъ, вѣрю, вѣришь - 11. проситъ, прошу, просишь - 12. носитъ, ношу, носишь -
13. платитъ, плачу, платишь - 14. судитъ, судю, судишь - 15. любитъ, люблю, лю-
бишь - 16. возитъ, вожу, возишь - 17. водитъ, вожу, водишь - 18. купитъ, куплю,
купишь - 19. сломитъ, сломлю, сломишь - 20. превратитъ, превращу, превратишь

95.

Určujte tvary sloves 4. třídy infinitivní:

1. Co toho nešlechetníka snabdíš nešlechetnějšího? (Budyš) - 2. Páně mój nikdy ne-
poblúdí, anižť křivě co otsúdí (Budyš) - 3. nehájieš pravdy božie (Budyš) -
4. Když nad nimi svítězímý, co chtiece z nich učinímý (Dal) - 5. tobě věrni býti
musím, hi s tobú všeho pokusím (Alx) - 6. mluvie to sprostní dědi (Alx) - 7. vezři
z tvé milosci na to, že doňadž své živa, za to tiem té viny pokúpívě, jakž tebe
viec neodstúpívě (Alx) - 8. ot hřiecha mého učist mě (ŽaltKlem) - 9. A ty činiti
neleni! (LegKat) - 10. sladkost v tvém prameni bývá okušena (Budyš) - 11. hnízdo
jest zasmrazeno (ZrcKral) - 12. lid hanebně zhyžděný (Budyš) - 13. očiščen budu
ot velikého hřiecha (ŽaltKlem) - 14. nebieše kto hromad bořě (Alx) - 15. zane-
práždněn (ChelčPost) - 16. zanepráždněn (ChelčPost) - 17. aby zhrože se, také pro
bídu manželského života plakal (Konáč)

96.

Určujte tvary sloves 4. třídy infinitivní:

1. Alexander tu se stavi (Alx) - 2. Proč ho sama ostavich tu? (Hrad) - 3. Když se
s tiem městem usmíři, posla ottad posly čtyři (Alx) - 4. biskup nerodi bratru ho-
větí (Dal) - 5. závist rytieře sušieše (Baw) - 6. biskupi musichu slíbiti (Dal) -
7. mušiechu ji přědraho kupovati (Dal) - 8. vylúdiv ho do Kostnice, věziv kázal

upáliti (Budyš) - 9. král zhoďice ze sebe halenu, breviář svůj vytáhl (Letocha) -
10. kraj už nenosíja (výchmor. nář.)

97.

Určujte slovesa 3. a 4. třídy infinitivní a vysvětlete jejich vývoj; všimněte si kolísání ve staré češtině:

1. do večera bydliti bude (ŽaltKlem) - 2. Jeden sedlák krmil hada. I bydlesta v domě spolu. (Baw) - 3. on bydlel (VelKal) - 4. bydlející (Letocha) - 5. toliko jsi smysliti mohla (Chelč) - 6. oni smyslili (ŘHrubý) - 7. ač sem smyslel (ŽaltWittb) - 8. uhani ji, rozhněvav se, řka (Hrad) - 9. vinný je se Libušě haněti (Dal) - 10. ďábla sobě pána hledati muši (Pas) - 11. Řekové utiekati museli (Troj) - 12. celý den musich dělati (Dal) - 13. já sem musel (měst. kn. Uh. Brod) - 14. oni musejí (Troj) - 15. usiluje mé zemdliti moci (Budyš) - 16. koleně moji zemdlele sta (ŽaltKlem) - 17. uši hlechnú, srdce mdlé (Hus) - 18. nemoc ponenáhlu mdlí (Štít) - 19. kvíliti (VelKal) - 20. voňi to umí (jzčes. nář.)

98.

Určujte tvary sloves 5. infinitivní třídy, typ "dělati":

1. Hospodin uslyší mě, když vzvolaju k němu (ŽaltKlem) - 2. tebe volaju (Mast) - 3. Andělův netbaji, aniž jich také hledaji (Hrad) - 4. oni nedbají (ŘHrubý) - 5. v sílu tvého bozstvie doufaji (Budyš) - 6. zaklínaji tě vrchním bohem (Hrad) - 7. posielaji ten mák tobě (Hrad) - 8. po latinsku jim říekají (Baw) - 9. v tom přestúpáš božskou mezi (Budyš) - 10. druh druha dosiehá (Alx) - 11. masti nehledámy (Mast) - 12. blaženi všiskni, již úfajú v něm (ŽaltKlem) - 13. někteří jich smrti žádají (Dal) - 14. když spolu jsta, oplzle vzhlédáta (Štít) - 15. netbajta a se nelekajta (LegKat) - 16. zlámajmy okovy (ŽaltWittb) - 17. kak to dosti spach (Mast) - 18. čekajiech jeho (ŽaltKlem) - 19. on tu sedáše (LegKat) - 20. böh zóve dělat do své vinice (Štít) - 21. co dobudeš, to vše projhráš (Hrad) - 22. Rubiene, kde se tak dlúho tkáš? (Mast) - 23. dna kosti lámá (ChelčPost)

Srovnejte s odpovídajícími tvary staroslověnskými a ruskými a všimněte si důsledků kontrakce pro 5. přítomnou třídu v češtině:

1. дѣлати, дѣлаѣ, дѣлаѣтъ - дѣлаатъ - 2. бывати, бываѣтъ - бываатъ, бываѣтъ
3. дѣлать, дѣлаю, дѣлаешъ - 4. посылать, посылаю, посылаешъ - 5. бывать, бываю, бываешъ, бываѣтъ

Určujte tvary těchto sloves a řekněte, zda patří k typu "sázěti" nebo "uměti":

1. já porúčěju (ŽaltKlem) - 2. já pokúšěju (Pas) - 3. Již to všechno opúščěji, svatému sě Prokopu porúčěji (Hrad) - 4. v tvoji rucě porúčiem mú duši (Štít) - 5. Co sě, matko, pro to smúcieš? (VýbAkad 1.) - 6. padesát koláčiev naváléš (Hrad) - 7. nerozlúčaj (Glosy) - 8. nescházěj s tohoto hradu (Pas) - 9. krajčí pláčš krájieše (Hrad) - 10. vejdu k němu večerat (AlbRáj) - 11. třidcěti peněz oběcěchu (Hrad) - 12. kradl sem i přebíjal, žehl sem svú rukú, vybíjal (Hrad) - 13. byste mě nezabíjěli (Pas) - 14. víno mělo býti pokúšáno (Comest) - 15. Lépe by mi bylo, bych se nenarázal (Štít) - 16. přiházalo sě (Pas) - 17. radost přicházala (Štít) - 18. aby sě měščěné scházěli (Pas) - 19. skončav svú modlitvu (Hrad) - 20. aby ty jim rozprávál (Hrad) - 21. oni jej podnúčějú (Leg) - 22. poklužíć - poklužac (slez. nář.) - 23. házát (výchmor. nář.) - 24. otez_ešče stavjáĹ (výchmor. nář.)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými a vyložte odlišné střídnice v nich:

1. осъждати, осъждааѣ, осъждааль - 2. отвѣщати, отвѣщааѣ, отвѣщааѣши, отвѣщаль - 3. поставляти, поставляаѣ, поставляаль - 4. съмиръти, съмиръаѣ - 5. възвращати са, възвращааѣ са
6. сакать, сакано, сакашь, сакано, сакано - 7. отвечать, отвечаю, отвечаешь, отвечаю - 8. удивляться, удивляюсь - 9. углублять, углубляю - 10. возвращаться, возвращаюсь - 11. обсуждать, обсуждаю, обсуждаешь

Určujte tvary sloves 5. infinitivní třídy, typ "tesati":

1. já vem kážu (Dal) - 2. jáz káži jeho pustiti (Hrad) - 3. ač se toho neostřešěš, sám se svým bláznovstvím sviežeš (Baw) - 4. A tak papež darmo vieže, coží jest bohem rozvázáno (Budyš) - 5. my otiežem jich (Pas) - 6. Římané v naši sě semí uvieší a ny svieží (Hrad) - 7. káza Ježúšě, přiviežíc k soše, metlami bíti (Hrad) - 8. ukážíc na tělo neb na duši (Štít) - 9. Kojata sě v jich řeč uváza (Dal) - 10. oči jemu zavázachu (Hrad) - 11. tělo, jehož mazat přišla (Hrad) - 12. tu s ní mluvil Štěpánek, tážíc jie, kam by naši v stráž jezdili (PoprRožmb)
13. za smrtelného muže neumierajícíeho krále zíščeš (LegKat) - 14. tehdy více zíště (Hus) - 15. užitek veliký zíštěš (Troj) - 16. on získá (ŘHrubý) - 17. hovada lesní tepou, trhají (Brikcí) - 18. sami sobě šepcí a latině vše brebcí a lidi lekcí (VýbAkad 2./1) - 19. had mě ulepce v ruku (Štít) - 20. dítě odřieče sě ďábla (Štít) - 21. stýště se mu v dveřech čekati (Konáč) - 22. Brachku milý, nestyšť sobě (VýbAkad 1.) - 23. opaš bedra jich čistotú (ŽaltKlem) - 24. všichni národové plešte rukama (ŽaltKlem) - 25. oni píší (ŘHrubý) - 26. oni šlí (Troj) - 27. on škrabe (ŘHrubý) - 28. tvój rozum v oblaciech léce (Leg) - 29. on stúně (VelKal) - 30. stonící lidé (KomDvéře) - 31. otiežte! (BiblNZT) - 32. otažte se! (BiblMel)

Srovnajte s tvary staroslověnskými a ruskými a vyložte odlišné střídnice:

1. казати, кажж, кажеши - 2. гасати, гашж - 3. писати, пишж, пишеши, писалъ -
4. клеветати, клеветшж, клеветеши - 5. дрѣмати, дрѣмляж, дрѣмляшши - 6. ги-
бати, гибляж, гибляшши - 7. капати, капляж
8. писати, пишю, пишешь - 9. сказати, скажу, скажешь, сказал - 10. клеветати, кле-
ветю - 11. шептати, шепчу, шепчешь - 12. глосати, гложу, гложешь - 13. дремати,
дремлю, дремлешь

101.

Všímejte si kolísání a vyložte vývoj přítomných tvarů sloves typu "dělati"
a "tesati":

1. pod městem potóček teče, ten sobě Pšova řieče (Dal) - 2. těžce kopám rudy
(Budyš) - 3. on kopá (KomDvéře) - 4. já rohy hříšných ztroskoci (Štít) - 5. Vraho-
vé kosti jeho ztroskotají (Bibl01) - 6. všechny rohy zlámaju (ŽaltWittb) - 7. sud
hrnčieřovi zlámáš (ŽaltKlem) - 8. lodi lámají se (Troj) - 9. lidi zlámeš (ŽaltPod)
- 10. ona poláme (ŘHrubý) - 11. on cpá (ŘHrubý) - 12. chléb mece psóm k jedení
(Budyš) - 13. Ale tito sém hi tamo sobú meců (Alx) - 14. mecůce na mě, obklúčili
sú mě (ŽaltKlem) - 15. ryba mecíc sebou, vešla do řeky (Konáč) - 16. věci mne se
dotýčí (Troj) - 17. však se i vás ty věci dotýkají (Troj) - 18. zvíř hryzá a kou-
sá všě (Štít) - 19. oni kousají (ŘHrubý) - 20. on rozkúše (ChelčPost) - 21. hova-
da lesní kouší (Brikcí) - 22. ne jeden panošě ještě ležieše a chrápě (Alx) - 23. on
chrápě (KomDvéře) - 24. on štípá (KomDvéře) - 25. my štípeme (KomDvéře) - 26. chu-
dý, ještěž žebře (Budyš) - 27. on vyžebře (KomDvéře) - 28. syna žebřícího u cesty
(VelKal) - 29. on žehře (ŘHrubý) - 30. rucě hříšných nehýbajte mnú (ŽaltKlem) -
31. oni hýbají jimi (ChelčPost) - 32. kteříž sebú někdy hýbí (ChelčPost) - 33. on
hýbe (KomDvéře) - 34. oni tieží se (Troj) - 35. žáci tázají se ho (Beck) -
36. oni nedřiemie (ŘHrubý) - 37. oni dřiemají (ŘHrubý) - 38. on stýská sobě (Kom
Dvéře) - 39. já se huzdím a drbi (ŘHrubý) - 40. oni se drbají (ŘHrubý) - 41. on
drbe (KomDvéře) - 42. oni pyčí (ŘHrubý) - 43. on pyká (KomDvéře) - 44. ponechajž!
(BiblMel) - 45. nech! (BiblKral) - 46. nerepci (KomDvéře) - 47. oni vyskáčí
(Troj) - 48. ty nechápáš (BiblKral) - 49. lid, jenž tápá u moři tohoto světa
(Štít) - 50. on dlabe (KomDvéře) - 51. naděje mě nezklamá (ŠmerhKron) - 52. ptáci
vzobí semena (Troj) - 53. oni klevecie (ŘHrubý) - 54. nelíží jazykem (KomDvéře) -
55. viklíci se dům (KomDvéře) - 56. krejčí páře (KomDvéře) - 57. otrok dřiemie
(Baw) - 58. on skáče (ŘHrubý) - 59. on chlemce (KomDvéře) - 60. ptáci léci vysoko
(Štít) - 61. oni páší všicku psotu (Budyš) - 62. oni lekcie (ŘHrubý) - 63. kůň
kulhá (měst. kn. Uh. Brod) - 64. drápeme (KomDvéře) - 65. kůň oře (ChelčPost) -
66. tak liška slepici šepce (ZrcKral) - 67. oni netepú (ŘHrubý) - 68. psu suchý
hnát hlózícímu (Konáč) - 69. nemúdrí jedno usty klapají (Chelč) - 70. nad ním hav-
ran kváče (Dal) - 71. vrána kváká (KomDvéře) - 72. žáby škřehocí (ŘHrubý) -
73. žába křehocící (KomDvéře) - 74. koni v tiesni řehcí (Alx) - 75. straka štěbece
(KomDvéře) - 76. straka řehoce (KomDvéře) - 77. slepice kvoče (KomDvéře) - 78. sle-
pice kdáče (KomDvéře) - 79. havran kráká (KomDvéře) - 80. čáp kleboce (KomDvéře) -
81. liška blekoce (KomDvéře) - 82. drahé kameny mekcí se (KomDvéře)

Vyložte dvojí (případně trojí) tvary přítomní a jejich postavení v současné spisovné češtině u těchto sloves:

1. češi, češu, česám - 2. hážeš, házíš, házej!, nehaž! - 3. maži, mazej! 4. pášice, páchajíce - 5. plačící, plakající - 6. sážu, sázím - 7. pokará, pokáře

103.

Určujte tvary sloves typu "láti":

1. kaj se mordu (Budyš) - 2. doniž trá svět (Štít) - 3. káza větru vieti (BiblOl) - 4. Rač všem věrným toho popřieti! (Baw) - 5. poče se silně smieti (Baw) - 6. když se jinoch nadějieše (Hrad) - 7. ež mu nepřál svých noh oplákati (Hrad) - 8. olovo v jich usta lejiechu (Kruml) - 9. on lál (měst. kn. Uh. Brod) - 10. smjać se (slez. nář.) - 11. smíť sa (výchmor. nář.) - 12. hřýť (výchmor. nář.)

Srovnejte s tvary staroslověnskými a ruskými:

1. каѣти, каѣ, каѣши, каѣль - 2. лаѣти, лаѣ, лаѣши, лаѣль
3. лаѣть, лаѣл - 4. смеѣться, смеѣсь, смеѣшься, смеѣлся - 5. надѣѣться, надѣѣсь, надѣѣшься, надѣѣлся

104.

Určujte tvary sloves typu "kovati":

1. tvé groše kuji (Budyš) - 2. dobře sem tvój kón ukoval (Hrad) - 3. skuj mi klíčiev deset (Hrad) - 4. knězě stříbrnými okovami okovachu (Dal) - 5. o kujících řemeslech (KomDvěře) - 6. vše svá diela snuji (Budyš) - 7. Ktož člověka zamorduje, tenť sám sobě mord osnuje (Budyš) - 8. samiť sobě to osnují (Budyš) - 9. písmem řeči osnovali (Budyš) - 10. mohl by raději žvátí mýdlo (Hrad) - 11. plijí v tvář bohu (Štít) - 12. mezi oči jemu plvali (Hrad) - 13. knězie se sami zrují (Hus) - 14. rvou se jako kohouti (Dač) - 15. zuby pokrm žijemy (Hus)

105.

Určujte tvary sloves 5. třídy infinitivní, typ "bráti":

1. proč béřeš svědectvo mé (ŽaltKlem) - 2. Ažž se zbéře králóv rod, budeť nás jiesti (Dal) - 3. rádi béřete cuzie (Hrad) - 4. beřiž se k svému domu (Hrad) - 5. zbeřte! (ChelčPost) - 6. bra se do jednoho lesa (Hrad) - 7. vy berete (měst. kn. Uh. Brod) - 8. vřed se sebere (KomDvěře) - 9. již nás zžéře hrdlo jeho (Baw) -

10. sestup oheň s nebe a zžeř tě (Comest) - 11. žeruce (ChelčPost) - 12. my nena-
zuóvemy (ŘHrubý) - 13. línou husí mě zúveš (Kocm) - 14. můj pán vás se pánem va-
ším sem zúve (Žerot) - 15. on pozove (ŘHrubý) - 16. nazov! (KomDvéře) - 17. ty
nazveš (KomDvéře) - 18. Děťřichem jej zoviechu (Dal) - 19. Bóh dokonal svú ovšem
chválu z úst děťátek i těch, jenž ssú (Budyš) - 20. žena zetče plátna (Hrad) -
21. on odžene (Troj) - 22. dievka rúcho péře (Pulk) - 23. šaty se perou mýdlem
(KomDvéře).

106.

Určujte tvary sloves 6. infinitivní třídy:

1. A tak budu kraleovati, všem vespolek panovati (Budyš) - 2. mohl své věrné reto-
vati (Baw) - 3. otvracuješ obličej svůj ote mne (ŽaltKlem) - 4. hospodin otazuje
pravého (ŽaltKlem) - 5. kněz hřiechy otpušťuje (Budyš) - 6. rozněcijí (Hrad) -
7. Ktož osidlo připravuje druhému a jej smucuje, sám v ně často upaduje (Baw) -
8. tobě děkujem (Alx) - 9. podlé úkolóv dřevních povolijí páni berně (Štít) -
10. neotpuzij mě (GČ) - 11. milujtaž se věrně spolu (Štít) - 12. varúj se! (ŘHru-
bý) - 13. otplacovách zlým za dobré (ŽaltKlem) - 14. smutné utěšěváše (Hrad) -
15. potom se kněz koronova (Dal) - 16. běch poslán špehovat (Bibl01) - 17. tako-
vá sentencí byla publicírována (Letocha)

107.

Určujte přítentní třídu a způsob tvoření imperativu:

1. Poslúchaj mne, lide mój (Hrad) - 2. slova mého poslúchajte (Budyš) - 3. Neopuš-
ťuj mne (ŽaltKlem) - 4. dajmy jim toho zlým užiti (Dal) - 5. Konšel tajnost rady
zachovaj (Brikcí) - 6. toho srdečně želej (Budyš) - 7. želejte mého syna (Hrad) -
8. přikryte mě (Baw) - 9. počme! (ŠmerhKron) - 10. krve si žádal, krev pí (Dal) -
11. podbímy pod se ty bradaté kozly (Dal) - 12. zabíme ho! (BiblMel) - 13. počmy
na ně (PoprRožmb) - 14. vstańta a se nelekařta! (LegKat)

108.

Určujte přítentní třídu a způsob tvoření imperativu:

1. Jakž móžeš, tak spomozi (Baw) - 2. jděte ode mne přeč (Dal) - 3. sěmo pojděte
(Dal) - 4. rci! (ŽaltKlem) - 5. řci pak k tomu (Budyš) - 6. rcemež amen (ZrcKráł)
- 7. rcete spolu amen (Baw) - 8. zavři přěd ním vrata (Alx) - 9. budiž má i jeho
mátě (Hrad) - 10. něma buďta rty (ŽaltKlem) - 11. vecěchu: vrzěm se o ni (= suk-
ni) (Hrad) - 12. vrařta se i otejděta (BiblZam) - 13. pojděvě předeň (Alx) -
14. počva (Comest) - 15. beřiž se k svému domu (Hrad) - 16. sbeř okolo sebe bratřie

viece (Hrad) - 17. stráž se pýchy a závisti (Hrad) - 18. své se škody vystřezte (Štít) - 19. Ó lve, zved' pysky nahoru (ZrcKrál) - 20. spomoz jim hospodin (ŽaltKlem) - 21. převrz list (tj. v knize) (ZrcKrál) - 22. jich od nás my jho odvrzmy (Budyš) - 23. darmo nedávajte, ale beřte (Hus) - 24. řekněte mi! (slez. nář.)

109.

Určujte prezentní třídu a způsob tvoření imperativu:

1. ovoce aneb květ, to voli (Baw) - 2. jdi pryč a zase se k nám nevráti (Baw) - 3. tu mi kostel ustavi (Dal) - 4. dalek od nás stojí (Baw) - 5. ty tresci jeho (ZrcKrál) - 6. rači ny dens nakrmiti (PisOstr) - 7. plačiž po něm (Hrad) - 8. Ne-truchliž, myško! (Baw) - 9. obratiž je (= peníze) na své děti (Hrad) - 10. k bohu se navratite (Hrad) - 11. sěmo blíže přistupite a u mne mastí kupite (Mast) - 12. veždy v čistotě bydlite (Hrad) - 13. nebydlva tuto déle (Pas) - 14. haš, noš (Hus) - 15. žebřete a vyvrženi buďte (ŽaltKlem) - 16. velbete hospodina se mnú (ŽaltKlem) - 17. poviz rúče uzla mého (Alx) - 18. vizmyž (Hrad) - 19. vizte, kak jste smyslem hlúpi (Hrad) - 20. uč se (Hrad) - 21. ale slyš, co se potom sta (Hrad) - 22. vás každý div se tomu (Alx) - 23. Protož každý se v svém stavu opatř! (Štít) - 24. myslmy o smrti (Štít) - 25. neroď učiniti (Baw) - 26. opaš bedra jich čistotú (Budyš) - 27. poraž tu hlavu neduživú (Budyš) - 28. jich okovy my rozbořme (Budyš) - 29. Protož bděme a modlme se, nebo nevíme dne a hodiny (Dač) - 30. toho bratra suďmy (Hrad) - 31. Pospěšmyž! (Alx) - 32. učmy se (Štít) - 33. pyčte všichni se mnú (Hrad) - 34. zřete na vše strany (Alx) - 35. čstětež jej (Hrad) - 36. tag už to skončmy! (slez. nář.) - 37. poprošte ho (jzčes. nář.) - 38. zaplac to! (jvčes. nář.)

110.

Určujte tvary přechodníků, způsob jejich tvoření a vyložte jejich vývoj do současné češtiny:

1. Kacieř přída, kdež neznám jest, dvě létě nebo tři tajen jest (Hrad) - 2. Janek kúpil kuón u Bláhy za pět a padesát grošóv, a věda, že jest ukraden (PoprRožmb) - 3. Ciesar žha a tepa Chlumcě dojide (Dal) - 4. nenie kto čáky přidada (Alx) - 5. všickni, vidúce mě, posmievali sú se mnú (ŽaltKlem) - 6. Judáš cestujě nepřesta (Leg) - 7. Mnozí, nemaje co dáti, tejně nočně své v předměstských kostelích pohřebovali (Dač) - 8. uzřítě mě sediece (Hrad) - 9. tu naleze bochník na stolci ležiece (Otc) - 10. Vidúce to rodiťeli, jakého synáčka jměli, vzachu mesi sobú radu, chtiec jej sláti k Vyšehradu (Hrad) - 11. púst se držel celého týhodne, začnouce od ponděle nejprve příští (Beck) - 12. Náhle toho ostanúce, svatého Prokopa příklad přijmúce, poprosíte otce svatého (Hrad) - 13. Proč by strážný anebo zloděj, té koruny dosáhna a na svú hlavu vstavě, králem nebyl? (Budyš) - 14. a všed na to miesto, i naleze chléb na stolci položený (Otc) - 15. Pohřeb je, lidu se ukáza (Dal) - 16. Ješek, do Třeboně přišed a dóm sobě kúpiv, od něho krádeže přijímal (PoprRožmb) - 17. A potom jich těch pět, svolavše se v Alšově domu pod

střechu u Hory, Domašín šafář, Ročně, Heřman, Přech a Dietl kuchař, i řekl k nim Jan Domašín: (PoprRožmb) - 18. Bláha s tovařistvem svým, ukradše jeden kuón i provedše jej k jeho mlýnu, ten potom prodali v Pelhřimově (PoprRožmb) - 19. uslyše ta slova, že jie j točuž jest počieti a počnúc syna jmieti (Hrad) - 20. vizte jho na kříži pniece (Hrad) - 21. klekl na svá kolena, ruce spen a oči své zhóru zdvih, nábožně se modléše (VýbAkad 2./1) - 22. také ten Jorgl, vzem kuón podlé Budějovic, i prodal jest jej faráři (PoprRožmb) - 23. žena, vyněmši list, da jemu přečísti (Baw) - 24. jeho samého jemše, i nesli jej na Jempnici (PoprRožmb) - 25. vzemše posli listy jeho, nesú je před krále svého (Alx) - 26. rejtaři, nic tu platni nejša, dali se jich něco na štráf loupežný (Dač) - 27. Zanda za Čejkovice, už mně vlasy stávaly. Je tam obrázeček na lindě, docházaja k němu, vidím, že za tú lindú černej pán (střmor. nář.)

111.

Interpretujte tvary infinitivu a supina, všímejte si užití supina a jeho míšení s infinitivem:

1. tys byl kázal židy křstíti (Dal) - 2. cizozemec nepřišel jest hledat tvého dobrého, ale na to, aby hledal úžitka svého. Bude-li se tobě zle vésti, kto jemu nedá do své země lézti? (Dal) - 3. král spat jide (Dal) - 4. vyněde Pilát hi Juda s mnohem ľudí krátit chvíle (Leg) - 5. přijde kupovat (Hrad) - 6. z hrobu tvé vyňato tělo, jehož mazat přišla byla (Hrad) - 7. jezdil lúpit a krást (PoprRožmb) - 8. syn boží přijde súdit živých i mrtvých (Hus) - 9. spat oba provodichu (Baw) - 10. pak na ně puójde bít jich (AktaBratr) - 11. přijde soudit živých i mrtvých (AktaBratr) - 12. nepřišel sem zákona rušiti, ale naplniti (AktaBratr) - 13. počme spat (ChelčPost) - 14. vyšel vsévat semene svého (BiblNZT) - 15. spat chvátati bude (Troj) - 16. hnavše retovat (Troj) - 17. musím to též vyznati (ZrcKrál) - 18. musím platit draze (ZrcKrál) - 19. krev dychtili vyliti (ZrcKrál) - 20. nemohl se z vás jeden najít, by šel z města na zdi hájit (ZrcKrál) - 21. ve všem chci já pravdivě zpravit každého (ZrcKrál) - 22. budete prchat sem i tam (ZrcKrál) - 23. jali se hledat kamení (ZrcKrál) - 24. ona přišla mluviti (ŘHrubý) - 25. všeho kořenie ryt chodil (ŠmerhKron) - 26. hotcva sem též učinit (ŠmerhKron) - 27. zuóstat chceš (ŠmerhKron) - 28. kázal mu ležet jíti (měst. kn. Uh. Brod)

112.

Určujte tvary aoristu:

1. Velechť na trh u pondělí, ty počě otkládati a chtě do čtvrtka nechati (Hrad) - 2. muž jeden jím se slitova, vzem ten had, v svém domě chova (Baw) - 3. Jakož se sta jednomu člověku, jemuž had da jed za dieku (Baw) - 4. uda se jmu jeti tady (Alx) - 5. kněz Oldřich skoči s koně, svinu plášč (Hrad) - 6. jmá převelikú radost (Hrad) - 7. Petr toto povědě (Hrad) - 8. A když on tu řeč uslyšě, tehdy na svém srdci vzdyšě (Hrad) - 9. vze dar (Baw) - 10. ciesař jej obje velmi pilně (Baw) - 11. Přemysl vyně sýr (Dal) - 12. Ciesař Vratislava prvním králem korunova (Dal) -

13. my od stola vstachom (Otc) - 14. a když se k němu přibrachom, pokorně jeho pozdravichom (Otc) - 15. Byť nejměl viny na sobě, nevodili bychomy jeho k tobě (Hrad) - 16. byšte mohli (Alx) - 17. Alexander vzděchu jemu (Alx) - 18. Vršovici takto řečechu (Dal) - 19. Židové pověděchu (Hrad) - 20. vecechu jie j (Hrad) - 21. velmi se smútista oba (Hrad) - 22. Herodes s Pilátem se smířista (Hrad) - 23. A když do krčmy jidesta, brzo tři krošě propista (Hrad) - 24. tě dvě léte minušta (KarlŽiv) - 25. Když ten prorok uslyšešta, obě se tu zamútušta. Pak se obě pokloništa, do svých bydl se vrátišta. (Budyš) - 26. odpověděl a vece (Troj) - 27. a když minušta dva měsiece, daná k příměří (Troj) - 28. vecechu (BiblNzt) - 29. řekli (BiblMel) - 30. jiná semena padechu (BiblNzt) - 31. jiná semena padla (BiblMel) - 32. sebrachu se k němu zástupové mnozí (BiblNzt) - 33. sešli se k němu zástupové mnozí (BiblMel)

34. by kvielenie na vše strany (Baw) - 35. bě obyčej časa toho (Alx) - 36. oba běsta syta (Baw) - 37. když by k večeru (BiblNzt) - 38. když bylo k večerou (BiblMel)

113.

Určujte tvary asigmatického aoristu a všimněte si jeho zanikání:

1. Nalez kroniku u kněze starého (Dal) - 2. nemoh jmu jmene zvědět (Alx) - 3. nalez mnicha starého (Hrad) - 4. všecko nalezechom (Otc) - 5. Sebravše se dievek šest, i nalezú jednu radu (Dal) - 6. A jakž brzo Moravu přebředú, inhed na Čechy pojědú (Dal) - 7. Inhed na všě, již tu stáchu, dar svatého ducha spade (Leg) - 8. vrácu se v dóm, otkadž vynid (EvA) - 9. Když hledajiec jeho jidech, otšedši hrob otevřěný nalezech (Hrad) - 10. Kateřina jide tam, kdež tiesař stáše (LegKat) - 11. A když by večer, přidú s ním všichni apoštoli (Hrad) - 12. tam jidechu ty hrdiny (Baw) - 13. A když tam přijideta, hned u boží chrám vnideta, tu jho střěd mistróv uzřěsta (Hrad) - 14. Tu se rukama objesta a před kněžnu pojidesta (Baw) - 15. Liška se v studnici vrže, inhed ji čbán na dno vtrže (Hrad) - 16. Kněz Oldřich to dobře vidieše, inhed z rukú lučišče vrže a koně svého potrže (Hrad) - 17. Pastýř se vlka převelmi leče, vzchytiv ovci, před ním kleče (Baw)

114.

Transkribujte doklady a určujte podle kontextu, zda jde o tvar prézentu nebo aoristu:

1. Iacub také gide czieftu [wu poczatu, i potka ho mnoz[twye andielow (Comest) - 2. I weczie bratrzi [wei: naneste kamenye! I [nefu hromadu i giechu na nyei (Comest) - 3. Iacub wzal gest prutye zelene topolowe a mandlowe a jaworowe, a ti po nye[tech o[truhaw, rozliczne barwi prutye vczyny (Comest) - 4. I pozehna ho boh tu a rzka... i otstupi ot niego. A on zdwize kamen na znamenye na tom nye[stie, kdez [nym boh mluwil. (Comest) - 5. Na to nicz[e netbagie[ce, neb w [wem

rozumie znagiese, ze zle (w) porobenstwie zyti, y nerody za muz giti (LegKat) - 6. I przhodi sye gemu, ze po swych hodinach z sweho obycziegie chtiesse sweho tiela v weczer pokrmiti (Otc) - 7. Mam trzy wyczi nefnadne, a pak owfym cztwrte wyczi smy lem nemohu doffyczi: kdez (fye czlun v wodach plazi, a kdez had po skalach lazi, kdez orel wftupi w oblaky (Alx) - 8. Wzemfye posly lyfty gehu, nefu gye przyed krale sweho. Kral pocze fye tomu dywyty (Alx) - 9. Kdyz fye druh prziluci k druhu, pocesta giti cestu dluhu (Baw) - 10. A kdyz gehu nemoze mati obdrzeti y pufti gei, tu on wffiecky dni sweho ziwota konaſse w vobmeſkanij (Otc)

115.

Určujte tvary imperfekta:

1. Když to kuřence ty bráše, čemu se muky nebáše? (Baw) - 2. Když ješče rostiech, podřal mě (ŽaltKlem) - 3. nadějích se (ŽaltWittb) - 4. ty uslyšováše (ŽaltKlem) - 5. kněz český jemu slúžieše (Dal) - 6. Bořivoj slibu zemanóm neplnieše (Dal) - 7. on plná tři léta v jedné jeskyni stojieše (Otc) - 8. pokrm tělesný jedno v neděli přijímáše (Otc) - 9. Soběslav jeho ždieše (Dal) - 10. Soběslav jemu sto hřiven stříbra dadieše (Dal) - 11. Darius jezdiše (Alx) - 12. bieš tu také ober jeden (Alx) - 13. ten poslušen bieše (Troj) - 14. v Egyptě sediechom (Štít) - 15. Stráže okolo města ležích (Gesta) - 16. Čechy za knězem jako lvové jdiechu a svého kněze věrně střěžiechu. Ot kniežécích rán také jiskry jdiechu, že jeho ne člověka, ale ďábla mniechu. (Dal) - 17. v svých chalúpkách bydléchu (Otc) - 18. hrozné rány jim dáváchu (Baw) - 19. A narozenie Kristovo takto bieše (BiblNzt) - 20. Kristovo pak narození takto se stalo (BiblMel) - 21. Jezukristovo narození pak takto se stalo (BiblBlahNZ) - 22. A když to mysléše (BiblNzt) - 23. A když o tom myslil (BiblMel) - 24. Když pak o tom přemyšloval (BiblBlahNZ)

116.

Určujte tvary imperfekta:

1. oba synové česky málo umiešta (Dal) - 2. oba synové česky málo umějieště (Dal, jiný rukopis) - 3. země se dmieše a vzhuóru se spieše (Baw) - 4. žena muže zabieše (Dal) - 5. každý pijieše (Pror) - 6. když zpoměniechom Siona (ŽaltWittb) - 7. král rukú pokynúše (Dal) - 8. člověk dělati neumieše (Hrad) - 9. Kateřina nerozumějieše (LegKat) - 10. Tu jeho Němci stojiechu a přimluviti se nesmějiechu (Dal) - 11. Oldřich chtieše zastřeliti jelen (Hrad) - 12. jenž chtějíše (Otc) - 13. všichni se truchléchu (Pas) - 14. čekajiech jeho (ŽaltKlem) - 15. on tu sedáše (LegKat) - 16. jej Dětřichom zoviechu (Dal) - 16. O vězních ni o kořisti tbáchu, jedno jmene dobrého hledáchu (Dal) - 17. zástup žebráše (Štít) - 18. srdce v těle hrajieše (LegKat) - 19. svatý Alexius almužnu bráše (Pas) - 20. kterýž kujieše (GČ) - 21. Hynek z Dubé mlatem německé helmy kováše (Dal)

Transkribujte doklady a určujte podle kontextu, zda jde o tvar aoristu či imperfekta:

1. Kdiz byešše hod a ťichymyte odpoczywachu a krmy pozywachu, wrazychu ťie ťnaznie na prwe ťtrazie, any ťpachu, a zbichu gie (Comest) - 2. poplenychu wťeczko myeťto a dieti a zeny gich zgywachu y wedechu ť ťobu. (Comest) - 3. a kdyz gieg na klyťe wťadichu a popruhem ťedlo podpiechu (Otc) - 4. A kdyz wťecko od nie wťlyťťiech, ťlitowaw ťye nad ni, wweđ gi do ťwe geťkynky y dach giei pogieťti. (Otc)

Určujte opisné tvary slovesné:

1. napal jest lučišče své (ŽaltKlem) - 2. divie se, ač je ta řeč mohla pravú býti (Dal) - 3. Běda, že kdy jeho máti na svět jej provodila (Baw) - 4. tehdy sú se židové spolu sněli (Hrad) - 5. Holík Kristofów syn z Čirovic, pak Janek Hanepilěš s Janem, ješto jsú jeho stěli v Česticích, oblúpili jsú jednoho sedláka podlé Mnichovic, vzeli jemu sukni a plášť (PoprRožmb) - 6. nevím, kam sou se děli (ZrcKrál) - 7. Z toho dostala jsta jemu se dvě kopě grošów (PoprRožmb) - 8. v tom tlumoce byla jsta dva ornáty (PoprRožmb) - 9. Marketa a Polka zrazovala jsta lidi pánów z Rozmberka (PoprRožmb) - 10. Petr a Jan, ta jsta se bála, proto jsta s ňú neostala (Hrad) - 11. oba sú v odpornosti stála (ŠmerhKron) - 12. oči mé sem i tam běhaly jsú (ŠmerhKron)
13. Kněz Břecislav životem dobrý byl, Bavory byl udatně pobil (Dal) - 14. velmi více potřebuji toho, ješto jsem byl dal za zisk těžěti (VýbAkad l.) - 15. Otcí naši sú se na pokoj byli dali (Dal)
16. vyšel bě sobě na vádu (Leg) - 17. přišla běchu smutná léta (Alx) - 18. oba běsta to slíbila (Hrad)
19. ješta se raditi, kako byšta mohla kniežěcí rod zatratiti (Dal) - 20. snad by ty mě naħa ostavil (Comest) - 21. Kristus vzkazovávše, aby ty k němu přišla byla (Hrad) - 22. (chlapec a dívka) tak abyšte jmenováni byla potom od každého (ŠmerhKron)
23. čímž se bieše více od světských věcí oddálil, tiem více bieše pána boħa k sobě přiblížil (Otc) - 24. Z Vršovic jeden utekl bieše, ten Jan Tista slovieše. (Dal) - 25. Když toho města dobyl bieše, nižádný se neprotivieše. (Baw) - 26. Bo-lest tvú všichnu krotieše, kdyžť hřiechy odpustil bieše (Hrad) - 27. zapomanula bieš bázni (Hrad) - 28. to knieže ostavilo bieše syna (Baw)

Určujte opisné tvary slovesné:

1. bieše svých sil v sobě taje (Baw) - 2. žáby biechu sobě žádajíc (Baw) 3. a byla sta oba na zemi ležiece (Troj) - 4. řeči, toť jsou vše z srdce pyšného pochodiece (ChelčPost)
5. aby nebyl více učině, nežli by bylo pro svú obranu učiniti (Štít) - 6. jednu byla nespúci (Leg) - 7. proto Ježúše vidúci, bylas jeho nevědúci (Hrad) -
8. u šturma lvi na poli nebyli více činiece, jedno na to zřice, aby ... (Alx) -
9. byl mnohý nevěda, kam chtěl král, kam-li byl jeda (Alx) - 10. Jehož byl sem dřieve přemoha, toho mě již tlačí noha (Baw) - 11. Sbeř okolo sebe bratřie více, ještě budú s tobú bohu slúžiece (Hrad) - 12. v pekle budeš na věky vězě (Hrad) -
13. když juž mní kto, by byl zíšče, však ho strach bude ottišče (Alx)
14. Tas, ten jest svině pokrad i hnal je do Krut (PoprRožmb) - 15. sú všech zém řeči znavše (Leg)
16. a tam budeva oba bohu slúžiti (Otc) - 17. i bude řeči člověk (ŽaltKlem) -
18. dáš-li mi svůj rod znáti, chcu já na tě lépe tbáti (Mast) - 19. připrav se, máš umřieti, živ nebudeš (Pas) - 20. nedána sta jemu zraky delšie (Hrad) -
21. ten ubohý by nalezen (Otc) - 22. všichni běhu uzdraveni (Hrad) - 23. É, hoře téma očima, ještě nejsta tebú osvieceň (Štít) - 24. i umřě Rachel a pohřebena by na cestě, ještě vede do Betlehema (Comest)

Určujte opisné tvary slovesné a vyložte ústup imperfekta a aoristu:

1. nalezl sem gednu zenu bludiece (Otc) - 2. nalez gednu zenu bludiece (Otc, jiný rukopis) - 3. Když m[[i] (luzie[[e], vzrzie andiela na rohu oltarzie (togiece a kniehy w ruku drziece. (Otc) - 4. Když m[[i] (luzyl, vzrziel andiela na rohu oltarzie (togiece a kniehy w ruku drziece. (Otc, jiný rukopis) - 5. w tiech wla[tech] bie[[e] gedem muz, gemuz Ian diechu (Otc) - 6. w tiech wla[tech] byl (waty muz gmenem Ian. (Otc, jiný rukopis) - 7. Staro[ta] przigide na tu pu[[t], kdezto s. Ian przebywa[[e], a ten g[is]ty ho[spodyni] gmiegie[[e]. (Otc) - 8. Staro[ta] przis[[el] na tu pu[[t], kdezto s. Ian przebywal, ten doma ho[spodyni] gmiel. (Otc, jiný rukopis) -
9. a kdyžz mynu tiech sedm dny a noczi (CestMand) - 10. a kdyžz minulo tiech sedm dny a noczi (CestMand, jiný rukopis) - 11. krew po gehu twarzi y [[igi tecze[[ie (CestMand) - 12. krew po gehu twarzi y [[igi tekla (CestMand, jiný rukopis) -
13. když [ie bie[[e] narodil Geži[s, ay, mudrczy przigidechu (BiblNZT) - 14. když [e pak byl narodil, hle mudrcy přigeli (BiblMel) - 15. Když [e pak narodil, ay mudrcy přigeli (BiblBlahNZ)

Vysvětlete, jak vznikly tyto dvojice sloves nebo slovesných tvarů, případně jaký je mezi jednotlivými členy dvojic významový nebo stylistický rozdíl:

1. hryzal x hryzl
2. střežil x střehl
3. odpočinul x odpočal
4. řekni x rci
5. napnul x napjal n. napal
6. sejmul x sňal
7. dosáhnout x dosíci
8. tisknut x tištěn
9. obleču x obléknu
10. bereš x béřeš
11. kopeš x kopáš
12. zebat x zábst
13. dout, duji x dmout se, dmu
14. kovat, kovám n. kovu x kout, kuji
15. plovat, plovu n. plovám x plout, pluji x plavat, plavu n. plavám

Část druhá

PŘEHLED STAROČESKÉHO TVAROSLOVÍ

Skloňování

K původnímu jmennému a zájmennému skloňování přibylo v praslovanštině skloňování složené (u adjektiv).

K jmennému skloňování patří substantiva, adjektiva (dnes jmenné tvary adjektiv, zčásti přídavná jména přivlastňovací), participia, některé číslovky a část tvarů některých zájmen.

K zájmennému skloňování patří větší část zájmen a číslovky jeden, dva, oba.

K složenému skloňování patří adjektiva, zpřídavnělé přechodníky a část číslovek.

Indoevropský tvar jména i slovesa se skládal původně ze tří částí:

základ (kořen)

téma (kmenotvorná přípona)

koncovka

Hranice mezi těmito třemi částmi přestávala být už v praslovanštině jasná, tyto morfémy spolu splývaly nebo se měnily, a to především působením různých hláskových změn. Tak např. u i-kmenů (vzor "kost") se téma *-ī- v praslovanštině změnilo v -b-, který v některých pádech zanikl (kostb, kostbmi), někde se změnil v -e- (kostbchb, kostbmb), jinde podléhal stahování (kostbjq). U sloves jsou tyto tři části dodnes ve většině tvarů dobře rozlišeny (děl-a-t, děl-a-l, nes-e-š, pros-í-š, tisk-ne-š atd.). U jmen kromě toho se původní princip kmenový změnil na rodový.

Třídíme-li v historické a srovnávací mluvnici jmennou flexi podle principu kmenového, vycházíme z původního stavu indoevropského.

Podstatná jména

Duál

Duál (dvojné číslo) měl u substantiv, adjektiv a zájmen tři tvary:

- 1) N, A, V,
- 2) G, L,
- 3) D, I.

Toto původní skloňování se třemi tvary je dnes zachováno jen ve spisovné češtině u číslovek dva, oba.

Koncovka G a L byla ve staré češtině -ú (u měkkých kmenů po přehlásce -í): bratru, rybú, dušú > duší, tú, dvú > dvou, dobrú atd.

Koncovka D a I byla -ma: bratroma, rybama, dušěma, kostma, těma, dvěma, naši-ma, dobrýma atd.

Ve staré češtině se duálu užívalo zejména u párových částí lidského těla, po číslovkách dva, oba, ale i v dalších případech, kde šlo o dvojici. Duál se brzy začal rozkládat (souvisí to s řadou jiných změn, které vedou rovněž k zjednodušení flexe); nejdéle se udržoval v případech označujících párovost (části těla) a po číslovkách dva, oba (do 16. stol.), od 17. stol. je zachován jen ve zbytcích (zhruba ve stejném rozsahu jako v současné spisovné češtině) s významem plurálovým.

S podmínkem v duálu se shodovalo sloveso v přísudku, které mělo také duálové tvary (určité tvary slovesné i participia).

Kategorie životnosti

V češtině se uplatňuje u maskulin v G, D, A, L sg. a v N pl. Bylo k tomu využito koncovek u-kmenových (G, L sg. -u, D a L sg. -ovi, N pl. -ové) a posunu pádů (G - A sg. živ. -a, N - A pl. neživ. -y, původní N pl. byl hradi, meči).

Už praslovanský je G - A sg. živ. Ve staré češtině pronikla kategorie životnosti nejprve u jmen osobních, nejpozději u jmen živočišných (např. A sg. typu "jelena", "zajíce" proniká až v 17. stol.).

Přehled deklinací:

A. Samohláskové deklinace

1. u-kmeny mužské: syn, dóm
2. o-kmeny mužské: bratr
jo-kmeny mužské: oráč
3. bjo-kmeny mužské: řebří
4. o-kmeny střední: město
jo-kmeny střední: moře
5. bjo-kmeny střední: znamenie
6. a-kmeny ženské: žena
ja-kmeny ženské: dušě
7. bja-kmeny ženské: paní
8. a-kmeny mužské: sluha
ja-kmeny mužské: panošě
bja-kmeny mužské: sudí
9. i-kmeny ženské: kost
i-kmeny mužské: host
10. ū-kmeny ženské: svekrev

B. Souhláskové deklinace:

11. -anin, -ar (jen v pl.): zemané
12. n-kmeny mužské: kámen
13. n-kmeny střední: rámě
14. r-kmeny ženské: máti
15. t-kmeny mužské: loket
16. t- (nt-)kmeny střední: kuřě
17. s-kmeny střední: slovo, ucho

A. Samohláskové deklinace

1. u-kmeny mužské: syn

Splývají už od prasl. s o-kmeny (pádový synkretismus), protože mají stejný rod a stejné zakončení v nom. sg.; avšak ještě v 1. pol. 14. stol. jsou tu v některých pádech rozdíly - udržují se v nich původní koncovky. Ve stč. jsou zachovány původní u-kmenové koncovky v těchto pádech:

sg. N	syn	dóm	pl. N	synové	domové
G	-	domu	G	synów	domów (<*-ov)
D	synovi	domovi	D	-	- (*-ьmь)
A	= N		A	syny	domy (jako o-km.)
V	synu!		V	= N	
L	synu	domu	L	-	- (*-ьchь)
I	synem	domem	I	-	- (*-ьmi)
du. N, A			syny	domy	

V ostatních pádech byly už ve staré češtině koncovky o-kmenové. Naopak k o-kmenům už v předhistorické době pronikla koncovka N, A, V du. -y (dva bratry). Dále k nim pronikala koncovka G pl. -ów> -uów (-uó)> -ův> -ů a koncovka L sg. -u.

Téma *-ů- se reflektuje jako -u- (z původního diftongu, jehož druhou částí bylo téma *-u), jako -ь- (<* ů) nebo jako -v- (<* -u- mezi samohláskami).

K této deklinaci patřila ve stč. např. substantiva: syn, vól, dóm, dól, čin, stan, dol, jíl, led, med, pol (= polovice, např. v adverbium "odpolu"), sad, vrch a adjektiva bliz, mlad, děl (jsou ve stč. zachována jen v ustrnulých tvarech příslovcí jako "zmladu", "oblizu").

V nejstarší době mají původní u-kmenová substantiva zpravidla původní koncovky, nikoli koncovky o-kmenové, jako např. D sg. "domovi", "stanovi", N pl. "ledové", nikdy "ledi", G sg. "domu", "sadu", nikdy "doma", "sada", G pl. "sadów", "stanów", nikdy "sad", "stan".

K rozlišení životných a neživotných substantiv bylo využito těchto u-kmenových koncovek:

G sg. neživ. -u (je u nich častější než původní o-kmenová koncovka -a, která je dnes omezena na některé menší skupiny substantiv nebo jednotlivá jména, příp. na ustálená spojení, jako "do roka a do dne").

D sg. živ. -ovi (pánovi, bratrovi).

L sg. živ. -ovi (přešla sem z dativu), -u, u neživotných je dnes méně častá původní o-kmenová koncovka -ě (na hradě, v lese) než u-kmenová -u.

N pl. -ové (pánové).

V L pl. je dnes koncovka -ech, tedy stejná jako původní u-kmenová koncovka tohoto pádu, ale je od i-kmenů (hostech); v nejstarší době byla zde vždy koncovka -iech (hradiech, syniech, domiech), tedy koncovka o-kmenová.

2. o-kmeny a jo-kmeny mužské: bratr, oráč

sg. N	bratr	oráč	pl. N	bratři	oráči
G	bratra	oráčě (<- 'a)	G	bratr, -ów	oráč, -ów (>iev)
D	bratru	oráču (>-i)	D	bratróm (>-ům)	oráčóm (>-iem)
A	= N (neživ.) nebo G (živ.)		A	bratry	oráčě
V	bratře!	oráču! (-i)	V	= N	
L	bratřě	oráči	L	bratřiech (>-ích)	oráčích
I	bratrem	oráčem	I	bratry	oráči

du. N, A, V	bratry, bratra	oráčě (<-´a)
	bratřú	oráčú (>-í)
	bratroma	oráčoma (>-ěma)

Neživotná substantiva měla původně stejné koncovky jako životná. Rozlišování začalo už v době předhistorické (pronikání genitivní koncovky -a do akuzativu u životných).

Některé rozdíly v koncovkách mezi měkkými a tvrdými jsou už předhistorické: N, A sg. a G pl. -b proti -b; L sg. a pl. -ě, -iech proti -i, -ích; V sg. jo-kmenů má už od předhistorické doby koncovku -u (>-i) od měkkých u-kmenů.

Analogií nastalo sblížení vyrovnáním prasl. přehlásky 'o>e v D pl. a v D, I du. -óm, -oma. K dalšímu sblížení došlo, když k o-kmenům i jo-kmenům pronikaly u-kmenové koncovky -ovi, -ové, -óv.

Hlubší rozlišení tvrdých a měkkých substantiv ve stč. bylo způsobeno přehláskami š>ě, u>i, o>ě. Přehláska o>ě nikdy ve staré češtině plně nepronikla vlivem tvrdých vzorů a později ustoupila téměř úplně.

Úžením ie>i se sblížil L pl. tvrdého a měkkého vzoru.

Poznámky k některým dalším koncovkám:

Koncovka V sg. -u je u-kmenová; dnes je zejména u jmen na k, h, ch, g, protože odstraňuje morfologickou alternaci vzniklou l. praslovanskou palatalizací velár a přispívá k vyrovnání kmenu (Pepíku!, hochu!).

Dnešní koncovka N pl. -é je od konsonantických kmenů, i-kmenová koncovka -ie (hostie) zanikla.

Původní koncovka G pl. tvrdých i měkkých -ǫ (<-b, b) se zachovala jen ve zbytcích (peněz, tisíc; z Uher, z Čech), ve stč. byla hojnější (do čas, do súsěd, böh); tuto koncovku měly původně také konsonantické kmeny (pět loket plátna).

Koncovka L pl. -ech je od i-kmenů (odstraňuje morfologickou alternaci), koncovka -ách je od a-kmenů (rovněž odstraňuje morfologickou alternaci; dnes je zejména po -k).

Koncovka I pl. -ami je od a-kmenů (vyskytovala se zejména v 17. st.), dnešní neepisovná koncovka -ama je duálová.

Koncovka N, A, V du. -y je u-kmenová za pův. -a. Koncovka -a ve stč. tu není však původní, ale mladší, podle číslovky "dva".

Jerové a vkladné -e- je u řady slov, např. sen - sna (*sъnъ - sьna, pes - psa, švec - ševce atd.). U subst. lep - lpa (prasl. *lъpъ) mají nepřímé pády dnes -e-analogicky.

Samohláskové alternace kvantitativní jsou např. u slov pán - pane, chléb - chleba; některé se hláskovými změnami změnily v kvalitativní: vóz - vozu, nyní vůz - vozu, dům - domu atd.

Alternace a - ě byla způsobena přehláskou š>ě, např. čas - v česě, N pl. česi, řád - v řiedě, Jan - Jěne! Později došlo ve velké většině těchto slov k vyrovnání.

Kolísání mezi o-kmeny a jo-kmeny bylo ve stč. hojnější než dnes. Vyskytovalo se zejména u slov přejatých, např.: mistr (k mistru - k mistři), klášter - klášteř, Babylon - Babyloň, Betlém (k Betlémi - k Betlému), ranec, tanec, palác (k palácu, na paláce). Kolísala i jména domácí, především zakončená na -l; u řady z nich je toto kolísání dodnes (popel, svízel, střechyl atd.). Přejatá jména na -l měla

ve stč. většinou měkké skloňování (Abel - Abele, Izrael, konšel, titul)

Substantiva na -ec a jméno kněz jsou v češtině jo-kmeny, ale mají o-kmenový V sg.: otče!, kupče!, kněže! Jsou to původní prasl. o-kmeny *otčkb, *stryjčkb, *knęęb, 3. palatalizací velár a přehláskou jeru přešly k měkké deklinaci, zůstal jim však původní V sg., ve kterém je -č-, -ž- jako výsledek 1. palatalizace velár před -e-.

3. bjo-kmeny mužské: řebří

sg. N řebří	(*rebrbjb)	pl. N řebří	(* - bji)
G řebřie > -í	(* - bja > 'á)	G řebří	(* - bjb)
D řebřú > -í	(* - bju)	D řebřím	
A = N		A řebřie > -í	(* - bjě)
V řebřú -í	(* - bju)	V = N	
L řebří	(* - bji)	L řebřích	(* - bjichb)
I řebřím	(* - bjbmb)	I řebřími	

du. N, A, V řebřie > -í	(* - bja)
G, L řebřú -í	(* - bju)
D, I řebříma	

Je to tzv. deklinace stažená, která měla původně stejné skloňování jako jo-kmeny. Odlišila se od nich stahováním, při kterém vznikly nové, odlišné koncovky s dlouhými vokály. Ke splývání koncovek docházelo ve stč. přehláskami a monoftongizací.

Koncovky D a I pl. a D a I du. jsou podle složené deklinace.

Ve stč. sem patřila vlastní jména z latinských na -ius (Juří, Alexí, Brikcí) a obecná jako řebří, řepí, třeví, klí, pondělí, úlí, hřebí, září (z pův. jo-kmenu zářuj) a některá novější, jako podkoní (pův. neutrum), bratří, kněží v pl. (pův. kolektiva ženská ja-kmenová).

Tato substantiva přešla k jiným deklinacím: řebří - žebřík, řepí - řepík, třeví - střevíc, klí - klíh, úlí - úl, pondělí změnilo rod (je neutrum), podobně jako září, Alexí - Alexej. Jména jako Jiří, podkoní mají dnes skloňování adjektivní, složené. Tím tento typ zanikl. Zůstaly izolované tvary jména Jiří v ustálených spojeních jako "na svatého Jiří", "před svatým Jiří", "po svatém Jiří".

4. o-kmeny a jo-kmeny střední: město, moře

sg. N město	moře	pl. N města	moře (< - 'a)
G města	moře (< - 'a)	G měst	moří, vaječ
D městu	mořú > -i	D městóm	mořóm > -iem > -ím

A = N		A = N	
V = N		V = N	
L městě	moři	L městiech >-ích	mořích
I městem	mořem	I městy	moři
	du. N, A, V městě		moři
	G, L městú		mořú >-í
	D, I městoma		mořoma >-ěma

Některé rozdíly v koncovkách mezi měkkými a tvrdými jsou předhistorické: Koncovka -e v N sg. měkkých vznikla prasl. přehláskou o > e. Praslovanský je rozdíl mezi měkkými a tvrdými v L sg. -ě proti -i a v L pl. -iech proti -ích, v I pl. -y proti -i a v N, A, V du. -ě proti -i.

Prasl. rozdíly v D pl. a D, I du., způsobené přehláskou o > e, byly vyrovnány už v předhistorické době působením analogie ve prospěch tvrdé deklinace (mořóm, mořoma). Ve stč. vznikaly nové rozdíly mezi měkkými a tvrdými substantivy působením přehlásek ä > ě, u > i, o > ě (ó > ie).

Monoftongizací ie > í splynuly koncovky L pl. Ztrátou jotace se sblížil typ "moře" s konsonantickou deklinací (kuře, nebe) v G sg. (zčásti i v N pl.).

Některé další koncovky:

Koncovka L sg. -u je u-kmenová; odstraňuje morfologickou alternaci vzniklou palatalizací velár (o kolečku).

Koncovka G pl. -í u měkkého vzoru je i-kmenová, původně zde byla koncovka -Ø (prasl. -b) jako u tvrdého typu.

Od a-kmenů jsou koncovky D pl. -ám a L pl. -ách (odstraňují morfologickou alternaci vzniklou 2. palatalizací velár) a koncovka I pl. -ami (častá zejména do 17. st.). Koncovka -ama je z duálu a-kmenů.

Koncovka L pl. -ech je i-kmenová.

Jerové a vkladné -e- se vyskytuje v případech jako jablko - jablek (<*-l̥k̥), vejce - vajec, srdec, kúzel i kúzl.

Samohláskové alternace kvantitativní jsou u slov jako léto - let. Někde se tyto alternace změnilly v kvalitativní: dílo - děl (ie > í). U slova vejce - vajec vznikla alternace změnou téžeslabičného aj > ej.

5. bjo-kmeny střední: znamenie

sg. N	znamenie >-í	(*znamen̥je)	pl. N	znamenie >-í	(*-bja >- 'á)
G	znamenie >-í	(*-bja)	G	znamení	(*-bj̥)
D	znamenú >-í	(*-bju)	D	znaménim	
A	= N		A	= N	
V	= N		V	= N	
L	znamení	(*-bji)	L	znaméních	(*-bjich̥)
I	znaménim	(*-bj̥m̥)	I	znameními	

du. N, A, V	znamení	(* - bji)
G, L	znamenú> -í	(* - bju)
D, I	znameníma	

Je to tzv. deklinace stažená (podobně jako bjo-kmeny mužské), která měla původně stejné skloňování jako jo-kmeny. Odlišila se od nich stahováním, při kterém vznikly nové, odlišné koncovky s dlouhými vokály. Ke splývání koncovek docházelo ve stč. přehláskami a monoftongizací.

Koncovky D a I pl. a D, I du. jsou podle složené deklinace adjektiv (pěší).

Na rozdíl od bjo-kmenů mužských a bja-kmenů ženských, které zanikly, jsou stažená neutra produktivní deklinací, ke které patří především podstatná jména slovesná, a proto tato deklinace nezanikla. Jen některá jména typu "podkonie" přešla k maskulinům, místní jména typu "Přelúcie, Poříčie" přešla k femininům. V nářečích se objevují náznaky přechodu k složené adjektivní deklinaci (střčes. uhlí, uhlího).

Změnou ě>e (ie>é) po -l- v předhistorické době české se tato deklinace rozdělila: znamenie >-í, ale obilé, zelé; tvary obilí, zelí jsou nové, vznikly úžením é>í. Tato změna pronikla do spisovné češtiny, ačkoliv jsou v ní jinak podoby s -í- řídké; napomáhala tomu zřejmě okolnost, že úžením oba podtypy této deklinace opět splývaly.

6. a-kmeny a ja-kmeny ženské: žena, dušě

sg. N	žena	dušě (<- 'a)	pl. N	ženy	dušě
G	ženy	dušě	G	žen	duš, duší
D	ženě	duši	D	ženám	dušiem >-ím (<- 'ám)
A	ženu	dušu >-i	A	= N	
V	ženo	duše (prasl. -o)	V	= N	
L	ženě	duši	L	ženách	dušiech -ích (<- 'ách)
I	ženú> -ou	dušú> -í	I	ženami	dušěmi (<- 'ami)

du. N, A, V	ženě	duší
G, L	ženú	dušú> -í
D, I	ženama	dušěma (<- 'ama)

Některé rozdíly v koncovkách mezi měkkými a tvrdými jsou předhistorické: v G sg. -y proti -ě, D a L sg. -ě proti -i, N, A, V pl. a du. -y proti -ě a -ě proti -i. Rozdíl ve V sg. vznikl přehláskou o>e u měkkých. Koncovky I sg. byly původně -ojo, -ejo, které splýnuly stahováním.

Rozlišování tvrdého a měkkého typu pokračovalo ve stč. přehláskami 'ä>ě a u>i.

Koncovka G pl. u měkkých je i-kmenová; původně zde byla koncovka -∅ (z prasl. -b), která se u některých jmen dochovala dodnes (ulic, borovic - jména na -ce), ve staré češtině však byla hojnější.

Osobní jména na -yni (prorokyni, poselkyni, Němkyni) se lišila od ja-kmenů jen v N sg., proto od 14. st. se u nich objevuje N sg. na -yně.

Některá substantiva přešla k jiným deklinacím: konopě, chřípě, k typu "znamenie", dúpě k typu "kuře" atd. Maskulina typu sluha, panošě na základě rodového rozdělení deklinací se sblížila s o-kmeny a jo-kmeny mužskými.

Kvantitativní samohlásková alternace (strana - strán, brána - branou, hlína - hlinou) se v některých případech působením hláskových změn mění v kvalitativní (víra - věrou, míra - měrou, smlouva - smluv). Nověji se tyto alternace často vyrovnávají ve prospěch délky: hlínou, chválou, mírou místo hlinou, chvalou, věrou.

Jerové a vkladné -e- se vyskytuje v G pl.: ovce - ovec (nověji ovcí), modlitva - modlitv, dnes modliteb.

Kolísání mezi měkkou a tvrdou deklinací se vyskytuje především v přejatých slovech, zakončených zejména na -l: berla - berle, cedula - cedule, perla - perle, tabula - tabule; z domácích slov např. jedla - jedle, vidle - vidly.

Typ "píseň"

Odpadáváním koncovky -ě v N a A sg., stahováním (v I. sg. a v G, L du.), hláskovým vývojem (D, L sg., N, A du.) a analogií (proniknutí i-kmenové koncovky -í v G pl. ja-kmenů) se sblížily ja-kmeny s i-kmeny. Vytvořil se tak typ "píseň", s kterým splynuly i původní ženské ū-kmeny (cierkev, tykev) po ztrátě jotace (odstranil se tím rozdíl v G sg., kde bylo původně "tykve", ale "hrázě"). Přešla sem některá původní maskulina (lúpež, krádež, obruč) a řada původních i-kmenů (všechna na -ň, -ř, většina na -č, -ž, -š, -c, -z, -s, -l, -ť, -ď). Značná blízkost typů "píseň" a "kost" způsobuje v nové češtině časté kolísání, zejména v G sg. a v D, L a I pl.

Ke vzoru "píseň" přešla místní jména typu "Boleslav". Jsou to původně jmenná adjektiva přivlastňovací měkká, odvozená z osobních jmen příponou -j (Boleslav: Boleslavj > Boleslav', skl. jako "pěš"), G sg. Boleslav'a > -ě, D sg. Boleslav'u > -i atd. Tato jména byla ve stč. maskulina a skloňovala se jako typ "oráč" (Boleslav, tj. vlastně Boleslavův hrad): Starý Boleslav, do Starého Boleslavě, za Mladým Boleslavem. Většina místních jmen jsou feminina, a proto asi tato jména přecházejí k ženskému rodu, zejména v českých nářečích v užším smyslu a také ve spisovné češtině (srov. proti tomu mor. nář. "ten Holomóc"); podobně i původní maskulina typu "Hradčany", "Lobkovice" se dnes chápou spíše jako feminina.

U jmen typu "Boleslav" zakončených na retnici se nověji objevuje v G sg. též i-kmenová koncovka -i (z Příbrami, z Boleslavi, do Chrudimi).

7. ěja-kmeny ženské: paní

sg. N	paní	(* - ěji)	pl. N	panie > -í	(* - ějě)
G	panie > -í	(* - ějě)	G	paní	(* - ějb)
D	paní	(* - ěji)	D	paniem > -ím	(* - ějam > -ám)
A	paňú > -í	(* - ěju)	A	= N	

V = N

L paní (*-bji)

I paňú>-í (*-bjǫ>-ǭ)

V = N

L paniech>-ích (*-bjachǫ>-'ách)

I paniemi>-ími (*-bjami>-'ámi)

du. N, A, V paní (*-bji)

G, L paňú>-í (*-bjǫ)

D, I paniema>-íma (*-bjama>-'áma)

Je to tzv. deklinace stažená (podobně jako bjo-kmeny mužské a střední) která měla původně stejné skloňování jako ja-kmeny. Odlišila se od nich stahováním, při kterém vznikly nové, odlišné koncovky s dlouhými vokály. Ke splývání koncovek docházelo ve stč. přehláskami a monoftongizací.

Patřila sem domácí jména, jako např. pradlí, švadlí, rolí, laní, ledvie (duálový tvar, přešlo k neutrum), a řada přejatých: Maří, Alexandří, biblí, instrukcí, procesí. Přešla většinou k jiným typům a tato deklinace zanikla. - Tvary jména "paní" se dnes shodují se složeným měkkým skloňováním adjektiv typu "pěší", kromě G pl.

Dále sem patřila singulárová kolektiva "bratřie", "kněžie" (tj. "bratrstvo", "kněžstvo"), kromě N sg., kde je -ie z pův. -bja. Ve staré češtině jsou tato jména ještě feminina a mají singulárové tvary (s svú bratří). Přešla pak k maskulinu a mají ve shodě se svým číselným významem plurálové tvary, vzor "pěší" (kromě G pl.).

8. a-kmeny, ja-kmeny a bja-kmeny mužské: sluha, panoš, sudí

V nejstarším období měla původní koncovky, tj. jako vzory "žena", "duš", "paní", kromě I sg. typu "sudí" (sudím).

Od 15. stol. se objevují koncovky mužského rodu (působení rodového principu).

U typu "sudí" pronikaly koncovky složeného skloňování, typ "pěší"; udržely se jen ty původní koncovky, které se s nimi shodovaly. Patřila sem např. přejatá jména hrabie, markrabie, purkrabie; některá z nich přešla k t-kmenům středním.

9. i-kmeny ženské a mužské: kost, host

sg. N kost

G kosti

DD kosti

A = N

V kosti

L kosti

I kostú>-í (*-bjǫ), hostem

pl. N kosti, hostie

G kostí

D kostem

A = N

V = N

L kostech

I kostmi

du. N, A, V kosti
 G, L kostů > -í
 D, I kostma

Ženské i-kmeny byly dosti početnou deklinací. V historickém vývoji se u nich projevuje vliv ja-kmenů v pádech, v nichž mají obě deklinace rozdílné koncovky (G sg., D, L a I pl.), řada jmen přechází k typu "píseň").

Po depalatalizaci ve 14. stol. byl N a A sg. "dan", "zed", "kost" atd., I pl. "danmi", "zedmi", "kostmi". Vlivem ostatních pádů proniká sem měkká souhláska u jmen zakončených na -n, -d: daň, zeď, zeďmi (v některých nářečích i u jmen na -t: kostě).

Jerové -e- je u jmen jako čest - cti (*čestě - *česti), zeď, zdi. Vkladné -e- vzniklé napodobením případů s náležitým jerovým -e- je u slov jako: báseň (báseň - básni., píseň (pieseň - piesni), bázeň (bázeň - bázni).

Mužské i-kmeny se už od nejstarších dob lišily od ženských v I sg. a N, A a V pl. (kostí - hostem, kosti - hostie). V A sg. proniká pod vlivem principu životnosti koncovka genitivní (hosti), původní A "host" je ve stč. už archaismem. - Některá jména tohoto typu zanikla (tat = zloděj, náv = onen svět, stržen = dřeň stromu, tál = rukojmí), další postupně přecházejí k o-kmenům a jo-kmenům mužským (host), ostatní mění rod a přecházejí k femininům: pečeť, zvěř (srov. rus. зябь m.), loupež, pút (srov. rus. путь m.). Původní flexi si podrželo jen subst. "lidé" (kromě N pl., kde bylo "lidiě") a zůstaly i některé archaické tvary u jména "host" (svému hosti, milý hosti!, mnoho hostí).

Deklinaci i-kmenovou měly číslovky tři (m.), tři (f., n.), čtyři (m.), čtyři (f., n.) a číslovky pět - deset a číslovky od nich odvozené (patnáct, třiceti, padesát atd.)

10. ů-kmeny ženské: svekrev

sg. N svekrev
 G svekreve
 D svekrevi
 A = N
 V svekrevi
 L svekrevi
 I svekrevů > -í

pl. N svekreve
 G svekreví
 D svekrevem
 A = N
 V = N
 L svekrevch
 I svekrevemi

du. N, A, V svekrevi
 ostatní pády nedoloženy

Patřila sem např. jména břeskev (= broskev), ciergev, korúhev, krev, koroptev, mrkev, rakev, tykev. Řada původních ů-kmenů přešla už v době předhistorické k a-kmenům (bitva, modlitva, želva).

N sg. zněl původně *svekrev-ů-s, což do stsl. dalo svekry. V stč. tento tvar není doložen, místo něho je tvar akuzativní svekrev. Řada koncovek u tohoto typu je

i-kmenových nebo a-kmenových a ja-kmenových, některé už od předhistorické doby. - Protože ve slovanštině končí kmen na -v-, patří tato deklinace vlastně ke konsonantickým.

Ztrátou jotace se tato deklinace ještě více sblížila s typem "píseň" (a to v G sg. a N, A a V pl. dušě > duše proti svekrve, a v I pl. dušemi > dušemi proti svekrvemi). Koncovky ja-kmenové pak pronikaly do D a L pl. P církvím, církvemi).

B. Souhláskové deklinace

Souhláskové kmeny už v praslovanštině a v předhistorické době české zčásti splývají se samohláskovými deklinacemi, takže ve staré češtině je konsonantická deklinace už jen ve zbytcích. Produktivní byla jen deklinace typu "kuřě", protože zahrnuje jména mládat živočichů.

Jsou to tyto deklinace:

11. Jména na -janin, -ar', -tel'

Tato jména splynula už v předhistorické době s o-kmeny nebo jo-kmeny mužskými, zejména v sg. Ve staré češtině jsou zachovány původní konsonantické koncovky jen v N pl., kde je -é (zeměné, přítelé), v G pl. -Ø (zeman, přítel) a před 14. stol. u místních jmen L pl. -s: Dol'ás < *doljan-sů, u Pol'ás (v Dolanech, v Polsku).

Vlivem přehlásky ä > ě vznikla morfologická alternace: Pražénin, Řiménin - Pražené, Řiméné - Pražan, Říman atd. Analogií došlo později k vyrovnání ve prospěch -a-.

12. n-kmeny mužské: kámen

Ve stč. jsou zachovány jen některé koncovky, a to G sg. -e, D sg. -i, ojediněle L sg. -e (ve dne) a G pl. -Ø (z kořen, dnešní dokořán).

Patřila sem jména kámen, den, hřeben, ječmen, plamen, pramen, řemen, preten, kořen aj. Po ztrátě jotace splynul G sg. s jo-kmeny (oráčě > oráče proti kamene). Dnes mají tato jména o-kmenovou nebo jo-kmenovou flexi, často kolísají.

13. n-kmeny střední: rámě

V ostatních pádech je v kmenu -n- (kamene, kameni...), toto -n- sekundárně proniká do N a A sg.: rameno.

Patřila sem jména rámě, břímě, jmě aj. Ve staré češtině jsou zachovány původní koncovky v N, A sg., G sg. (ramene, jmene), D sg. (rameni, jmeni) a v G pl. (jmen, břemen), kde je koncovka -∅ stejná jako u o-kmenů středních. Později splynuly s o-kmeny a jo-kmeny středními úplně, v některých pádech kolísají mezi tvrdým a měkkým typem.

14. r-kmeny ženské: máti

Patřila sem jména máti a dci. Původní konsonantické koncovky byly ve stč. zachovány v N sg., G sg. (mateře), D sg. (mateři, dceři), v N, A pl. (mateře) a v G pl. (mater, dcer). Do nové češtiny tato jména zanikla, zachován zůstal jen archaický izolovaný tvar "máti".

15. t-kmeny mužské: loket

Patřila sem jména loket, nohet, drobet aj. Obdobně jako u jiných konsonantických deklinací jsou původní koncovky zachovány ve stč. jen v G sg. (lokte), D sg. (lokti), N, A pl. (lokte), G pl. (loket).

16. t-kmeny střední: kuřě

Jsou to vlastně nt-kmeny, srov. stsl. kure, kurete (*kuren-te). Pronikly sem už ve staré době i některé koncovky i-kmenové (I sg., D, I du. a L pl.).

Tato deklinace jako jediná nezanikla; patří sem jména mládat.

Zbytky souhláskových koncovek ve stč.:

	n-kmeny m. kámen	n-kmeny n. rámě	r-kmeny máti	t-kmeny m. loket	t-kmeny n. kuřě	-janin... zeměné (pl.)
sg. G	-e	-e	-e	-e	-e	
D	-i	-i	-i	-i		
L	-e					
pl. N			-e	-e		-é
A			-e	-e		
G	-∅		-∅	-∅	-∅	-∅

A. Jmenné skloňování

Původní skloňování adjektiv bylo jmenné a dělilo se, obdobně jako u substantiv, podle kmenů. Ve stč. je zachováno jen ve zbytcích, a to deklinace o-kmenová a jo-kmenová mužská a střední a a-kmenová a ja-kmenová ženská (dobr, bratrów; pěš) a deklinace stažená (bjo-kmeny mužské a střední a bja-kmeny ženské, typ "boží"), která stahováním splývala se složenou deklinací.

Jiné deklinace jsou zachovány jen v izolovaných adverbializovaných pádech nebo příslovečných spřežkách, např. G sg. u-kmenových adjektiv je zachován v adverbích jako "znovu", "oblizu" (= nablízku), která ukazují na to, že původní jmenná adjektiva u-kmenová přešla k o-kmenům (tak např. zbytek novější o-kmenové jmenné flexe původně u-kmenového adjektiva "nov" je zachován v příslovečné spřežce "znova").

1. Adjektiva o-kmenová a a-kmenová

a) Tato flexe je nejlépe zachována u přídavných jmen přivlastňovacích na -ův. (stč. -óv) a -in:

	m.	n.	f.
sg. N	bratrów	bratrovo	bratrova
G	bratrova		bratrovy
D	bratrova		bratrově
A = G (živ.) n.N (neživ.)		= N	bratrovu
V	= N		= N
L	bratrově, bratrovu		bratrově
I	bratrovem		bratroví > -ou
pl. N	bratrovi (živ.), bratrovy (než.)	bratrova	bratrovy
G		bratrových	
D		bratrovým	
A	bratrovy	= N	= N
V		= N	
L		bratrových	
I		bratrovy	
du. N, A, V	bratrova	bratrově	bratrova
G, L		bratroví	
D, I		bratrovým	

V plurálu a v duálu jsou v G, D, L a I koncovky složené, v I pl. vedle archaického tvaru "bratrovy" je už v stč. běžný tvar podle složené adjektivní flexe. Podobně je tomu v I sg. m. a n., kde byla ve stč. běžnější koncovka -ým (bratrovým). Vliv u-kmenových koncovek je u této deklinace velmi malý; v L sg. m. a n. se vedle o-kmenové koncovky -ě vyskytuje i u-kmenová koncovka -u (o bratrovu). V G pl. se ve stč. ojedinele vyskytovala v nejstarší době i původní jmenná koncovka -Ø, např. v Jid: kdež přívuzných králův nenie (tj. králových).

b) Ostatní adjektiva mají jmenné koncovky ve stč. v N, G, D, A a L sg., v N a A pl. a v N a A du.

c) Jmenné skloňování měly číslovky řadové (čtvrt, devát, desát atd.) a druhové (čtver, pater, desater atd.).

d) Participia l-ová, n-ová a t-ová mají ve stč. N sg., pl. a du., jiné pády než nominativ byly v doplňku (např. spasena mě učin). Duál měl v m. a n. koncovku -a (nesla, zavázána), ve f. koncovku -e, -ě (nesle, zavázáně).

2. Adjektiva jo-kmenová a ja-kmenová

a) Ve staré češtině jsou doloženy jen některé pády malého počtu adjektiv (jsou mnohem řidší než jmenné tvary adjektiv tvrdých typu "mlád"), a to především v N sg., vzácněji pak G a D sg., N, A pl. a du. Jinak se měkká adjektiva vyskytují jen ve tvarech složených.

Jmenné tvary jsou doloženy zejména u těchto adjektiv: lén, nic (= skloněný, pokořený), pěš, rúč (= rychlý), vlášč (= zvláštní), kněž (srov. Kněžmost, tj. vlastně "most knížete), pán (= pánův). Dnes je zachováno jen ustrnulé "páně" (pův. N sg. f. a n.) ve spojeních jako ruka páně, chrám páně.

b) Větší počet jmenných tvarů je ve stč. zachován u skloňování komparativů a superlativů adjektiv. Jsou to tvary tzv. kratší (chuzí) a delší (bohatěji). Těchto tvarů se užívalo ve stč. zpravidla v doplňku nebo jako adverbii, jinak byly běžnější tvary složené podle vzoru "pěší".

Ve stč. jsou dochovány tyto původní tvary:

	m.	n.	f.
sg. N	chuzí, bohatěji	chúze, bohatějie > -í	chuzši, bohatější
G	chuzšě, bohatějše (< -'a)		-
D	chuzšu, bohatějšu > -i		-
A	= N		chuzšu, bohatějšu > -i
L	chuzši, bohatější		-
I	chuzšem, bohatějšem		-
pl. N, A	chuzše, bohatějše		

V N sg. je "bohatějie" místo pův. "bohatěje", nověji je v N sg. n. tvar "chuzše", "bohatějše".

c) Místní jména typu "Boleslav" jsou svým původem maskulinum přivlastňovacích adjektiv jmenných, měkký typ (srov. výše, str. 74), tvořená od substantiv posesivním sufixem * -jb. Tato místní jména se substantivizovala, v historické době přešla k femininu, typ "píseň". Ve stč. bylo i několik přivlastňovacích adjektiv tohoto typu tvořených od osobních apelativ, jako pán - pán, komorník - komorníč, kněz - kněž. Tato adjektiva zanikla.

d) K deklinaci jo-kmenové a ja-kmenové patřila také participia nt-ová a s-ová, jak je tomu např. ve staroslověnštině. Původně měla tato participia deklinaci konsonantickou. Tyto přechodníky měly ve stč. N sg. a pl. (nikoli už du.), archaicky i A sg. m. (nesúc). Přechodníky se později adverbializují, nerozlišuje se rod a číslo, a v některých nářečích moravských mají jeden tvar (chođa), podobně jako např. ve slovenštině (chodiac) nebo v ruštině.

3. Adjektiva tjo-kmenová a tja-kmenová: boží

Patřila sem adjektiva přivlastňovací (srov. rus. волчий, волчья, волчье), jako např. boží, psí, ptačí, rybí, holubí, ojediněle i jiná, jako velí (= veliký), třetí. Měla původně stejné tvary jako substantiva typu řebří, paní, znamenie, je to tedy stažená deklinace, která stahováním a analogií (přebíráním koncovek složených adjektiv měkkých) splynula s typem "pěší".

Ve stč. měla tato deklinace tyto tvary:

	m.	n.	f.
sg. N	boží	božie > -í	božie > -í (< -'á)
G		božieho > -ího	božie > -í
D		božiemu > -ímu	boží
A	= N n. G (živ)	= N	božú > -í
V		= N	
L		božiem > -ím	božú > -í
I		božím	boží
pl. N, A, V		boží	božie > -í
G		božích	
D		božím	
L		božích	
I		božími	
du. N, A, V		boží	
G, L		božú > -í	
D, I		božíma	

B. Složené skloňování

Toto skloňování vzniklo z jmenného skloňování adjektiv ve spojení s příslušným tvarem zájmena *jě, *ja, *je; tak např. "dobrý" vzniklo z *dobrě-jě, dobrá < *dobra-ja, dobrú < *dobru-ju, pěší < *pěšě-jě, pěšá < *pěša-ja atd. Dále tu působila analogie, tak např. "dobrého" není z *dobra-jego, protože skupina *-aje-se stahovala v -á-. Analogie působí u této deklinace stále (např. nářeční tvary střes. "dobreho", "dobremu" mají koncovky podle měkkého skloňování zájmen). Ve stč. měly na podobu koncovek vliv také přehlásky a monoftongizace.

a) tvrdé skloňování: dobrý

	m.	n.	f.
sg. N	dobry	dobré	dobrá
G		dobrého	dobré
D		dobrému	dobřiej
A = N (než), G (živ.)		= N	dobru > -ou
V		= N	
L		dobřiem	dobřiej
I		dobrym	dobru > -ou
pl. N	dobří	dobrá	dobré
G		dobrych	
D		dobrym	
A	dobré	= N	= N
V		= N	
L		dobrych	
I		dobrymi	
du. N, A, V	dobrá	dobřiej	dobřiej
G, L		dobru	
D, I		dobryma	

V L sg. m. a n. už ve staré češtině proniká místo tvaru "dobřiem" analogický tvar "dobrém".

V D a L sg. f. místo "dobřiej" proniká ve stč. nový tvar "dobřej". Starý tvarový rozdíl G sg. f. proti D a L zůstal zachován dnes v jzčes. nářečí (G "dobrý" proti D a L "dobřej"), jinak tyto pády splynuly (ve spisovné češtině a ostatních českých nářečích v užším smyslu je zde původní G "dobré", nář. "dobrý", v mor. nářečích většinou tvar dativní a lokálový "dobřej").

b) měkké skloňování: pěší

	m.	n.	f.
sg. N	pěší	pěšie > -í	pěšie > -í (< -'á)
G		pěšieho > -ího	pěšie > -í
D		pěšiemu > -ímu	pěší
A = N (než.), G (živ.)		= N	pěšú > -í
V		= N	

L		pěšiem> -ím	pěší
I		pěším	pěšú> -í
pl. N	pěší	pěšie >-í (<- 'á)	pěšie> -í
G		pěších	
D		pěším	
A	pěšie	= N	= N
V		= N	
L		pěších	
I		pěšími	
du. N, A, V	pěšie		pěší
G, L		pěšú	
D, I		pěšíma	

Ve stč. proniká do D a L sg. f. nový tvar "pěšiej", utvořený analogicky podle "dobřiej"; tento tvar se objevuje i v G sg. f., když tyto tři pády začaly tvarově splývat.

Zájmena

Zájmena mají ve stč. původní zájmenné skloňování. Dělí se na bezrodá a rodová, která mají dvojitý typ flexe, tzv. typ tvrdý (v koncovkách mají většinou -o-), vzor "ten", a typ měkký (v koncovkách mají většinou -e-), vzor "náš".

Některá zájmena mají skloňování adjektivní, většinou složené, řidší jsou tvary jmenné.

Vokativ zájmen se vždy rovná nominativu, proto v paradigmatech jej zvláště neuvádíme.

Zájmennou flexi probíráme podle těchto skupin:

1. zájmena osobní a zvrtné
2. zájmena přivlastňovací
3. zájmena ukazovací
4. zájmena tázací a vztažná
5. zájmena vymežovací

1. Zájmena osobní a zvrtné

N	<u>jáz</u>	<u>ty</u>	-	<u>my</u>	<u>vy</u>
G	mne	tebe	sebe	nás	vás
D	mně, mi	tobě, ti	sobě, si	nám	vám
A	mě	tě	sě	ny	vy
L	mně	tobě	sobě	nás	vás
I	mní > -ou	tobú	sobú	námi	vámi

Ve stč. se u zájmen já, ty a u zájmena zvrtného přenáší genitivní tvar do A a akuzativní tvar do G a vytváří se tak G - A, obdobně jako u životných jmen.

Tzv. "kratší", tj. enklitické (nepřízvučné) tvary v G, D a A sg. zájmen já, ty a zvrtného se kladou za první přízvučné slovo ve větě, v ostatních případech (po předložkách a při důrazu) stojí tzv. tvary "delší", tj. přízvučné. U zájmena "já" obojí tvary v současném jazyce v G a A splyvají, v D proniká "delší" tvar i do pozice nepřízvučné.

Tvar "jáz" se drží do konce 15. stol., už od počátku 14. stol. se vyskytuje nový tvar "já" bez koncového konsonantu, který odpadá a tento tvar se pak přizpůsobuje hláskové stavbě ostatních původních osobních zájmen, jejichž N končí na samohlásku.

V I sg. se vedle tvarů "tobú", "sobú" vyskytovaly novější tvary "tebú" > -ou, "sebú" > -ou.

V pl. byly původní akuzativy "ny", "vy" nahrazeny genitivními tvary "nás",

"vás" (uplatňování principu životnosti). V dativu vedle tvarů "nám", "vám" byly i tvary "nem", "vem".

Duál:		1. os.		2. os.
	N	vě		= pl.
	A	= pl.		= pl.
	G, L	najú> -í		vajú> -í
	D, I	náma		váma

N pro 2. osobu a A pro 1. a 2. osobu nemá ve stč. vlastní tvar, užívalo se zde tvarů plurálových (vy, nás, vás).

Osobní zájmeno pro 3. osobu

Indoevropské jazyky neměly osobní zájmeno pro 3. osobu; v této funkci se vyskytuje některé zájmeno původně ukazovací. Také zájmeno *j₃, *ja, *je od původu je zájmenem ukazovacím (dnes je i ve funkci vztažného zájmena "jenž" < *j₃-n₃ s partikulí "ž").

V nominativu je ve slov. jazycích tvar jiného zájmena "on"; má tedy toto zájmeno skloňování supletivní. Patří k rodovému zájmennému skloňování měkkému.

Po předložkách se vyskytují tvary s ň- (bez něho, k němu atd.). Toto ň je původní u předložek v, s, k, které měly v prasl. podobu *v₃n, *s₃n, *k₃n; koncové souhlásky podle tzv. zákona otevřených slabik zanikaly, ale u zájmena *j₃ (a ještě v některých jiných případech) se toto -n- přichýlilo k následující slabice, přičemž *nj > ň. Od těchto tří předložek se pak tvary s počátečním ň- rozšířily ke všem předložkám.

	m.	n.	f.
sg. N	jen, on	je, ono	jě(ž), ona
G	jeho		jie> -í
D	jemu		jí
A	jej, jeho, ji, ň	= N	ju> -i
L	jem, něm		jí
I	jím		jú> -í
pl. N	ji, oni, ony (než.)	jě, ona	jě, ony
G		jich	
D		jim	
A		jě	
L		jich, nich	
I		jimi	
du. N, A	jě	ji	ji
G, L		jú> -í	
D, I		jima	

Obdobně jako u zájmen "já", "ty" a zvratného vytváří se G - A (jeho, jej).

Rovněž obdobně jako u zájmen osobních "já", "ty" a zvratného vytvářejí se v G, D a A dvojí tvary - přízvučné a nepřízvučné: tvary jeho, jemu se zkracují v jho, jmu, toto počáteční -j- pak jako pobočná slabika odpadá.

V A sg. m. byl původní tvar $j < *j\bar{o}$. Tento tvar je dodnes dochován po předložkách, jako naň (s ň- místo počátečního j-). Ve staré češtině je tento tvar dochován v podobě ji, ni (po zániku slabého jeru ve tvaru $*j\bar{o}$ se toto j (vlastně neslabičné i) stalo slabičným, změnilo se tedy v "i", které dostalo hiátové j).

V L sg. m. a n. je ve stč. také tvar "ňom" s analogickou koncovkou podle zájmena "ten".

V D a L sg. f. jsou nové tvary "jiej", "niej" podle složeného skloňování. V G sg. f. je nový tvar "jejie" (podle "je-ho", "je-mu", "je-j"), který nabyl významu přivlastňovacího, protože osobní zájmeno pro 3. osobu jako zájmeno od původu ukazovací nemá k sobě přivlastňovací zájmena, jak je tomu u původních osobních zájmen. Proto se přivlastňuje tvarem genitivu (jeho, jejie > její, v pl. rovněž nový tvar "jejich" místo staršího "jich", v duálu "jejú" m. původního "jú"), je to tedy genitiv přivlastňovací ("dům jeho" jako např. "dům otce"). Proto jsou přivlastňovací zájmena "jeho" a "jejich" dnes nesklonná, zájmeno pro ženský rod "její" sekundárně dostalo koncovky složeného skloňování měkkého ("její" jako "pěší").

2. Zájmena přivlastňovací

Přivlastňovací zájmena jsou jen k původním osobním zájmenům pro 1. a 2. os. a zájmenu zvratnému. Skloňují se jako rodová zájmena podle zájmenného typu měkkého (stejně jako např. zájmeno $*j\bar{o}$). Zájmena pro jednotné číslo (můj, tvůj, svůj, G původně *mojeho, *tvojego, *svojego atd. jako *našego, *vašego) se však stahovala, tím se sblížovala se složeným skloňováním adjektiv, a toto sblížení pokračovalo přebíráním některých adjektivních koncovek v pádech původně rozlišených.

můj, tvůj, svůj

	m.	n.	f.
sg. N	můj	mé, moje	má, moje (<-´a)
G	mého		mé
D	mému		měj
A = G (živ.), N (než.)		= N	mú > -ou, moju > -i
L		mém	měj
I		mým	mú > -ou
pl. N	moji	má, moje	mé, moje
G		mých	
D		mým	
A	mé, moje	= N	= N
L		mých	
I		mými	
du. N, A	má	moji	moji
G, L		mú, mojú	
D, I		mýma	

Ve tvarech I sg. m. a n., v G, D, L a I pl. a v D, I du. jsou koncovky složených adjektiv.

V některých pádech byly ve stč. vedle stažených tvarů i tvary nestažené (tyto tvary uvádíme v paradigmatu). Další nestažené tvary přibývají až v pozdější době a jsou nespisovné (mojeho, mojemu, mojich - jsou zejm. v sg. m. a n. a v pl.); vznikají analogicky k původním nestaženým tvarům. Naopak zase podle tvarů stažených se od 16. st. objevuje v N pl. m. stažený tvar "mí".

náš, váš

Tato zájmena mají tvary jako zájmeno *jb. V D a L sg. f. se u nich rovněž vyskytují tvary "našiej", "vašiej" podle složené deklinace adjektiv a tvary "našie", "vašie" vlivem tvaru genitivního (nebo snad i odsunutím koncového -j tvarů podle složených adjektiv).

Ve tvarech N a A byly také tvary s dlouhou samohláskou v kořeni: naši, nášě, váši, vášě.

Zájmeno přivlastňovací pro 3. osobu (jeho, její, jejich) viz na str.)

3. Zájmena ukazovací

Zájmeno ten, ta, to má zájmenné skloňování tvrdého typu.

	m.	n.	f.
sg. N	ten	to	ta
G	toho		té
D	tomu		téj
A = N (než.), G (živ.)		= N	tu
L	tom		tej
I	tiem > -ím		tú > -ou
pl. N	ti (živ.), ty (než.)	ta	ty
G		těch	
D		těm	
A	ty	= N	= N
L		těch	
I		těmi	
du. N, A	ta	tě	tě
G, L		tú	
D, I		těma	

V nominativu byl původně tvar *tb, který přibíral partikuli *-mь. Stejný tvar byl původně i v A; je dochován ve stč. adverbium vetčas (tj. ve t čas = v ten čas). Ojediněle se ve stč. vyskytoval N sg. m. tet < *tvtb (zdvojený tvar).

V D a L sg. f. se ve stč. vyskytují také tvary "téj" a "tiej" s dlouhou se-

mohláskou a dlouhým jaí podle složeného skloňování; tento tvar se přenáší i do genitivu a naopak tvar genitivní se přenáší do D a L. Vyrovnání ve prospěch genitivního tvaru je ve spisovné češtině a v českých nářečích v užším smyslu kromě nářečí jzčes., kde je G "tý" proti D a L "tej". Je to situace stejná jako u G, D a L přídavných jmen složených (srov. str. 82).

Podle složené deklinace je v nářečích řada dalších tvarů, např. N sg. f. tá, I sg. m. tým, N pl. m. živ. tí. Podle měkkého zájmenného skloňování jsou tvary jako teho, temu.

Stejně skloňování mají zájmena onen, kto (v sg.) a číslovky jeden dva, oba (duálové tvary). Ve stč. mělo archaicky zájmenné tvary také vymešovací zájmeno sám (samoho, samomu, D pl. saměm apod.).

Zájmeno sen (původně *s₆ s partikulí -n₆) mělo zájmenné skloňování měkkého typu. Ukazovalo se jím zpravidla na bližší předmět (obvykle v protikladu se zájmenem onen, on, např. "sen i onen"). Ve stč. jsou doloženy tyto pády:

	m.		m.		f.
sg. N	sen		se		sie
G		seho			sie
D		semu			sí
A = G(živ.), N(než.)			= N		sú > -í
L		sem			sí
I		sím			sú > -í
pl. N	si		-		-
G			sich		
D			sim		
A			-		
L			sich		
I			simi		
du. D, I			sima		

Toto zájmeno bylo už ve stč. dosti řídké, knižní, a kromě poukazování na bližší předmět se vyskytovalo v ustálených spojeních se substantivy časového významu (den, večer, doba, chvíle apod.). V 16. st. zaniklo. Dnes je zachováno jen v adverbiích dnes, letos, srov. rus.

Ve stč. v některých pádech nejsou doloženy původní tvary, nýbrž jen tvary podle složené adjektivní deklinace měkké (typ "pěší"), srov. N sg. f. sie m. "si". V řadě pádů jsou novější tvary podle této složené deklinace vedle původních tvarů zájmenných: G sg. m. a n. sieho, L sg. m. a n. sie, D, L a G sg. f. siej, séj, sí, N a A sg. n. sie. Podle tvrdé zájmenné deklinace (typ "ten") jsou tvary plurálové sěch a sěmi (G, L a I).

4. Zájmena tázací a vztažná

Zájmeno "kto" se skloňuje jako zájmeno "ten" v sg. m., jen v I má tvar "kým" od zájmena "ký".

Zájmeno čso má tyto tvary:

N	čso, co
G	čeho
D	čemu
A	čso, co, -č
L	čem
I	čím

Původní tvar N a A "č" je jen ve spojení s předložkami: proč, nač, zač, oč, več apod. Nominativní tvar "čso" je původní genitiv.

Zájmeno ký, ká, ké mělo původně tvary zájmenné, stahováním splývaly se složenou deklinací adjektivní tvrdou. Podobně tvary zájmena čí, čie, čie stahováním splývaly se složenou deklinací měkkou.

Koncové -e ve tvarech kte, nikte, ničse je přísuvný vokál.

Zájmena kaký (novější jaký), který mají složené skloňování tvrdé.

Skloňování vztažného zájmena jenž srov. na str.

5. Zájmena vymežovací

Zájmeno sám, sama, samo mělo původně skloňování zájmenné tvrdé (typ "ten"), už ve stč. bylo nahrazováno skloňováním adjektivním; většinou jsou tu koncovky složené flexe tvrdé (samého, samému), v některých pádech původní tvary se rovnají jmenným adjektivním (sam, sama apod.).

Zájmeno vš, všě, vše má v češtině (i ve stč.) tzv. zájmenné skloňování smíšené, tj. v sg. měkké (všeho atd. jako našeho), v pl. tvrdé (všech atd. jako těch). Původní skloňování v prasl. bylo tvrdé: *vščь, *vščogo atd., v pl. *všchi, *vščě (i nebo jař z původního diftongu). V pl. nastala 2. palatalizace velár (ch > s', které v západoslovanských jazycích dalo š), v sg. vlivem předcházejícího měkkého jeru nastala 3. palatalizace (výsledek stejný jako u 2. palatalizace): *všsь, v šogo atd., pak praslovanskými přehláskami o > e, ь > ь přešlo k měkkému typu. 2. palatalizace nastala také v I sg. m. a n.

V N sg. a pl. nověji vznikly podoby vše-cek, vše-chen.

Číslovky

Základní číslovky

Číslovky jeden, dva, oba mají skloňování zájmenné tvrdé (typ "ten"), tři, čtyři, čtyřie, čtyři mají plurálové tvary i-kmenové, číslovky pět - deset mají singulárové tvary i-kmenové, N, A pět, G, D, L pěti, I pětú>-í, např. pětú pramenův, tj. "pěticí pramenů", jsou to tedy od původu substantiva. Číslovka "sto" je substantivum o-kmenové (du. "stě" v číslovce "dvě stě", pl. "sta"), číslovka "tisíc" je jo-kmen mužský.

Číslovky 11 - 19 jsou spřežky: jeden na desěte (L sg. konsonantický), dva na desěte atd. Tato spojení se zkracovala (dvanáctę, dvanádst atd.), koncové -e odpadalo pod vlivem číslovek pět - deset, od nichž je také novější tvar jedenácti, dvanácti s koncovkou -i v nepřímých pádech.

Číslovky 20 - 90 jsou spřežky: dvadčēt, dvadčēti je ze spojení *dva desěti (tj. dvě desítky), G, L dvě dcátú z pův. *dvú desátú. Dnešní tvar dvacet, dvaceti (v nepřímých pádech) jsou podle číslovek pět - deset.

Číslovky třidčēti, čtyřidčēti jsou z pův. tři, čtyři desěti (tj. desítky), G ojed. tři dcát (z pův. tři desát). Dnešní tvary třicet, nepřímé pády třiceti, jsou podle číslovek typu pět - deset.

Číslovky 50 - 90 jsou z pův. spojení pat desát, šest desát atd. (tj. pět desítek), ostatní pády pěti dcát, I *pětú dcát, častěji pěti dcát. Dnešní tvary padesát, padesáti jsou rovněž podle číslovek typu pět - deset. Tvary s koncovým -e (padesáte) jsou podle číslovek typu jedenácte.

Číslovky 21 - 29: vedle dnes obvyklých podob dvacet dva n. dvaadvacet atd. byly ve stč. podoby jedenmezciētma, dva mez cietma, tj. pův. jeden, dva atd. mezi desietma (I du.).

Řadové číslovky mají složené adjektivní skloňování, většinou tvrdé. Číslovka "třetí" je pův. adjektivum bjo-kmenové a bja-kmenové (typ "boží").

Jmenné tvary jsou ve spojení typu "pól čtvrtá" a "sám šest", tj. on a pět jiných (tj. skupina, ve které on sám byl šestý).

Řadové číslovky se tvořily také k číslovkám základním typu dvamecietma: dvamecietmý, pětmecítmý atd.

Druhové číslovky

Číslovky dvój, trój, obój měly původně skloňování zájmenné jako zájmena přivlastňovací typu "mój" a stahováním a přejetím některých složených koncovek se sblížila se složenou adjektivní deklinací měkkou (typ "pěší"). Podobně jako u zájmena "můj" zůstaly některé tvary nestažené. Stažené dvě, tré, obé v N jsou tvary sekundární. Nové je u těchto číslovek skloňování typu dvojí, trojí podle složených adjektiv měkkých.

Číslovky čtver a další mají skloň. jmenné a složené (pod. i vešker, několiker).

Slovesa

Poznámky k tvoření a významu některých slovesných tvarů ve staré češtině

T v a r y u r č i t é

1. V 1. os. sg. préz byla koncovka -u (ve 3. a 4. přítomné třídě přehláskou -i); koncovka -m byla původně jen u atematických sloves (tak je tomu dodnes v ruštině), už ve stč. koncem 14. stol. pronikla k některým typům sloves tematických (umím, prosím, trpím, sázím, dělám); ve slovenštině je koncovka -m u všech sloves.

Přehláska 'u>i rozlišila od sebe v 1. os. sg. a 3. os. pl. tvrdý a měkký typ slovesné flexe, vedla tedy k vytvoření většího počtu konjugačních typů, stejně jako tomu bylo u deklinace. V novější době docházelo opět k vyrovnání; ve spisovné češtině se koncovky -i, -í drží především u sloves s -j- (kryje, kupuje), v českých nářečích v užším smyslu je -i jen u slovesa "chtít" (chci), v moravských nářečích je -u.

2. V 1. os. pl. ve všech časech i v imperativu byly původně koncovky tři: -m, -me, -my/-m (kromě imperativu a sloves atematických). Koncovka -my zanikla, koncovka -m se drží u těch sloves, která v 1. os. sg. nepřejala koncovku sloves atematických -m (např. my nesem, tisknem, kryjem).

Ve 2. os. pl. je všude koncovka -te.

3. os. pl. měla koncovku -ú (po tvrdé souhlásce se diftongizovalo v -ou, po měkké souhlásce se přehlasovalo v -í) nebo -ie < -'á < e; aorist sigmatický a imperfektum měly -u (-chu), aorist asigmatický -ú.

3. Duál u sloves, stejně jako u jmen, nemá plný počet tvarů; u jmen má tři tvary, u sloves pro tři osoby tvary dva:

1. os. du. -vě, -va

2. a 3. os. du. -ta

4. Imperativ se tvoří od kmene přítomného a měl původně tři typy, ve stč. zachované ovšem jen ve zbytcích:

a) -ø, -te: uměj, -me, -te, -vě, -ta (od sloves 3. a 5. přítomné třídy, která v historické době mají téma -je-).

b) -i, -ite: prosí, -ime, -ite, -ivě, -ita (od sloves 4. přítomné třídy).

c) -i, -ěte: vedi, veděme, -te, -vě, -ta (od sloves 1. a 2. přítomné třídy a od typu "tesati" přítomné třídy 3.).

Typ a) vznikl v prasl z původního typu b): *uměji > uměj (stažením skupiny -ji-).

Už ve stč. byly typy c) a zejm. b) řídké a převládal typ a); dnes jsou v češtině typy -Ø, -te a -i, -ěte; jejich užití se řídí výslovností, druhý typ je u sloves s kmenem zakončeným na těžko vyslovitelnou skupinu souhlásek (tiskni, modli) nebo s neslabičným kmenem (jdi, bdi).

Imperativ pro 3. os. sg. se rovnal tvaru 2. osoby (tak je dodnes v ustálených nebo frazeologických spojeních typu "čert ho vem", "pozdrav pámbu").

5. Aorist se tvořil od kmene infinitivního a byl ve stč. dvojí, resp. trojí: aorist asigmatický, silný, tvořil se od sloves 1. a 2. inf. třídy, typ "mésti" a "tisknutí", která měla v historické době zavřený kořen. Tvar pro 1. os. sg. se rovná kořeni.

nes	nesom	nesově
nese	nesete	neseta
nese	nesú	neseta

Tento typ aoristu je ve stč. už dosti řídký a je nahrazován sekundárně tvary aoristu sigmatického (nesech, ve stsl. nesochъ).

aorist sigmatický (primární) se tvoří od ostatních sloves:

prosi-ech	-chom	-chově
-Ø	-ste, -šte	-sta, -šta
-Ø	-chu	" "

Podobně: uměch, dělách, trpěch, kupovach, minuch apod.

aorist sigmatický sekundární se tvořil od sloves s původním aoristem asigmatickým, analogicky podle aoristu sigmatického. V češtině měl před koncovkou -e- (na rozdíl od stsl., kde bylo -o-):

nese-ch	-chom	-chově
-Ø	-ste, -šte	-sta, -šta
-Ø	-chu	" "

Podobně bylo "tiščech" n. také "tisknuch".

6. Imperfektum se tvořilo od kmene na -ie- nebo -á- (5. a 6. infinitivní třída):

nesie-ch	-chom	-chově
-še	-š(e)te, -ste	-š(e)ta, -sta
-še	-chu	" "

Některá slovesa tvořila imperfektum dvojím způsobem (např. brách - beřiech, umiech - umějiech, stách - staniech).

Samohláska před koncovkou u imperfekta je vždy dlouhá, na rozdíl od imperfekta, kde je krátká (dělách - dělach, umiech - uměch); ovšem kromě typu láti, kde je imperf. "lajiech", aor. "lách" s dlouhým -á- vzniklým stahováním.

7. Zánik aoristů a imperfekta

Jednoduchých préterit se ve 14. stol. užívalo běžně, od konce století jsou omešovány na texty charakteru knižního, v 15. stol. se staly archaickými; tak např. Hus ve svých kázáních jich užívá v citátech z bible, jinak má složené préteritum.

Aorist vyjadřoval obvykle minulý děj ukončený, imperfektum děj v minulosti

trvající nebo opakující se. Zanikají proto, že vyjadřují významy, které jsou zahrnuty už v rozdílu vidovém, který je ve slovanských jazycích dán slovesem (dokonavé - nedokonavé).

V období, kdy jednoduchá préterita ustupovala, se zároveň (zřejmě do značné míry v souvislosti s tímto ústupem) objevovala řada opisů, tvořených různými tvary pomocného slovesa "býti" a různými participii (kromě příčestí jsou to i přechodníky); tyto opisy později zanikly; zůstalo složené préteritum typu "nesl jsem" a plusquamperfektum, které je dnes knižní.

Zbytky aoristu v současném jazyce, ovšem nikoli už s původním významem minulosti, jsou: pomocné sloveso "bych" atd. při tvoření kondicionálu a arch. "vece" = praví, nikoli pův. "pravil".

T v a r y n e u r č i t é

1. Supinum je infinitiv po slovesech pohybu a posílání. Tvořilo se od infinitivního kmene příponou -t; kořená samohláska jednoslabičných supin byla na rozdíl od infinitivu krátká: spat - spáti, nest - nésti. Slovesa s akuzativním předmětem měla u supina předmět v genitivu: súditi živé i mrtvé - přijde súdit živých i mrtvých. Supinum se tvořilo od sloves nedokonavých. V 15. a 16. stol. tvarově splynulo s infinitivem (odtud má infinitiv v současné češtině zakončení -t, které hláskoslovně by sotva bylo možno vysvětlit z infinitivního zakončení -ti s měkkým -ť-).

2. Přechodníky

přechodník přítomný (participium nt-ové): sg. nesa, nesúci, nesa, pl. nesúce; trpě, trpieci, trpě, tripece

přechodník minulý (participium s-ové): sg. nes, nesši, nes, pl. nesše; děláv, dělávši, děláv, dělávše

Přechodník přítomný vyjadřuje současnost, přechodník minulý vyjadřuje předčasnost. Vedle toho byl přechodník budoucí, vyjadřující následnost (tj. předčasnost děje vyjádřeného přechodníkem před hlavním dějem budoucím): padna na kolena budeš se mi klaněti (tj. nejdříve padneš na kolena, pak se budeš klanět); tvarově je to přechodník přítomný sloves dokonavých (přechodník přítomný s významem současnosti se tvoří od sloves převážně nedokonavých).

Přechodníky byly původně slovesná adjektiva a měla tedy jmenné skloňování (srov. stav ve staroslověnštině: N sg. m. nesy, G nesôšta, D nesôštu atd.). Užívalo se jich v přívlastku nebo v přísudku a doplňku. Pádovými tvary vyjadřoval (stejně jako jiná adjektiva) shodu s řídícím substantivem. Když byly přechodníky vytlačeny z přívlastku slovesnými adjektivy složenými (nesa - nesoucí), zůstaly omezeny na přísudek a doplněk; tu je jejich řídící substantivum buď podmětem (tedy v nominativu) nebo u doplňku někdy předmětem (a tedy zpravidla v akuzativu). V přísudkové části věty potřebuje tedy přechodník k vyjádření shody se svým substantivem pouze nominativ, řidčeji akuzativ. Ostatních pádů přechodníků se přestalo užívat. - Podobným vývojem prošly i jmenné tvary přídavných jmen.

Staročeský přechodník měl tedy tvary nominativu sg. a pl., ojedinele je v nejstarším období doložen i A sg. m. (nesúc, ležiec), např. vizu ho ležiec, tj. vidím ho ležícího. Přechodníky neměly duál.

V dalším vývoji se u přechodníků přestával rozlišovat rod a číslo, a jeho tři tvarů (nesa, nesúci - po zániku koncového -i nesúc, nesúce) se užívalo bez rozlišení. Přechodník se stával slovesným adverbium se třemi rovnocennými tvary, tedy: (muž) jdouc, (žena) jda, jdouce, (lidé) jda, jdouc, jdouce atd. Vývoj pokračoval tak, že z těchto tří tvarů zůstal zpravidla jeden, ostatní zanikly. Tak např. v ruštině zůstal tvar m. sg. (čitaja), ve slovenštině tvar ženský (nesúc, chodiac), v moravských nářečích obdobně jako v ruštině tvar mužský (chođa, kleča). Pozůstatkem stavu, kdy tvarů přechodníku se užívalo bez rozlišení rodu a čísla, jsou v češtině spojení jako "chtě nechtě" i "chtíc nechtíc", "myslím na to vstáváje lehaje" i "vstávajíc lehajíc", "takříkaje" i "takříkajíc".

V obrozenských kodifikacích, kdy přechodník byl znovu zaváděn do spisovného jazyka podle vzoru staršího období a neměl oporu v mluveném jazyce (v českých nářečích v užším smyslu přechodník zanikl kromě adverbializovaných případů typu v-leže, v-kleče, takřka, nebo vyjma (předložka nepůvodní), v moravských nářečích, pokud se v nich přechodník udržel, má jen jeden tvar), se do neutra dostal tvar původně ženský (m. jda, f., n. jdouc, pl. jdouce).

V nářečích, která zachovala přechodník, je to tvar přechodníku přítomného, který u nedokonavých sloves vyjadřuje současnost, u dokonavých sloves vyjadřuje předčasnost (nesa - přinesa).

3. Příčestí byla původně slovesná adjektiva s jmenným skloňováním. Ve stč. jsou doloženy i jiné pády kromě A a N.

příčestí minulé činné (participium l-ové): nesl

příčestí trpné (participium n-ové a t-ové): nesen, bit

Příčestí měla ve stč. také tvary pro N, A duálu m. -a (nesla, nesena), f. a n. -ě (neseně, nesle).

Třídění sloves

Slovesný tvar se skládá ze tří základních částí: základ + téma (kmenotvorná přípona) + koncovka osobní nebo přípona neurčitého tvaru. Předpony jsou z hlediska zařazení sloves do tříd vedlejší.

Slovanské sloveso má dva kmeny, infinitivní (minulý) a přítomný (přítomný), tj. různé tvary téhož slovesa se tvoří pomocí dvou témat: nés-~~š~~-ti - nes-e-š, trp-ě-t - trp-í-š apod. Proto je nutné dvojí třídění sloves, infinitivní a přítomný. Infinitivní kmen má šest témat (-~~š~~-, -nou-, -ě-, -i-, -a-, -ova-), přítomný pět (-o-/-e-, -no-/-ne-, -jo-/-je-, -i-, -á-); vedle toho jsou slovesa, která v přítomných tvarech neměla téma (tzv. slovesa atematická).

Přítomní třídy:

1. téma -o-/-e-: nesu - neseš, beru - béřeš, pneu - pneš aj.

2. téma -no-/-ne-: tisknu - tiskneš, minu - mineš

3. téma -jo-/-je-: kryju - kryješ, kupuju - kupuješ, mažu - mažeš (zde -ž- je z prasl. *zj, tvar tedy zněl *maz-je-šb)
4. téma -i-: prošu - prosíš, trpů - trpíš
5. téma -a-: dělaju - děláš (vznikla ze 3. přítomní třídy stahováním: *děl-a-jo, *děl-a-je-šb > děláš)

Bez tématu jsou slovesa atematická: jsem, jím, vím, dám, jmám.

Ve stsl. se slovesa podle kmene přítomní třídy do čtyř tematických tříd, česká pátá (dělá) vznikla ze sloves 3. přítomní třídy, která měla před přítomním tématem -a-, stahováním. Ke stahování došlo rovněž u sloves 3. přítomní třídy, která měla před tématem -ě-: *umě-jo, *umě-je-šb > umíš (> umíš).

Dvojitá podoba některých přítomních témat, v nichž se střídá -o-/-e-, souvisí s indoevropským ablautovým střídáním samohlásek; v některých tvarech je -o-, v jiných -e-, např. nesu <*neso <*nes-o-m, nes-e-š. Ve tvarech přítomného času byla podoba -o- v 1. sg. a 3. os. pl.

Infinitivní třídy:

Z hlediska historické mluvnické je vhodnější vycházet z třídění podle infinitivního kmene a uvnitř jednotlivých tříd pak dělit slovesa dále podle toho, jaký je jejich přítomní kmen. Uvádíme zde přehled infinitivního třídění s jednotlivými typy sloves. V závorce je u každého slovesa uvedena přítomní třída.

1. téma -Ø-:
 - a) nésti - nesu, neseš (1)
 - péci (<*pek-ti) - peku, pečeš (1)
 - třieti (<*ter-ti) - tru, třeš (1)
 - b) pieti (<*pen-ti) - pne (<*pɛn-ɔ), pneš (<*pɛn-e-šb) (1)
 - dúti (<*dom-ti) - dmú (<*dɔm-ɔ), dmeš (<*dɔm-e-šb) (1)
 - c) jěti - jědu, jědeš (1., vlastně v přítomtu téma -do-/-de-)
 - žíti - živu, živeš (1., vlastně v přítomtu téma -vo-/-ve-)
 - plúti - plovu, ploveš (1., souhláska -v- zde patří ke kořenu)
 - státu - stanu, staneš (2)
 - d) krýti - kryju, kryješ (3)
 - bíti (<*bej-ti), bú (<*bej-ɔ), bieš > bíš (<*bej-e-šb) (pův. 1, dnes nové tvary podle 3. prez. třídy: bijů, biješ)
2. téma -nú-:
 - a) minúti - minu, mineš (2)
 - b) tisknúti - tisknu, tiskneš (2)
3. téma -ě- (pův. ide -ē-):
 - a) uměti - uměju, umíš (<*um-ě-je-šb) (3)
 - slušetí (<-'ati) - slušěju, slušieš (<*sluš-a-je-šb) (3)
 - b) trpěti - trpů, trpíš (4)
 - ležěti (<-'ati) - ležu, ležíš (4)
4. téma -i-:
 - prošiti - prošu, prosíš (4)
5. téma -a- nebo -ja-:
 - a) dělati - dělaju, děláš (pův. 3, stahováním 5)
 - b) sázěti (<*sad-ja-ti) - sázěju, sázieš (<*sad-ja-je-šb sázáš >

>sázíeš> sázíš) (3)

c) tesati - tešu, tešeš (<*tes-je-šb) (3)

d) láti (<*la-ja-ti) - laju, laješ (3)

e) kovati (<*kou-a-ti) - kuju, kuješ (<*kou-je-šb) (3)

f) bráti - беру, бeрeш..., берú (1)

6. téma -ova-: kupovati - kupuje, kupuješ (3)

Tzv. školní třídění sloves:

Ve školní praxi se slovesa třídí do pěti tříd podle zakončení 3. os. sg. přítomného času, ale jsou zde některé rozdíly:

1. třída: -e	nese, bere, maže, peče, umře
2. třída: -ne	tiskne, mine, začne
3. třída: -je	kryje, kupuje
4. třída: -í	prosí, trpí, sází
5. třída: á	dělá

Toto třídění se v základě kryje s přítomným, protože vychází z tvarů přítomného času, ale jsou zde některé rozdíly:

"maže" je 3. přítomná třída, jinak bychom nedovedli vysvětlit, odkud je zde -ž- za původní -z- (mazat), protože před -e- první třídy k žádnému měkčení nedochází ("veze", nikoli "veže"); toto -ž-, které je i v jiných slov. jazycích (srov. rus. ~~мажет~~) je z prasl. *zj, a protože kořen slovesa zní "maz-", je hláska -j- součástí tématu -je-. Sloveso "mazat" patří tedy svými přítomnými tvary ke 3. prez. třídě.

"začne" představuje malou, neproduktivní skupinu sloves. Není to 2. prez. třída, protože pak by byl kořen č- (za- je předpona, srov. načne, počne), a infinitivními tvary by toto sloveso muselo patřit zčásti do 4. inf. třídy (začít), zčásti do 5. (začal), což je nemožné. Kořen je tedy čn-/čí-, a tato zvláštní alternace vznikla hláskovými změnami z pův. prasl. *čn-/čn-.

"sází" není 4. prez. třída, srov. tvary jako "sázejí", přech. "sázeje", imperativ "sázej!", jejichž -j- ukazuje na původní 3. třídu, kde došlo ke stahování. S tímto typem, který patřil původně k 5. inf. a 3. prez. třídě, splynul typ "uměti", pův. 3. inf. a 3. prez. třída.

Několik poznámek k zařazování sloves do tříd:

Při určování infinitivní a přítomné třídy jednotlivých sloves je třeba vědět, že vzájemné kombinace přítomných a infinitivních tříd jsou omezené a jsou vyčerpány v našem přehledu infinitivního třídění. Tak např. stč. "ležal", nář. "ležat", "leží" nemůže být 5. inf. třída, protože tato třída se nekombinuje se 4. třídou přítomné, "třieti" není 3. inf. třída, protože ta se nekombinuje s 1. přítomnou (tru, třeš).

Při určování tříd je třeba pamatovat na to, že slovesný základ (kořen) je zpravidla jednoslabičný; zejména v infinitivu to platí dosti důsledně a výjimky jsou nečetné, např.: h-nou-ti, u-s-nou-ti, kde byl v praslovanštině jer, který ve slabé pozici zanikl (*g^h-n^o-ti < *g^ht-n^o-ti, souvisí tedy s "hýbati", *s^h-n^o-ti < *s^hp-n^o-ti, souvisí tedy se *s^hp-a-ti > spáti).

podle kmene infinitivního

1. třída, téma -Ø-

a) nésti: kořen zavřený nes-, prez. třída 1: nesu, neseš

prez. ind.	nesu neseš nese	neseme, nesem, nesemy ^{x)} nesete nesú > -ou	nesevě, neseva ^{x)} neseta neseta
imper.	nesi!	nesěme ^{x)} nesěte	nesěvě ^{x)} nesěta
imperf.	nesiech nesieše nesieše	nesiechom ^{x)} nesiešete ^{xx)} nesiechu	nesiechově ^{x)} nesiešeta ^{xx)} nesiešeta ^{xx)}
aor. asigm.	nes nese nese	nesom ^{x)} nesete nesú	nesově ^{x)} neseta neseta
aor. sigm. sekundární	nesech nese nese	nesechom ^{x)} neseste ^{xx)} nesechu	nesechově ^{x)} nesesta ^{xx)} nesesta ^{xx)}
supinum	nest		
part. nt	nesa, nesúci, nesa; nesúce		
part. s	nes (*nesъ), nesši, nes; nesše		
part. l	nesl, nesla, neslo; nesli; du. m. nesla, f. a n. nesle		
part. n	nesen, nesena, neseno; neseni, -y, -a; du. m. nesena, f. a n. nese- ně		
subst. verb.	nesenie		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>vésti</u>	*ved-ti, skupina *-dt- se v prasl. disimilovala v -st-; vedu, vedeš, vedl
<u>plésti</u>	*plet-ti, skupina *-tt- se v prasl. disimilovala v -st-; pletu, pleteš, pletl
<u>mésti</u>	*met-ti, metu, meteš, metl
<u>vlásti</u>	*vold-ti, vládu < *voldo, vladeš, vládl, part. nt vlada; přešlo do 2. inf. a prez. třídy: vládnout, vládnou

x) V 1. os. pl. byly koncovky -m, -me, -my, které dále v paradigmatech neuvádíme; v 1. os. du. byly koncovky -vě, -va (srov. výše str. 91)

xx) Ve 2. os. pl. a ve 2. a 3. os. du. imperfekta a aoristu sigmatického byly různé varianty koncovek, v paradigmatech je pro zjednodušení neuvádíme. Srov. o nich výše, str. 92.

<u>bósti</u>	*bod-ti, bodu, bodeš, bodl, boden; přešlo do 2. inf. a prez. třídy: bodnout, bodnu (se změnou vidu)
<u>pásti</u>	*pad-ti, padu, padeš, padl; přešlo do 2. inf. a prez. třídy (padnout, padnu), srov. rus. пасть, паду
<u>pásti</u>	*pas-ti, pasu, paseš, pást
<u>jesti</u>	jědl, patří sem tvary od kmene infinitivního, přítomnými tvary je toto sloveso atematické
<u>břísti</u>	*brid-ti, brdu (*brēd-ǵ), analogické novější tvary bředu; přešlo k 2. inf. a prez. třídě: vy-břednout
<u>čísti</u>	*čit-ti, čtu (*čēt-ǵ), čteš, četl (*čēt-lǝ), čtla (*čēt-la), vyrovnáním četl, četla nebo nář. přečtl, přečtla)
<u>kvísti</u>	*kvit-ti, ktvu, ktveš (*kvēt-ǵ > kvtu > metatezí ktvu), imperf. ktviech, aor. asigm. kvit, kvetl (*kvēt-lǝ), kvtla (*kvēt-la), vyrovnáním kvetla; analogicky podle toho nový inf. kvěsti a prez. kvetu, kveteš
<u>rósti</u>	rostu, rosteš, rostl
<u>skýsti</u>	*skyt-ti, skytu, skyteš, skytl; přešlo do 2. inf. a prez. třídy: po-skytnout, po-skytnu
<u>hryzti</u>	hryzu, hryzeš, hryzl, hryzenie, bylo nedokonavé; přešlo do 2. inf. a prez. třídy: hryznout, hryznu, nedokonavé je hryzat. Izolovaný tvar pův. slovesa "hryzti" je zachován ve rčení "hryzlo ho svědomí" (nedokonavé!) a subst. verb. "hryzení". Srov. rus. грызть, грызть
<u>spásti</u>	spasu, spaseš, spasl, spasen, spasenie (= spasit), srov. rus. спасти
<u>hřebsti</u>	*greb-ti, hřebu, hřebeš (*greb-ǵ), part. nt hřeba, part. l hřebl (= = pohřbívat)
<u>súti</u>	*sup-ti, spu, speš (*sǝp-ǵ), part. nt spa, spúci, part. l sul, part. t sut (= sypati); dnes k původnímu za-souti vytvořen nový prezens za-suji, za-suješ, analogicky podle typu "kryti - kryju", aby se vyrovnala podoba základu v obou kmenech.
<u>siesti</u>	*sēd-ti, sadu, sēdeš (*sēd-ǵ, *sēd-e-šǝ), tvary rozlišeny přehláskou ä > ě, která nenastávala před tvrdou souhláskou; v kořeni je prasl. střídání ē/ǵ. Part. l sēdl, sēdla. Přešlo ke 2. inf. a prez. třídě: sednout, sednu, srov. rus. сесть, садь.
<u>přiesti</u>	*prēd-ti, přadu, přēdeš < přādeš, ... přadú; přadl, přadla, přēdli. Alternace a - ě vznikla nestejnými podmínkami pro přehlásku ä > ě v jednotlivých tvarech /přehláska nenastala před tvrdou souhláskou. Později nastalo vyrovnání ve prospěch -e- (předu, přēdl atd.)/.
<u>miesti</u>	*mēt-ti, matu, mēteš, ... matú, mátl, mátla, mietli; u tohoto slovesa nastalo vyrovnání alternace vzniklé přehláskou ä > ě ve prospěch -a-, tedy másti, matu, mateš.
<u>třiesti</u>	*trēs-ti, třase, třēseš, ... třasú, třāsl, třāsla, třiesli. Vyrovnání zde nastalo rovněž ve prospěch samohlásky -a-.
<u>ziebsti</u>	*zēb-, zabu, zēbeš, zábl, ziebli atd., vyrovnání rovněž ve prospěch -a-.
<u>blésti</u>	*blēd-ti, bladu, blēdeš, bladl, bladla, blēdli (= bloudit; tlachat); ztráta jotace po -l- je předhistorická.
<u>viezti</u>	*vēz-ti, vazu, vēzeš, vázl, vázla, viezli (= vĕzet, zviezti = uváznout). Přešlo do 2. inf. a prez. třídy: uváznout, uvíznot.

peči: slovesa s kořenem v historické době zavřeným, zakončeným na veláru k, g; v infinitivu je -ci, kde c < *kt, *gt (srov. rus. печь, мочь, stsl. pešti, mošti).

préz. ind.	peku pečeš peče	pečeme pečete pekú > -ou	pečevě pečeta pečeta
imper.	peci!, nověji pec!	pečěme! (pecme) pečěte!	pečevě! pečeta!
imperf.	pečiech pečieše pečieše	pečiechom pečiešete pečiechu	pečiechově pečiešeta pečiešeta
aor. asigm.	pek peče peče	pekom pečete pekú	pekově pečeta pečeta
aor. sigm. sekundární	pečech peče peče	pečechom pečeste pečechu	pečechově pečesta pečesta
supinum	pec (*pek-tъ)		
part. nt	peka, pekúci, peka; pekúce		
part. s	pek, pekši, pek; pekše		
part. l	pekl, pekla, peklo; pekli, -y, -a; du. m. pekla, f. a n. pekle		
part. n	peče, pečena, pečeno; pečeni, -y, -a; du. m. pečena, f. a n. pečeně		
subst. verb.	pečenie		

Souhláska -č- je 1. palatalizací z -k- (-ž- je z -g-), souhláska -c- je s 2. palatalizace velár (z -g- je tu -z-), -c- v infinitivu je z prasl. * -kt-, * -gt- (viz výše).

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>moci</u>	*mog-ti, mohu, můžeš, můžeš, mohl, imper. (po)moz!
<u>střieci</u>	*sterg-ti, střihu, střěžeš, part. l střěhl (srov. rus. стрепуць, стрепу́, стрепе́нь).
<u>vrcei</u>	vrhu, vržeš, imper. vrz!, part. l vrhl (= vrhat)
<u>žeci</u>	*žeg-ti, žhu, žžeš (*žbg-ǵ), imper. žzi!, part. l žehl (*žbg-lǵ), žhla (*žbg-la), part. n za(žžen); přešlo do 2. inf. a prez. třídy: za-žehnout, roz-žehnout. Srov. rus. жечь, жры, жжеть.
<u>střici</u>	*strig-ti, střihi, střižeš; přešlo do 2. inf. a prez. třídy: stříhnout, stříhnu. Srov. rus. стричуць, стригу́, стрижеть.
<u>řeci</u>	*rek-ti, řku (*rek-ǵ), řčeš, ... řkú, mělo by být rku, rčeš, protože r před souhláskou se depalativovalo ještě před změnou r > ř; -ř- je v těchto tvarech analogií. Imper. rci, rcěme, aor. sigm. rech, ře, řechom. Toto sloveso přechází do 2. inf. a prez. třídy (řici, řeknu, přeřeknout se, přeřeknu atd.).

<u>sieci</u>	*sog-ti, sahu, sěžeš, ... sahú, part. 1 sáhl, sáhla, siehli. Přešlo do 2. inf. a prez. třídy: (do)sáhnout, sáhnu.
<u>přieci</u>	*přeg-ti, přahu, přěžeš, ... přahú, part. 1 přáhla, přiehli. Přešlo do 2. inf. a prez. třídy: (vy)přáhnout.
<u>léci</u>	*leg-ti, lahu, ležeš (lęg-ǫ), lahú, part. lehl, lehla, lehli (tvoří se od kmene infinitivního). Alternace v prez. tvarech -a-/-e- způsobena přehláskou ä > ě (ztráta jotace po -l- je předhistorická). Přešlo do 2. inf. a prez. třídy: lehnout, lehnu, srov. rus. лечь, лягу, лякешь.

třieti: slovesa s kořenem v historické době otevřeném, a to při metate likvid: *ter-ti, v prezentu oslabený ablautový stupeň: *tēr-ǫ. Srov. plnohlási v ruštině: тереть, тры, трёмь. Patří k 1. třídě přítentní.

prez. ind.	tru třeš tře	třeme třete trú > -ou	třevě třeta třeta
imper.	tři!	třeme! třete!	třevě! třeta!
imperf.	třiech třieše třieše	třiechom třiešete třiechu	třiechově třiešeta třiešeta
aor. sigm.	třech tře tře	třechom třešte třechu	třechově třešta třešta
sup.	třět		
part. nt	tra, trúci, tra; trúce		
part. s	třěv, třěvši, třěv; třěvše		
part 1	třěl, třěla, třělo; třěli, -y, -a; du. m. třěla, f. a n. třěle		
part. n	třěn, třěna, třěno; třěni, -y, -a; du. m. třěna, f. a n. třěně		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>škvřieti</u>	škvru, škvřeš
<u>žřieti</u>	*žer-ti, žru (*žer-ǫ), žřeš..., žrú, imper. žři (pozřít), dnes zachováno ve slovesu po-zřít, po-zřu
<u>dřieti</u>	*der-ti, dru, dřeš (*der-ǫ)

Slovesa s kořeným -r- mají ablautové střídání v infinitivním a přítentním kmeni (v infinitivu plný stupeň, v přítentních tvarech oslabený), slovesa s kořeným -l- tento rozdíl nemají; jejich přítentní tvary jsou podle 3. třídy:

<u>kláti</u>	*kol-ti, koľu > koli, koleš..., koľú > kolí, part. nt kole, kolúci > kolíci
<u>mléti</u>	*mel-ti, meľu > meli, meleš..., meľú > melí

b) pieti: inf. kmen pã->pe > *pen-ti, pen-lv atd.
 prez. kmen pn-<*pbn (*pbn-9)

Patří sem slovesa s kořenem zakončeným na -n nebo -m, které v zavřené slabice (kde za -n- následovala souhláska) se s předcházející samohláskou -e- změnilo v -e-, s -o- v 9-. V infinitivu je plný stupeň ablautový, v přítomnosti oslabený (proti -e- stojí -b-, proti -o- stojí -b-). Přítomnostní třída 1.

prez. ind.	pnu pneš pne	pneme pnete pnú > -ou	pnevě pnetá pnetá
imper.	pni!	pněme! pněte!	pněvě! pněta!
imperf.	pniech pnieše pnieše	pniechom pniešete pniechu	pniechově pniešeta pniešeta
aor. sigm.	pěch pě pě	pěchom pěste pěchu	pěchově pěsta pěsta
sup.	pat		
part. nt	pna, pnúci, pna; pnúce		
part. s	pen (<*pbn̄), penši, pen; penše		
part. l	pal, pala, palo; pěli, paly, pala; du. m. pala, f. a n. pěle		
part. t	pat, pata, pato; pěti, paty, pata; du. m. pata, f. a n. pětě		
subst. verb.	pětie		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>(za)čieti</u>	čnu, čneš (*čen-/*čbn-), part. l začal, začěli, part. s čen, čenši
<u>jieti</u>	jmu, jmeš (*jem-ti, *jbm-9), part. l jal, jěli, part. s jem, jemši atd. Toto sloveso má četné předponové složeniny: <u>přijieti</u> - přijmu, <u>najieti</u> - najmu (najmout), <u>zajieti</u> - zajmu, <u>otjieti</u> - otejmu (*otb-jem-ti, *otb-jbm-9), <u>snieti</u> - senmu (s předponou *sn̄: *sn̄-em-ti, *sn̄-bm-9), part. l snal, sněli, part. s snem, sněmši atd.; protože j- u slovesa "jieti" je protetické, při připojení této předpony chybí, stejně jako u slovesa
<u>vzieti</u>	vezmu, vzb-em-ti, vzb-bm-9; alternace e/ø v předponě způsobena tím, že jer byl buď v slabé nebo v silné pozici.
<u>nieti</u>	mnu, mneš, nč. mnout (srov. rus. мать, мнy).
<u>klieti</u>	klnu, klneš, nč. "klnout"

V nové češtině proniklo -n- z přítomnostních tvarů k tvarům tvořeným od kmene infinitivního (pnout, jnout, zajmout, sejmout), ale v nestejně míře (např. part. l zapjal (zapal) vedle zapnul, zajal, snal vedle zajmul, sejmul, začít, ale načnout, takže tato slovesa se do jisté míry přizpůsobila slovesům 2. inf. a prez. třídy, když hláska -n- se šíří ke všem tvarům.

<u>dúti</u>	dmu, dmeš (*dom-ti, *d̄bm-9), imperf. dmiech, aor. duch, du, part. nt dma, dmúci, part. s dem, demši (*d̄bm̄), part. t dut. V nové češtině
-------------	--

se k prez. kmeni vytvořil analogický inf. kmen, tedy dmou → dmouti; k infinitivu dūti > douti se vytvořily přítentní tvary podle vzoru "kryti - kryji", tedy douti - duji.

c) Do této skupiny patří slovesa s otevřeným kořenem, v přítentu přibývá souhláska, která vlastně patří k tématu, jde tedy o téma -do-/-de-, -vo-/-ve-, -no-/-ne-.

jěti, prez. jědu

prez. ind.	jědu, jěde, jěde
imper.	jěď!, jěďmě!, jěďte!
imperf.	jědiech, jědieše, jědiechom, jědiešete, jědiechu
aor. asigm.	jěd, jěde, jědom, jědete, jědú, jědově, jědeta
aor. sigm. sekundární	jědech, jěde, jědechom, jědeste, jědechu, jědechově, jědesta
part. nt	jěda, jědúci, jěda; jědúce
part. s	jěv, jěvši (od kmene inf.), jěd, jědši (od kmene prez.)
part. l	jěl, jěla, jělo; jěli, jěly, jěla; du. m. jěla, f. a n. jěle
part. n	jěn
part. t	jět

Patří sem dále sloveso jíti - jdu (*ji-ti, *jɔ-dɔ), subst. verb. jitie, part. l šel, šla (*šɛd-lɔ, *šɛd-la) - supletivní tvoření tvarů - tento kořen souvisí s kořenem chod- ve slovesu "choditi"; part. s šed, šedši, subst. verb (pří)ští < šstie < *šɛd-tɔje. Přítentní přípona -do-/-de- je také u slovesa "býti" ve tvarech budu, budeš, buď!, budoucí.

žíti: prez. živu (téma -vo-/-ve-, srov. rus. **жить, живý, живешь**).

prez. ind.	živu, živeš, žive, živeme, živete, živú, novější tvary žiju, žiješ podle typu "kryti - kryju"
imper.	živ!, nověji žij!
imperf.	živiech, nedoloženo
aor. asigm.	živ, žive, živom, živete, živú
part. nt	živa, živúci, živa; živúce (z toho dnes příd. jméno slovesné "živoucí"), nověji žije, žijíc, žijíce
part. s	živ, živši, živ; živše
subst. verb.	živienie n. žitie

Patří sem sloveso plėti - plevu, pleveš, imper. plev!, plevme!, dnes má tvary podle "kryti - kryju": plet (plít) - pleju, pleješ.

plúti" prez. plovu, ploveš; *pleu-ti - *pleu-ɔ (kořen zakončen na diftong, který se v zavřené slabice, tj. před souhláskou v prasl. monoftongizoval, -u- mezi samohláskami se změnilo ve -v-; téma je zde tedy vlastně -o-/-e-, neboť -v- v prez. tvarech je součástí kořene.

préz. ind.	plovu, ploveš n. plóveš ...
imper.	plov!, nověji pluj! ...
imperf.	ploviech, plovieše ...
aor. sigm.	pluch, plu, pluchom ...
sup.	plut
part. nt	plova, plovúci, nověji plově, plovieci, podle "krýti" pak pluje, plujíc
part. s	pluv, pluvši, pluv; pluvše
part. l	plul
part. t	plut
subst. verb.	plutie

Z tohoto slovesa vznikla vyrovnáním kmene dvě slovesa: plouti - pluji (nové přítomné tvary podle "krýti - kryji"), plovati - plovu (nové inf. tvary podle 5. třídy).

Patří sem slovesa slúti - slovu, sloveš (vyrovnáním kmene sluju, sluješ); řúti - řevu, řeveš, z toho dnes sloveso řít - řije a řvát, řvu. Aor. řvach, imperf. řujiech.

státi: prez. stanu, staneš (2. tř.)

préz. ind.	stanu, staneš
imper.	staň!
imperf.	staniech, stanieše
aor. sigm.	stach, sta, stachom, staste, stachu, du. stachově, stasta
part. nt	stana, stanúci, stana; stanúce
part. s	stav, stavši, stav; stavše

V nové češtině je toto sloveso zachováno ve zvrtném státi se a v předponových přestat, nastat, dostat, zastat atd. Podle 2. inf. třídy (téma se rozšířilo i k tvarům, od kmene infinitivního) je sloveso stanouti. Jiné je státi (*stojati), stojím.

d) krýti: patří sem slovesa s otevřeným kořenem, prez. třída 3.

préz. ind.	kryju > -i	kryjeme	kryjevě
	kryješ	kryjete	kryjeta
	kryje	kryjú > -í	kryjeta
imper.	krý! (<*kryji)	krýme!	krývě!
		krýte!	krýta!

Ve tvarech nč. kryj!, kryjme! sekundárně proniklo -j- od ostatních přítomných tvarů.

imperf.	kryjích	kryjíchom	kryjíchově
	kryjieše	kryjiesete	kryjieseta
	kryjiesě	kryjieschu	kryjieseta
aor. sigm.	krych	krychom	krychově
	kry	kryste	krysta
	kry	krychu	krysta

sup.	kryt
part. nt.	kryjě (<- 'a), kryjúci>-íci, kryje; kryjúce
part. s	kryv, kryvši, kryv; kryvše
part. l	kryl, kryla, krylo; kryli, kryly, kryla; du. m. kryla, f. a n. kryle
part. t	kryt, kryta, kryto; kryti, kryty, kryta; du. m. kryta, f. a n. krytě
subst. verb.	krytie

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>sieti</u>	sěju, sěješ, imper. sěj, imperf. siech, sieše, analogicky podle prézentu sějiech, sějieše, sup. sět, part. s sěv, part. n sěn, subst. verb. sěnie
<u>spěti</u>	spěju, spēješ
<u>pěti</u>	pěju, pěješ
<u>chvieti sě</u>	chvěju, chvěješ
<u>smietí</u>	směju, smieš (<*směješ), smějú -í l. os. sg. dnes "smím", part. l směl
<u>znáti</u>	znaju, znáš (<*znaješ), dnes "znám" podle "dělám". Původní tvary zachovány v ruštině (знать, знаю, знаешь/.

Infinitivními tvary sem patří atematická slovesa býti a dáti.

bíti: patří sem několik sloves l. inf. třídy a původně l. přítentní třídy s kořenem zakončeným na -ide. diftong: *bej-ti, *bej-ŕ *bej-e-še, v přítentu došlo ke stahování: bú, bieš..., oni bú. Vznikla tak nová konjugace s koncovkou -ú>-í v l. os. sg. Tato konjugace v dalším vývoji v češtině zanikla, k infinitivu "bíti" se vytvořily nové přítentní tvary "biju, biješ, bij!" atd. analogií podle typu "kryti - kryju". Jen u slovesa "zabít" jsou některé tvary vycházející z původního stč. stavu: já zabím. Srov. rus. бить, был, бьешь.

préz. ind.	bú > bí, anal. biem	bieme	bievě
	bieš > bíš	biete	bieta
	bie	bú > bí	bieta
imper.	bí! (<*bji)	bíme!	bívě!
		bíte!	bíta!
imperf.	biech, bieše, biechom atd., novější bijiech, bijieše		
aor. sigm.	bich, bi, bichom, biste, bichu		
sup.	bit		
part. nt	bie, búci > bíci, bie; búce > bíce, novější bije, bijíc, bijíce		
part. s	biv, bivši, biv; bivše		
part. l	bil, bila, bilo; bili, bily, bila; du. m. bila, f. a n. bile		
part. t	bit, bita, bito; biti, bity, bita; du. m. bita, f. a n. bitě		
subst. verb.	bitie		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>líti</u>	íú>lí, léš, lé, imperf. léch, léše
<u>píti</u>	pú>pí, pieš>píš, podle atem. sloves nová 1. os. sg. piem
<u>hníti</u>	hnú, hnieš
<u>víti</u>	ví, vieš
<u>šíti</u>	mělo prez. tvary ve stč. podle 3. prez. třídy: šiju, šiješ

Přechod sloves z 1. třídy inf. do 2. inf. a prez. třídy:

V 1. inf. třídě jsou většinou slovesa stará, tento typ tvoření tvarů bez tématu se stal neproduktivní. Řada sloves přešla do 2. inf. a prez. třídy (k vzoru "tisknutí"), v ruštině tento přechod zpravidla nenastával. Srov.:

nč.	stč.	rus.
sednout - sednu	siesti - sadu (dok.)	сесть, сяду
lehnout - lehnu	léci - lahu (dok.)	лечь, лягу, ляжешь
(za)břednout - břednu	břísti - brdu (nedok.)	брести, бреду
hryznout - hryznu	hrýzti - hryzu (nedok.)	грызть, грызу
padnout - padnu	pásti - padu (nedok.)	-у-пасть, -паду
seknout - seknu	sieci - sěku (nedok.)	сечь, секú, сечешь
střihnout - střiĥnu	střící - střiĥu (nedok.)	стричь, стригú, стрижешь
(se)žehnout - žehnu	žéci - žhu (nedok.)	жечь, жгу, жжешь
vládnout - vládnú	vlásti - vladu (nedok.)	
vrhnout - vrhnu	vrци - vrhu (dok.)	
bodnout - bodnu	bósti - bodu (nedok.)	

2. třída

a) minúti: inf. kmen mi-nu-, prez. kmen mi-no/ne-, 2. tř. Patří sem slovesa s otevřeným kořenem (tj. zakončeným na vokál), a dále několik sloves, jejichž kořen je vlivem hláskových změn v prasl. neslabičný (hnout, usnout).

prez. ind.	minu mineš mine	mineme minete minú>-ou	minevě mineta mínetá
imper.	miň!	miňme! miňte!	miňvě! miňta!
imperf.	miniech minieše minieše	miniechom miniešete miniechu	miniechově miniešeta miniešeta
aor. sign.	minuch minu minu	minuchom minuste minuchu	minuchově minusta minusta

sup.	minút
part. nt	mina, minúci > -ouci, mina; minúce > -ouce
part. s	minuv, minuvši, minuv; minuvše
part. l	minul, minula, minulo; minuli, minuly, minula; du. m. minula, f. a n. minule
part. t	minut, minuta, minuto; minuti, minuty, minuta; du. m. minuta, f. a n. minutě
subst. verb.	minutie

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>hynúti</u>	*gyb-nɔ-ti (se zjednodušením prasl. souhláskové skupiny *-bn-)
<u>trnúti</u>	trnu, trneš, part. l trnul (starší tvar bez tématu zachován v adjektivu "otrlý")
<u>hnúti</u>	*gub-nɔ-ti, podle minúti, zjednodušením prasl. souhláskové skupiny a zánikem slabého jeru se kořen stal neslabičným; souvisí s "hýbati". Ojed. staré tvary nář. "on se pohl".
<u>usnúti</u>	*sɔp-nɔ-ti, stejný vývoj jako u "hnouti"; souvisí se slovesem "spáti". Ojed. staré tvary nář. usl, usla.

b) tisknúti: inf. kmen tisk-nu-, prez. kmen tisk-no-ne, patří ke 2. tř. prez. K tomuto typu patří slovesa se zavřeným kořenem.

prez. ind.	tisknu tiskneš tiskne	tiskneme tisknete tisknú > -ou	tisknevě tiskneta tiskneta
imper.	tiskni!	tiskněme! tiskněte!	tiskněvě! tiskněta!
imperf.	tiskniech tisknieše tisknieše	tiskniechom tiskniešete tiskniechu	tiskniechově tiskniešeta tiskniešeta
aor. asigm.	tisk tišče tišče	tiskom tiščete tiskú	tiskově tiščeta tiščeta
aor. sigm. sekundární	tiščech tišče tišče	tiščechom tiščeste tiščechu	tiščechově tiščesta tiščesta
	n.	tisknuch, tisknu, tisknuchom... (podle inf. kmene)	
sup.	tisknút		
part. nt	tiskna, tisknúci > -ouci, tiskna; tisknúce > -ouce		
part. s	tisk, tiskši, tisk; tiskše		
part. l	tiskl, tiskla, tisklo; tiskli, tiskly, tiskla; du. m. tiskla, f. a n. tiskle		

part. n. tiščen, tiščena, tiščeno; tiščeni, tiščeny, tiščena; du. m. tiščena, f. a n. tiščene

subst. verb. tiščenie

Přípona -nú- byla původně jen v infinitivu, později proniká i do dalších tvarů, např. aor. tisknuch, part. s tisknuv, part. l tisknul, part. t tisknut. - V prez. tvarech je -no-/-ne- jako u typu minúti (rozdíl je ve tvoření imperativu: miň! - tiskni!)

Některá další slovesa tohoto typu:

(o)ctnúti se octnu, octneš; "ocitnouti" je nové, -i- je zde asi pod vlivem slovesa "cítiti"

česnúti česnu, česneš, part. l (roz)česl

(za)mknúti *m̃k-ño-ti, zamknu, zamkneš, part. l mekl (<*m̃k-l̃), mkla (<*m̃k-la), part. n zamčen

(ve)znnúti *ñz-ño-ti, part. n venznut

schnúti *s̃ch-ño-ti, schnu, schneš, part. l sechl (<*s̃ch-l̃), schla (<*s̃ch-la)

V některých slovesech se vyskytovala alternace a/ě (ie); je to z prasl. nosovky (nebo pův. 'a po měkké souhlásce). V dalším vývoji docházelo k vyrovnávání této alternace:

(za)přáhnúti *p̃r̃eg-ño-ti, přáhnú, přiehneš, přáhnú, part. l přáhl, přiehli, aor. asigm. přah, přěže

sáhnúti *s̃eg-ño-ti, sáhnú, siehneš, sáhnú, part. l sáhl, siehli, aor. asigm. sah, sěže

táhnúti *t̃eg-ño-ti, táhnú, tiehneš, táhnú, part. l táhl, tiehli; dnes rozděleno ve dvě slovesa, táhnouti - tíhnouti

váznouti *ṽez-ño-ti, váznú, viezneš, váznú, part. l vázl, vázla, viezli; dnes rozděleno ve dvě slovesa: váznout - (u)víznout

vadnúti *ṽed-ño-ti, vadnu, vědneš, vadnú; dnes vyrovnáno ve prospěch -a-

žasnúti *ž̃as-ño-ti, žasnú, žēsneš, žasnú, part. l žasl, žasla, žēsli, aor. asigm. žas, žēse, žasom, žēsete, žasú.

3. třída

Tato inf. třída má téma ide -ē-, které se do prasl. změnilo v -ě-, po č, ž, š (z l. palatalizace velár z pův. k, g, ch) a j se změnilo v -a-, které se za náležitých podmínek přehlasovalo v -ě-, takže u těchto sloves byla alternace -ě-/-a-; později docházelo k vyrovnání ve prospěch -ě- ve všech tvarech.

a) uměti: inf. kmen um-ě-, prez. kmen um-ě-jo/je-, 3. třída prez. Přezentní téma se připojovalo nikoli k základu (jako u většiny sloves), ale k infinitivnímu kmeni. U těchto sloves pak docházelo v řadě tvarů prez. kmene ke stahování, v l. os. sg. pronikala od konce 14. st. koncovka -m od atematických sloves.

préz. ind.	uměju > -i, umiem umieš (< uměješ) > -íš umie > -í	umieme umiete umějú > -í	umievě umiěta umieta
imper.	uměj!	umějme! umějte!	umějvě! umějta!
imperf.	umějiech umějieše umějieše	umějiechom umějiešete umějiechu	umějiechově umějiešeta umějiešeta
	n. umiech umieše umieše	umiechom umiešete umiechu	umiechově umiešeta umiešeta
aor. sigm.	uměch umě umě	uměchom uměste uměchu	uměchově uměsta uměsta
sup.	umět		
part. nt	umějě (< -'a), umějúci > -íci, umějě; umějúce > -íce		
part. s	uměv, uměvši, uměv; uměvše		
part. l	uměl, uměla, umělo; uměli, uměly, uměla; du. m. uměla, f. a n. uměle		
part. n	uměn, uměna, uměno; uměni, uměny, uměna; du. m. uměna, f. a n. uměně		
subst. verb.	uměnie		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>mdlěti</u>	mdlěju (ztráta jotace po -l-), nč. omdlít
<u>haněti</u>	haněju, hanieš, ale jsou také tvary podle 4. inf. třídy: haniti, hanil
<u>rdieti se</u>	rděju se, imper. rdi se, part. nt rdějě se: stahováním a proniknutím koncovky 1. os. sg. atematických sloves -m se lišilo od 4. préz. třídy jen v 3. os. pl. préz., kam proniká též koncovka podle "prosí" - oni se rdí.

Některá slovesa kolísala mezi 3. a 4. inf. třídou: haněti - haniti, musěti - musiti, truchletí - truchliti, bydletí - bydлити.

Infinitivními tvary sem patří atematická slovesa vědětí a jmietí, jměl.

slušětí: (< sluš-a-ti < *sluch-ē-ti) jsou to slovesa s kořenem zakončeným na č, ž, š, j, přehláskou 'a > ě vznikla alternace, která byla ve 14. st. ještě plně živá, později docházelo k vyrovnávání ve prospěch -ě- (ztrátou jotace -e-).

préz. ind.	slušěju > -i, slušieš > -íš (< *sluš-a-je-še), slušějú > -í, od atematických sloves je v 1. os. sg. koncovka -m
imper.	slušěj!, slušějme!
imperf.	slušiech < *slušajach
part. s	slušav, slušěvši, slušav; slušěvše

part. l	slušal, -a, -o; slušěli, slušaly, -a; du. m. slušana, f. a n. slušěně
part. n	slušan, -a, -o; slušěni, slušahy, -a; du. m. slušana, f. a n. slušěně
sup.	slušat

Patří sem slovesa jako:

<u>hrzěti</u>	hrzěju, hrzieš, part. l hrzal, hrželi
<u>nuzěti</u>	nuzěju, nuzieš
<u>bujěti</u>	bujěju, bujieš, part. l bujal, bujěli
<u>dščieti</u>	part l dščal, dščěli, dnes slovo dštít

b) trpěti: inf. kmen trp-ě-, prez. třída 4. trp-jo/je-; toto -j- z tématu působilo na předcházející souhlásku (měkčení, v ruštině -l- epentetické po ret-
nicích, srov. терпѣть, терплю, терпишь

prez. ind.	trpu > -i, trpím trpíš trpí	trpíme trpíte trpie (< -ä < -ē)	trpívě trpíta trpíta
imper.	trpi!	trpime! trpíte!	trpivě! trpíta!
imperf.	trpiech trpieše trpieše	trpiechom trpiešete trpiechu	trpiechově trpiešeta trpiešeta
aor. sigm.	trpěch trpě trpě	trpěchom trpěste trpěchu	trpěchově trpěsta trpěsta
sup.	trpět		
part. nt	trpě (< -'a), trpieci > -íci, trpě; trpiece > -íce		
part. s	trpěv, trpěvši, trpěv; trpěvše		
part. l	trpěl, trpěla, trpěl; trpěli, trpěly, trpěla; du. m. trpěla, f. a n. trpěle		
part. n	trpěn, trpěna, trpěno; trpěni, trpěny, trpěna; du. m. trpěna, f. a n. trpěně		
subst. verb.	trpěnie		

Souhláskové alternace, způsobené měkčením:

s - š:	visěti, višu, visíš
z - ž:	vězěti, věžu, vězíš
ď - z:	hleděti, hlezu, hledíš (< *dj-); styděti, styzu, stydíš; viděti, vizu, vidíš; seděti, sezu, sedíš
ť - c:	letěti, lecu, letíš; vrtěti, vrcu, vrtíš (< *tj-)

Vyrovňáváním kmenové souhlásky se objevovaly v 1. os. sg. prez. tvary jako "já hledi", od konce 14.st. proniká sem od atematických sloves koncovka -m.

Srov. rus. глядеть, гляжу, глядишь; видеть, вижу, видишь; сидеть, сижу, сидишь (*dj > ž, *tj > č); терпеть, терплю, терпишь (rj > r').

ležeti: <lež-a-ti < *lēg-ē-ti, prez. třída 4.

prez. ind.	ležu > -i, ležím, ležíš, oni ležie > -í
sup.	ležat
part. s	ležav, leževši, ležav; leževše
part. l	ležal, -a, -o; leželi, ležaly, -a; du. m. ležala, f. a n. ležele

Patří sem slovesa jako křičeti, slyšeti, držeti, klečeti, běžeti (srov. rus. кричать, слышать, держать, лезать/).

4. třída

prositi: inf. kmen prosí-, prez. třída 4.

prez. ind.	prošu > -i, prosím prošíš prosí	prosíme prosíte prosie > -í (< -ǎ)	prosívě prosíta prosíta
imper.	prosi!, pros!	prosimě! prosite!	prosivě! prositá!
imperf.	prosiech prosieše prosieše	prosiechom prosiešete prosiechu	prosiechově prosiešeta prosiešeta
aor. sigm.	prosich prosi prosi	prosichom prosiste prosichu	prosichově prosista prosista
sup.	prosit		
part. nt	prošě (< -'a), prosieci > -íci, prošě; prosiece > -íce		
part. s	prosiiv, prosiivši, prosiiv; prosiivše		
part. l	prosil, prosila, prosilo; prosili, prosily, prosila; du. m. prosila, f. a n. prosile		
part. n	prošen, prošena, prošeno; prošeni, prošeny, prošena; du. m. prošena, f. a n. prošene		
subst. verb.	prošenie		

V 1. sg. prez. nastávala přehláska u > i, koncem 14. st. pronikla koncovka -m od atematických sloves: choditi - chožu > chozi, chodím, platiti - placu > placi, platím, voziti - vožu > voži, vozím atd.

V 1. os. sg. prez., v part. n a v subst. verb. vznikla působením následujícího * -j- na souhlásku alternace:

- s - š: prositi - prošu, prošen, prošenie (srov. rus. просить, прощу, просишь/
nositi - nošu, musiti - mušu
- z - ž: voziti - vožu (srov. rus. возить, вожу, возишь/
- đ - z: choditi - chožu, chođíš, chozen, chozenie (srov. rus. ходить, хожу, ходишь/
prasl. *-dj- dalo do ruštiny -ž, do stsl. -žd-, škoditi - škožu, škodíš,

saditi - sažu, sadiš

ť - c: platiti - placu, platíš, placen, placenie (srov. rus. платить, плачу/
prasl. *-tj- dalo do ruštiny -č, do stsl. -št-, mlátiti -mlácu, sytiti -
- sycu, vrátiti - vrácu

sl - šl: mysliti - myšlu, myslíš

st - šč: pustiti - pušču, pustíš

zd - žd: hromazditi - hromaždu (-žž-)

5. třída

Tato třída má infinitivní téma -a- nebo -ja- (*sad-ja-ti, *la-ja-ti),
préz. třída je 3. (stahováním u typu "dělati" 5. tř.), nebo 1.

a) dělati: inf. kmen děl-a-, téma 3. prez. třídy se připojuje nikoli ke ko-
řeni, ale k infinitivnímu kmeni: děl-a-jo/je-; stahováním se vytvořila 5. prez.
třída.

préz. ind.	dělaju > -i, dělám děláš dělá	děláme děláte dělajú > -í	dělávě děláta děláta
imper.	dělaj! -ej!	dělajme! dělajte!	dělajvě! dělajta!
imperf.	dělajiech dělajieše dělajieše	dělajiechom dělajiešete dělajiechu	dělajiechově dělajiešeta dělajiešeta
n.	dělách děláše děláše	děláchom dělášete děláchu	děláchově dělášeta dělášeta
aor. sigm.	dělach děla děla	dělachom dělaste dělachu	dělachově dělasta dělasta
sup.	dělat		
part. nt	dělaje (< -'a), dělajúci > -íci, dělaje; dělajúce > -íce		
part. s	dělav, dělavši, dělav; dělavše		
part. l	dělal, dělala, dělalo; dělali, dělaly, dělala; du. m. dělala, f. a n. dělale		
part. n	dělán, dělána, děláno; dělání, dělány, dělána; du. m. dělána, f. a n. dělání		
subst. verb.	děláníe		

Některá další slovesa tohoto typu:

jhráti *jegrati, jhrajú i jhrám, jhráš, novější tvary hraji, hraješ podle "láti - laji"

U některých sloves jsou ve stč. dvojí tvary přítomní, podle "dělati" i podle "tesati":

<u>hryzati</u>	hryzaju, hryzáš, hryzej! i hryžu, hryžeš, hryž!
<u>kúsati</u>	kúsaju, kúsáš i kúšu > -i, kúšeš
<u>kývati</u>	kývaju, kýváš i kývu, kýveš
<u>plavati</u>	plavaju, plaváš i plavu, plaveš
<u>lámati</u>	lámaju, lámáš i lámu, lámeš
<u>sápati</u>	sápaju, sápáš i sápu, sápeš
<u>tápati</u>	tápaju, tápáš i tápu, tápeš

b) sázěti: *sad-ja-ti, téma -ja-, inf. iken stč. sáza-/sázě-, přítomní téma se připojovalo k inf. kmeni (préz. třída 3): sad-ja-jo/je-.

préz. ind.	sázěju > -i (-'aju) sázěš (< -'áš) sázě > -í	sázieme sáziete sázějú > -í	sázěvě sázěta sázěta
imper.	sázěj!	sázějme! sázějte!	sázějvě! sázějta!
imperf.	sázěch sázěše sázěše	sázěchom sázěšete sázěchu	sázěchově sázěšeta sázěšeta
aor. sigm.	sázěch sázě sázě	sázěchom sázěste sázěchu	sázěchově sázěsta sázěsta
sup.	sázat		
part. nt	sázějě (< -'a), sázějúci > -íci, sázěje; sázějúce > -íce		
part. s	sázav, sázěvši, sázav; sázěvše		
part. l	sázal, sázala, sázalo; sázěli, sázaly, sázala; du. m. sázala, f. a n. sázěle		
part. n	sázán, sázána, sázáno; sázieni > -íni, sázány, sázána; du. m. sázána, f. a n. sázieně		
subst. verb.	sázěnie		

Alternace -a-/-ě-, -ie- je způsobena přehláskou 'a > ě, která nenastávala, následovala-li tvrdá souhláska. Později došlo k vyrovnání ve prospěch -ě-, takže typ splynul s typem "uměti".

K tomuto typu patří iterativa k slovesům nejčastěji 4. inf. třída: sádití - sázěti (rus. сажать se < *dǫ), hoditi - házěti, choditi - -cházěti, děliti - -dělěti, buditi - bůzěti, krojiti - krájěti, nositi - nášěti, platiti - plácěti, rodití - rázěti, voditi - -vázěti. V kořeni se objevuje staré ablautové střídání -o-/-a-.

c) tesati: inf. kmen tes-a-, préz. třída 3., téma se připojuje ke kořeni -tes-jo/je->teš-e.

préz. ind.	tešu > -i tešeš teše	tešeme tešete tešú > -í	teševě tešeta tešeta
imper.	teši! teš!	tešeme!, tešme! tešete!, tešte!	teševě!, tešvě! tešeta!, tešta!
imperf.	tesách tesáše tesáše ojediněle i nové imperfektum typu "tešiech, tešieše"	tesáchom tesášete tesáchu	tesáchově tesášeta tesášeta
aor. sigm.	tesach tesa tesa	tesachom tesaste tesachu	tesachově tesasta tesasta
sup.	tesat		
part. nt	tešě (< -'a), tešúci > -íci, tešě; tešúce > -íce		
part. s	tesav, tesavši, tesav; tesavše		
part. l	tesal, tesala, tesalo; tesali, tesaly, tesala; du. m. tesala, f. a n. tesale		
part. n	tesán, tesána, tesáno; tesáni, tesány, tesána; du. m. tesána, f. a n. tesáně		
subst. verb.	tesánie		

Alternace kmenové souhlásky, její měkčení v préz. tvarech, je způsobena následujícím *-j- z tématu.

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>žebřati</u>	žebřu > -i (< *-r-jǫ), žebřeš, imper. žebři!, žebřeme!, part. nt žebře, žebřúci > -íci
<u>stónati</u>	stónu > stóni, stóněš
<u>dýchati</u>	dýšu > -i, dýšeš
<u>pykati</u>	pyču > -i (*pyk-jǫ), pyčeš, imper. pyč!
<u>česati</u>	češu > -i, češeš
<u>získati</u>	zíšču (< *-sk-jǫ), zíščeš
<u>šeptati</u>	šepcu, šepceš (*šept-je-šb), šepce, imper. šepci!, srov. rus.
<u>lháti</u>	*lǫg-a-ti, lžu, lžeš, nové tvary lhu, lhou (podle "moci, mohu")
<u>řezati</u>	řěžu, řěžeš

V koncovkách 1. os. sg. a 3. os. pl. přítomnosti dochází k přehlásce u i: hýbati - hýbu > -i, hýbú > -í; kapati - kapu > -i, kapú > -í; dřiemati - dřiemu > -i, dřiemú > -í (srov. rus. дремать, дремлю, дремлень/). s -l- epentetickým z prasl. skupiny retnice + j), kašlati - kašlu > -i, kašlú > -í, po-slati - pošlu > -i, pošlú > -í atd.

V nové době slovesa typu "tesati - tešu" svými přítomnými tvary často pře-

cházejí k typu "dělati - dělám" anebo kolísají mezi oběma typy (toto kolísání, způsobené blízkostí obou typů a dominantním postavením typu "dělati" v této třídě, je u řady sloves staré, viz str. 112), srov. např.: česati - češu i česám, dýchati - dýchám i dýšu, pykati - pykám, získati - získám. Přejedem prezentních tvarů k typu "dělati" se odstraňuje souhlásková alternace a vyrovnává se podoba kořene v tvarech obou kmenů.

d) láti: jsou to slovesa s otevřeným kořenem a inf. tématem -ja-, u kterých docházelo ve tvarech tvořených od kmene infinitivního ke stahování, tedy láti < <*la-ja-ti; prez. třída 3., téma se připojuje ke kořeni, tedy la-jo/je-.

prez. ind.	laju> -i laješ laje	lajeme lajete lajú> -í	lajevě lajeta lajeta
imper.	laj!	lajme! lajte!	lajvě! lajta!
imperf.	lajiech lajieše lajieše	lajiechom lajiešete lajiechu	lajiechově lajiešeta lajiešeta
aor.	lách. lá lá	láchom láste láchu	láchově lásta lásta
sup.	lát		
part. nt	lajě (<- 'a), lajúci>-íci, laje; lajúce>-íce		
part. s	láv, lávši, láv; lávše		
part. l	lál, lála, láló; láli, lály, lála; du. m. lála, f. a n. lále		
part. n	lán, lána, láno; láni, lány, lána; du. m. lána, f. a n. láně		
subst. verb.	lánie		

Patří sem slovesa s jednoslabičným kořenem zakončeným na -a, -ě nebo *-bj:

<u>káti se</u>	*ka-ja-ti, kaju, kaješ
<u>láti</u>	*ta-ja-ti, tajú, taješ (srov. rus таять/
<u>tráti</u>	*tra-ja-ti, trá (= trvati)
<u>viati</u>	*vé-ja-ti>váti>viati, ale vál, vála (nejsou podmínky pro přehlásku), později vyrovnání samohláskové alternace ve prospěch -á- (vát)
<u>sieti</u>	*sé-ja-ti, séju, part. l sál, sieli, dnes vyrovnáno ve prospěch -e- (srov. rus саять/
<u>diati</u>	*dě-ja-ti, děju, part. l dál, dála, dieli, srov. nadiati se
<u>hřieti</u>	*grě-ja-ti, hřeju, hřeješ, part. l hrá, hrála, hřieli, později vyrovnání ve prospěch -á-
<u>přieti</u>	*prěj-a-ti, přěju (<*prej-ǝ), part. l přál, přála, přieli, dnes vyrovnáno ve prospěch -á-
<u>okřieti</u>	okřeju, okřeješ, part. l okrá, okřieli, dnes vyrovnání ve prospěch -á-
<u>smieti se</u>	*smě-ja-ti, směju, part. l smál, smála, smieli>smíli, dnes vyrovnáno ve prospěch -á-

Poslední čtyři slovesa mají z historického hlediska v infinitivních tvarech vlastně téma -a-, v přítomných tvarech -o-/-e-.

e) kovati: inf. kmen kov-a-, prez. kmen ku-jo/je-; alternace -ou-/-u- způsobena rozličným vývojem původního diftongu: *kou-a- (-u- mezi samohláskami dalo -v-) proti *kou-jo/je- (pův. ide diftong se monoftongizoval). Prez. třída 3.

prez. ind.	kuju > -i kuješ kuje	kujeme kujete kujú > -í	kujevě kujeta kujeta
imper.	kuj!	kujme! kujte!	kujvě! kujta!
imperf.	kujiech kujieše kujieše	kujiechom kujiešete kujiechu	kujiechově kujiešeta kujiešeta
n. nověji	kovách kováše kováše	kováchom kovášete kováchu	kováchově kovášeta kovášeta
aor. sigm.	kovach kova kova	kovachom kovaste kovachu	kovachově kovasta kovasta
sup.	kovat		
part. nt	kujě (<- 'a); kujieci > -íci, kujě; kujiece > -íce		
part. s	kovav, kovavši, kovav; kovavše		
part. l	koval, kovala, kovalo; kovali, kovaly, kovala; du. m. kovala, f. a n. kovale		
part. n	kován, kována, kováno; kováni, kovány, kována; du. m. kována, f. a n. kováně		
subst. verb.	kovanie		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>klvati</u>	kľuju > kľiji, part. l kľul
<u>plvati</u>	pľuju > pľiji
<u>rvati</u>	ruju, ruješ, part. l rval
<u>snovati</u>	snuji, snuješ, part. l snoval
<u>žvati</u>	žuju > žiji, part. l žval

Je to malá skupina sloves, v nichž historickým vývojem vznikla alternace v základu; tato slovesa zčásti zanikala, zčásti vytvářela nové tvary a vyrovnávala podobu základu v obou kmenech (rvát - rvu). Sloveso kovat - kuju se rozdělilo ve slovesa dvě, rozlišená i významově; k infinitivu "kovat" se vytvořily nové přítomné tvary "kovám, kováš" atd., k přítomnému "kuju, kuješ" se vytvořil nový infinitivní kmen kou- ("kouti" - délka v dvojslabičném infinitivu), ku- (kul, kula atd.) podle typu "krýti - kryju".

f) brátí: inf. kmen br-a- z prasl. *b^hr-a-ti, s oslabeným stupněm ablautovým, prez. kmen *ber-o/e-, 1. přítomná třída.

prez. ind.	beru béřeš < bereš béře	béřeme béřete berú >-ou	béřevě béřeta béřeta
imper.	beři!, beř	beřeme!, beřme! beřete!, beřte!	beřevě!, beřvě! beřeta!, beřta!
imperf.	beřiech beřieše beřieše	beřiechom beřiešete beřiechu	beřiechově beřiešeta beřiešeta
n. nověji	brách bráše bráše	bráchom brášete bráchu	bráchově brášeta brášeta
aor. sigm.	brach bra bra	brachom braste brachu	brachově brasta brasta
sup.	brat		
part. nt	bera, berúci >-ouci, bera; berúce >-ouce		
part. s	brav, bravši, brav; bravše		
part. l	bral, brala, bralo; brali, braly, brala; du. m. brala, f. a n. brale		
part. n	brán, brána, bráno; bráni, brány, brána; du. m. brána, f. a n. bráně		
subst. verb.	bránie		

Některá další slovesa tohoto typu:

<u>hnáti</u>	ženu, ženeš, ablaut v kořenu: *g ^h n-a-ti, *žen-ǵ
<u>tkáti</u>	*t ^h k-a-ti, tku, tčeš
<u>ždáti</u>	*ž ^h d-a-ti, ždu, ždeš, imper. ždi!, žděte!
<u>zváti</u>	zovu, zóveš > zúveš, ablaut v kořenu: *z ^h v-a-ti, *zov-ǵ
<u>žráti</u>	žeru, žéřeš, imper. žeř(i)!, žeř(ě)te!, ablaut v kořenu: *ž ^h r-a-ti, *žer-ǵ

Analogické tvary, odstraňující souhláskovou alternaci, jsou "béřu" podle "béřeš", v nové češtině zobecnělo vyrovnání ve prospěch -r- (vyrovnává se tak alternace mezi infinitivním a přítomným kmenem): "bereš" podle "beru, berou".

6. třída

kupovati: inf. kmen kup-ova-, prez. kmen kupu-jo/je-, 3. prez. třída.

prez. ind.	kupuju > -i kupuješ kupuje	kupujeme kupujete kupujú > -í	kupujevě kupujeta kupujeta
imper.	kupuj!	kupujme! kupujte!	kupujvě! kupujta!
imperf.	kupovách kupováše kupováše	kupováchom kupovášete kupováchu	kupováchově kupovášeta kupovášeta
aor. sigm.	kupovach kupova kupova	kupovachom kupovaste kupovachu	kupovachově kupovasta kupovasta
sup.	kupovat		
part. nt	kupujě (< -'a), kupující > -íci, kupujě; kupující > kupující		
part. s	kupovav, kupovavši, kupovav: kupovavše		
part. l	kupoval, kupovala, kupovalo; kupovali, kupovaly, kupovala; du. m. kupovala, f. a n. kupovale		
part. n	kupován, kupována, kupováno; kupování, kupovány, kupována; du. m. kupována, f. a n. kupováně		
subst. verb.	kupováníe		

Ve 14. st. se vlivem stč. přehlásek objevovaly u sloves s kořenem zakončeným na měkkou souhlásku podoby jako:

pracěvati, pracěval, pracěvach; kralevati, kraleval
praciji, praciješ, pracij!; kraliji, kraliješ

Tyto podoby nepronikly důsledně a po 14. stol. ustoupily.

Atematická slovesa

Tato slovesa neměla v přítomných tvarech téma, koncovky se připojovaly přímo ke kořeni. Měla jiné koncovky než slovesa tematická (nejlépe je to vidět dodnes na přítomtu slovesa "být"), koncovky se vyrovnávaly podle sloves tematických už od předhistorické doby. Hlavní jejich rozdíl od sloves tematických ve stč. se setřel, když koncem 14. stol. pronikla koncovka 1. os. sg. prez. -m od těchto sloves k části sloves tematických.

Ve stč. bylo pět atematických sloves: jím, vím, dám, jsem, jímám.

jíestí:

prez. ind.	jiem > jím jieš	jieme jieste, jiete	jievě -
------------	--------------------	------------------------	------------

jie

jědie> -í (< -'á)

Ve 2. os. pl. se ve stč. vyskytoval vedle nového analogického tvaru také atematický "jieste".

imper. jězi!, jězme! atd.

(srov. i rus.

Inf. tvary jsou pídle 1. inf. třídy: jiesti <*jěd-ti, jědl atd.

věděti:

préz. ind.	viem>vím, vědě vieš	vieme vieste, viešte, viete	- viesta, viešta, vieta
	vie	vědie> -í (< -'á)	- " -
imper.	vězi!	vězme! vězte!	- vězta!
part. nt	věda, vědúci> -ouci, věda, vědúce> -ouce		

Ve stč. byl v 1. os. sg. préz. také nepravidelný tvar "vědě", pozůstatek ide perfekta (vědě = vím, tj. dověděl jsem se, a tedy vím). Ostatní tvary jsou podle 3. infinitivní třídy (uměti).

dáti:

préz. ind.	dám dáš dá	dáme dáte dadie> -í	dávě dáta dáta
part. nt	dada, dadúci> -ouci, dada; dadúce> -ouce		

imper. pův. dazi!, ale ve stč. jen daj!

(srov. i rus.

Ostatní tvary jsou podle 1. infinitivní třídy (krýti)

jmiěti:

préz. ind.	jám jáš já	jáme játe jajú> -í	jávě játa játa
------------	------------------	--------------------------	----------------------

Ostatní tvary podle 3. inf. a préz. třídy, typ "uměti".

x x x x

Poznámka:

Paradigmata zachycují stav kolem r. 1 300; od tohoto východiska se poukazuje jednak na to, jakým vývojem (především hláskoslovným) se k tomuto stavu dospělo (podle potřeby se odkazuje na stav praslovanský), jednak na to, jaký byl další vývoj.

Část třetí

TEXTY

Ediční zásady

Tento oddíl obsahuje vybrané ukázky ze staročeských básnických a prozaických textů 14. a 15. století. Texty jsou určeny k jazykové interpretaci ve staročeském semináři a v seminárních pracích. Tomuto zřeteli byl také podřízen výběr textů i způsob jejich vydání.

Ukázky textů vydáváme netranskribovaně podle originálů nebo fotokopií, a kriticky (v poznámkách je uváděn textově-kritický aparát). Text podáváme v zásadě věrně. Opravují se jen zřejmé chyby písařské (např. pocza místo poczal, zrziedl místo zrziedil); na tyto opravy se upozorňuje v aparátu, kde se zároveň uvádí i původní znění rukopisu. Chybějící písmena a slova nebo nejasná místa v rukopisu doplňujeme zde a dáváme do závorek.

Zanedbáváme značky nad písmeny, např. tečka, čárka, háček, stříška, dvě tečky, pokud neoznačují kvantitu samohlásky nebo měkkost či tvrdost souhlásky. Měkké i píšeme vždy s tečkou.

Dělení slov je novočeské (tedy např. záporka ne- u sloves nebo adjektiv se píše dohromady, předložky se píší zvlášť, částice zvlášť, spojka -li se spojovací čárkou apod.). Velká písmena se píší podle novočeského úzu. V textech doplňujeme interpunkci.

Zachováváme staročeské grafémy v jejich původní platnosti, tj. píšeme dlouhé f, ff v platnosti s, š, w v platnosti v, g nebo y v platnosti j, v v platnosti u atd.

Písařské zkratky, převzaté u nás z latiny a vyskytující se v menší či větší míře v některých rukopisech, rozepisujeme. Jde zejména o tyto typy zkratek:

a) zkracování pomocí různých znamének, např.

ṗ - pra, pře (přě): ṗha - Praha, ṗd - před, před

p' - při, pří: p'gde - přijde

p - pro: pto - proto, pwil - pravil, p'pwil - připravil

zkratky pro n, m: pā - pan, gī - jim, pāna - panna, Sigmūd - Sigmund

' - re: kte'z - kteréž

b) zkracování pomocí koncovek, např.

našše^o - našeho, to^o - toho, libi^o še - líbilo se, dobre^o - dobrého, ktere^o -
- kterého

to^v - tomu, našše^v - našemu, tako^v - takovému, nebu^v - nebudu, dobre^v - dob-
rému

czlowie^a - člověka

wiezeⁱ - vězení

miešštia^e - měšťané

zṗ^{ti} - zpravití apod.

c) ustálené slovní zkratky, např.

gt - gešt (jest), gtie - gešštie (ještě), s^o - svatého, s^v - svatému, xpc nebo

xp - Kristus.

Zakládací listina kapituly litoměřické

V zakládací listině kapituly litoměřické z r. 1057 (bylo zde biskupství) je český přípisek z počátku 13. stol. Je to nejstarší písemně dochovaná česká věta. Je psána pravopisem primitivním neboli jednoduchým; proto uvádíme paralelně i transkripci.

Pauel dal gest Plofcouicich
zemu, Wlah dal gest dolař
zemu bogu i ſuiatemu
ſcepanu ſe duema duſnicoma
bogucea a ſedlatu.

Pavel dal jest Ploskovicích
zemú, Vlach dal jest Dolás
zemú bogu i svátému
Ščepánu se dvěma dušníkoma,
Bogučeja a Sedlatu.

Slovo do světa stvořenie

Tato píseň je zapsána v latinském kodexu, zápis pochází z 2. poloviny 13. stol. Z četných vydání odkazujeme na A. Škarku, Nejstarší česká duchovní lyrika, Praha 1949, s. 70. Naposledy byla vydána ve Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957, s. 109, které bereme za základ našeho přepisu. Text je psán primitivním pravopisem s některými prvky tehdy vznikajícího spřežkového pravopisu staršího typu (srov. označování ostrých a tupých sykavek). V pravém sloupci uvádíme text v transkripci.

(Z)louo do zveta ztworene
w bořtui zhowano,
ieř pro Euino zreffenie
na zuet pozlano.

Slovo do světa stvořenie
v božství schováno,
jež pro Evino shřešenie
na svět posláno.

5 Devcie dreue porozenie
ieřt zveřtouano,
z Daidoua pocolenie
bo ki wzchouano.

Dievcě dřéve porozenie
jest zvěřtováno,
z Davidova pokolenie
božsky vzchováno.

Ot nehofe nařfe ckrenie
10 imenem nazuano,
pro drahe nařfe zpazenie
řydom prodano.

Ot něhože naše kršćenie
jmenem nazváno,
pro drahé naše spasenie
Židóm prodáno.

I pro nařfe uicupenie
na zmirt prodano,
15 iehos nam zlaune wzcreffenie
wezele dano.

I pro naše vykúpenie
na smirt prodáno,
jehož nám slavné vzkřiešenie
vesele dáno.

Poznámky:

1 vynecháno místo pro iniciálu, která zůstala neprovedena

Otiskujeme zde úryvek ze zlomku legendy o Jidášovi. Tato legend patří k okruhu nejstarších českých legend, které vznikaly na rozhraní 13. a 14. stol. a byly psány většinou tzv. starším spřežkovým pravopisem (hlavním jeho rozdílem od tzv. mladšího pravopisu spřežkového bylo to, že rozlišoval ostré a tupé sykavky, nerozlišoval však vždy sykavky znělé a neznělé). Tento pravopis je značně složitý (i když přesný), proto otiskujeme paralelně i přepis. - Tato legenda vznikla počátkem 14. stol., jak vyplývá z narážky na nedávnou minulost, zavraždění mladého krále, posledního svého rodu, tj. vyvraždění Přemyslovců v r. 1306.

po brsiehowi zz bratrem chodýe
 Neviernemu zzkutku hodýe
 Dotad zzie zz ným wodů krcpí
 As ho popad hí utopí
 5 na zzwe prohrsieffile horse
 Biesaw tas(?)zzie prechz na morse
 iadýs ný cziezzthý ny zzledu
 Gdes neznaty kto kam giedů
 pozzpiefiw prechz zzweho plutýe
 10 Netbagie czo zzie zde mutýe
 Gimsto zlů pamiet ozztawil
 Gdes zemů dyedýczie zbawil
 Byla gdazz zima welika
 iaks zztala rsieka wffeliká
 15 Had zkrseuw nemohl vteczí
 Tam gdes chtyel prsiezz zimu leczí
 Chzlowiek ho wzēm hi otsíwí
 Za malý chzazz had zzie wzkrsíuí
 Ten dom w nyems osil ffcarsiedye
 20 po prsiroženēm zzwēm rsiedýe
 Chzlowiek ...
 popudy gho ne ...
 Had zzie rczhnyewaw wawey chlipie
 Puzztý zzie nan welmí zzi pie
 25 Nemoh zzamomu nycz zzdyety
 Zgiedowí gmu gehu dyety

Wzplaca otecz wzkuíeli matka
 Vizse kasdý kak iezt wratka
 Zzeho rzwieta chzezt hi chwala
 30 Kak iezt na male pozztala
 Chzaka ffcaríotcké wlazztý
 Znamenaymý przítom zwlazztý
 Ies zzie zztalo wchzechach nenýe
 Gdes prsíwuznych kralow nenýe
 35 Pochznucz ot prsíemyzzla krale
 Kak ho zzýn kak wnuk na male
 Zzi ey zzů zzbýli na zzem zzwíetýe
 Pozzledný byl gefchze dyetye
 Pochzen zzie ffchzedr hí udaten

Po břehovi s bratrem chodě,
 nevěrnému skutku hodě,
 dotat se s ním wodů kropí,
 až ho popad hi utopí
 na své prohřešilé hoře.
 Běžav bra se přeč na moře,
 jadyž ni cesty ni sledu,
 kdež neznati, kto kam jědů,
 pospiešiv přeč svého plutie,
 netbajě, co se sde mútie,
 jimžto zlů pamět ostavil,
 kdež zemů dědicě zbawil.
 Byla kdás zima veliké,
 jakž stala řeka všeliká.
 Had zkřěnuv nemchl utéci
 tam, kdež chtěl přes zimu léci.
 Člověk hc vzem hi otživi;
 za malý čas had se vzkřivi,
 ten dóm, v němž ožil, škaředě
 po přiroženém svém řiedě,
 Člověk pak poláv hadovi,
 popudí jho nerái slovy.
 Had se rozhněvav v svéj chlípě,
 pusti se naň velmi sipě;
 nemoh samému nic sdioti,
 zjědovi jmu jeho děti.

Vzplaka otec, vzkvieli matka.
 Vizže každý, kak jest wrátka
 seho světa čest hi chwála,
 kak jest na mále postála
 čáka škariotské vlasti!
 Znamenajmy při tcm z vlasti,
 jež se stalo v Čechách nenie,
 kdež přívuzných králów nenie,
 počnúc ot Přemysla krále,
 kak ho syn, kak vnuk na mále
 se jsú sbyli na sem světě;
 poslední byl ješče dietě,
 počen se ščedr hi udaten

40 Ayzza zzwym liudēm pozztaten
Wffaks nemohl toho usity
Muzzil u mladých dnech zznýtý
Kaks koli byl wffiēm powolil
Wffaks ne wínnye zzwũ krew prolil
45 Wffe pro tye proradně plemie
Puzzthý zzũ negedný zemie
Zrado viedye s nýcz ne míneff
Wffaks zama potom oplýneff

a jsa svým ludem postaten,
všakž nemohl toho užiti,
musil u mladých dnech sníti;
kakž koli byl všem povolil,
však nevinně svú krev prolil.
Vše pro tě, proradné plémě,
pusty sú nejedny země!
Zrado, vědě, ž'nic nemineš,
všakž sama potom oplyneš.

Tato rozsáhlá epická báseň se starověkou tematikou vznikla v češtině kolem 13. stol. na základě latinské předlohy. Je zachována v několika zlomcích, v nichž nejstarší (psané většinou starším spřežkovým pravopisem) jsou z 1. pol. 14. stol., nejrozsáhlejší, zlomek Svatovítský, pochází z počátku 15. stol. Zde otiskujeme ukázkou ze zlomku Budějovickomuzejního z 1. poloviny 14. st., psaného starším spřežkovým pravopisem (pro jeho složitost uvádíme paralelní přepis), a ukázkou ze zlomku Svatovítského. Paleografické vydání všech zlomků Alexandreidy pořídil R. Trautmann, Die alttschechische Alexandreis, Heidelberg 1916, v přepise je vydal V. Vážný, Alexandreida, Praha 1947.

Ukázka ze zlomku Budějovickomuzejního je v Trautmannově vydání na s. 46, ve Vážného vydání na s. 130.

Ukázky ze zlomku Svatovítského jsou u Trautmanna na s. 1 - 3, 6 - 8, u Vážného na s. 27 - 31 a 39 - 43.

Zlomek Budějovickomuzejní

Wtudobu ta dwa proradczie,
nevírneho zkutka zkladczie,
radyesta zie negednako,
nevyeducze gefchze, kako
5 bylo gima zweho krále
gletý, vmnozí chzí umale;
neb kewffiem tu neuphafa,
pronesto zie velmi bafta,
achz bý gho kak mietnye yala,
10 bý zama wtom neoftala.
Taks otom mluuivffse mnoho,
Befus vecze: "Czo do toho,
achz bychwie myzlilay dele?
Rano, gdyft wftane spoftele,
15 pcyduie pfrieden, wffaks nezbornye,
poftauiecze zie pokornye,
rcziemes: ,Kraliu! czo zwie zdylea,
wtom zie zzuie lepfe domnyela,
mnyecze, fbýt zie to zlubilo;
20 agdyft to protýwno bylo,
toho zyrdecznye seleuie.'
Amezi tym nykte newie,
czo zie ftaczi moczi bude,
iaks naju obachz nezbude."

V tu dobu ta dva prorádcě,
nevěrného skutka sklādcě,
radiesta sě nejednako,
nevěduce ješče, kako
bylo jima svého krále
jieti, v mnozě či u mále;
neb ke všem tu neufāsta,
pro něžto sě velmi bāsta,
ač by jho kak mētně jala,
by sama v tom neostala.
Takž o tom mluvivše mnoho,
Bessus vece: "Co do toho,
ač bychvě myslilaj déle?
Ráno, když vstane s postele,
pojďvě předeň, všakž nesborně,
postaviece sě pokorně,
rcěmež: ,Králu, co své sděla,
v tom sě své lepše domněla,
mniece, ž'byť sě to slúbilo;
a když to protivno bylo,
toho sirdečně želévě.'
A mezi tiem nikte newie,
co sě stāci moci bude,
jakž najú obáč nezbude."

Zlomek Svatovítský

Hic incipitur Boemicalis Alexander

Genz za ymene byl wyehlaŝny,
gehoz rozum byl tak yafny,
ze gmu bylo wfyeczko znamo
w zemy, v morzi, w hwyezdach tamo,
5 ten wfak tŝtweru wyecz wyczita,
gez przed geho ŝmyŝlem ŝkrita:
"Kak mam", prawye, "ŝirdcze radne,
wfak mam trzy wyeczi neŝnadne,
a pak owŝyem cztwrte wyeczi
10 ŝmyŝlem nemohu doŝyeczzi:
kdez ŝyie czlun v wodach plazi
a kdez had po ŝkalach lazi,
kdez orel wŝtupi w oblaky
Kto ma tako ŝwyetla zraky,
15 by mohl ty czyeŝti poznaty,
ande ŝye kazda potraty?
Iakz ta trogye wyecz pomyne,
tako y gich ŝled pohyne.
Ty trzy czieŝti znaty pylno;
20 ale ze owŝyem vŝylno
czyeŝtu czlowyeka mladeho
znaty w rozkoŝy chowaleho;
w toho myŝly wezdy bluzi,
ny gye kdy czele poŝuzy."
25 A kdyz ten w nyeczem bludy,
gyenz ŝmyŝlem wŝyel na wŝye lydi,
acz ŝye kde v mych ŝlowyech potknu,
ŝnad mne pron w tom nedotknu.
Neb ŝem przed nym tako maly,
30 iakz przede lwem zwyerz vŝtali
a przed ŝlunczem woŝczyena ŝwyeczka,
neb przed morziem myelka rzieczka.
Wŝak ŝyem to z mladoŝti ŝlychal,
gehoz ŝem ŝyie wzdi vŝtichal:
35 tu myŝl magy mnozi lyde,
ze tak brzo zle poŝudie....
W tom rziedko wynde z przyŝlowye:
gedny proto nepochwale,
ze, mayucz ŝmyŝla v male,
40 nerozumyegycz ŝkladanye,
czuzye ŝlowa brzo wzhanye;
druzi take, gyez neprziegy,
ty ŝye ŝnad ŝwyetle newŝmyegi,
wobeczech mych ŝlow nad pochwale,
45 a yakz otŝtupie dale,
czoz nayhorŝyeho wyedye,

o mych flowyech propowedye;
ty przezen magy na wezrzieny,
a sřrdcze wzdy zloby myeny;
50 oblyczey magy pokoyny,
a myřlcze wzdy zada woyny.
To řyie wřyie bez dywa dyege:
ktoz tak vmye, ten tak pyege;
krřt w dobrich lukach rad ryge,
55 wlk na owcze rad wzdy wyge,
tez zawyřtywy zloby tyge.
Awřak, acz w czem moge flowa
zbludye, przezen geřt wzdi hotowa,
czoz by řprořtneho wydyela,
60 by to řwym plařtyem zařtrziela.
Proto, ktoz chce, ten pochwaly,
neprziatel ten řyie oddali.
Iaz na ty gyřtye nechczi dbaty,
chczy zyewnye wyedyety daty
65 tyem wřyem, kteryz po czřřty řtogye,
a necřřtnych řye nycz nebogye,
o kraly, czřřty řeho řwyeta,
geřto w ty czasy ofwyeta.

Kral Philyppe byl w zemy rzieczky
70 muz řlowutny we czřřty řwyeczky;
po řwem prawu myřye zenu
w zbozi, we czřřty porozenu.
Olympyas, tak řlowyefye,
owřem dywne krafy byefye.
75 Daru ma ot boha mnoho,
kdyz czřřtnu zenu darzi koho;
ktera z zalozenye kazny,
tey netrzieba czafte bazny.
Wřtaly rad pytye řaha,
80 zeřchlym lukam czafřna wlaha,
czřřtna zena muzi przedraha.
Po wřyie czasy toho krale,
gez pokoyny lyde chwale,
rzyeczřka zemye v myrzie řtařye,
85 neprzatel řye nycz nebařye.
Tehdy przigide czřřtna hodyna,
kralowa porody řyna,
Allexander wzdyechu gemu.
By řyn rob kralewy czřřtnemu;
90 nebo by yuz na tey dobye,
iakoz mu trzieba po řřobyie
byefye oftawyty hlauwu
řwey dyedyne na oprawu.
Tehdy po maľem czafye
95 kraly zla przihoda řta řye,

pro nyz v̇pade w ofidlo.
 Poſſla zenu w gyne bydlo
 a ten, yenz gy prowodyeſye,
 Pauzonyas, tak ſlowyefye,
 100 wzem ſſobye protywnu radu,
 zawrze ſye ſ ny na ſwem hradu.
 Kto ſſye moze toho ſtrzieczi,
 komuz porucze ſwe wyeczi?
 Nenyet nycz tak protywneho,
 105 iakz neprziezen czlowyeka ſweho;
 neb ma o to potaz ſnadny,
 ktoz geſt w kterem domu wnadny,
 ten moz kdyz chce byty zradny.
 By kral w ſmutcze y w zalofy,
 110 pycze poruczene czſtnoſty,
 az ſſye ſwe rady dolozi,
 przed tyem ſye hradem polozi.
 Kratky czaſ toho wynyde,
 az kral Philypp ſwyeta ſnyde:
 115 zradu to neprzietel doby,
 ſ maſem lydy krale poby.
 Ach, czlowyecze, kak ſy krziwy,
 kak gſſy ſwey hoſpodie lſtywy!
 Getoz ty czeſt wzdana wſſaka,
 120 genz ot tebe wyeri czeka,
 toho hlawy twoy mecz laka!
 Knyez Allexander w tu dobu
 ſpade v welyku ſyrobu.
 Otczyka yuz neymyegefye,
 125 matky take newydyefie;
 gedno myefye myſtra ſweho,
 naywyeczeho ſwyeta ſeho,
 gemuz gey byl kral poruczyl,
 by gey czſty, mudroſti vczył.
 130 Myegyefye w ſobye ſmyſſl mlady,
 neumye ſſobye daty radi.
 Neprzietele wfydy wſtachu,
 ſwogy o nyem nepodbachu.
 Tak ſſye zemye zhuby wſyeczką,
 135 gez prwe byefye plneczka.
 Neby doſty od blyznych horzie,
 az y ſ one ſtrany morzie
 kral Darius lydy wyſla,
 gyze tu zemy bez czyſla
 140 zbawychu kazdeho dobra.
 Ktoz czo moze, ten to pobra
 konny, ſkotem, zbozym, ruchem,
 gehoz kto neſlichal ſluchem,
 iakz, czoz czyzy nepogechu,
 145 to wſye po nych ſwogy wzyechu.

Kdaz to bude w zlem pobyeda,
nenye kto czo powyeda,
gedno kazdy: "Horzie, byeda!"

Hic Allexander surgit ad expeditionem

W ten den, Allexander kdyze
na woynu fye f mocy zdwyzye,
wfy fye rzeczka zemye wzhrozy;
awfak gedno fye ohrozy
5 myesto, chtye fye mu przyeczyty,
fwu hrdoftu wz nyeho byty.
Atelen fye to wzywafye,
v welykey fye moczi znafye
w lydech, v pokladyech, w twrdofty
10 i we wfyey welykey czftnofty.
Allexander kdyz ty rzeczy
wzwyedye, ze mu fye myesto przyczy,
ny fye f kym o to potaza,
inhed w tom myestye rozkaza,
15 aby fye hotowy gmyely,
iakz by nahle k myestu gely.
Ne tak brzo kral rozkaza,
az zye woy przed myestem fkaza.
Snadno k tomu ponuczety,
20 ktoz czo sam bude chtyety,
acz y[f]kodu, wfak tam gyety.
Woy fye pocze hotowaty
a chtye myesta dobywaty.
Tu spade strach lydy na wfyey;
25 starzyeyfy fye potazawfyey
rzechu: "Doftupym wfyey fkody,
neprzymem-ly fwe hofpody.
Vfylno fye wz wodu braty
a fye oftnowy fpyeraty,
30 naywyecz wz hozpodu ftaty."
Protoz tu radu wzemfyey,
dobychu wyeczne twrdofty,
by neopaczyl gych hrdofty.

De juramento facto ab Allexandro pro nunciis
interfectis

Kdyz fye f tyem myestem vmyrzy,
35 pofla ottad pofly cztyrzy
k myestu, gemuz Teba dyechu,
gez take wz nyeho byechu,

aby gey myle przigely
nebo mu odpowedyely.

40 Wyz, kak byl to lyd nefmyerny
a fwy hofpodye newyerny,
gez posly fweho krale,
nepomefkawfye nemale,
kazachu zywy zahrzyesty,

45 nedawfye poselstwa fnefty.
Krale rzyecz dogyde taka,
tyech poslow rodyna wzplaka.
Wecze kral: "Boh ffefty ranu
na mye, acz toho zapomanu!"

50 W tey rzyeczi nycz nevmnozy,
przyed tyem myestem fye polozy,
kaza fye wfyem hotowaty
a chtye myesta dobywaty.
To myesto by w taky myfly,

55 branyty fye gmu pomyfly;
a kdyz k sturmu poteku,
v myestye fye wfyczkny leku,
a nawyecze pro ten fkutek,
z nyehoz kral gmyefye fmutek;

60 bychu wfychny bez nadyegye,
ze fye gym wfyeczek horzie dyege.
Tu fye w tu dobu sturm pocze,
gyz ze wfych stran twarzy toczye,
pod nymyz pyefczem staty,

65 gymz zed bylo podebraty.
Neprzytele wfydy oftupy;
ktoz fye kde na zdy wykupy,
ot toho pak strzyelczy byechu,
iakz wyzrzyety nedadyechu.

70 By krzyk v myestye welyky,
poddal by fye rad wfyelyky,
ale toho czafa nenyne,
by o to myely pomluwenye;
neb kdyz w czem bude powada,

75 any potaz, any rada,
nenye kto czaku przydada.
Za maleczko pomefkachu,
az sed wfydy podebrachu;
tak byechu strachu poddany,

80 przyemohu gye bez wfye brany.
By prostrana wfudy czyesta,
ktoz kady chtye, gde do myesta;
a kdez kto koho potka,
tu neyma przyed nym zywootka.

85 Wfyem bye strachi frcze znylo,
rado by fye dyetye fkrylo;
a kdez kto kam przybyehne,

- tu neprzyetele dofyehne.
 Tehdy myesto zazhu wfydy,
 90 neprzyetel sta zde, onudy,
 a ktoz kde z ohnye vtecze,
 ten obak vpadne v mecze;
 a ktoz fyec meczow vkradne,
 ten wfelyk w ohen vpadne.
- 95 Powyedye ty wfyeczko sprofta:
 geden czlowyek zyw neofta;
 neb yakoz zdyely byechu,
 takuz otplatu wzyechu.
 Zloba zlym fyec wzdy obraty,
 100 dobre fyec dobrym wzdy otplaty,
 a ktoz zle myeny, ten wzdy straty.
 Po rufyeny toho myesta,
 kdyz wfyec bezpokoge przyesta,
 iakoz yuz nykte nebyefe,
- 105 genz proty gmu smyety byefyec, (má asi být: býti smieše)
 pomefkaw rok welmy maly,
 kaza, by fyec hotowaly,
 a chtye fyec za morzie braty,
 netolyk f tyem bogewaty,
- 110 genz gehu zemy ochudyl,
 ale tak fyec byefyec wzbudyl,
 wfyem kralem wzdawagye przyetu,
 a czoz knyeczat na wfyem swyetu.
 Zatyem febra wfyec swe woge
- 115 i wfelyke lydy swoge;
 a kterzyz kak nedofpyely
 nebo k woynye neumyely,
 tyem poruczy myesta, hrady
 w swyem zemy zde y onady,
- 120 W tu dobu bye yuz dofpyelo
 o korabyech wfyeczko dyelo,
 iakoz, czoz trzyeba strawy
 i wfelyke vprawy,
 to wfyec przy morfkem by brzyeze,
- 125 w korabyech na kotwach wyeze.
 Kral kaza kotwy wynyety
 a wyetrnyky wfyec rozpyety.
 Wztrze fyec wyetr owfyem czafny
 i by ten den welmy yafny.
- 130 A kdyz pogydu koraby,
 negeden swu myffl oflaby,
 genz pro korzyft rad gel z domu;
 by bylo lze opyet tomu
 doma byty v swyech dyetek,
- 135 przygal by to za ffen swyetek.
 A trzyeba gym byefyec toho,
 ze, kakz gych bye welmy mnoho,

ze sta gedem se newratyl,
a to kazdy zywot stratyl.
140 Neb zagyste kdz ot brzyehu
w syrzy koraby potahu,
zprozstrzyechu hlas az pod zorzye
fnad na^wfwe buducze horzye.
Czlowyek wzdy na wfyehne,
145 dobreho spyese pobyehe,
we zlem gffa, pak fye nehne.
Kazdy, yakoz ty sem prawyl,
rad by fye te czeste zbawyl
pro swe dyetky y rodynu.
150 Gedyny kral w tu hodynu
tam fye przycz obratyl byefye,
iakz o tom wfyem nedbagyefye,
kromye gedna zadost geho:
155 poznaty neprzyetele sweho.

Dalimilova kronikā

Dalimilova kronika vznikla na počátku 14. stol. O její oblibě a aktuálnosti svědčí to, že je dochována v řadě rukopisů, tiskem byla vydána před bělohorskou katastrofou a na počátku obrození. Autor kroniky je neznámý, někteří předobrozenští historiografové (Tomáš Pešina z Čechorodou, B. Balbín aj.) vyslovili domněnku, že jím je boleslavský kněz Dalimil Mezeřícký. I když se tento názor ukázal jako neopodstatněný, název "Dalimilova kronika" se vžil. - Podle toho, co autor sám o sobě v kronice říká a jaké názory vyslovuje, můžeme soudit, že to byl český šlechtic; byl pamětníkem počátků vlády Přemysla Otakara II. (nastoupil 1253), pak pro rok 1310 popisuje některé události, o nichž podotýká, že byl jejich svědkem. Jeho kronika sahá do r. 1314 (nástup Jana Lucemburského), a brzy potom autor, který se, jak vidět, dožil vysokého věku, zřejmě zemřel.

Naše ukázky vydáváme podle jednoho z nejstarších rukopisů, rkp. Cambridgeského. Diplomatické vydání pořídil V.E. Mourek, Kronika Dalimilova podle rukopisu Cambridgeského, Praha 1892. Rukopis pochází z 1. pol. 14. st. V přepisu pořídil kritické vydání B. Havránek a J. Daňhelka, Nejstarší rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila, 2. vyd., Praha 1958.

Poczyna sje kronyka czeska

- Mnozy powyesty hledagy,
w tom mudrze y dwornye czynie,
ale ze sje zemye netbagy,
5 tyem swoy rod sprostenstwym wynye.
Neb by sie do nych ktere czty nadyely,
sje by zemye knyhy gmyely,
z nychz by swoy rod weff poznaly,
odkud gfu przyfly, wzwyedyely.
- 10 Yaz tych knih dawno hledagy
a wezdy toho zadagy,
by sje w to nyekto mudry uwazal,
wsse czeske skutky w gyedno swazal.
A dotad sem toho zadal,
- 15 donyd sem toho prawye nezbadal,
w to sje nykte nechce otdaty.
Proto sje sam w to dyrbu uwazaty.
Ale wyez, zet wlyno yestatuto kronyku pfaty,
zet dirbu z rozlycznych gednu shledaty.
- 20 Neb to zagiste powiedie,
zed nykdyez cziele kronyky newyedye,
nebt gegie wffy pyfarzy
newelmy su snazny byly,
proto su gie mnoho opuftyly,
- 25 gedno o swem kragy, a gyneho malo mluwyecze,
gyneho mnoho opuftyecze,
a tyem prawy sled tratyecze.

- Nalez kronyku v knyeze kcareho w Boleflawy,
 ta wffeczky gyne oflawy,
 30 ta my giftie wlaftynne bogie zprawy,
 mnoho neznameho wyprawy.
 Proto budeſ-ly prazſku neb brzewnqwfku cronyku czyſty,
 tyemto ſye prawie vgiſty,
 ze na nyey geft menye poſtaweno,
 35 ale ſlow wiecze mluweno.
 Opatowyczka, ta czaſto bludy,
 acz gyu wyecze mluwy, wſſak tebu ſludy.
 Wyſſehrazſka, ta my ſye naymenie ſlubila,
 naylepſſye na Boleflawy byla.
 40 To racztez wſſyczkny wiedyeti,
 ez te chczy ſye podrziety.
 Ale nalezneſ-ly kde czo gynak nez tuto mluweno,
 wyez, ez to geft mu woly nepromyenyeno,
 ale yakzto geft tam poſtaweno,
 45 takezt yeft y mnu uſtaweno.

- Rzeczy prazdne, gelykoz mohu, myſly vkratyty,
 awſſak ſmyſl cziely myſly polozyty,
 aby ſye tiem mohl kazdy radiegy uczyty,
 k ſwemu ſye gazyku wyecze ſnazyty.
 50 Neb uſlyſſaw mudry rzyecz mudru, mudrzegy bude,
 tuzebny tyemto tuhy zbude.
 Yaz tuto ſproſtnie polozy
 a na to lepſſieho proſſi,
 aby pro naſſie zemie czeft
 55 i pro naſſych neprzatel left
 oprawyl mu rzyecz rymem kraſnym
 a oflawyl hlasem yaſnym,
 a mne tyemto nehanyegie,
 rzka: plete ſye neumyegie.
 60 Yaz ſye w tom ſam dobrzye znagy,
 kromye zet o ſwem yazyczye welmy tbagy.
 To mye geft k tomu wzbudylo
 y mye k uſyly przipudylo.

Poznámky:

- 3-4 tyto dva verše v rukopise přehozeny
 17 w to] psáno wtu
 38 [lubyla] chybně psáno [bludyla
 48 kazdy] kazdy vczyty sloveso onylen napsáno dvakrát.

O poczatczye našeho yazika w Czechach

W ťyrbťkem yazyku yeťt zemy,
gieťto Charwaty yeťt gmye.
W tey zemy byeťťe lech,
5 gemuzto gmye byeťťe Czech.
Ten muzoboyťtwa ťye doczyny,
pro nyez ťwu zemy prowyny.
Ten Czech myegyeeťťe bratrow ťťest,
pro nyez myegieeťťe mocz y czeťt,
10 a ot nych mnoho czeledy,
yuz gedne noczy Czech ofledy.
Y wybra ťye ťe wťťym z ťťemye,
gieyz dyechu Charwaty gmie,
y bra ťye leťem do leťťa,
15 dyetky ťwe na pleczy neťťa.
A kdyz dluho leťťem gyde,
k welykemu hwozdu przide.
Tu ťye ťteťte czeledy gehu.
Wecze Czech: "Ach, byeda geťt ťkutka meho,
20 ze pro mye gťte w teyto nuzy
a yťu pro mye waťťy domowe huťty luzy."
Y wecze Czech k ťwemu ťboru:
"Podeydyem pod tuto horu,
dyetem, ťkotu odpoczynem
25 a ťnad ťys tu ť tuhu mynem."

Za gyttira u prwe zorzye
by Czech ťam ťedmy na tey horzie,
s nyez wťťyczku zemy ohleda
a dale gym gyty neda
30 rzka: "Gmamy zemy po ťwey woly,
budu nam zde plny ťtoly,
zwyerzy, ptakuow, ryb, wczel doťty,
ot neprzatel twrda doťty."
Yako by ťye dneť na puťczy ťtalo,
35 kdez by gym nycz neprzyekazalo.
S te hory na zemy zrzyechu,
proto tey horzye Rzy p przyewzdyechu.

Prwe chleba nemyegyechu,
maťťo a ryby gedyechu.
40 Prwe leto laz wzkopachu
a druhe leto radlem zorachu.
Ale ze gych ťtaroeťtye Czech diechu,
pron zemy Czechy wzdiechu.
Ty lydye welmy wyerny byechu,
45 wťťe ťbozie obecno gmyegyechu.
Komu ťie czo nedoťtanyeeťťe,
v druha yako ťwe gmyegieeťťe.

- Geden obyczyey zly gmyegyechu,
ze manzelstwa nedrzechu.
- 50 Tehdy igedna zena muzem gyfta nebyesse
yeden muz zen mnoho gmyesse.
Prawye skotfky bydlechu, przyebywachu,
na wffak weczera noweho manzelstwa hledachu.
Sudczie ygednoho nemyegiechu,
- 55 nebo sobye nekradyechu.
Pakly fye kdy ftala ktera fwada,
w ftarziyffyecho byla rada,
aby prawo vczynily,
prawemu fkody polepffily.
- 60 Mynu let tomu welmy mnoho,
ze fye drzye ten lyd obyczyegie toho.

Ot Lybuffyna otczie mudreho

- Kdyz tomu mnohy mynu rok,
wfta w zemy muz yemuz dyechu Krok.
- 65 Ten zemy wffyczku fudyesse
a mudrofty gye uczyesse.
Potom Krok gide do nawy,
trzy mudre dczery oftawy:
Kazu, Tetku a Lybuffy;
- 70 Ot trzetyey mluwyty muffy.
Kazye fedyesse na Kazynye
s Tetka na Tetynye.
Lybuffye prorokyny byesse,
ta wffyczku zemy fudyesse.
- 75 Sta fye, ze o mezy dwa fye fwadyfta
o sobye dobrzye przybifta.
Lybuffye gye fye gyu fudyty
a wynneho drby fmutyty.
Wynny gye fye Lybuffie hanyety
- 80 rzka: "Nechczy tebe za fudczy gmyety,
neb zeny wmye lepe gehlu ffyty
nez w fudye muzye fudyty.
Ach, kako to mye welmy rudy,
ze naf zena muzye fudy."
- 85 Y gechu fye wffycz[k]ny pany hanyety,
yehoz ya nechczy mluwyty.
Lybuffye to uflyffywffly,
nemudremu przyehowyewffly,
nycz gemu neodpowyedye,
- 90 walny tu fnem zapowyedye.

Kdyz sye na nem wšlyczkny šnyedu
a przed Lybully przygyedu,
tehdy tee wšlye zemye maty
gye [we hanby zalowaty.

- 95 Zemene to všlyšyewšse,
[wey hospodye sye našmyewšlye,
yako z patra sye wzpodgemšse,
rady ygedne newzemšse,
krzyku wšlyczkny gednym hlašem:
- 100 "Newyplatymy toho yednym wlašsem.
Prawdut mluwy czlowyek taky,
nebotye wyla muz wšlaky,
yestot sye przyed zenu šudy,
gehoz k tomu nuzye neprzypudy.
- 105 Yuz dele nechczem meškaty,
chczem muzye za hospodu gmyety,
Yednohot na tobye profymy,
powyez nam wyestbamy šwymy,
z kterež nam zemye radyšš knyezye wziety,
110 neb w šwey zemy nemozem podobneho myety."

Poznámky:

- 2 [yrbškem] psáno [ybrškem]
26 prwe] psáno prawe
31 zde] psáno zte
80 za] psáno [a
90 walny] psáno waln̄y, mělo by se tedy čísti "valným"

Rukopis pochází z počátku 2. poloviny 14. stol. a byl objeven Dobrovským v Hradci Králové; odtud má své jméno. Rukopis obsahuje skladby různého charakteru: začíná legendou o sv. Prokopu, dále následuje několik skladeb náboženského charakteru (legenda o umučení Páně, pláč sv. Marie aj.), a dva cykly básnických skladeb satirických: desatero kázání božie a satiry o řemeslnících. Rukopis obsahuje také první českou bajku, a to bajku o lišce a o džbánu.

Kritické vydání pořídil A. Patera, Hradecký rukopis, Praha 1881, s paralelní transkripcí, nikoli bezchybnou. Satirické skladby rukopisu vydal v přepisu J. Hrabák, Staročeské satiry, Praha 1947. Naše úryvky jsou v přepisu ctištěny také ve Výboru z české literatury od počátků po dobu Husů, Praha 1957, s. 306n., 317n. a 332n.

(O ševcích)

- Sewczy diwnye przebywagyu,
czasto swym zenam zle lagyu.
Kdyz ho zena gme trefktati,
nedaducz gmu w kostky ghrati,
5 an sye rozhnyewagie z toho,
czastot giey przibigie mnoho.
Yako ieden swecz czynyesse,
ten swey zenye rad lagiesse.
Ana weczye w gednu dobu:
10 "Czo mi uczynyti { tobu?
Racz slyssieti, moy mily muzy,
wfak widis mu i swu nuzy!
Ze chcesz wzdy w krzczmye leziet!
Dietky chtie hladem zemrziet.
15 Powiz c swych dietkach zahe,
widis sie bosse i nahe,
aby gym mohl prziodiet
i ztrawiczye utieziet."
Swecz powie sie zenye dwornye,
20 rzka: "Gmam prodayne cztwery skornye.
Ty skornye za wierdunk prodam
a tobie ty penyezies dam.
Obratiz gie na swe diety,
gazt gych nechczy k scbie wziety."
25 Ona pcczie diekowati,
rzkucz: "Kdy sye chczwie na trrh brati,
ty skornye spiesse prodati
a del tiem neotkladati?
Chczewie-l gyti u pondieli,
30 zdali nazy buoh nadiely?"

Tehdy on ſwey zenye weczye:
"Zeno, mnye ſye na ten trrh nechcze.
Poydewie we czwtwrtek rano,
tut bude lepe prodano."

- 35 A kdyz ſye na ten trh braſta,
kornye za wierdunk prodaſta.
Swecz weczye: "Czo-y uczynyti?
Gyzt my ſye chce welmy piti.
Zeno, chcesz do krrczmy giti
40 gedyny halerz propiti?"
Ona gemu w tom powoli,
rzkuczy: "ſtan ſye po twey woli."
A kdyz do krrczmy gideſta,
brrzo trzy kroffie propiſta.
45 Inhed poczie ſwecz hledaty,
zda by mohl ſ kym w koſtky ghrati.
A kdyz to uzrzie hoſpodarz,
powiedie ſewczy ten krrczmarz:
"Hoſti, chcesz-li wrrczy krichle?
50 Neb ty, neb gaz zyzczes rychle."
Swecz beze wſeho potaza
zenye wierdunk dati kaza,
poczie ſ nym krichle metati,
chtie na krrczmarzy wyghrati.
55 Prſiſtupiwy zena k nemu,
powiedie tak muzy ſwemu:
"Muzy," weczye, "nedamt ghrati.
Slibil's mnye ten wierdunk dati.
Gyz ſwie trzy kroffie propila.
60 Bychwie wiecz neutratila!"
Swecz ſwey zenye tak ottuſy
a rzka: "Zeno, wierz mey duſy.
Prwe nez trzy kroffie ztraczy,
az drzewnye trzy wſye nawraczy.
65 Nechat nan ſadym po kroſy,
tohot yaz na tobie proſy."
"Plat", weczye, "ieden kros iemu!"
i prowrrze ten kros k nemu;
i ſady druhy nan ſpieſſe.
70 Ten kros opiet prowrrzieſſe.
O m wrrhow weſdy poſpolu
ztrati ſwecz u toho ſtolu.
Zena uzrziwyſy to weczye:
"Mily muzy, neyhray wiecze,
75 newiernyet na koſtku mecze
any kdy koſtku zaklekcze."
On wechie: "Poczakay malo,
geſczet my piet kroſfiow oſtalo;
nebt tu piet k nemu prowrrhu,

80 nebo drzewnych offm uywrrhu."

Zena gmu poczie branyti,
rzkucz: "Muffys mie drzew zabiti.
Nedamt oftatka proyhrati,
muffys my gey ynhed dati."

85 On weczye: "Zla zeno, prziestan,
neb wetczas budu nekazan."

Krrczmarz weczye: "Bud kazana,
pany, neb tudes fwazana.

Ghray pro ny precz, neymyey peczie!

90 Nechay, at sye horzem wstecze."

A kdyz ho ke yhrzie prziprawi,
inhed gey wfiach penyez zbawi.
Swecz chtieffe na zaklad ghrati,
zena iemu poczie lati,

95 rzkucz: "Ba, hubencze hubeny,
ke mnye swe wiery neplny!

Ty's byl mnye ten wierdunk otdal
a gyz's gey hanebnye proyhral.
Yefcze chcesz na zaklad ghrati?

100 Buch dayt sye dyablu dostati!"

On weczye: "Nemluwiz mnoho,
nebot nye bude hnyew z toho.
Razut, berz sye precz, biednycze,
nebt w ten czas offigi licze!"

105 Ona prziškocziwfy k nemu

i wytrrze koftky iemu.
Swecz sye rozhnyewagie na ny
i da giej policzek dlany,
tu gy prziest stol za wrch sklony,

110 diw ze giej hlawy neflomy.

Poczie gy tlacziti nohu,
ana upie k zyweyv bohu.
Nabiw sye gie w yeho domu
i weczye krrczmarzy tomu:

115 "Hofpodarzy, buch tie zehnay!

Pro buch, na nye sye nehnyeway.
Muffyl sem to uczynyti,
w twem domu nakazan byti.
To wfe pro tuto zlu kozy.

120 Yazt giej toho doma zhozy!"

A kdyz czyestu spolu gdiesta,
w ten czas sye spolu smyrziesta.
Poczie swe zeny proffyti,
rzke: "Racz mnye to otpustiti."

125 Ona iemu odpowiedie,

rzkuczy: "Yaz to dobrze wiedie,
ze ty welmy zly obycziey mas,
czo dobudes, to wfe proyhras.

Welecht na trh u pondieli,
130 'rzkucz 'tut nagy boh nadieli.
A ty poczie otkladati
a chtie do czftwrtka nechati.
Kdyz ty gdes na trh we cztwrtek,
tehdy w tie wftupi maly czrrtek
135 i oflepi twogy oczy,
ze ot koftek nebudes moczy."
On giey weczye: "Myla zeno,
gyzt gef t wfechno prowrrzeno.
Ty nerod na to nycz tbaty,
140 muffynt twu potrzeibu daty."
Tu fobie wfe otputyfta
a dobra przyetele byfta.

Tak fwecz diwoczye przyebywa,
zet fwych penyez w krrczmye zbywa.
145 I czafto gmu fye przihodi,
zet i zakladow otchodi,
ant zlu plachtu prodra na fie,
vrzis ho z krczmy wytaffye,
pobiehne iako bez fmyfla
150 a plachta na nem otwifla.
Zattem nan lide wzwolagy,
mnozy nan blatem wzkydagy.
Przibiehnat do ffwych katrrczy,
tu gey zena do nych wftrczy;
155 i ffwyne fye za kamnamy
yako zly pes proftrzied flamy.
Prziehubene ieho bydlo!
Mohl by radiegy zwaty mydlo
nez tak hanebnye bydliti,
160 nyca dobreho neuzity.

(Sedmé kázání)

[S]edme ge t kazanye bozye:
Nekradte czuzeho fbozye.
Troy lid toto prziestupuye,
gymz fobie peklo kupuge.
5 Prwy, genz czuze otgyma,
toho czrt u peklo pogyma.
Ten fye zly lid welmy rozmohl,
bezmale wfe dobre priemohl.
Zla knyezata i zle hrabie,
10 wewody y zle lankrabie,

wladiky, kupczy y chlapstwo,
 biskupi, mnyssy, zakowstwo,
 zle gieptifky, krzizownyczy
 a k tomu zly kanownyczy,
 15 panoffczye y wladarzy,
 wyrzieneny z pekla oharzy;
 wlychny czuze otgymagy,
 a proto tiezky hrziech gmagy.
 Knyezata, woyny plodiecze
 20 a chudynu tiem hubiecze,
 plodie fofsy, k tomu bernye.
 Zlodiegit gfu, prawymt wiernye.
 A wladiky yefcze wiecze,
 ke wlyem czrrtom spieffe chtiecze;
 25 przed tiemy nycz neoftane,
 yako w ohny ot nych wzplane,
 ny knyez, ny mnych any wdowa,
 by gmyeli andielska flowa.
 Wjak byti bez swego sbozie.
 30 Pomsti toho, matko bozie!
 Ti gfu dobrze znamenali,
 genz fu przy dworzie bywali,
 kak knyezie swu missu zziada;
 ze sam gie malo pogieda,
 35 potom posle rytierzyem swym
 a rytierzy panoffiem swym;
 a panofie lotrom dadie
 a lotrzy sye o ny swadie.
 Takez krali a flehticzy
 40 wzdy czynye swey chudynyczy:
 nayprwe urok wezmucze,
 a potom berny zzywucze,
 beru f nych gyne pomoczy.
 Wladarzy k tomu z swe mocy,
 45 k tomu foczy i kucharzy,
 lowczy, pekarzy, bieharzy
 deru gie ot wrrchu do pat;
 a tez czyny swym zly opat.
 Knyezata i zakonnyczy,
 50 gieptifky i kanownyczy,
 i wy, pany, znamenayte
 a swe chudyny nechayte!
 Czo na nych wiecze zadate,
 nezli ulozene gmate,
 55 proti bohu to czynyte
 a swu duffy tiem winyte.
 Wizte, kak gste smyblem hlupi,
 ze czynyte iako trupi:
 Trup zziada czuze usyle,
 60 libo malo, libo wele.

A kdyz sie leto skonawa,
tehdy sye zle trupom stawa,
ze gie wczely wen wypudie,
s sobu bidliti nedadie.

- 65 Niektery pan, gmagie sweho
czsneho kmetie bohateho,
rad by ieho sbozye wydrziel,
by to iedno pro hanbu smiel.
I sklada ne z wynu wynu,
70 ale zmierzy gmu diedynu
i die: "Chlape, procz sy to smyel
uczyniti, ze s wiecze gmiel
diedyny, nez gyny moy kmet.
Day fest hrziwen, bud s tobu wet."
75 Paklit sye lepe rozmyfli,
gesczet lepszy czyn wymyfli,
gymztot chlapa neochudi
awsak dwa woly wyludi.

Poznámky:

- 10 wewody] wowody, rkp.
71 i die] die chlape, rkp.
76 czyn] opraveno v rkp. rasurou z "czynty"

O liszczie a o czbanu

- Lifka, iednu biehagiczy,
giefti sobie hledagiczy,
vbieze do gednyech puftek;
5 ano w nych iedyny chrusstek.
Weczye: "Powiedz my to, chruszte,
cze gfu toto chyffie pufte."
On giej tako odpowiedie,
rzka: "Gazt sam newiedie."
10 Teprw sem yedno prziffel siem,
neymam nycze czynyti s tiem."
Lifka poczie sye tocziti,
by mohla czo uhonyty.
Tocziwfy sye siemo i tam,
15 i ubieze k pustym kamnam.
A kdyz sye w nyestiegi wtoczy,
inhed w kamnach czbana zoczy.
Weczie: "Dobry weczer, czbane."

Kak sye gmas, moy myly pane?"
 20 Czban lifczye nycze neweczye
 a ona, wzemfy gey na plecze,
 potiefczy sye f nym wen z puftek.
 Tu gi potka onen chruftek.
 Weczye: "Lifka, czo to neffes,
 25 ze nohamy iedwa pletes."
 Ona weczye: "Neffu czbana,
 meho miloftneho pana."
 Zdaffe sye giey nefti tiezek;
 wzneffy gey na ieden brziezek,
 30 i pufti gey dolow opak,
 rzkucz: "Iazt tobie uczyny tak."
 Weczye: "Poydiz dolow, czbane,
 tiezek's my nefti, moy pane."
 Czban sye dolow fhory pokoti,
 35 Lifka sye po nyem bieziecz upoti.
 Weczie: "Czbane, procz biezis prudzie,
 prziefadis my fkoro frrdcze."
 A kdyz czban na rowny bieffe,
 wiecz sye kotiti nemozieffe.
 40 Weczye lifka: "Kde gdes, czbane?
 Zdali's uftal, mily pane?
 Pakly nechczes fe mnu giti,
 gaz chczy tobie uczynyti,
 ze poydes fe mnu bezdieky,
 45 kdez fie newratis na wieky."
 Przywazawfy czban k uoczaffu,
 weczye: "Iaz tie tam doneffu.
 Budes upiti na fwe horze,
 plawagie iako profied morzie."
 50 A kdyz przibieze k ftudnyczy,
 bieda lifczye hubenyczy.
 Mnyefe oklamagicz czbana,
 nalit sye obludy fama.
 Weczye: "Czbane, ke fie modlis!
 55 zleho's vmyfle, ze tiem dlis."
 Ona nycz nepomefkawfy,
 czban k oczaffu przywazawfy,
 wzleze wzhoru na ohlubnyczy
 i pufti czbana w ftudnici.
 60 Weczye: "Kdyz sye nechczes modliti,
 gaz tie muffym utopiti."
 Czban poczie fwrchu plawati.
 Poczie lifka nan wolati,
 rzkucz: "Czbane, brrzo wiz o fobie,
 65 gyzt gefst welmi zle o tobie.
 Razut, pokorz my sye iedynu,
 a otpuftynt wfy twu wynu."
 Czban lzye mluwiti nebieffe,

- nebo z hlyny flepen bieffe.
- 70 Tehdy [ye lifka rozhnjewawfy,
 czbana u wodu wrazywfy,
 weczye: "Gizt sem do ti howiela tobie,
 czos vhonyl, gmyey to sobie!"
 Czban [ye poczie zalewati,
- 75 wody [ye wen nalewati,
 lifky k sobie potahati;
 lifka [ye poczie ottahati.
 Weczye lifka: "Ne tak, czbane!
 Gazt [pilegi, mily pane."
- 80 Tehdy czban poczie bobtati,
 wody [ye wen nalewati,
 hlube [ye pohrziziewati.
 Lifka poczie wzdy wolati,
 rzkucz: "Bieda, czo my [ie chce [taty!"
- 85 Weczye: "Myly czbane, otpušt my to
 a yaz tobie [libugi to,
 zet nechczy tobie [koditi.
 Racz mye, nebozku, zywiti!"
 Ona toho rzeczy netaze,
- 90 az gy czban k sobie przitaze.
 Ona [ye w [tudnyczy wrrze,
 inhed gy czban na dno wtrze,
 tu gley neda wiecz wznyknuti,
 muffy bezdieky utonuty.
- 95 Tak [ie lifka priemudrzila,
 swoy ziwot marnye ztratyla.
 Ot czbana z hlyny [lepeneho
 zbyla lifka zywota [weho.

Poznámky:

- 15 nyestiegi] nyeystiegi, rkp.
 35 po nyem] ponyeý, rkp.; je to asi obdobný případ jako
 ve verši 15. s nadbytečným y po jať; všichni aditoři
 čtou "po něm"
 75 wen] tj. "veň", rkp. má won

Mastičkář

Zlomek Musejní, zachovaný na třech pergamenových dvoulistech osmerkového formátu, byl napsán asi ve 40. letech 14. stol. Je to zlomek staročeské velikonoční hry.

Paleograficky vydal J. Máchal, Staročeské skladby dramatické původu liturgického, Praha 1908, str. 64 - 80 (s několika málo drobnými chybami). Tam i odkazy na edice starší. V transkripci nověji vydán J. Hrabákem, Staročeské drama, Praha 1950, str. 17 - 29 (v této edici není označována jotace po j, v rukopise v dosti případech zachovaná) a ve Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957, str. 248 - 260 (s normalizací hláskové stránky textu). Latinské scénické poznámky uvádíme zde v závorkách v českém překladu.

(Rubín přibíhaje říká verše:)

Sed, myſtrze, ſed yaſ k tobye byezu,
ſnad ſye tobye dobrzye hozyu.

(Mastičkář:)

Uytay, myly Ydonechu!
Dawye lyudem doſty ſmyechu.
5 Powyeſ my, kak ty prawe gmye dyeyu,
at ſ tobu czyele ſdyeyu.

(Rubín praví:)

Myſtrze, gſem ty dworny holomek,
dyeyut my Rubyn z Benatek.

(Mastičkář říká verše:)

Powyez, my to, Rubyne,
10 czo chczes wzyety ote mne.

(Rubín praví:)

Myſtrze, od tebe chczu wzyety hyrnez kyſyelyczye,
a k tomu trzy noue lzyczye;
moz-ly my to od tebe przygyty,
chczu yaſ owſem troy rad byty.

(Mastičkář praví:)

15 Rubine, to ty wſe yaſ rad dam,
czo gſy potrzyeboual ſam.
Gedno na to wſdy ptay
a tyech myeſt pytay,
kde bychom mohly ſwoy kram wiklaſty
20 a ſwe draho prodaty maſty.

(Rubín praví:)

Myſtrze, hyn gſu myeſta ſdraua
a w nych geſt kraſna upraua.
Tu racz ſwe ſedyenye gmyety
a ſwe drahe maſty wynyety.

(Dále Rubín:)

25 Myſtrze, wſtupye na tuto ſtolyczyu,
poſadyz k ſobye ſwu zenu holyczyu.

(Potom zpívá píseň s Postrpalkem takto:)

Seď wem przyſel myſtr Ypokras
de gratia divina,
nenyeth horzſyeho w tento czas
30 in arte medicina.

Komu ktera nemocz ſcody
a chtyel by rad zyw byty,
on geho chce uſdrawity,
zet muſy duſſye zbyty.

(Rubín říká verše:)

35 Poſluchayte, dobrzy lyudye,
mnoho wam radoſty przybude,
tyech nowyn, gyez wam powyedye,
gyez welmy uzyteczne wyedye.
A wy, baby, ſwe ſeptanye
40 puſte y wſe kleuetanye,
w czaf ty mylczyety neſkody.
Poſluchaytes, dobrzye wem hody:
Prziſelth ge hoſt owſem ſlawny,
lekarſ mudri, chytry, dawny,
45 wam bohda na wſy utyechu.
Nenyeth nycz podobno k ſmyechu,
czos prawyu, wyerſte my gyſtye,
yako rozc[z]lye na ſyey tyſtye.
Ny w Czechach, ny v Morawye,
50 yako vczeny myſtrzy prawye,
ny w Rakuſyech, ny w Uhrzyech,
ny u Bauorzyech, any w Ruſyech,
ny u Polanyech, ny w Korutanyech -
prawyeth veſde geho gmye ſwyetye,
55 kratczye rzkucze, po wſem ſwyetye,
nykdyes gemu nenyne rownye,
kromye zet pyrды neſkownye.
Y gmath take drahe maſty,
gyezth geſt przyneſl z daleke wlaſty,
60 gymyſ nemoczy wſelyke,
rany kakofkoly welyke
zaczyely beſ pomeſkanye.
Boh geho poraſz, ktoſ gho hanye!
Kdos ge boden nebo ſyeczyen
65 neb ſnad palyczyemy myeczen,
neb ſnad gma-ly w ſwem uſſye zpary,
przide-ly k memu myſtrzy ſ dary,
moy myſtr geho tak nauczy,
pomaze ſye, yako pes wſkuczy
70 a potom ſye nahle wzpruczy.
A wy, pany, chcžete-ly dobrzy byty,

mozete gyey kygy byty.
(Skončiv to, běží mezi lidí.)

(Mastičkář:)

Rubine! Rubine!
(Rubín neodpovídá.)

(Mastičkář volá podruhé:)
Rubine, wo pyftu?

(Rubín odpoví:)

75 Sed, myftrze, dyrzy za rzyt tyftu.

(Mastičkář znovu volá:)
Rubine, wo pyftu queft?

(Rubín odpoví:)

Sed, myftrze, chlupatu tyftu za pefd.

(Mastičkář znovu dvakrát volá:)
Rubine! Rubine!

(Rubín:)

Czo kazes, myftrze feuerine?

(Mastičkář mu praví:)

80 Myly Rubine, kde fye tak dluho tkas,
ze o fwem myftrzye nyczfe netbas?

(Rubín praví:)

Myftrze, w onomno byech pocza[1] lyudy leczyty,
tu my poczyechu ftare baby pod nos pyzdyety.

Myftrze, w onomno kutye byech,

85 tu my fye fta dworny smyech,
rozedrzyechu my f pufkamy myech.
Potom fem k tobye byezyty uchwatyl,
abych po tobye wesken lyud obratyl.

(Mastičkář volá dvakrát:)

Rubine!

(Rubín neodpovídá. Mastičkář volá podruhé. Rubín odpoví jak
dříve.)

(Mastičkář volá potřetí:)

90 Rubine!

(Rubín přicházeje mluví jako dříve.)

(Mastičkář praví:)

Myly Rubine! (Jako dříve.)

(Rubín odpoví:)

Myly myftrze, ty wfdy na mye krzykas
i fwym hnyewem na mye kdykas!

V welykem fye myftrowftwye znas,

95 wfak proto y howna yuf neymas.

(Mastičkář praví:)

Tot ge ot ftarych flychano
y u pyfmye take geft tho pfano:
acz czo z blaſnem kdy ulowys,

ale nerownye [nym rozdyelis.

(Rubín praví:)

100 Tak [ye mufly wofdy [taty,
zet [ye flob zloby obraty
a dobre dobrym [ye oplaty;
ktos zle myfly, ten wfdy ztraty.

(Mastičkář praví:)

Rubine, puftwye tento hnyew na [tranu.
105 Howyeyf lepe [wemu panu!
Budewye w ten czas bohata,
myne nayu wfye zla ztrata.

(Rubín praví:)

Takos, myly myftrze, tako,
tyehnyewye oba za gednako!
110 Wfe po nayu wolu bude,
potom nama dyabel [hude.

(Mastičkář volá třikrát:)

Rubine!

(Rubín přicházeje odpoví:)

Czo kazes, miſtrze ſeuerine?

(Mastičkář k němu:)

Rubine, rozproſtrzy moy kram,
115 at [ye yas [de lyudem znaty dam.

(Rubín odpovídá:)

Praw tho kaſdy yuſ waſ druh k druhu,
ze ke wfelykemu neduhu
i ke wfelykey nemoczy
meho myſtra maſty mohu ſpomoczy.
120 Ktos gma kteru nadchu w nozye,
od thohot gma mleko kozye.
A ktos gma zymnyczy w tylu
neb [nad neſkrownu kyłu,
neb [nad gmu dna lama uſſy,
125 neb gma [nad czyrwy w duſſy,
to wfe moy miſtr uſdrawy
y wfye nemoczy zbawy.

(Mastičkář praví:)

Rubine, ſkoro-ly ne maſty budu?

(Rubín praví:)

Gednak, myſtrze, przyed tobu budu,
130 az gych z pytlyka do budu.

(Mastičkář praví:)

Rubine, yuſt ge poczal mazanec quifty.
Racz my maſty [yem ne wiczyſty.

(Ten praví:)

Kto chczete rady [lyſyety,
mozete [yem rady hledyety.

(Rubín:)

135 Pozehnay nye bozy synu i swaty duffe,
at mne dyabel nepokuffye.

(Dále praví:)

Tohto ty ge, mistrze, pyrwa pufka,
od teth [ye poczyna wole iako hruška;
naypyrueth bude yako dynye,

140 a pothom bude yako [krzynie.

Tohto ge, mistrze, pufka druha,
od teth zpleškagyu wole tuha.
Czot ona pyrwa neduha zapudy,
a tatoth wyecze neduha zbudy.

145 A totho ty gest pufka trzetye,
pro thut baby [f]scrzyetkem k czertu wzletye.

Totho ty ge, mistrze, pufka cztwyrta,
tath pohrzychu yako nebozyezem wirtha.

A v patey myel g[em] trzy [wyrcky

150 a polcztwertha komara:

tu ge [nyedla onano baba [tara.

Tato ty gest, mistrze, ma[st] z Babylonye,
w nyeyt ye taka draha wuonye,
ktos gye kupy, tako twyrdye,

155 poyde od nye pzdye a pyrdye.

A totho ty gest ma[st] tak draha,
zeth gye neyma Wyednye any Praha.

Czynyla yu pany mlada,
w[fe] [komarowe]ho [adla,

160 pzdyn k nyey malo przyczynyla,

aby byrzo nezwyettrzyela;
tuth my w[lyczkny] naylepe chwale.
Pompkny gye tam k [oby]e dale,
at gye kazdy nepokuffye:

165 tath gedno k mylofty [luffye.

A thatot, mistrze, naylepe wonye,
znamenay, czo gye do nye:

bych gye komu w zuby podal,
ze bych tho wam wydyety dal,

170 w[dy] by [ye] drzewe zathoczyl,

ne[st] by gednu nohu kroczył.

A tuto ma[st] czynyl mnych w chy[scze],
mnych, [edy]e na gyepty[sczye];

ktos gye z was okuffy koly,

175 w[stane] gmu yako pol zebraczye holy.

A to gest ma[st] nade w[lye] ma[sty],

ale nenyet gye w teyto wla[sty]:

tlukut gyu zaczy na [kolnem] pra[sy]e,
lecz bud w teple, lecz na mrazye;

180 ale nemo[st] ty gye zwaty,

gedno oblu w zywot czpaty.

Ale tho z was ka[st]da wyes,

zeth pyekne leczy bef penyes;
pakly nepyekna przyde f dary,
185 teyt lacznyey dadye pary,
bud od czyrta, bud od chlapa,
i poslednyey dadye kwapa.
A pakly gye w kterey nemoczy,
kafte gyey przygyty na trzy noczy,
190 budet fdraua yako rybba,
neb tu mastyu nebyua chyba.
A gynych masty gmas dosty,
prodawayf gye, azt nyekto ftepe twe kosty.

(Rubín k Postrpalkovi:)

Byrzo masty natlucz dosty,
195 po czas budem myety hofty.
Drzewes my gye byl dal malo,
az fye gye mnohym nedoftalo.
Przykydnys my gye fyem wyecze,
ath neczakayu ftogyecze.
200 Gynych, myftrze, puffek gmas pyn kram
a z tych uczynys, czo chcesz fam.

(Ihned běží mezi lid. Mastičkář naň pak dvakrát volá:)
Rubine! Rubine!

(Mastičkář praví:)

Hy, Rubine, zeth wran oka newyklyne,
ze moy tyrh czny pro thye hyne!
205 Rubine, mozes prudkym, flym, newyerny, finem byty,
ze kdy tebe wolagyu, a ty nechcesz ke mnye przygyty?

(Rubín praví:)

E, zadny miftrze! Nemluw my na hanbu mnoho,
neb fem nedoftogen floua teho.
Neb kdes yas ftogyu nebo chozu,
210 tuth wefdy twu czeft plozyu.

(Mastičkář praví:)

Rubine, moy wyerny fluhó,
tuto byty nemozem dluho,
nechcze k nama y geden kupecz przygyty,
yus musywye ofud przycz gyty.

(Rubín praví:)

215 E, zadny myftrze! Racz wefel byty,
chcze k nama dobry kupecz przygyty.
Wyzuth ondeno dobreho druha fina
a u nyeho gefť welyka lyfyna.
Bude nama zaplaczena tohoto poftu wyzyna,
220 gez lepſy bude nez f welyky noczy kozyna.

(Mastičkář praví:)

Slyfal fem, Rubine, zwyefťye,
ze gfu fde trzy panye u nyefťye,
a tyth, Rubine, dobrich masty ptayu.

A ťdat ty mne, Rubine, neznayu?
225 Sdat my ťye, ezth ondeno ťtogye,
ezth ťye o nych lyude brogye.
Dobyechny tam, Rubine, k nym
a czyeťtu ukaz ke mnye gym.

(Rubín praví k ženám:)
Dobroytro wam, kraťne panye!
230 Wy tepyrw gdete zey ťpanye
a neťucze hlawy yako lanye.
Slyťal gťem, ze drahych maťty ptate:
hyn gych u meho myťtra plyn kram gmate.

(Prvá Marie ihned zpívá:)
Omnipotens pater altissime,
235 angelorum rector mitissime,
quid faciemus nos miserrimae?
Heu, quantus est noster dolor!

(První Marie říká verš:)
Hoťpodyne wfemohuczy,
Ange[1]ťky kralu zaduczy!
240 I czo ge nam ťoby ťdyety,
ze nemozem tebe wydyety?

(Druhá Marie zpívá:)
Amisimus enim solacium,
Iesum Christum, Mariae filium.
Ipsa erat nostra redemptio.
245 Heu, quantus est noster dolor!

(Potom říká verše:)
Ztrathyly ťmy miťtra ťweho,
Iheťu Criťta nebeťkeho.
Ztratyli ťmy ťwu vtyechu,
geťto nam zydye odgyechu,
250 Iheťu Criťta laťkaueho,
przyetele owťem wyerneho,
gens geťt tyrpyel za wťye za ny
na ťwem tyele lutne rany.

(Třetí Marie zpívá:)
Sed eamus unguentum emere,
255 cum quo bene possumus ungere
corpus Domini sacratum.

(Potom říká verše:)
Yako ťye owczyczky rozbyehnugyu,
kdyťto paťtuťky neymayu,
takez my bez myťtra ťweho,
260 Iheťu Criťta nebeťkeho,
geťto nať czaťto vtyeťťowal
a mnoho nemoczných vťdrawowal.

(Mastičkář zpívá:)
Huc propius flentes accedite,

hoc unguentum si vultis emere,
265 cum quo bene potestis ungere
corpus Domini sacratum.

(Marie zpívají k mastičkáři:)

Dic tu nobis, mercator iuvenis,
hoc unguentum si tu vendideris,
dic precium, quod tibi dabimus.

(Mastičkář říká verše:)

270 Syemo blyze przystupyte
a u mne mafty cupyte.

(Dále mastičkář praví Rubínovi:)

Wftan, Rubine, wolay na nye!
Wyf vmyrczye bef pomefkanye
tyemto panyem na pokuffenye
275 a mym maftem na pochwalenye.

(Potom předstupuje Abraham, nesa s Rubínem syna, a praví:)
Bych mohl wzwyedyety od myftra feuerina,
by my mohl vleczyty meho fyna,
chtyel bych gemu [daty] trzy hrzyby a pol fyra.

(Dále praví, přicházeje před mastičkáře:)

Wytay, miſtrze czny y flowuthny!
280 Yas fem przyfel k tobye fmutny,
horzem fam neczugyu febe!
Protos fnaſnye proffyu tebe,
by raczyl memu fynu z myrthwich kazaty wftaty,
chtyelth bych mnoho zlata daty.
285 Pohynulo nebozatko!
Przyedywne byeffe dyetatko,
.... byely chleb gedyeſſe
a o rzyenem nerodyeſſe.
A kdys na kampna wſſedyeſſe,
290 tehdy widyeſſe,
czo fye proztrzyed gyfby dyegyeffe.
Take dobru waſynu gmyegyeffe,
kdys pywo uzrzyeffe,
na uodu oka neprodrzyeffe.

(Mastičkář mu praví:)

295 Abrahame, tho ya thobye chczu rzczy,
ze ya tweho fina uleczyu,
acz my das trzy hrzywny zlata
a k tomu fwu dczers Meczu.

(Abraham praví mastičkáři:)

Mi trze, tho ty wſe rad dam,
300 czos potrzyebowal fam.

(Mastičkář praví:)

Pomahay my bozy fynu,
ath yas u mey prawdye nehynu!
We ymye bozye yaf tye mazyu,

gyuzt chytrofty wftaty kazyu!
305 I czo ty lezyſſ, Yzaku,
czynye otczu zaloft taku?
Wftan, day chwalu hoſpodynu,
swate Marzye, gegye ſynu.

(Když skončí, lijí Izákovi břečku na zadek. Izák pak
vstávaje říká verše:)

Awech, auwech, awech, ach!
310 Kak tho, myſtrze, dofty ſpach,
awſak jako z myrtwych wſtach,
k tomu ſye bezmal neofrach.
Dyekugyu thobye, myſtrze, z toho,
ez my uczynyl czty przyelis mnoho.

315 Gyny myſtrzy po ſwem prawu
mazy ſwymy maſtmy hlauu,
ale tyſ my, myſtrze, dobrzye zhodyl,
ez my wſychnu rzyth maſtyu oblyl.

(Mastičkář říká verše k Mariím:)

Myle panye, ſyem vitayte,
320 czo wem trzyeba, toho ptayte.
Slyſal ſem, ez dobrich maſty ptate.
Ted gych v mne pln kram gmate.

(Dále mastičkář praví:)

Lethos den ſwatne Marzye
przynefl em tutho maſt z zamorzye.
325 Nynye u Welyky patek
przynefl ſem tuto maſt z Benatek;
tath ma maſt welyku mocz,
zeth uſdrawuge wſelyku nemocz.
Geſt-ly w uonomno kutnye ktera ſtara baba
330 a geſt na gegye brzyſſye kozye ſlaba,
yaki ſye tuto maſty pomaze,
tak ſobye trzety den zwonyty kaze.
Lyczythe-ly ſye, panye, rady,
tutho maſtyu pozethe lyczka y brady.
335 Tath ſye maſt k tomu dobrzye hody,
ale duſſyth welmy ſkody.

(Marie říkájí:)

Myly myſtrze, ny ſye mladym lyudem ſlubyty nezadamy,
protho tako neſty nehledamy,
kromye naſ ſ mutek welyky zgyewugem thobye,
340 ze naſ Iheſus Criſtus pohrzeben w hrobye.
Protho bychom chtyely umazaty geho tyelo,
aby ſye thyem ſlechetyegye gmyelo.
Maſ-ly maſt ſ myrru a ſ tymyanem,
s kadydlem a ſ baſſanem, dobry druze, tu proday nem.

(Mastičkář praví:)

345 Zagyſte, panye, kdys v mne te maſty ptate,
ted gye v mne welyku puſku gmate.

Lethos den swateho Yana
czynyl sem tuto mast z myrry a tymyana.
Przyczynyl sem k tomu rozliczneho korzenye,
350 w nyemf gest sylne bozye stworzenye.
Gest-ly ktere myrtwe thyelo,
ze gye dluho w hrobye hrzbyelo,
bude-ly thu mastyu mazano,
tyem bude flechetnyegye zachowano.

(Marie říká:)

355 Myly mystrze, racz nem tho zgyewyty,
zacz nem gest thu mast gmyety neb przygyety.

(Mastičkář praví:)

Zagyfte, panye, kdys sem gynym lyudem taku mast prodawal,
za trzy hrzywny zlata sem yu dawal.
Ale pro welyky smutek wam
360 za dwye hrzywnye zlata dam.

(Žena mastičkářova říká k němu verše:)

I kam, myly muzy, hadas,
ze sye mladym newyestkam slubyty zadas,
ze taku mast za dwye hrzywnye zlata wykladas?
I czo passes sam nad ssobu
365 i nade mnu, chudu zenu?
Protho thy lkas chudobu
a ya take hubena f tobu,
nebo ge to me wfe vsyle
a ya sem wydala na nyey swe obyle.
370 A to gye neponessu thy panye
drzyewe, nef my hrzywny trzy zlata dadye.

(Mastičkář praví:)

Mnohe zeny then obyczyey gmayu,
kdy sye zapyv, tehdy mnoho bayu.
Takes tatho byednyczye nezwarna
375 mluwy wedy floua prafna.
Zapywfy sye mluwys mnoho
a gys zlym vziues toho!
Nebo czo ty gmasf do thoho,
ze mye opravuges welmy mnoho?
380 Radylt bych, aby przyestala,
mnye f pokogem byty dala.
Pakly toho neprzyestanes,
snad ode mpne f placzem wstanes.
Nahle oprawyey [w[u] przyeslyczu,
385 nebth dam pyestyu po twem lyczu!

(Žena křičí:)

To-ly gye me k hodom noue rucho,
ze mye tepeff za me ucho?
Pro me dobre dawne dyenye
dawas my polyczky za odyenye.
390 pro mu wedy dobru radu

zbylf my hlauu yako hadu.
A to fye gyus chczu f tobu rozdyelyty nebo rozlucyty,
tye wfyem czerthom porucyty.

(Postrpalk řiká verše:)

Wytayte, wy panye drahne!
395 Wy gŕte mladym zaczkom vydyety hodne.

(Rubín praví:)

Poŕtrpalku, mohl by mluwyty tyŕŕye,
az by fye oborzyly chyŕŕye.

(Postrpalk praví:)

Rubine, by thy moy rod znal,
snad by na mye lepe tba.

(Rubín k němu:)

400 Poŕtrpalku, daŕ-ly my fwoy rod znaty,
chcзу ya na thye lepe tbaty.

(Postrpalk praví:)

Rubine, chczef-ly o mem rodye flyŕŕyety,
to tobye chcзу powedyety.
Ma ŕtrzyczye oba,
405 ŕoba i take Koba,
prodawata hrzyby, hlywy
i take hluffyzye flywy.
Czaŕto chwoŕtyŕtye prodawata,
prothoth welyku chczŕt gmata.

(Rubín praví:)

410 I czos ty, zebracze chudy,
tkagye fye ŕudy i onudy,
prawys my o ŕwey rodynye?
Yas thobye lepŕŕye powyedye
to, geŕto lepŕye wyedye.

415 Ma theta Wawrzyena
byla w ŕtodole zawrzyena
s gednyem mnychem komendorem
blys pod gehu dworem.

A ma ŕtryna Hodawa

420 czaŕto kyŕyelyczu prodawa;
drzyeweth geŕt krupy drzyela,
prothoth geŕt welyku chczŕt gmyela.

Phy! Kde bych fye ŕtawyl,
bych tobye weŕ fwoy rod wyprawil!

425 Thebe bych wfye czty zbawyl
a ŕŕebe bych za gednu planu hnylyczu nepoprawyl.

Nahle przyeŕtan, newolay mnoho,
nebo zlym uzywes toho!

Przyeŕtan, nebo tye przyewraezu,

430 zyly, koŕty tyemto kygyem w thobye zmlaczu!

(Mastičkář praví:)

Czne panye, na tho wy nyczŕ netbayte!

.....

Poznámky:

- 5 kak ty prawe gmye dyeyu] kak ty dyeyu prawe gmye, rkp.
20 a [we draho prodaty ma[ty] a [we ma[ty draho prodaty, rkp.
53 Polanyech] palanyech, rkp.
123 kyly] kyly, rkp.
172 w chy[cze] wych[cze, rkp.
252 za w[rye za ny] za ny za w[rye, rkp.
260 Ihe[ru Crif[ta nebe[keho] la[kaueho nebe[keho, rkp.
290 widyeffe] widyeffe czo [rye, rkp.
302 synu] syny, rkp.
388 dawne dyenye] dyenye dawne, rkp.

Vysvětlivky k textu:

- 3 Ydonech - Idonech, osobní jméno
27 Ypokras - řecký lékař Hippokrates
28 z milosti boží
30 v umění lékařském, v lékařství
74 vo pistu - něm. (wo bist du) kde jsi?
76 vo pistu kvest - něm. (wo bist du gewesen) kde jsi byl?
234 - 237 Všemohoucí otče nejvyšší, nejmilostivější vládce andělů, co si počneme, my přeubohé? Běda, jak veliká je naše bolest.
241 - 245 Neboť jsme ztratily potěšení, Ježíše Krista, syna Mariina. Ten byl naše spása. Běda, jak veliká je naše bolest.
254 - 256 Avšak pojďme koupit mast, jíž můžeme dobře pomazat svaté tělo Páně.
263 - 269 Sem, plačící ženy, bliže přistupte, jestliže chcete koupit mast, jíž můžete dobře pomazat svaté tělo Páně. - Pověz nám, mladý mastičkáři, prodáš-li tuto mast, pověz cenu, kterou ti zaplatíme.
417 komendor - představený kláštera

Legenda o sv. Kateřině

Legenda patří k vrcholům básnické tvorby doby Karlovy a je dochována v rkp. Štokholmsko-brněnském z počátku 15. stol. Vznikla ve 2. pol. 14. stol. Paleograficky vydal F. Spina, Die alttschechische Katharinenlegende der Stockholm-Brünner Handschrift, Praha 1913, kritické vydání transkribované pořídil J. Vilikovský, Legenda o sv. Kateřině, Praha 1941 a 1946; znovu pak V. Vážný v kn. Dvě legendy z doby Karlovy, Praha 1959, str. 119 - 284, kde viz i odkazy na další edice a literaturu o legendě.

Zde otiskujeme úryvek obsahující verše 706 - 1009: sen Kateřiny, její pokřtění a počátek líčení jejího zasnoubení s Kristem. (Byla vyslovena domněnka, že popis nádherné síně v Kateřinině vidění, verš 260n., mohl by mít za základ Karlštejnskou kapli.)

W ten czaff sie widieti vda
giey yedno widienye dywne,
krafne a welmy pozywne.
W tom widieny sie giey zdafie,
5 ez na gedney luczye [pafie,
na wely[key] y [firokey,
wfu rozkoffy neprzirokey.
Ta biefe letnu trawu [wetla,
tak rozmladla y rozkwetla
10 negednu bohatu kraffu,
yak sie giey zdafie w tom czaffu,
by podle fwietfkey ponuky
krafie paffeky y luky
newydala, yakz gie zywa,
15 ny wiecz rozkofneho dywa.
Vzrze z tiech drahich vhledy,
ande na ftoliczy fedy
Maria, ta wzkwetla panna,
giez matka yest fwata Anna,
20 drzy [weho gedynaczka
Kriřta, myleho [ynaczka,
kochagicz gey myfly czylu.
A nad gehu pleccku mylu
figka biela fwieti lřknuczy,
25 yako lylyum bieluczy
lřkne kdy z nayfwietleyfy lařky.
A gehu zaduczie wlařky
fwietie, wfie pořkwrny nahe,
yako ryze zlatto drahe
30 lřkne nad gyne zlatto drazy;
w tiech wlařiech nad gehu pazy
zataczely fye puperczy

yakozto zlaty prstency,
zdielany ot pomyslenye.
35 Tiezku zalost, rozmyslenye
na swem srdeczku plodiese:
czoz okolo nye chodiefie,
wfak nemoze nykdie z wratka
w twarzy wzrzety dietatka,
40 neb sie biefie obliczegiem
drahym dietietym switiegem
k matfie tak blyz przichililo,
yak sie nykdiez nefsmylilo,
bi sie kdy ozrzelo za fie,
45 nez wzdy s matku zrzefta na fye.

Tehdy Maria lafkawa,
wfech smutnych vtiecha prawa
y smyercze w kazdu hodynu,
wecze: "O moy myly fynu,
50 ozrzy fie ale gedynu!
Wiem, ez wieff hyn Katerzynu,
ana w krafy smutna chody,
na swem srdczy zalost plody,
zdaleka nahledagiczy,
55 tye widieti zadagyczy.
Nerod fye gyey, fynu, kryti,
wfakt chce rada twa chot biti
w fluzebney zadofti, to wieff,
Procz k nyey nyeczeho nepowieff?"
60 tehdy Yefus Kristus sedie
wecze, na fwu matku hledie:
"Myla matko, czemu profyff
a fwu profbu ke mnye wznofyff
fwich drahich vft snaznye za ny?
65 Powiemt gednu wynu na ny,
pro nyzto, matko, wierz prawie,
donyz tye w tom, w nyemzt yest, ftawie,
kak yest krafna y pokoyna,
wfakt neny toho duoftoyna,
70 bit hledala na me lycze
any z gafna, any z nycze.
Neb wieff, ez ya s tiemy ftoly,
gesto czynye wfi mu woly
y czynyly fu, w swietie gfucze,
75 na me lycze zrzeczy zducze.
Ty mye yuz widieti mohu,
chwalu zda[wa]yucz mnye, bohu.
Ale yak sem rzekl, yest wynna,
pro nyz yescze Katerzyna
na me lycze zrzeczy nemoz,
80 acz sobie gynak nespomoz.
Kakz yest krafna nade wfe panye,

wfak podle przirownawanye
 protiw mym pannam y panyem
 85 nyczse nenyne, tyem gy hanyem.
 Pakly dief, ez yest vczena,
 mudra, dobrze vrozena,
 bohata, tomu ya fhowiem;
 muoy naymenfi fluha, to wiem,
 90 mudrzegy y vczenyegi
 yest y ftokrat bohatiegfy
 nez ta panna, tak yest tycha;
 proto mne fobie zenycha
 nedoftoyna gmyeti ona
 95 ny na nye zrzyeczy bez zaflona."
 Tehdy Maria, panna moczna,
 wfiem zadagyczym pomoczna,
 wecze: "Muoy nayduoftoynyeyfi
 fynu, krafny, naymyleyfi,
 100 powiez, mohla-ly by czo zdieti
 Kateryna neb trpyeti,
 pro nyezto by yu potkalo
 to fczestie, ez by fie ftalo,
 by tie, acz [to] rzeczy fmyegi,
 105 widiela w twem obliczegy?"
 W tom czaffy ten fyn zaduczy,
 wfech wieczy kral wfemohuczy,
 powiedie, rzka fwey matfie tak:
 "Kdyz ke mnye chce, toho wfak
 110 ya ot febe neotluczi;
 tobye, matko, to poruczy
 o kralownye tey y pannye:
 chce-l poflufna biti dannye
 fprawedlne rady mychfynuow
 115 a przigieti fye tiech czynuow,
 yakz gy me fluhy nauczye,
 gefto fye wzdy pro nye muczie,
 me kazanye rady czyniecz,
 protywo fye mnye newynyecz,
 120 bude tiemz dielem hofpodarz,
 fnadt bi tak vzzela mu twarz."
 K tomu opyet fwietla rucze,
 dczy mylofrdneho lozye,
 wecze: "O moy myly fynu!
 125 Za tu fwu za tiezku wynu
 nemozt nycz tak newrazdneho
 byti any nefnadneho,
 byt toho w rozlyczney flotye
 wfeho netrpyela pro tye
 130 Cateryna welmy rada."
 On wecze: "Kdiz toho zada,
 nechay at gde k radfy fwemu

puſtennyku, ſluzye k memu,
a tu prſy gemu poruczy.
135 A czemuz gy ten nauczy,
at to czyny bez preſtanye.
Pakt ſie wratiecz rozkochanye
na me licze bude zrzyeti
a czoz koly bude chtieczy,
140 k nyemuz gegie proſba trzy,
to wfeczko na mnye obdrzy.
Kromye powient w tey hodynye,
zet yu wiedie w gedney wynye;
tet giey nelzie gynak zbiti,
145 nezt gy muſſy wodu ſmyti."
Tu rzecz kdiz yuz owſem czele
domluwy, ynhed doſpiele
puſtyw yako krzydla z ſebe
y wletie nahoru w nebe,
150 pogem matku ſwu bez luty.

Ynhed z toho ſna proczity
Katheryna z ſmyſlney wahy,
wſtawſi wzhuoru z tey podlahy,
na nyez bieſe ſpala, pamyet gmagicz,
155 to wſe ſnaznye wzpomynagicz,
czo widiela y ſliſala
w tey otrapy, z nyez dozdała
bieſe teſkna w ſobye przemnoho
ſ hroznu ſwu zadoſty toho,
160 by ſie den przyblyzil w ſkuorzye.
A yakz brzo w[z]nydu zorzie,
tak ſwe rucho na ſie wzemſy,
panny, ſwe ſluhu pogemſy,
gide k tomu puſtennyku,
165 k ſlechetnemu vczennyku,
ta doſtoyna, czna dyeweczka
y potlucze w uokeneczka
ſama z zadoſtne poſtati.
To vſliſye ten muz ſwati,
170 y wynyde k nye na yawo,
a rzka: "O ſlechetna panno,
czo ty zde czynyſſ tak rano?
kteret gieſt naſile dano,
ez' s poblediela na liczku?"
175 Ona wecz: "Muoy occzy[cz]ku!"
To powiedie myloſtywie,
y pocze mu zaloſtywie
prawiti ynhed ſ poczataka
to wſe porzad do uoſtatka
180 pamyetnye v pylnem chtieny,
czoz w tom ſnu y u widieny
bieſe ſliſala y widiela

a rzkucz: "Giz bich rada chtieła
[we wŕie zemye za to daty,
185 bich giey mohła w twarz poznati
podle myloŕtneho czynu;
y cztet na mye kakus wynu,
rzka: Tut muŕy [myti wodu."
Puŕtennyk wecz: "Tu nehodu,
190 mila dczy, ya ŕtawy ŕkoro,
acz twe ŕrdcze bude ŕporo,
ze gie k uŕtawiczŕtwu [myerzyŕŕ
a [naznye k tomu wvierzyŕŕ,
gymzto tie me rzeczy zdarzie,
195 ez Kriŕtus, ŕyn ŕwatey Marzie,
geŕt gedyny buoh nad bohy,
kral nade wŕemy kraly mnohi,
trzmy gmeny gŕuczy yeden ŕluch.
Takez otecz, ŕyn, ŕwati duch
200 geŕt geden moczny buoh ŕlawnye.
Tehda tie nauczy ŕprawnye
tomu, gymz tey wyny zbudeŕŕ
a gey wzdy widieti budeŕŕ
ŕ gieho occzŕiem w geho domu."
205 Y pocze prawiti k tomu
gye o bozym narozeny,
o krztie y o vmuczeny,
o yeho wzkrzyeŕeny ŕlawnem,
na nebe wŕtupenye ŕprawnem
210 y o wŕie kreŕtanŕkey wierze.

Ynhed v pokorney myerze
Katerina klekŕy waznie,
ŕpemŕy ŕwogy rucze [naznye
y wecz: "Occziku zadny,
215 wierz, ez moy weŕŕ [myŕŕl porzadny
mie twemu bohu poruczy.
Dneŕŕ, czoz mye twa myloŕt zuczy,
to chczy vczyntyti giŕtie
[naznym, wyernym ŕrdczem czyŕtie,
220 vtrpenym y ŕwu muku."
Puŕtennyk, vgem ze ruku,
y wede gy do ŕwey yatky;
a tu drahy my doŕtatky
ten duchowny otecz giŕti
225 pokrŕty gegy zywoŕt czyŕty
we ymye occzie, ducha y ŕyna,
wŕie gednoho hoŕpodyna.
A yak ŕye to ŕta, w tey chwili
ynhed giey tak ŕlza przyly,
230 ze prawymy radoŕczemy
wziŕkrzy zdrawie myloŕczemy
boha y geho matky chwalu.

Ana [rado[ti nemalu
wnyche opiet w obleczenye,
235 wzem[ny myle otpu[sczenye
ot nyeho z gatky wynyde,
tuz k [wym dyewkam y przigide,
[nymyz [ie bra opyet k domu.
Ale tiech nowyn nykomu
240 nezgewy za zadny wlafeck.

A yakz yuz wzrzye ten czaffeck,
ez [ie lude rozbrogly
biechu y vpoko[gy]ly
w[lychny w [wich pokogitech [enny,
245 tak bez me[skanye nelenye,
ynhed do komnaty [ed[ny,
opiet [wu de[sczku nadued[ny,
klecze przed ny w dobrem [my[le,
placzicz, profecz, w dywnem czy[le
250 modlytwy rozkladagiczy
a wzdy toho zadagiczy,
by Marya, bozyc matka,
profila [weho dietatka,
by [ie gicy widieti dalo
255 a gy za [luzbu przyalo
y za chot wieczney ozdoby.
W tey modlytwy y z te mdloby
[en gicy wznyde na oczy,
[krzyenz v wydyenye kroczy,
260 w rozkofne a dywne, krafne.
Zdafye [ie gicy, tey wyehlafne
pannye, byti bez omyla,
by na krafy [yeny byla,
nez gy wydal kdy kto zywy.
265 Na tey byechu dywne dywy
zdyelany z bohatey myeny:
dno z byryl, z adamantuow [tyeny
[poyowany byechu w zlatty,
w nych mnoho okenech bohatye
270 z [maragduow y z [afierow byechu,
w nychzto myesto [tkla [ye [tkwiechu
drahich kamenuow czynowe:
yochanty y rubenowe,
turkat, [ardyn, paley[v [lony,
275 yafpy[owe, kalczydony,
topa[ff, granat, kryzolyti,
amanty[ky, margaryti,
zpo[ffobeny przyely[ff lepye.
Tudyez na tey [yeny [klepye
280 [luncze, mye[lycz, przy tom hwyezdy
podoben[stwy, tymyz giezdy

[twiechu, yakoz bozy moczy
 du na neby dnem y noczy,
 czaffugicze wfeczky chwyle,
 285 Wiecze drahich dywuow w [yle
 wydye, w krafye [ye hogyecze:
 Vrzrye dwie [tolyczy [togyecze
 na wfchod fluncze podle [ebe;
 na gedney buoh moczny z nebe
 290 [ediefe w [wem [wyetlem tronye,
 ne druhey w drahey korunye
 Maria, gehu matka [z] [lowa,
 archangelfka cziefarzowa.
 Oba gmyesta [zczeptry w rucze,
 295 Ten blefkt y ta radoft glucze
 Katherynu tak vtyeffy,
 yakz [ye weff [mutek wyfpyeffy
 z gegye [rdcze, yenz biefie gmyela;
 y pomyfly, rzkucz: "Profpyela
 300 gfem, acz buoh da, na [wem dyele,
 kdyz my [ie muoy chot tak czele
 dal wydieti y [f] [wu matku.
 Giz nebudu w nedoftatku,
 kdyz hlezy na gehu lycze."

Poznámky:

- 12 ponuky] ponutky, rkp.
- 65 powiemt] v rkp. se dvakrát opakuje
- 69 duo[toyna] douo[toyna, rkp.
- 72 ya] on, rkp.
- 73 wfi] wfie, rkp.
- 113 chce-l' (chce-li)] chtiel, rkp.
- 120 dielem] dielom, rkp.
- 121 bi] bich, rkp.
- 140 trzy (= trží)] trzye, rkp.
- 153 wftaw[y] wftwayfy, rkp.
- 156 widiela] wiediela, rkp.
- 261 - 262 rkp.: Pannye byti wyehlafne Zdafye [ie giey bez omyla
- 273 yochanty] yothanty, rkp.
- 276 topaff] torpaff, rkp.
- 290 [wyetlem] wfyetlem, rkp.

Vysvětlivky k textu:

- 8 [wetla asi m. "světla"
- 13 krafie - komparativ "kraššie"
- 41 dietietym [witiegem čti "dietěcím svyčějem" (podle dětského zvyku). V pa-
mátce se projevuje hláskoslovný nářeční jev moravský, a to v občasém

psaní t (=ť) místo cz (=c), např. tiesař m. ciesař; velmi vzácně se objevuje t i za č (psáno rovněž cz). Naopak se zase vyskytá c (psáno cz) místo ť (např. v infinitivech: zrzeczy = zřéci, sluzyczi = slúžiti)

75 viz pozn. k v. 41

113 dannye čti "daně" (tj. oddaně)

132 radfi čti "rádci" (podotně jako matfye = matcě aj.)

175 occzy/cz/ku doplněno pro rým s předchozím veršem; čti "oččíčku" (je to deminutivum od "otec")

213 spemfy m. "spenši" (participium s-ové od spieti, sepnu)

225 pokrfty čti dvouslabičně (jde o tzv. pobočnou slabiku)

Překlad latinského spisu "O sedmi vstupních" ze 13. stol. pořídil Tomáš Štít-
ný před r. 1376. Překlad je dochován v tzv. sborníku Vyšehradském, který je opisem
z r. 1396 a obsahuje ještě další dva překlady Štítného. Paleografickou kritickou
edici pořídil F. Ryšánek, Sborník Vyšehradský, I. Úvod a text, Praha 1960. Uvádí-
me úvodní část spisu.

O sedmy wftupnych

Sedm gest rozdyeleny jako sedm wftupnyew, po nychz kazdy zakonnyk nebo y gyny
czlowyek duchowny gde k [wrchowany duchownyemu, kakzkolywyek ne wffychny
wffych dofyehugy. Ne zlet sem rzekl, ze y gyny czlowyek nez zakonnyk gde
5 k duchownyemu [wrchowany; ano [waty Pawel [wu epiffstolu pyffe ke wffyey obczy
k krzieftanfke, gestto Galate fluli, negedno toczyff k zakonnykom.
I prawy takto: "Kdyz gfte duchem zywy, tehdy duchem chodte", toczyff w ducho-
wenftwy den ote dne profpyewagycz. Protoz netolyk zakonnyczy, ale kazdy
krzyeftan gest duchowny, ponyewadz bozym duchem gest obzywen, a w kostelnye
10 [watofty sedmerzye wzal gest lekarzftwye [we duffy. A tak netolyk zakonnykom,
ale y gynym lydem, kteryz tyto knyzky budu czyfti, chtye-ly znamenaty, mnoho
pyekneho a vzyteczneho navczenye gym przygde.

I gest prwny wftupen plapolywe nabozenftwye,
druhy vfylye w utrpeny,
15 trzety duchownye vtyeffenye,
cztwrty pokuffenye,
paty proty pokuffeny lekarzftwye,
sfefty [kutky [flechetnoftij,
sedmy mudrofti prawe.

20 Prwny wftupen

Prwy wftupen w duchowenftwy gest plapolywe roznaboznyenyee. Jakozz
[prwa czafto bywa, kdyz [ye kto na buoh rozpomyene, y obraty [ye po bozye,
ze [ye rozchutna w dobree zadofiti, jako gfa hotow ke wffemu, czoz by gen, ez
gest libo bohu, wyedyel, lecz chtye za hrzyechy dofty vczynty, lecz nahr-
25 dyty chtie obmeffkaly czas a dobyti odplaty wyeczne, prawe jako putnyk, kdyz
dluho [paw zameffka [ye po towarzyffych, potom wftana [zadofity wzhwata, chtye
obeffkaly czas nahradyty a towarifftwo, gestto drzewe wyffly, chtye sftihnuty.

Druhy wftupen

Druhy wftupen gest w ufyly vtrpenye, ze kdyz czlowyek newyeda, czo-y
30 lepffyeho, gymz by pofluzyl bohu a negmagye drazffych darow, gez by k chramu
bozjemu obyetowal [bohatymy, y obyetuge menffy wyecz [chuzffymy, [we tyelo
poddawagie bohu w obyet zzywu, [watu a libu, kakzkolywyek ne wzdy taka obiet
[rozvmem bywa pro przyelyffne zkazenye tyela, pro nyez czlowyek zhyne czafto
w gynem duchownyem profpyeffenftwy. Protozz y gest pfano w [tarem zakonye
35 takto: "We wffye [we obyety obyety [uol." Soly rozvm znamenawa a mudroft, jako
by rzekl: Czozkolywyek pro buoh czynyff, czyn [mudrofty! Takez y w utrpeny

gmyey rozvm; any na prawyczy przyelyffnym vtrpenym, any na lewyczi przyelyffnym rozmarzenym f czyefti ftrzyedugye sfstupuy! Duffye a zadoft gegye gef t nefmrtdlna, ale tyelo, to moz zhynuty. Protozz nemoz tyelo tolyk praczye 40 nef ty, czo duffye moz zadaty. A czafto duffye jako opygycz fye nabozenftwym czyny jako opylecz, genz czafto wfada na kuon bode gey przyef mocz k byehu, neznamenagye, ze gef t pln wyna, a konyk f nad ten den negyedl fyena. A tak, kdyz gey przyef mocz pudy, vftana konyk y padne, a on tyem dele dedogyede, nez bi byl gyel znenahlegye. Protoz prawy fwaty Pawel: "S rozvmem fluzba 45 waffye bud", "toczyff f rozffaphnofty, aby nyczehoz nebylo przyelyff , ale s fkrownftwym waffye tyela trapte, ne aby zhynula, ale aby hrzyechu vmrzyela." Prawy fwaty Rzechorz: "Maa czlowyek tyelo zadrzyety vtrpenym, aby fluzilo tyelo duffy, ale nebuyalo fmylne, any take zhynulo." Zemye buyna, bude-ly dluho neorana, lefem porofte. Pakly vftawnye gy tyezye, nemoz nef ty obylee dluho; 50 pakly gy tyezye, nyekdy gyey daducz odpoczynuty, tehdy lepffye obylee dawa. Takez gef t y tyelu nafsemu vczynuty, aby any z rozkofy a z prazdny buyalo fmylnie, any vtrpenym a praczy zhynulo.

We dwogye wyeczi zalez y vtrpenye tyelefnee: w gedne, kdyz foby kto odtrhne tyelu lybee wyeczy a lahodne; w druhee, kdyz kto praczige czynye 55 tyelu vfyle kteruzkoly tyeczku wyeczy. Od toho fu nemoczny wynyety, neb gym nenyne lahodne rozkofno pro horzkofst nemoczy. A take ta nemocz gef t gym vkрутnyeyff y nezz vfyle a praczye zdrawyeh.

Gef t pak vtrpenye vzyteczno k uczyfftyeny hrzyechom dopuftylym a k odehany tyech, gychz fe czlowyek gef fce nedopufty l, ku przyfporzeny fflechetnofty a 60 k wytyfftyeny duchownyeho vtyeffenye. Neb yakoz w lyffyczyeh wyno anebo oley wydawugy, takez vtrpenym duchownye przychazye vtyeffenye. Vzyteczno gef t take vtrpenye blyznym k dobremu przykladu a k dobyty gym odplaty v wyeczne chwale.

Trzety wftupen

Trzety wftupen gef t w daru duchownyeho vtyeffenye, kdyz buoh, gfla tak 65 tak dobry a fftyedry, obdaruge czlowyeka, kteryz gemu obyetuge to wffe, czoz ma a moz gmyety, toczyff fwe wuole nabozenftwyee w dobre zadof ti a vtrpenye tyela fweho.

I zalezij prawye duchownye vtyeffenye we dwogye wyeczy: Gedna gef t, kdyz przyrozene duffy moczi budu ozdobeny. Druha, kdyz tyelo f duchem tak fye 70 pokoyne fgedna, zze weffken duch bude powzdwyzen k bohu a zporzyezen k nyemu a pln gehu, a kdyz fye tyelo neprotywy duchu k tomu, czoz k bohu fluffye, ale podda fye, gelykoz moz, hotowye, any zadagye zleho, any fye lekagye protywneho, any dobreho magie w telknoft.

Przyrozene moczy nafsyee duffye gfu trzy, gymyz one gef t obraz trogyczye 75 fwate, to gef t: rozum, wuole a pamyet. Awffak ty moczy famy w foby prazdny gfu dobreho a gef t gym potrebye ozdoby a naplnyeny od boha a ofwyeczenye, genz ge gef t f tworzy l. A tak rozum bude ofwyeczen, aby poznal prawdu, wuole rozezzena, aby dobre mylowala, pamyet bude tak vtyeffena, aby naywyff dobremu fye przydrzala a pozywala gehu. Awffak yzadna z nych nemoz wzyety ozdobenye 80 any plneho dokonanye bez druhu dwu. Neb kdyz by rozvm newyedyel, wuole by nemylowala, neb by newyedyela, czo mylowaty. A kdyby nemylowala, neprzydrzala by fye pamyeti dobreho. Opriet, kdyby nepomnyela dobreho, kak by ge mohla mylowaty, nez znaty gen, toczyff rozvmem. Ale naywyff dobre, to gef t buoh, a protozz gef t naywyff prawe, od nyehoz wffyeczk y wyeczi, aby byly a aby dobre

85 a prave byly, pochazyegy. A yakez buoh wſſeho ſwyeta oboru nayprw ſtworzyl, potom rozdyelyl rozlycznee a ozdobył, takez y czlowyeka. Nayprw gemu ſtworzye tyelo, potom wlee duffy; potom podle czaffu prodlenye rozvm ſkutecznye roſte a wuole ſye k czemuz chce poyhbuge a pamyet ozywa. A potrebybuge duffye okraſy w tych ſwych moczech ſobye hodne.

90 Ozdoba rozvmu nebo okraſa geſt mudroſt a vmyeny v poznany tych wyeczi, geſto k bohu przywodye, jako rozvm ſwateho pyſma a rozeznaty mezy hrzyechi a dobrymi ſkutky, czo-y lybee bohu a czo nelybe, poznaty lekarſtwye, hrzyechom a czyeſtu k ſflechetnoſtem a poznaty dywnoſt bozzy w geho moczy, mudroſty a dobrotye.

95 Ozdoba wuole gfu ſwate zadoſty, yako zadoſt gmyety boha w znamoſty, nebo tych wyeczy, geſto wedu k bohu, zadati, wyery prave, nadyege cziele a plne myloſti k bohu y k ſwym blyznym y gynych ſflechetnoſty; gymyz ſobye czlowyck chwały w nebeſkem kralewſtwy moz zaſluzyty.

Ozdoba pamyety geſt vſtawna pamyet o bohu, w nabozenſtwy pamatugycz geho 100 mocz, mudroſt a dobrotu. A kdyz czlowyck odwrze rozpuſzczenye bludne ſwe myſly, nedada bludyty w myſſleny nepotrebybnem, ale pokoyne przydrzy ſye boha, wſſyechny wyeczi tyeleſne, geſto przyes myſl byezyecz ſwoy obrazz yako w pamyety oſtawugy, odzena ſ myſly, wſſyech wyeczy ſwyetſkych w plnye zapomyena, az by yako geden duch byl ſ bohem. A protoz, ze ge ſtworzeno tyelo pro duch, 105 abi ſluzylo duchu, ma gemu poſluſſno byty we wſſem dobrem a neprotywy/ty/ ſye any odwrtrawaty yako hrdy ſluha nebo leny. A duch yako pan geho obmyſlny ma gemu przypoſobyty: Nayprw, aby praczowalo w uzytecznem, druhe, aby nerozmarzielo prazdny, trzetye, aby rozvmnye, kdyz ſhyrzy, treſktano bylo, a czym kto plnyegy podłe toho porzadu geſt zpoſoben, tym geſt duchownyeyſſy, a ktoz 110 to gma, ten dochownye vtyeſſenye gma. - Neb gyna vtyeſſenye, yako gſuu proroczſtwye, wydyeny ſnow neb takowych wyeczy, czynyty tyelem dywy, ſkuſty chuty duchownye, yako negfu k ſpaſeny potrebybna, tak neſluſſye po nych ſtaty, neb ſye gymy czaſto lydee oklamawagy a naywyecz nynyeyſſych czaffuow; kakzkolywyek nyekdy prawda bywa, ale rzyedko. Awſſak nyekdy buoh dawa tym 115 duchownye vtyeſſenye, geſto ſye nedawno obraty k nabozenſtwy, aby wzrzyely, kak ſſtyedrzye buoh odplaczye tym, ktoz gemu ſluzye, aby myely w wyerzye potwrzenye, w nadyegy ſylu, a w myloſti rozezenye a dobru zadoſt a byty rozſſaphnu wyeducz, po czem ſtaty magy a czeho ſye magy ſtrzyeczy, a byly ſylny branyty ſye pokuſſeny.

120 Tuto geſt o cztwrtem wſtupny

Cztwrty wſtupen geſt pokuſſenye, gymz czlowyck bywa zkuffen, oczyſten hrzyechow a hotow ku praczy, rozvmen a pokoren.

Zkuffen czlowyck bywa, neb czoz ma dluho ſchowano byty, toho pokuſſyegy, moz-ly trwaty. A drahe wſſelyke wyeczi zkuffygy, geſt-ly tak, yacz ma byty. 125 Takez ſflechetnoſt czlowyeka dobreho geſt draha wyecz a wyecznye gma trwaty. Protoz pokuſſenym zkuffena bywa, geſt-ly vſtawyczna. A take buoh zkuffye ſwych mylych, vſtawnye-ly a wyernye w nyem ſtogye, jako-y pſano: "Dyela hrnczyerzowa zkuffye pecz a lydi ſprawedlne protywne pokuſſenye." A tak geſt andyel rzekl Dobeſſowy: "Protoze gfy byl bohu lyb, przyſſo-y na to, aby tebe zkuffylo 130 pokuſſenye."

Zczyſtyen take bywa czlowyck prtywnym pokuſſenym od hrzyechu, aby duoſtogen byl nebeſke chwały a nebylo gemu po ſmrty trzieba tyezſſyeho

oczyſtyenye, jako-y pſano w tainycky ſwateho Jāna: "Ja, kohoz mylugy, trefk-
czy." Take bywa oczyſtyenye, aby czlowyek zde mohl wyetſſye myloſty dar
135 przygyety. Jako nyekdy temne ſtklo tru, aby wycze ſwyetla ſkrzye ſye daty
mohlo, takez czlowyek pokuſſenym hotowyegy ku praczy bude a k czynyeny dobrych
ſkutkom. Neb w ſtawu duchownyeho vtyeſſenye mny czlowyek nyekdy, by gen to
nebozenſtwe bylo ſwrchowanye; protoz bywa na czas otrzeno pokuſſenym, aby
poznal, ze y w gynych ſkuteczyech ſflechetnoſtij moz wzyety vzytek. Jakzto
140 kupecz ne na gednom trhu wſſe, czoz chce, nalezne, ale na rozlycznych rozlyczne
wyczi, takez duchowny netolyk w pokogi a w nabozenſtwe a w ſladkoſty duchow-
nyeho vtyeſſenye, ale w uſily praczye a w pokuſſeny a dobre ſkutky czynye gma
czaku ſmylowanye a ſwrchowanye y odplaty wyczne.

Vyſvĕtlivky k textu:

31 czo-y lepſſyeho - tímto -y se spojovací čárkou (v rkp. se píše dohromady)
s předcházejícím slovem) na rozdíl od spojky i (psané y,J) označujeme enklitic-
ké -j', tj. zkrácení tvaru jest, je po slovu končícím samohláskou; příznačné
pro Štítného.

Toto dílo obsahující evangelium sv. Matouše, k jehož jednotlivým čtením je připojen výklad některého z významných vykladačů bible (homilie), vzniklo asi v době Karla IV. a za autora bývá pokládán Jan Milíč z Kroměříže. Dochoval se jediný opis díla ze samého konce 14. stol.; v opisu se projevují nářeční zvláštnosti písaře, zejm. diftongizace krátkého o > uo.

Paleograficky vydal J. Holub, Evangelium sv. Matouše s homiliemi, Prameny I, 10, Praha 1913. Naše ukázka je tu na str. 252 - 254; v přepisu je otištěna ve Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957, str. 652 - 653.

Czlowiek geden, gda na put, pczwa swich fluh y da gym swe buozie. A gedomu dal piet zawazy a druhemu dwie a trzietyemu gedno, kassdemu podle gehoz rozfafenstwie, y bra sie ynhed. Tehdy ten, gesto byesse wzal piet zawazy, y tiezie gymi, y byessie zyskal druhich piet. Takeez y ten, gesto byessye wzal 5 dwye, zyska druzye dwie. Ale ten, gesto byessie wzal gedno, syed y wkopa gie w zemi y skri penyeze pana sweho. Tehdy po dluhem czassu wraty sie pan tiech fluh y polozy s nymi pocziet.

Tehdy przystupyw ten, gesto piet zawazy przygyal, y offierowa druhich piet a rzka: "Pane, piet s mi zawazij dal; tot gsem druhich piet nad to 10 zyskal." Y wece gemu gehoz pan: "Myey dyek, fluhoz dobry a wierny! Protoze ss w maley wieci wieren byl, nad mnohu tie wstawim. Wendy w raduost sweho pana." Prystupi pak ten, gesto byessye dwee zawazy wzal, y wece: "Pane, dwie ss mi zawazy dal; tot druzie dwye vtyezal sem." Wece gemu gehoz pan: "Myei dyek, fluhoz dobry a wierny! Nebo ss na maley wieczy wieren byl, nad weliku wieczy 15 tie wstawym; wendy w raduost sweho pana." Tehdi przystupy y ten, gesto byessie gedno zawazye wzal, y wece: "Pane, wiem, ze ss czlowiek twrdy, znyess tu, gesto ss nassal, a sbyerass tu, gesto nerossipal. A buogie sie, seel gsem y skryl gsem twee zawasszye w zemi. Ted gmass to, czozt ge two." Tehdi odpowiedyew pan gehoz, wece: "Zly fluhoz a leny, wiedyel's, ze ya zny tu, kdez 20 gsem nassal, a sbieram tu, kdez gsem nerossipal. Gmiel gssi s prawem daty mee strziebro penyeznykuom, a kdez bych ya se wratyl, byl bych swe y ss lichwu zassie wzal."

Tehdy wecze k swym fluhom: "Wezmiete od nyehoz zawazie a dayte tomu, gestot ma desset zawazij. Nebo ktoz gma, tomu bude dano y bude dosti gmiety; 25 ale tomu, ktoz neigma, y to, czoz ma, bude gemu odyato. A neuzyteczneho fluhu wurzte w naywieczy tmu, tu bude plaacz a skrzientanye zubuow."

Na toto cztenye pyssie swaty Rzehorz z papezz, Rzymanyn:

Swate cztenye, bratryce mila, abychom snaznye znamenali, nass napomyna, abychom my, gesto gssme nad gyne lidy nyektere dary na tomto swietie przygiali 30 od stwuorzitele swieta, tyeze proto suuzeny nebyli. Nebo czym ge kto wiecze darow przygyal, tiem mussy wieczssy poczet wydaty. A protoz kazdy gma byty tiem wiece pckoren a hotowieyssy ku buozij fluzbie, czym sie wiece widy przywazana ku wydany poczta.

Ten człowiek, genz gest na put sel, swich sluh pozwal a gym zawazie, at,
35 dyelali, rozdyeliw dal. A po dlhem czassu pak, aby f nymi pocziet wzal y
vczynil, wratyw se, ty, gesto byli dobrze dyelali a zysk vtiezeli, obdarzil;
ale sluhu, gesto byl leny k tyezeny, na wiezenye odsuudyl.

Ktoz gest tento gifty czlowiek, genz gest na put sel? Gedyne nass
wykupitel, genz w tom czlowieczstwi, gesto byl przygial, ssel do nebest. Nebo
40 wlastne miesto czlowieczstwie gest zemie; a tehdy gest iako na put slo, kdyz
ss nassym spassitelem na nebe gest posllano y posazeno. Ale tento czlowiek na
put gda swym sluham swe sbuozye poruczyl, kdyz wiernemu krziescyanstwu
wlastich darow gest pozyczil. A nyekteremu gest dal piet zawazy, nyekteremu
dwie a nyekteremu gedno. Piet zagiste gest smyflow nassyeho tyela, to gest
45 widyeny, flyssienye, okussyeny, wonyenie, dotzienye; protoz skrze piet za-
wazij dar piety smyflow sie znamenawa; ale skrze dwye zawazy rozum a dobry
vczynek sie znamenawa. Ale skrze gedno zawazy gedno sam rozum mamy rozumiety.
Ale ten, gesto byl piet zawazy [wzal], zyskal druhich piet. Nebo gssu mnozy
na tomto swietye, gesto acz pissmu swatemu hlubocznie rozumiety nemohu, awssak
50 czoz z sweho sprostenstwie mohu vznamenaty, to gyne, gelikoz muohu, vczie.
Nebo kterez wieczy na tomto swietye piety smyssly swymi poznawagij, w tych
sie nekochagij, ale pro buch te rozkuossy ostawagi. Aby gyny teez czynyli, radu
gym dawagij. A gssu nyekterzy, gesto swym rozumem v pissmie hlubuoce rozumiegy,
a yakz rozumiegy, podle toho y skutkem czynye, a rozumyegicze a czynyecze,
55 teez gynym nauczienye dawagi, a protoz dwuoy zysk, to wieff, dwuogi odplatu
za to gmagij.

Ale ten, gesto byl gedno zawazye wzal, syed y wkopal strziebro pana
sweho w zemi, ten zawierne w zemi wkuopawa, genz wzem od buoha dobry rozum,
gedyne na uszytek a na rozkoss tohoto swieta gey ztrawi a obraczyge, zysku
60 duchuownyeho nehleda a od rozkuossy tohoto swieta nykdy nepozdwiha srdce
sweho. Nebo mnozy gssu, gesto ssu dar dobreho rozumu od buoha przygiali, ale
skirzie ten dar nycz gyneho, gedyne rozkossy sweho tyela hledagi. O nychzto
swaty prorok prawi: "Mudrzy gssu, aby zle czynyli, ale dobrze czynyty
neumiegi." Ale pan, genz gie zawazie mezy sluhy rozdyelil, aby od nych pocziet
65 przygial, sie wraczyge. Nebo ten nynye milostywie dary swe rozdyelige, ten
pak den suudny, kak gest kto ty dary gmagie zazsluzyl, wiedzyety chtety bude.
Sluha, genz gest dwuogie zawazie wzal, zassie nawratyl, od pana pochwalen gest
a do wieczssie odplaty gest puustyen, kdyz usllissal od sweho pana: "Myei dyek,
sluho dobbri a wierny! Nebo ss w maley wieczy wieren byl, nad weliku tie
70 wieczy vstawym; wendy w raduost sweho pana." Nebo malaa gest wiecz wssieczko
sbuozie tohoto swieta, kak sie koliwiek welika widy; ale tehdy wierny sluha
nad weliku wieczy vstawen buude, kdyzto zbuuda wssie zalosty wgiecznu radofty
w nebestkem przebycze sie bude radowaty. Ale sluha zly, genz gest zawazym
tiezety nerodyl, k swemu panu omluwugie se przissiel a rzka: "Ale wyem, ze
75 gssi czlowiek twrdy, znyess tu, gesto ss neffal." I gest znamenaty tuto, ze
nevzyteczny sluha panem twrdym giej nazywa, awssak gemu tiezety netbal. A prawi,
ze sie bal tiem zawazym tiezety, a myew sie f prawem gedno toho baty, aby
sweho zawazye k swemu panu bez zysku nenawratyl. Gssu mnozy w swatey cierekwi,
gesto podobienstwie tohoto sluhy na ssobye nosie. Ty dobrych skutkuow czynyty
sie strachugi a w hrziesniech smrtedlnych leziety sie nebuogie, a kdyz sie
hrziesnyku znagy, po swatich ciestach pocziety sie chuodyty vbawagy.

Životy svatých Otců jsou překladem z hojně rozšířených řeckých a latinských sborníků mnišských příhod (tzv. Apophthegmata Patrum) a různých legend. Český překlad z latiny se dochoval v několika opisech z 15. stol., ale některé jazykové rysy ukazují na to, že památka byla přeložena již ve 14. st. Otiskujeme zde dva úryvky z rukopisu B, který pochází z 1. pol. 15. st. a je pozoruhodný svým pravopisem. Tento rukopis vzal za základ paleografického a kritického vydání také E. Smetánka, Staročeské Životy svatých Otcův, Praha 1909, XXIV + 712 s. Naše ukázky jsou tu na s. 89 - 91 a 249.

O swatem Pawlu, genz gest flul
[proftny

Geden bieffe z uczenikuow [wateho Antonie, tomu diechu Pawel a przigmie [proftny. Ten na poczatcye [weho przybytku, kdz [wu zenu w cyzoloztwij zaftupi, nizadnemu nic nerzek, y wygide z domu a v welikem [mutcye y zagide na puft. A kdz, v welike truchlofti gfa, y zabludi, tu [ye mv vda przigiti 5 k klastercy [wateho Antonie. A tu wzrziew miefto vtieffene, tu ofta. A kdz [wateho Antonie poczie tazati, kudy by mohl k [pafenij przigiti, tehdy [waty Antonyus, wzezrziew nań a wzrziew gei czlowieka [proftneho przirozenie, odpowiedie gemu a rzka: "Swobodnie mvozeff [pafen byti, acz chceff toho pofluffen byti, cozt powiedie." Tu on [libi toho wffeho pofluffen byti, coz by 10 gemu rozkazal. Swaty Antonij, gehu [libu chtie zkufty, an [togij przed tagniczku, tocziff przed chalupku, gemu wecye: "Czekay mne tuto, donizt newyndu, a modl [ye bohu!" A wffed [waty Antonij w tagniczku, tocziff chalupku, y byl tam przed den a przed noc. A okeneckem wyhledagie czastokrat, y widieffe gei bez voblewenie modlece [ye bohu a nehna [ye nikame, ale [taffe na 15 wedrze przed den a przed noc y na rofy na [tudene. A tak bieffe przikazanie pofluffen, ze [ye [miefta nikamez nehnieffe.

Wyffed nazaitrze [waty Antonij, y poczie gei vcziti, aby [wyna rukama robotowal o przybytcye ofobnenem, ale [wu myflij y zadoftij aby to diefal, coz gest bvoh przikazal. Gednu gei dne navczi giefti, a toz w neffpornij 20 hodinu, a nikdy do [ytofti a v pitij take [krownu byti, neb wino horkofti tieleffne neffmierne przidawa y woda, ktoz gi neffmierne pie, duffi w gegiem opatrzenij prziekazie. A kdz gei wffemu navczi, kterak by miel przybywati, we trzech milech wzdal od febe gei w gedne chalupcye puftennikem vftawi. To mu, coz gei bieffe navczil, plniti kazal. Y poczie gehu w milofti nawfftiewowati 25 a welmi wesele, a naleze gei w tom przikazanij wffij myflij y wffij tbu vftawiczna.

Gednoho dne, kdz [ye flawna y we wffiech dobrych [kutcyech [wrchowana bratrze [nidechu, tu [ye przihodi [watemu Pawlu [nimi take przigiti. A kdz [polu o prorocyech a o naffem [pafyteli hlubocye mlwwechu, tu [waty Pawel 30 z [weho [proftenftwie poczie gich tazati, kto [u byli prwe na [wietie, prorocy-li czili Kryftus, nafs [pafytel. Tehdy [waty Antonyus, ze tak bieffe hlupie otazal, poczie [ye zań [tydieti; awffak ochotnie gemu kazali mlcziec

odgiti. Tehdy swaty Pawel to wšeczeko, coz gemu swaty Antonyus kazał, jako
bozie prikazanie drziessie, a šed do swe chalupky, y poczie nemluwiti. A kdyz
35 to swaty Antonij wzrze, poczie sie diwiti, odkud by gemu to przišlo przika-
zanie, toczis mlczieti, neb mu nebiesse prikazał mlczieti. A kdyz gemu kaza
mlwiti, otaza gehu, procz by drzał mlczienie. Odpowiedie gemu: "Tyš mi,
otcze swaty, prikazał, abych šei a mlczai." A vzas šye swaty Antonij, ze
on ta šlowa drzał, gešto gemv byl obmeškanie powiediel o tom mlczienij,
40 secye: "Tento nas v pošluffenštwij przedšei. Neb my, šlyššiece šlowa bozie
w swatem pišmie, wššak ne wššeho plnimy. Ale on, coz od nas šlyššij, to, iako by
od šamoho boha šlyššai, tak to wššecko plnij."

Do tehoz klaštera giny przigide a profye, aby gei przigieli w zakon. A
kdyz gemv nagprwe prikazachu pošluffnv byti, ale on k tomv šlibi y vtrpenie
45 drzieti. Tehdy opat, drzie šuchu hvol w rucye, y wdruzi gi w zemi. A to tomv
bratru nowotnemv za dieło prikaza, aby dotowad tu hvol zalewał, dokudz by
nezakwetia, na kazdy den, gešto gešt proti przirozenij. Tehdy ten bratr podda
šye w ten twrdy zakon. Y poczie nošyti wodu z Nyla, z te raške rzieky, a ta
gešt byla odtud dobrze za dwie mili. A toho všyle neprzešta, az šye tomv giz
50 biešse rok šteki. A k užitku nizadne czaky nebiesse. Awššakz gehu pošluffenštwie,
to gemv poczateho všyle przieštati nedadiešse. A giz šye tomv trzecie leto
dokonawašse a nizadne nadziegie nebiesse k užitku. A kdyz ten bratr bez przieš-
tanie, wodu nošye, zalewašse, tehdy hvol poczie kwifti. A ia šem widiel to
gište drzewo, gešto z te holi wyroštlo. A to y dnes w klašterzie w šyeni
55 štogij zelenagie šye. Iako na prikklad štogij pro to, coz gešt pošluffenštwie
vczinilo a wiera.

Podkoní a žák

Tímto názvem označujeme obsáhlou satirickou skladbu, která v rkp. Muzejním má titul "Wo fatrapie a wo zaku". Je dochována ve dvou rukopisech, NUK z r. 1409 a Muzejním, který byl opisován v letech 1459-1461. Skladba byla vydána několikrát, naposledy u J. Vilikovského, Staročeské satiry, Praha 1942, s. 60 n., J. Hrabáka, Staročeské satiry Smilovy školy, Praha 1951, s. 29n. a ve Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957, s. 335n. Naše ukázka obsahuje úvodní část skladby a vydáváme ji podle rukopisu Univerzitní knihovny.

Pr[z]yhodich [ie gednu k tomu,
kdez nalezech w gednom domu
prawie take w tuz hodynu
dwa, genz prziff[la pohoftynu,
5 ana [edieta na piwie.
[Tu vczyniff[ta pocztiwie,]
oba prawie bez meffkanye
daiff[ta my mile wytanye.
A ya, przibliziw [ie k nyma,
10 pofadich [ie mezy nyma,
iakoz czafto w krcznye biwa,
krziczecz: "Pany, nali piwa!"
Gechomt [ie w odplatu cztiti,
podawagicz [obie pity.
15 Pofluchaite tuto prawie,
powiemt wam o gich poflawie.
Z tiech geden czlowiek bieffe mlady,
negmyeffe znamka brady,
na nyemz [ukrye [lera, vmlena,
20 a k tomu kukla zelena,
ta take zedrana bieffe.
Moff[nu na hrdle gmyeffe,
w nyz bi wlozil, czoz mu trzieba,
mnym, ze knyhi, take chleba.
25 Defftky gmyeffe v pafu,
yakz gei widiech przy tom czafu;
y gynu k tomu przyprawu
wffyt bieffe [kol[ku poflawu.
Druh, ten [ie [tarffy zdaffe,
30 wzdi [edie bradku [ukaffe.
Na nyemz kabatecz vzky, kratky,
a dofti zedrane [latky;
okafali tak dwornye,
k tomut bieffe obut w [skornye;
35 tit biechu drahnye powetffieli,
awffak okolo dier czieli,

[krzie nyem widyety nohy.
 A take bieffe wpał o strohi,
 toczenu gmyegie na hlawy.
 40 Tak, yakz gey [e[z]rziech prawie,
 gıstiet mi sie dworzak zdyesse;
 hrzbelcze za pašem gmyegieffe.
 Ten mluwieffe, hr dye [edye,
 na [we [picze pißnye hledye,
 45 rzka: "Nenye w [wietie toho,
 any kto ma zbozie tak mnoho,
 bich chtiel geho zbozie wziety
 a dwora sie odpowiedyety.
 Neb geft tu toli vtieffenye!
 50 W [wietie ten geden nenye,
 kdyz bi dworzienye okuřil,
 wiecznye bi dworziti muřil.
 Ktoz mi o lepřiem bidlu prawy,
 kazdy sie we lzy oftawy."
 55 Dotud mluwye, v ta trudy,
 az zaka na sie wzbudy.
 Ten mu k tomu odpowiedie
 a rzka: "Ya to dobrze wiedie
 a tomu ya take wyerzy,
 60 ze pany y take ritierzy,
 tit v dwora dobru magi,
 y bohaty, to ya znagi.
 Ale nebozatka chudy!
 Dyw, ze sie gim neořtudy
 65 pro zle bidlo gich dworzenye,
 nez gyz wieczřsy přoti nenye.
 Tit sie chodiez přotu klonye.
 A nad to pak wi, podkonye,
 wy ze wřřech nayhorřy mate,
 70 kromye ze sie w tom neznate.
 Biřte sie chtieli poznati,
 řwu přotu popřati daty,
 czoz wi gie mate, podkonye!
 W [wietie wietřřie přoti nenye,
 75 nez wy gi trpите dobrowolnye.
 Ale naffe bidlo řkolnye,
 tot ya tobie prawym,
 tut ge we wřřem prawa zwole,
 y od pitie y od gedenye,
 80 w nyczemz nedořtatu nenye.
 Mit netrpye nikdy hlady.
 Kdyz gyz thowarziřřie řady,
 tut ya dořahna vkruřha,
 nenye parteka tak řucha,
 85 bich gie nerozmoczil gichu,
 tiem lekuge řwemu brzichu.
 I budemy dobrze řity.

K tomu mame dofti piti
pitie cztneho do nerody.
90 Czaftokrat take wody
napigiemy fie pro zdrowie,
neb gefť welmy dobra hlawy.
Ba, od ztrawit fie mamy piŝnye,
mafa, kur dofti przieliŝnye.
95 Tot gefť na kazde poŝwieczenye.
W nyczemz nedoŝtatka neny:
kdyz to koli v nas bywa,
mamy przieliŝ dofti piwa.
Ale wam mieŝto ŝnyedanye
100 dadie policzek za ranye.
Wŝak ŝte gedno za ranye ŝity,
biwagicze wzdicky byty.
Mieŝto giedenye obyeda
trzepaczkam kigewa rana przielada."

105 A kdyz zak przielta mluwenye,
dworzak weczie: "Toho neny!"
Okrzicze ŝie nan hnyewywie
a rzka: "Zaku, mluwiŝ krzywy,
bichom bili hladowyty
110 v dwora a kigem bity!
Ach, przihubena parteko,
i czo gefť tobie rzieczy teto
o nas mluwity trzieba,
ŝam negŝa nykdy ŝit chleba?
115 Czo dobreho do was, zaczy?
Wŝak ŝte wy hubeny zebraczy,
genz teczete dom od domu,
hekagicze a chtiecze tomu,
bi wam dali gichi maŝtne.
120 Awwech, waffe bidlo ŝtraŝtne!
Tut wam dadie parteku reznu
a ŝ tiem was peŝki wyzenu.
Pakli gyz na waffe ŝczieŝtie
wam dadie w nyekterem mieŝtie
125 gichi nemaŝtne, a malo,
wey, kak ŝie wam dobrze ŝtalo!
Gyz ŝie wŝie zdalo po woli.
S tiem pak biežite do ŝkoli,
a to ŝ welmy dobru miŝli,
130 mnyecz, biŝte na hodi prziŝli.
Tut was pak ŝtarŝy omytye,
y chleb, y gichu wam wzchitie.
Budut ŝie nad wamy mŝtity
hnyewy, negŝucz dobrze ŝity.
135 Ach, tot wam pŝota nehowy!
Slichalt ŝem dawne prziŝlowie,

zet zakom draho warzenye.
 Protoz ty nechay [warzenye
 [e mnu, nebt ya take wyedie
 140 prawiti o waffiey biedie,
 czoz wi gie mate, zaczy.
 Ale mi, paniczy, dworzaczy,
 kdyz gyz za [tolem [iedem,
 ynhed na [ie lucziemy chlebem.
 145 Mit nicz neffetrzimy toho,
 neb ho mamy priieliff mnoho.
 Tut nam dadie giefti dofti.
 Paklize pro gine hofti
 nas kucharzi zapomanu,
 150 ynhed ya od [tola wftanu
 y biezim tam [am k kuchyny.
 Dadiet mi dofti zwyerzyny.
 Pakli nenyne, ale kaffe.
 Tot geft wffie vtiecha naffe,
 155 zet gie vkida druh druha
 a tudi nas myne tuha.
 Nyekdy [ie wladarz w mye wperzy
 a mye [wu holi vderzy
 w pleczi nebo w hlawu rany.
 160 Inhed ya odbiehnu w [tranu,
 tohot nykacz nenechagi,
 od materzet mu nalagi;
 kromye lecz bila hlucha,
 tozt giey nepowzny v vcha.
 165 Kdyz pak bude po weczery,
 czoz nas koli dworfke [bierzy,
 berzemy [ie dolow [hradu
 a netrpiecze w nyczemz hladu.
 Ale wi zaczy, nebczatka,
 170 ach, ze was geft waffe matka,
 tiezczie nofiwffi w zywotie,
 przirodila k takey p[otie!
 Ia [ie tomu welmy dywy,
 ze [te gedno bitim zywy.
 175 Wffak was za obiczey tepu,
 gednak burczugi, gednak [wleku,
 wymifflugicz muki nowe,
 o wy kaziecz metli brziejowe."
 Netaze toho dorzieczy,
 180 zak [ie chtieffe hnyewy [teczy
 a rzka: "Wy podkony hubeny,
 wffak [te wi tak zahubeny.
 V was gfu zakrfali kofty,
 pro p[otu nemohucz rofty!"

Poznámky:

- 6 Cely verš doplněn z rukopisu Muzejního (II F 8), l. 123b.
67 p[otu] p[oty], rkp.
104 kygeva] kugeva, rkp.
109 bili] bilo, rkp.
112 tobie] wtobie, rkp.
183 zakr[ali] zakrzali, rkp.

Nová rada

Novou radu napsal Smil Flaška z Pardubic (nar. před r. 1350, zemř. 1403). Vznikla na konci 14. stol. a dochovala se ve dvou rukopisech a jednom zlomku. Zde otiskujeme úryvky podle rkp. A (Nár. museum II F 8), který je opisem z r. 1459, a to verše 1 - 122 a 1115 - 1212.

Paleograficky vydal (paralelně s přepisem) J. Gebauer, Nová rada, Praha 1876, kritické transkribované vydání pořídil J. Daňhelka, Nová rada, Praha 1950, kde i další literatura. Naše úryvky jsou u Gebauera na str. 38 - 44 a 106 - 112, u Daňhelky na str. 17 - 20 a 50 - 53; první úryvek srov. i Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957, str. 498 - 501.

Poczina fe Nowa rada

Kral lew, ten czassu gednoho
byl rozeslal poslow mnoho
po wffech kragiech na wffie strany,
po swa knyezata y pany,
5 po zwierz weliky y mali,
aby wfficzknym przed nym stali.
Tak fe bil o to vtazal,
ze take orlowy kazal,
aby, poyma ptacstwo wffake,
10 by [l] v gehu dworu take,
neb ho bylo wffe posluffno,
a to bieffe dobrzie sluffno,
by sluffely gehu slowo,
neb tehdy panstwie orlowo
15 k moczi krale lwa sluffalo
tiech czassow, kdz sie to dalo.
Tehdy orel bez messkanie,
slyffew kralowo kazanie,
sta przed krale [s] swymy ptaky,
20 ano giz zwierzat hluk taky,
any fe przed kralem brogie,
k gehu posluffenstwy togie,
czakagicze rozkazanie.
Tehdy kral bez messkanie
25 pocztiwie a welmi mile
orla prziwita te chwile,
se czti gey k sobie prziwynu.
Popatrziiw na tu druzinu,
diekowa z toho orlowy,
30 ze gest k sluzbie tak hotowy.
Kdz fe sebrali biechu,
czoz kral kaze, newiediechu.

Tehdy kral lew ruku kynu,
 chtie gim zgewiti prziczynu,
 35 procz se gim ka[zal] sebrati
 a wsem wuokol sebe stati,
 wece: "Slyste, mogy mily!
 Wiem, ze ste wzdy wierny byli
 otczy memu do konczenie.
 40 We wsech zemiech tayno nenie,
 zie wassy radu y pomoczi
 wes swiet byl pod gehu moczy.
 Tehozt wam take vfagy,
 iakozt was w tey wierzie znagi;
 45 kniezata, pany, ritierzi
 y wffie obczi, yakz wam wierzy!
 Wydite, zet gsem kral mlady,
 protoz profim waffie radi.
 Radyz kazdi, yakz kto stogi,
 50 k rzadu, k zemskemu pokogy,
 czoz gest me cztnie, take waffe."
 Orel podle krale stasse,
 czoz kral profi, by newahal
 a raditi neodtahal,
 55 neb proto wffiem biti kazal.
 Snad by [niekto] rad otazal,
 rzka: "Kake gest to prawenie?
 Ya mnim, ze to prawda nenie,
 any kto mudry vwierzi,
 60 by mezi ptaky neb zwierzci,
 yakz swiet swietem, byl snyem taky.
 Lecz ma vmisl niekaky,
 chtie nas w omil wwesti krafnie,
 za prawdu nam prawie bafnie.
 65 Wiernie, ze zwierz nerozumie
 anyz czo mluwiti vmie.
 Ktoz skladal to prawenie,
 wzdit przy dobrem smislu nenie,
 snad mny, bichom byli dieti."
 70 Dawam to tobie wiedieti,
 ktoz koli ma to mislenie,
 wiesz, zet to mudra wiecz nenie,
 ktoz prawi to, toho ptaty,
 ale czoz prawi, na to dbati;
 75 gest-li dobre, by frozumiel,
 zleho sie wystrziecezi vmiel.
 Bud ktoz koli, netbay na to,
 gest-lit prawda, przigmi za to,
 nepleta se w dalssy pracy.
 80 Gyz sie k swey rzieczy nawraczy,
 kdezto lew orlowi weli
 raditi a rzka: "Muoy przietely,

nicz to nepodobne nenie,
 ti poczni rzecz, neczyn dlenie!"
 85 Orel se od toho vzdali
 s kazny a rzka: "Mily králi,
 racyz mie zbawiti toho,
 neb ma cztné družyni mnoho,
 gieštot magi šmifla wiecze.
 90 Zdali proti šlunczi šwiecze
 yašnie kdy muozie šwietiti?
 Takez ya malo raditi
 tuto vmiegi k twey cztnoſti.
 Protoz, králi, z twey miloſti
 95 maš tuto dobrych bez czifla,
 geštot magi wiecze šmifla;
 kaz gim raditi poczieti.
 Pakly wzdy nebude chtieti
 twa miloſt bez toho byti
 100 a wzdy mne bude raditi,
 tut take, acz neumiem,
 wšak rad powiem, czoz rozumiem,
 neylepšemu twemu cztnemu."
 Král lew odpowiedie gemu:
 105 "Racz šie toho nedaliti,
 cztny orle, a racz raditi,
 czoz wieš, geštot gešt mnie hodne."
 Y wšiem se zda podobne;
 czoz gich biešse przy tom hluku,
 110 ty wšichny k tomu ponuku,
 abi se orel nedalil
 a radil, to bi kazdy chwalil.
 Toho giz nemoha zbyti,
 orel y gie se mluwyti
 115 králi, takto rzka gemu
 y wšiem, ktoz biechu przy šniemu:
 "Ya gšem na to wigel z domu
 y šwe wšeczky poyal k tomu,
 abich vczinil twu wuoly,
 120 czoz gedno rozkažeš koly,
 abych hotuow bil y k šwadie,
 a kdyz potrzebiegeš, k radie."

Poznámky:

65 wiernie] wiemet, rkp.
 100 raditi] radidi, rkp.

Swynie radij

Pak holub konecz vczini.
Potom sie dosta na swini,
paklis weprzie, genz tu bieffe.
Sliffte, kakot ten mluwieffe,
5 rzka: "Tot gest, krali, ma rada:
Czoz koli tve tielo zada,
day we wffem woli zywotu,
netbay nicz na cziftotu.
We smilftwie skutky fferedne
10 gednay w noczi yako we dne.
Y nechczeff-li mieti zamutka
w takowem necziftem skutku,
bude-lit gey kto widieti,
gedno fe nerod ftidieti,
15 na hrziech ani hanbu tbage.
Na ftaw manzelsky sie neptage,
podle zle wuole zadofti
zmaz sie, vkalegie sie w zlofti."
Tak mluwy swinie prokleta
20 porzad flowa nestidata.
Bylot by mrzko fliffeti,
protoz o ny chczi mlczeti.

Hrdlicze radij

Pak hrdlycze bez odpory
wecze takto z swe pokory:
25 "Krali, pomny pilnie toto,
ze tebe buoh powyffil proto
zde nad lydmi miefto febe,
wiesz, zet tomu chce od tebe,
aby plodil kazen y czest,
30 to wffe, czoz gehu wuole gest,
duchowny w tom radu mage,
na bozy sie wuoli ptage.
Dobryt zlofti nenawidi;
miej w tom przyklad dobrzych lidy,
35 kak ti, gfucz w tomto zywocie,
w rzadu bydlec z y w cziftocie,
we wffem sie libily bohu.
Zagifte to rziechi mohu,
troy ftaw nam gest zde vkazan;
40 ktoz tiem gedinem nenie fwazan,
manzelstwim, wdowstwim, cziftotu,
nikakz k wiecznemu ziwotu
ani k fpaſeni ma czaky.
Ktoz gest koli czlowiek taky,

45 ze tak bidly bez zakona,
w tom swoy ziwot dokona.
Ten bez zakona zahine
a wiecznie pekla nemine.
Tot chczi nauczenie dati,
50 racz w tom powolani stati.
Gfi-ly k manzelskemu rzadu
powolan, mieg w tom mu radu:
bydliz, yakz ten zakon kaze,
bozi woli nad swu wazie.
55 Bude-li to w bozim chtieni,
zie twoy staw ginak promieni,
budiz do smrti w czystocie,
wiecz netbay gineho chotie,
wllcho sie wesele wzdale,
60 w czistem wdowstwi boha chwale."

Zagecz

Zagiecz po swej wazie plaffie
take przy tom sboru staffie,
rzka: "Krali, miey se na peczi
a nestrog se k zadney sieczi,
65 ale we wffelike potcze
bud yakozto na poskoczcie.
Nedbay odienie ani mecze,
nebt kazdy snazie vtecze,
ktoz sie brani neprziet[i]ezi,
70 nerowniet rychlegie biezi."

Wrana

"Chcezff-li sie buducze skody
wystrziecez y zle przihody,
czoz tie ma potkati potom,
naprzied rad priemietag o tom,"
75 Tuto rziecz mluwieffe wrana
a rzkucz, ze "wffelika rana,
kteraz przedwiediena bude,
wzdy gie spieffe czlowiek zbude
a niekak sie snaz wywine
80 a se zlu sie potku myne,
naprzied zwieda, ne w ty doby.
Chcezff-ly ty zbyti chudoby,
taket ya radu dam k tomu:
Nayprw bud opatren w domu,
85 w hospodarstwy y na poli;

často sam přihleday k roly,
kak twogi ratagi worzi.
Tak te tweho zbozie przisporni.
Wšie opuŝtie, tiešs ŝie tomu
90 a negezd daleko z domu
a nadto do zemie gine,
at hošpodarštwie nezhyne.
Any ŝie ptay kam za morzie,
czakay nowin w ŝwey komorzie.
95 Tot ia, krali, radim tobie."
Tat ŝie rada ŝlibi kobie,
stracze, wrabczi y ŝtrnadu;
wšiczkny chwalechu tu radu.

Poznámky:

- 40 gedinem] má být asi "jedním"
- 41 manzelštwim] manzelškim, rkp.
- 46 - 47 verše jsou v rkp. přehozeny
- 51 manzelškemu] manzenškemu, rkp.

Tkadleček

Nejvýznamnějším dílem staročeské beletrie je dialogický spor mezi Tkadlečkem a Neštěstím, které jej připravilo o milou dívku; proto celou skladbu nazýváme Tkadleček. Dílo pochází zřejmě z počátku 15. st. a dochovalo se v opise z 2. pol. 15. st. (rkp. Strahovský DG III 7). Paleograficky je vydali H. Hrubý a F. Šimek, Tkadleček, Praha 1923. Naše ukázka obsahuje 5. kapitolu.

Ted zalobnik giz wyprawuge nešťiešti, ze gest on ten, gesto gest tak ne-
litoštiwie a tak hanebnie s swu vtiechu rozluczen a wšeho swietškeho vtiešenie
tiem rozluczenim gest giz zbawen.

Ey ey, nešťieštie! Jat sem ten neboztik, yat sem ten gifty, jat sem ten
5 gegie byl wierny a pilny sluzebnik a wierny straze gegie czti a hotowy beze
wšie lenofti fluha, o niez ty prawiš tolik šlechetneho, tolik dobreho, tolik
nešlychanych dobrych cztnofti. Jat gsem ten tkadlec, genz tobie giz przimlu-
wam, na tie hlaštie krziczim pro swu vtiechu, pro swu wšechnu radošt, gens
mie gie zbawilo. Ach na tie a wždy ach! Tys mie odluczilo od nie, ty ši ode
10 me odluczilo tu mu vtiešenv, wybornv libiczku. Onat gest byla ta, ši nizto
sem byl od kolikofs leth, awšak mi šie zda, jako bych ši ni byl hodinv. Onat
gest ta, giez sem byl wždy k wuoli, wšie šilu sem šie zachowal. Onat gest ta,
genz byla mistr moy, priatel moy, to wšie, czoz ku prziezni šluffalo, tot gest
byla proti mnie. Onat gest byla ta, gesto wždy byla še mnu, ya ši ni, nez onat
15 gest giz šie ode mne vzdalila. Tys to, zle nešťieštie, zgednalo. Ona, genz
gest byla zaštierny moy šczit proti mym wšem swietškym protiwnikom, tat gest
me giz ostala, mie w širobie giz ostawila, a wšie tebu.

Precz gest meho wšeho dobreho gista prorokynie, precz gest štarofta
meho wšeho budoucieho dobreho. Ty, nešťieštie, tys mie ši ni šwadilo. Precz
20 gest šie ode mne obratila, wratiti šie šnad nešmyšli, wratiti šie netba, wra-
titi šie nemoz, wratiti šie nechcze, wratiti šie nevmie, wratiti šie nema.
Gizt sem sam jako kuol od plotu ostal, o niemz šie wšechno przip[1]eticzie
ošulo. Samt gsem ostal w širobie z tak welikeho vtiešenie. Jako newiešta
šmutna po šwatbie ši neznamym muzem, tez ya, nešťieštie mrzute a nemile,
25 ši tebu sem ostal a ty še mnu. Precz gest ta, giezto šluziti nebylo mie len,
gi milowati mnie byla radošt a vtiešenie, gi zpominati we wšie milofti bylo
nade wšechny wieczy vtiešeno. Precz gest ta, o niez kdyz bylo rozmluwati,
gineho sem pokrmv nezadal. Precz gest ta, ši nizto by bylo byti na wieky, by
šie czlowiek neštaral. Precz gest ta, gizto mnozi šproštni šluziwšie
30 ke wšemv dobremv došli, wšie czti nabyli, ke wšie kratochwili den ode dne šie
prziblizili. Precz gest ta, genz ma ginofka leta byla we wšie poczi k muz-
nošti prziwedla, myšli przidala, buynošti przimnozila, kratochwil rozšfirzila.
Precz gest, gestit precz, ach, wždy ach, precz gest zaštupila ma denicznie
zarze, precz gest šie brala ma swietla hwiezda, po niezto sem šie wšim šwym
35 rozumem zwuczniem zprawowal, czo mam cziniti a czo mam nechati, jakozto vczeni
plawecz a marinarz na morzi po šwrchnie oblacznie hwiezdie.

Precz gest blešk moy trzepetny a yašny meho yašneho šluneczka, giz gest

za horu zaniklo, za mych czaffow fie newrati zafie ke mnie. Ey, giz ya po nyem
zahynv. Ach ach, a wffie na tie, zle nefftieftie! Temna nocz, ta mie giz poyala
40 w fwu mocz. Kadyzt chody, tadyzt wffady bludim, a mhla, ta mie na wffe strany
obk[l]yczila. Wida newizi, hledie opatrziti fie nikdiez nemohu, tehda po zna-
me tieftie y bludim, znage fie sam, sam sem febe zapomanul, czozkoli wizi, oka-
mzenie przede mny zahyne. Nemnim, by czo w okrfflku swieta, czoz fluncze
obfiehnuti moz, bylo, by mie k radofti zbudilo, yakoz sem drzewe byl. Nemnym,
45 by mie czo na swietie vtieffilo k me libofti. Nemnym, by czo bylo kdezkoli czo
neznameho, by mie k memv drziwniemv weffeli nawratilo. Neb gefit to giz zahy-
nulo, gemvz sem byl ziw k wuoli, k libofti a k gehu kazani, zahynulot gefit
giz a gefitit precz, a tyf to, nefftieftie, zgednalo! Zahyn ty take, zle
nefftieftie, fe wffim zlym a wffe zle take f tebu!

50 Ach, nefftieftie, tyzf mi giz [t[i]alo koruhew mu f trzepetnym praporczem
wffie me kratochwile, pod nizto sem ya zprawowal rozum moy a [myfl moy przyro-
zeny, pod nimz mi fie na wffe strany proti mnohym na swietie effczafitnie wedlo.
Precz gefit to wffe, czeho sem kdy pilnie potrzebował. Boy sem giz pohrzechu
hanebnie ztratil, cziti sem vmenffil, chwala ma giz [tala, dobre flowo, genz
55 sem ge byl [krze ni dobyl, to fie zpriet obratilo.

Ach na tie na wzdy bieda na tie, na zle nefftieftie a na ten neffczafitny
den, na tu neffczafitnu hodinv, na tu zaloftiwu chwili, w niezto mi moy prze-
twrdy a oftrorohy dyamant fie rozpuczil, gimzto sem miel przy sobie wffechny
ty przyrozene moczy, genz on ge miel! Gitzt sem ya prwnieho y pollednieho
60 [weho klenota pozbyl, genzt sem gei na poklad w fwem nerozdielnem [rdeczku
byl pewnie zachowal, peczeti taynv wffie milofti zamekl a [kritie zatwrdil,
w nuzi a w potrzebie sem fie gemv tieffil; gitzt gefiti precz!

Ach na tie, nefftieftie, faleffneho zradcze! Ach na tie, nefftiefti, na
zleho zlodiege! Preczt gefit ma famoroftla a wyborna holka podporna, giez
65 sem fie weffele tieffil k mey [tarofti a gi [sobie do [konczenie byl wmiencil za-
chowati. Preczt gefit kwaltem a prawym nafilim mnie z mych ruku wytoczona a
moczi wyniata. Preczt gefit ta, gez fie za mne [tara[la], preczt gefit ta, genz
za mie v potrzebie podobnie a wymluwnie odpowiedala. Gitzt gefit sama precz ta,
genz mie sama febu ziwila, a iat sem tak sam oftal a neuplnie gefitie sam,
70 nez menie nez sam! Nebt sem bez nie yako puol czlowieka, ny [woy, ny gegie.
Neb to, czoz czinim, tot bez rozumv czinim; to, czot wdowu, tot fie druh[d]y
k niczemv nechili.

Ach na tie, zle a nelitofitwie nefftieftie! Czos nade mnu vzciniło, czos
mi odyalo, wedczs mie podalo, wedcz mie podtiffklo y k czemv fi mie gedno
75 przyrownalo, ze gfa y neysem, byw y minul sem; awffak sem wzdy, acz czlowiekiem,
ale dofti ponizenym. Hled, hanebne nefftieftie, zet sem danie wffeczky wydal
ze wffeho dobreho [tawu, ze wffie me kratochwile wesele, fe wffie me cziti dofti
rozffirzene, fe wffeho meho vtieffenie tayne milofti, fe wffie me mladofti. Giz
nemas czo gineho brati ani z czeho, nezli z [mutku meho, wenz fi mie wffiklo,
80 wenz fi mie podmanilo, wenz fi mie poddalo y dalo a yako na wieky ofdudilo.
A to, czoz giz wezme's aneb brati budes, neniet aniz czo gineho bude nezli
placz, tefknoft, zaloft, truchlofti, bieda, zamutek fe wffim wzdychanim tayneho
y zgewneho [krzeku. Z tohot giz danie dati muffi, neb gefit ona wffe gine f febu
pobrala. Tys to, nefftieftie, zgednalo! Ey, nefftieftie, onat gefit byla mozna
85 daty y oftawiti, ale tys mi to wffe zruffilo.

Ach, hanebne nefftieftie! Jat sem ten ranienny, [mutny tkadlec, genz sem

twym vrazem omamen, tak vrazen, tak otruczen, zet sie neczigi nikdy na
drzewnie bytie nawratiti. Ey, zle nestiestie, y czot sem tobie kdy tak pro-
tiwneho vzcinił, ze mie drziewe czafu zahubuges? Y w czem sem sie kdy proti
90 tobie obmesskal, ze meho ginoftwie a me mlade postawy wesele czassy chczes
odgieti a giz odgimas? Y czo gest tobie prziczina, zes m[o]y vraz, zes ma
smrt, zes ma muka, zes me zahubenie? Y zdali niczs? Slys! Onat gest giz proti mnie
zahynula, yako by gie nebylo. Ale yat sem ziw, ale smrti zadam. Ach,
nestiestie, czos mi tak vzciniło! Smluw sie afa s smrti, at mie afa spieffe
95 k sobie wezme, at tuhu newadnu dale po nie, ant [m]ra vmrzieti nemohu; neb
k smrti na kazdy den tiehnu, awssak duffie wystupiti nechce. Ey, nestiestie,
nemucz mne, odday mie smrti, at mie ta zatradi, at mie ta zahlady, onat se
mnu skona nemnoho my czinieczy protiwenstwie.

Nediw sie tomv, hanebne nestiestie, zet sobie tak hrubo czinim, mamt
100 procz. Slys to! Onat gest giz sobie wolna, yako chce, proti mnie. Jat sem
ale, hanebne nestiestie, wiezen twoy, ty ze mne czinis, czos giz chczes; ty
ze mne vcziniti mozes, yakz chczieti budes. Onat gest precz, ty sy,
nestiestie, samo se mnu ostalo. Neniet mi kto radie tebe sie vkriti, neniet
mnie giz kto odtusse w protiwnych nechutech. Neniet mnie giz kto dada weselu
105 odthuchu a rzka: netbay, mlads, nestyskay sobie. Buoh tie [[t]worzil, buoh
tie ziwiti bude; buoh ti dal dobry smysl, tiem smyslem poczelt gest wffe dobre
dokonati.

Ach, ach a wzdy ach a bieda na tie, na zle a necziste nestiestie. Ach
na tie wzdy a bez przestanie! Ach, bez koncze bud wzdy przy tobie po wffe czasy
110 to wffe zle, gesto zle slowe, bud tobie ode mne k diiedzistwi dano na wieky
w pekelné hlubokosti! Buoh sam, ten tie zbaw twe moczi, twe zle a protivne
przhody a obrat tie w prach a w popel pekelného ohnie zde y tam na wieky!

Poznámky

- 25 Preczt] Proczt, rkp.
- 33 radoft] rodofit, rkp.
- 53 sie sam] sie [ā] s[ā], rkp.
- 73 moczi] mocz, rkp.
- 91 nelitofitiwe] nelitofitiwie, rkp.
- 108 vrazen] wrazen, rkp.
- 109 otruczen] p[í]sař napsal nejprve otenczen, pak toto slovo škrtl
- 125 hanebne] hanebnie, rkp.
- 131 ti] tie, rkp.

Kronika Trojanská

Tato kronika je překladem středověkého latinského prozaického zpracování Dějin vyvrácení Tróje. Překlad vznikl koncem 14. stol. (Kromě něho vznikl o něco později ještě druhý český překlad.) Rukopis, ze kterého otiskujeme ukázky, je opis z r. 1469; je uložen v Národní a universitní knihovně (NUK XVII B 6). Transkribované vydání podle tohoto rukopisu pořídil J. Daňhelka, Kronika Trojanská, Praha 1951; naše ukázky jsou tu na s. 153 - 154 a 158 - 161.

Poczinagi se sedmnadczte knihy kronyky troyanske o radie Rzekuow, kterak by Hectora s swieta prowadili, a o cztwrtem bogi vkrutnem Rzekuow s s Troyanfkymi.

Sluncze zapade za horu a tmy poczechu zemi przikrywati a hwiezdy swoy
5 blefk okazowachu; sgidechu se králi, wewody y kniezata do stanu krale Agameno-
wa, weho zprawcze, w radu, a toliko o to se radili, kterak by mohli Hectora
zahubiti a rzkucze: "Lecz on bude zahuben, nam gest nelze switeziti. Neb on
sam gest obrancze Troyanfkych a wrah wsfch Rzekuow. Neb kto gest kdy flychal
takeho muze tak sylneho, vdatneho a neustaleho; przed ranami gehu ani zelezo
10 muoz zuostati, a ze czlowieka w uodienij iako nahe dijetie rozietne, kdz se
rozhorlij."

A tak na tom wsfichni zuostachu gednostaynie, ze to Achylowi mocznie po-
ruczichu, aby on toho pilen byl, aby Hectora zahubil, yakz by koli mohl neb
vmiel. A protoze on, Hector, welicze zada smrti Achylowy, a nebude-li w tom
15 Achyles opatren, welmi snadnie muoz od Hectora zahynuti. A na tom koniecznie
zuostawffe, rozgidechu se kazdy do sweho stanu na nocnije odpocziwanije.

A nazaytrzie, kdz dnijeti poczina sse, Rzekowe hlucznie odienij bieziye,
ano giz ten nayfilnieysij Hector neklidny bieffe se wyrogil z brany miest[[ke
a wytrh na pole, aby boyowal s swym boyownym zastupem, kteryz bieffe sobie
20 zpuofobil. Po niemz wygiede Eneafs [[zastupem swym brzo po niem. A pak Parys
s Deyphebem a tez Troyllus y ginij wsficzny s zastupy swymi. A wtom Hector
pocze boyowati se wsfemi rzeczky woyfky, w nichzto, yakoz popsal Dares,
bieffe sto a padesat tisíczuow lidu branneho. Y nastá boy welmi lijty f uobu
stranu a Parys f tiem lidem z Perfie, kterizto luczisti swymi mnoho sskody
25 Rzekuom czinichu, neb gich bez czifla strzieleli gfu. Mezitiem Agamenon kral
s zastupem swym do boge przigiede, na niehozto hned Hector hnaw kopim, gey
f konie frazi tiezcze pobodeneho. A w ta doby Achyles odá se na Hectora a
mnohu feczij na gehu przielbiczi tepa, az gi poruffi. Ale sam bez sskody
neugide, nebo yhned Eneafs a Troyllus oborzichu se na Achyle w mnozstwij
30 lidu rytierzfkeho.

A w ta doby onen przefilny Dyomedes przitiece k bogi a przitecze na
Eneaffe a rani gey welmi, a porokuge gemu, a k tomu wecze Eneaffowi: "Zdraw,
dobry radcze, genz gfi králi Pryamowi dobru radu dal, aby se nade mnu mstil!
A w gistotie wiesz, ze tu secz ode mne cza to pocziges, a dostaness-li mi se
35 w mogi rucze, musifs od nich vmrzieti." A hna na Eneaffe f kopim y sbuode gey

f konie. Zatiem Hector hna na Achyle a filnu feczij swu welmi gey trapi, az y rozrazi na hlawie gehu przyelbiczi meczem swym. A giz ho chtieffe gieti, ale syn Tydeuw wida, ze Achyles gest w nuzi, odda se na Hectora w hniewiwoſti a tak weliku ranu vderzi na przyelbiczi gehu, ze ho ſkodnie rani. Ale Hector
40 nelekl se te rany, awſſak gfa hniewiw, zdwize se na Dyomeda, kteryzto gey dráhnie y vdatnie trapiette, a tak ſilnie meczem swym na gehu przyelbiczi vderzi, ze hned f konie ſpade. A wida Troyllus, ze Dyomedes ſpadl f konie, ſiiede doluow k niemu f nahym meczem. Gemuz ſe Dyomedes zmizile poſtawi, tak- ze oba te feczi przeſtachu a wſedeſta na konie.

45 A w ta doby ſtekſſe ſe Hector s Achylem, ſtatecznie boyowaſta, tepucze na ſe nelitoſtiwie, tak wſſak, ze Achyles k swym muſy przed nim poſtupiti. A zatiem Menelaus kral a Ulixes, Pollimores, Neptolomus, Pollidamas, Moneteus, Stelenus, Toas, Thymalus, Filtras a Theseus, Rzekowe, przitiezechu do boge a wſiczni krali a pomocniczi troyanſtij y wſiczni zaſtupowe lidu
50 branneho, od Hectora ſpuſobenij a ſſikowanij. Naſta diwny boy a f uobu ſtranu welmi wrazedlny. Mezitiem kral Agamenon a kral Pandalus f kopima ſe ſtatecznie ſteczeta, takze oba f konij ſpadeſta. A kral Menelaus hna proti Parydowi, neb ſe oba dobrze znagieſta, a tu Menelaus kopim pobuode Paryda y ſrazi f konie. Ale Parys za to ſe welmi zaſtydie p[r]o Eleny, kterazto na
55 zdi ſtogieffe ſe mnohymi zenami y pannami vrozenymi, diwagijcze ſe bogi, ze gemu tu hanbu vczynil Menelaus. Pak mezi kralem Arafter rzeczenym by welika ſwada ſeczna a mezi Vlixem, takze Vlixes gehu f konie zbuode a kuon gehu kaza weſti do ſtanuow. Pollidamas, ſyn Antenorow, hnaw na krale Appon rzeczeneho, y poſiecieze gey tak welmi, ze hned mra f konie ſpada. Mezi tiem Neptolomus hna
60 na Archyloga krale f kopim, a tu ſe oba ſtatecznie vhoſiſta, takze ſe oba f konij zbuodeſta. A Pollidamas zdwize ſe na Pallamida a pobod gey swym kopim f konie gey ſrazi, przimluwage gemu z gehu neſtatecznoſti. Pak kral Stelenus a kral Cartas vdatnie ſe ſeczeta, alle kral Stelenus krale Cartafa raniw f konie gey ſrazi. A Filimenis f kralem Remenem hnaſta na ſe f kopima, oba
65 ſe f konij zbuodeſta. Pak Teſeus s kralem Tymalem ſtatecznie ſe tepieſta a oba ſe f konij ſraziſta. A tu przyrozenij ſynowe krale Pryamowi swym vdatenſtwim mnoho rekow[k]ych czynow paſſij, przemnoho Rzekuow raniwſſe y zbiwſſe. Mezitiem kral Telamon f kralem Spardonem f kopimi na ſe hnaſta tak zmuzile, ze ſe oba zbuodeſta f konij a bieſta oba temierz napoly mrtwa, leziecz na
70 zemi. Pak kral Toas a Achyles, przyrozenij przyetelee, oddata ſe na Hectora, ſekucze nan naramnu ſiluu, takze gey w hlawu rani. Ale Hector, zmuſile ſe branie, Toaſowi krali puol noſa vtie a Achyle obrazi welmi. W te mijerze ſynowe Pryamowi na pomocz Hectorowi przyſpiechu a Rzekom hroznu ſſkodu vczynichu, krale Toaſa gmu a krale Thelamona ſmrtedlnie ranichu, takze gey iako
75 mrtweho do ſtanuow rzecznych neſechu. A krale Toaſa do Troge mieſta po Deyffebowi a Antenoru poſlachu. A kdyz kral Menelaus, ku Parydowi przyſkocziw, chtie gemu ſſkodu vczyniti, Parys tomu ſrozumiew, wytah lucziſtie a f nalpem ſtrzelu naloziw, y wyſtrzeli na nieho w ſwe nahloſti a tak gey poſtrzeli, ze gey neſiechu do ſtanuow napoly mrtweho. Ale hned kaza ſobie ranu lekarzi
80 wtipnemu vwazati, a yhned wſed na kuon, a f rotu swu do boge ſe wrati, hle- dage Paryda, aby ſe pomſtil nad nim. A tak w ſwe horliwoſti odda ſe f kopim tak prudcze na Paryda, chtie gey proklati, a byl by to vczynil, by byl Eneaſ mezi nie ſe ſtatecznie [f] swym ſſtitem newrazil. Neb Parys w ta doby negmiegieffe platuow ſwych na ſobie, protoze ge bieſſe dobrowolnie w Trogi
85 oſtawil. A ze to wiediel kral Menelaus, y miel tu nadziegi, ze by gey mohl

(naze zaklati a zabiti. A protoz Eneaf's (velikym woyfkem prowadzi Paryda do miasta, aby geho Menelaus vkladnie nezahubil.

W ta doby Hector na krale Menelaa prizhnaw, chtie gey gieti. Nez hned przitieze weliky hluk lidu rytierskeho na pomocz krali Menelaowi, a tak geho 90 opuſtiw, na to rytierzſtwo yako lew na ſtado owecz hrdinſky ſe oborzi, ſeka, tepa y morduge naporzad, takze ſe gemu neſmiegiyje poſtawiti, muſichu Rzekowe vteczi, ano ge Troyanſtij tepucze ſtihagi a do gich ſtanuow za nimi biezie. A kdyz ſluncze za horu zapade, Troyanſtij opuſtiwſſe Rzeky, wratichu ſe do miasta (weſelim.

Marco Polo, Milion

Oblíbený středověký cestopis byl do češtiny přeložen z latiny na počátku 15. stol. Překlad se zachoval v jediném opisu pocházejícím z 2. pol. 15. stol. a chovaném dnes v knihovně Národního musea. Paleograficky vydal J. Prášek, Marka Pavlova z Benátek Milion, Praha 1902, v přepisu vydali Q. Hodura - B. Horák, Marco Polo: Milion, Praha 1950. Náš úryvek je v Práškové vydání na s. 73 - 75.

Poczinagi sie knyhi druhe o moczi a welebnoſti Kublayowych krale taterſkeho.

W tych druhych knihach zalozie myenym popſati o welebnoſti Kublagie, krale welikeho, genz geſt kralowal az po ſcaſſu kladanije tiechto knych, 5 gehoz mocz a welebnoſt wyczſſie ſie zda na bohatſtwie, na panowanij nad zemiemij a nad wladanym welikeho mnoſtwie lida, nez ktereho kolywyek krale neb knyezetate po wſſie czaſy przed tiem mynute mohlo by rzeczeno byti, yakoz o tom w kapitulach potom pſanych zgiewne ſhledano bude. I geſt tento Kublay kaam, to geſt pan nad panij, z pokolenije krale Chynchiffowa a geſt ſſeſty 10 kaam, yakoz ſie w ſwrchu pſaney rzeczi ſhledawa. A poczal geſt kralowati leta od narozenie ſyna boziho tiſſieczieho dwuſtego ſſeſtego a padefateho. A to kralowſtwie obdrzal geſt mudroſti ſwu a ſſlechetnoſti, neb nyekterzij bratrzie gehu a przitele przirozeni ſtaly gſu o to, chtiecze gemu przekaziti, aby ne-kralowal, acz gemu wſſak ſ prawem bieſſe a ſluſſieſſe naymeſtkem byti. Y bilt geſt 15 w ſwem odienij vdatnij, pocztiwofiti ſylny, radu rozlicznu ſtkwuczij a w bogich y ſprawowanij lida opatrnij a rozumnij. Neb drziewe nez geſt korunu kralowſku przigal, czaſto geſt wygiezdil do boyuow a we wſſem ſſlechetne gednal. Ale od tey chwyle, yakz kralowſtwy obdrzal, gedynu byl wygiel na woynu, nez ſyni ſwe k takym wieczem poſielal a panij ſwe etc.

20 Kterak Nayam proti kraly Kublayowij ſmyel ſie protiwiti, kapitule druha.

Takowa przeczina bila geſt, pro nyzto gedinu, yak geſt kralowal, na woynu byl wigiel neb k bogi, leta od narozenie boziho tiſſieczieho dwuſtego ofmdefateho ſſeſtego. Strycz gehu geden, gmenem Nayam, gſa w ſtarzi leth trziticeti, genz mnoho zemyemij od krale wladnieſſe, mladu marno ti wztrhne ſie 25 proti panu ſwemu Kublayowy brzcze ſ weliku woſku. A o to ſie bil potazal ſ gednym kralom, gmenem Kaydu, genz bieſſe wnuk Kublayuow, ale nenawidieſſe gehu. A tak ten giſty powoly onomu a ſliby ſ nym ſam giety a przyweſti [ſ] ſebu ſwych ſto tiſſiecz ryczirzuow. A tak ſerzknu ſie, ze ſie magi ſpolu ſgiety na gedney rownij s ſwymi zaſtupy, aby potom wſſiczknij ſpolu wtrhly do 30 kralowich zemij. Nayam pak ten giſty, ſhledaw cztiri ſta tyſſieczuow, przigel na to mieſto, yakoz ſie [ſ]rziekly bychu, a tu krale Kaydu czekaffe przigiezza.

Kterak ſie kral Kublay pripravil, kapitule trzeti.

Zatnem kral Kublay to wſſe zwiediew, czoz onij gednachu a w nyczemz ſie toho gegich ſdychanie nelek, przifaſl, ze nechtie koruny kralowſkey nykdy na 35 ſie wzieti, nez az by ſie nad nymi pomſtyl gegich zrady a ſmieloſti, a tak we dwu a dwaczeti dnech zberze trzi ſta tyſſieczuow z tiech gedno, czoz gich tu

bieffe w bliezcie okolo mye ta Kambalu. A tato prziczina bie e, procz gest
wyczsiho woyska nehlledal; proto, neb chtiel brzczie na neprzately vderziti,
aby, kdiz by fe bil dele meikal, wietczsie lid zbieracie, k wedomy to Nayamo-
40 wu nedofflo, a tak zwieda, wystrzehly by sie, ze by owffem nebo zasie postupil,
aneb by na bezpechnyffie myesto woysko przewedl. A protoz nechtiel zastupow
[wych, kterezo bil wyflal k wyboyowani rozlicznich wlasti, zasie odwolati,
neb by bil mohl, kdiz by chtiel, w malo myesieczich rzietierzstwa y pieffczouw,
tak weliky mnoftwie toho lida [shromazhditi], yakzto bez czifla zdalo by sie
45 k wierze nepodobne. A zatiem przikazal kral wffech czest dobrze strzieti a
welmy snaznie, tak aby Nayam sie newistrieht, przedwieda gehu przigiezd. Neb
mnozie gducze a wraczugicze sie od kralowich straznych, byli zgymanij. A pro-
toz Nayam, by gey kral myel przipafti, zwiedieti nemohl, y poradyl sie gest
prwe kral Kublaij [r] swymi hwiezdarczij o to, kterak by sie gemu tu zdarziti
50 myelo. Tehdy wffichni hwiezdarchie z spoleczniego sudu sweho spatrzenie odpo-
wiediely kralowy, ze ma poczestnye nad swymi neprzately swietieziti etc.

Jan Hus

Z českých spisů M. Jana Husa otiskujeme úvod a závěr z jeho Postily a ukázkou z jeho českých listů. Postila, kterou dokončil v r. 1413, je zachována v řadě rukopisů; naše ukázky jsou převzaty z tzv. Hořčičkova rukopisu (knihovna Nár. muzea IV C 18) z r. 1413. Projevují se zde některé prvky diakritického pravopisu (místo tečky jako diakritického znaménka píšeme zde záček). Postilu vydal v přepisu K.J. Erben v r. 1866 a jeho vydání bylo převzato J.B. Jeschkem, Praha 1952. - Druhou ukázkou je poslední Husův list z Kostnice, psaný den před smrtí a zachovaný ve třech rukopisných záznamech. Náš text je převzat z rukopisu Mladoňovicova (knihovna Nár. muzea VIII F 38); vydal jej V. Novotný, M. Jana Husi Korespondence a dokumenty, Praha 1920, s. 335 - 337.

Postila

(Úvod)

Milofrdny spassitel, pan wfemohucy, syn boži Gežiš Kristus, prawy boh a prawy člouiek, přifel gest na swiet, aby swiedečtuie prawdie wydal, o nebeskem kralewstui kazal, owcie zahynule shledal a čieštu gim slowem y skutkem k wiečne radosti vkažal, w tom plnie woli otcie sweho pana boha, milofrdny spassitel, 5 w pokoře a w tichošti y w chudobie gsa zawrzeny od pyšnych lidi a od chytrčow tohoto swieta. A zwlaštie od biskupow, od mistrow, od knieži a od zakonnikow, genž su mv sie wzdy protivili. Pračowal gest s lidem w kazani až do smrti, a to gest včinił z welikeho slitowanie. Protož piše s. Mt. w IV. k. řka: Vida Gežiš zastupy, slitowal sie nad nimi, neb su byli trapani a leželi sú iako 10 owcie, nemagice pastyrie. Protož řekl gest včedlnikom swym: Gistie žen mnoha gest, ale dielnici nemnozi. Protož proste pana žni, ať pošle dielniky na žen swú. To gest: Množi su lide, genž by radi slowo božie slyšeli, a tak iako pšenice w stodolu kralewstui Kristowa sie hodili. Ale nemnoži su dielnici, to wiez, že malo gest wiernych kazatelow, kteří z lašky pro chwalu boži, pro 15 lidške a pro swe spassenie pračugi s lidem božim. Protož die spassitel: Proste pana žni, to gest boha, genž gest pan wšeho swieta, ať pošle žencie vierne na žen swu.

To slowo s. Řehoř waži, žen mnoha a pračowniči nemnoži, řka: Toho bez tiežke truchlosti mluwiti nemožeme. Neb ač su ti, kteříž by radi dobre věci 20 slyšeli, ale negfu ti, kteří by prawili. Ai, swiet kniežimi gest naplnien, awšak we žni boži welmie řiedky pračownik bywa nalezen. Neb vřad kniezšky přigimame, ale skutku vřadu neplnime. Ale wažte, bratřie mogi, wažte, czo die pan: Proste pana žni, ať pošle dielniky na žen swu. Wy za nas proste, abychom wžiteczne věci vam pripraviti mohli, aby iazyk od napominanie nevřtal; a po- 25 niawadž miesto kazanie sme přigeli, aby přied sprawedliwym sudci nas našie mlczenie neodřudilo.

To s. Řehoř. Gehož řecz, ale prwe sweho spassitele ia wažie, abych owšem kniežškeho vřadu neopuřtil, czařsu nezmařil, vmienil sem pro chwalu boži, pro spassenie Czechow wiernych, kteříž řadagi woli boži poznati a plniti, czenie

30 nedielnie wŕecka kraticŕce ſ boŕi pomoci vyloŕiti, ŕadage, aby ti, kteŕiŕ bu-
du ŕiſti neb ſlyŕeti, byli ſpaſſeni, napŕied ſie hŕiechow varovali, boha nade
wŕechny věci milovali, ſpolu miloſt drŕieli, w cznoſtech proſpiewali a za
mie hŕieſneho pana boha poproſily.

A ŕe nemagi obecnie czteni czeſky pſanych a vyklad ne tak ſie brzy
35 pŕigme bez zalozenie, protoŕ chci wŕdy prve cztenie poloŕiti, a potom vyklad,
aby naſeho ſpaſſitele ſlowo wŕdy naiviece wznielo a tak viernym bylo k ſpaſſeni
oznameno. Neb ktoŕ ge w miloſti do ſmrti ſlyſſie, ti budu ſpaſſeni a ŕde gſu
blaŕeni, iakoŕ die ſam ſpaſſitel: Blaŕeni ti, kteŕiŕ ſlyſſie ſlowo boŕie a
oſtŕiehagi ho. To waŕiecze, mame pilnie, mile, ſtatecznie a veſele ſlowa
40 naſeho miloſtiwego ſpaſſitele poſluchati, ginym ge praviti a kazati, pilnie
k rozumv pŕiſoditi a vedle gineho piſma druhe vykladati, iakoŕ ſwieti boŕim
darem vykladagi. Y mamŕ vmyſl, abych, coŕ mohu, nailehcŕgie vyloŕil k rozumv
cztenie, acz ne owŕem tymŕ obyŕzegem, iako kaŕi.

(Doslov)

Aby, ktoŕ budeſ ŕiſti, rozvmiel me ŕeſke ŕeĕi, viez, ŕet ſem pſal tak,
45 iakoŕ obyĕeiſnie mluwim, neb w gednom kragi Āechowe ginak mluwie, a w ginem
ginak. V pŕikladie ia piſi "niŕadny nevie", a gini ŕiekagi "ŕadny nevie".
Opriet ia diem "muſſiem vĕiſniti", a gini ŕku "muſſim". Opriet ia diem "tieleſtny",
a gini "tieleſny", ia "protiw", a gini "proti", ia "wzgewiti", a gini
"zgewiti", ia "popad ho" a gini "popad gei". Ja diem "bychme byli dobŕi", a
50 gini "bychom byli dobŕi". A geſt ginych drahnie promien.

Protoŕ proſim kaŕdeho, ktoŕ bude pſati, aby ginak nepſal, neŕ iakoŕ ſem
ia pſal; neŕ chybil-li ſem kde ŕteny neb ſŕeku neb ſlowce opuſtil, za to
proſim, aby opravil, geſt-li giſt plnie, aby mi praveho vmyſla nepŕewratil.
Neb viem, ŕe mnozi mnogice, by lepe rozvmiel, coŕ dobre geſt pſano, ſhlazugi
55 a zle napifugi. A na ty ſie velmie hniewal swaty Jeronym, neb ſu gemu to ĕi-
nili.

Poslední list

Boh ſ wami a racz wam dati odplatu wiecznu, ze ſte mi mnoho dobreho cziſi-
li. Geſtie pro mie, acz ſnad mrtwego na tiele, panu Jancwi, wiernemu a ſta-
tecznemu rytirzi a memu dobremu dobrodiegczu, nedaite ſkodnu byti. Proſymt
pro pana boha, mili pane Petrze minczmeiſtrzie a panny Anno. Take proſym, abi
5 dobrze zywi bili, boha poſluchali, iakoz ſte ſlichali. Kralowe, mee miloſtiwe
paſie, diekugte ote mne ze wſieho, gez geſt my cziſnila. Czeledi ſwe pozdrawte
y ginich wiernich przatelow, gichz nelze geſt popſati. Proſym take wſech, aby
za mie pana boha proſili, v gehoz ſwate miloſty ſkorze ſie ſhledame ſ geho
ſwatu pomoczi. Amen.

10 Pſan liſt w czakanie odfuzenie na ſmrt w zalarzi w okowach, gen vſam
trpim pro bozi zakon. Pro pana boha, nedaite hubiti dobrych kniezi.

Miſtr Hus, w nadziegi ſluha bozi

Petre karissime, pellicium serva tibi in mei memoriam. - Pane Henrichu
Leffl, bud dobrze ziw [swu manfelku a diekugit z dobrodiegtui; boh bud twa
15 odplata. - Fideli amico Liderico cum coniuge. - Wierny przieteli, pane Lid-
herzi [pany Margaretu, [panem Skopkem, [Mikefku y [ginimy, day wam pan
boh wiecznu odplatu za praczi y za gine dobrodienftwi, ktore [te mieli
[e mnu. - Wierny a mily mistrzie Krziftane, bud pan boh [tebu. - Miftrzie
Martinku vczedlnicze, pomny, czo [em tie wiernie vczyl. - Miftrze Mikulafi,
20 knieze Petrze kralowe, y gini miftrzi y knyzezi, budte [lowa bozieho pilny.
- Kniezi Hawliku, kaz [lowo bozie. - A w [iech profim, aby bili vftawiczni
bozie prawdie.

przieteli] przieteles, rkp.

A] O, rkp.

Seznam citovaných památek a zkratek rukopisů

- AktaBratr - Akta Jednoty bratrské
Soubor dokumentů a památek (spisů, traktátů, korespondence aj.) Jednoty bratrské, sestavený ve 2. polovině 16. stol. z materiálů až o století starších. Jedním z hlavních sestavovatelů a písařů byl Jan Blahoslav (sám uspořádal 8 svazků). Ve sv. 1 - 2 jsou opisy textů ze 2. pol. 15. stol.; vydal je v prepisu J. Bidlo, Akty Jednoty bratrské 1, 2, Brno 1915. 1923.
- AlbRáj - Ráj dušě
Staročeské zpracování latinského traktátu a dalších skladeb náboženských ze 2. poloviny 14. stol. Dochováno v řadě rukopisů; ukázky z jednoho z nich (z r. 1383) vydal J. Menšík, Počátky staročeské mystiky, Praha 1948.
- Baw - Sborník hraběte Baworovského
Soubor světských epických skladeb veršovaných i prozaických z r. 1472. Obsahuje zejm. epické skladby s rytířskou tematikou (např. román o Bruncvíkovi) a veršovaný překlad Ezopových bajek. Paleograficky vydal J. Loriš, Sborník hraběte Baworovského, Praha 1903.
- Beck - J. Beckovský, Poselkyně starých příběhův českých
Tisk české kroniky kněze J. Beckovského (1658 - 1725) z r. 1700. Autor dokončil a vydal jen první díl, sahající do 16. stol.
- BiblBen - Bible Benátská
Tisk bible z r. 1506. Název má podle místa, kde byla vytištěna.
- BiblKladr - Bible Kladrubská
Rukopis bible ze 2. poloviny 15. stol.
- BiblKral - Bible Kralická
Česko-bratrská redakce bible, vydaná v l. 1579 - 1594 v bratrské tiskárně v Kralicích (v šesti dílech - tzv. šestidílka), v jednom svazku vyšla znovu r. 1613.
- BiblMel - Melantrichova bible
Vydání bible, které pořídil český tiskař Jiří Melantrich (1511 - 1580) v r. 1549 a v několika dalších vydáních. Text upravil Sixt z Ottersdorfu.
- BiblNZT - Nový zákon
Tisk Nového zákona z r. 1475 (patří mezi prvotisky neboli inkunabule, to jsou tisky do r. 1500). Fototypické vydání pořídil Z. Tobolka v edici Monumenta Bohemiae typographica, sv. 8, Praha 1930.
- BiblOl - Bible Olomoucká
Rukopis bible první české redakce z r. 1417. Fototypické vydání její části pořídil J. Vašica, Olomouc 1933.
- BiblZam - Starý zákon Zamojských
Rukopis Starého zákona z poloviny 14. stol. Dříve byl ve Varšavě. Ukázky vydal paleograficky J. Polívka, LF 21, 1894, s. 219 - 225.

Blah - Jan Blahoslav

Jan Blahoslav (1523 - 1571) byl jedním z nejvýznamnějších představitelů Jednoty bratrské před Bílou horou. Napsal mj. mluvnici češtiny (1572), knihu Musica (vydána 1558 a 1569), vydal bratrský kancionál (tzv. Šamotulský, podle místa tisku, v r. 1561, druhé vydání 1564 v Ivančicích) a přeložil Nový zákon (vyšel tiskem r. 1564 a 1568).

Brikcí - Brikcí z Licka, Městská práva

Brikcí z Licka (asi 1488 - 1543) napsal mj. spis Městská práva, který byl vydán r. 1536 v Litomyšli.

Budyš - Rukopis Budyšínský

Sborník veršovaných i prozaických husitských skladeb charakteru vesměs polemického a agitačního. V přepisu vydal J. Daňhelka, Husitské skladby Budyšínského rukopisu, Praha 1952.

CestMand - Cestopis tzv. Mandevilla

Z němčiny toto dílo přeložil na počátku 15. st. Vavřinec z Březové. Dochoválo se v několika opisech, z nichž rukopis z r. 1445 vydal v přepisu F. Šimek, Praha 1963.

Comest - Comestor

Překlad latinského náboženského spisu Petra z Troyes (Comestora), Nistoria scholastica z 2. poloviny 14. stol. Dochován je v rukopisu z r. 1404 a v několika jiných. Vydal jej paleograficky J.V. Novák, Petra Comestora Historia scholastica, Praha 1910.

Čern - Zuzana Černínová z Harasova

Česky psaná korespondence šlechtičny Zuzany Černínové z poloviny 17. stol.

Dač - Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti

Mikuláše dačického z Heslova (1555 - 1626) paměti jsou kronikou zachycující události ze 16. a z první poloviny 17. stol. Vydal je v přepisu A. Rezek ve dvou dílech, Praha 1878 a 1888.

Dal - Kronika Dalimilova

První česká kronika z počátku 14. stol. Srov. str.132.

EVA - Evangeliař

Zlomek evangeliaře s úryvky evangelistů, pocházející z první poloviny 14. stol.

EvOl - Evangeliař Olomoucký

Rukopis evangeliaře, obsahující evangelia a epištoly, pochází ze druhé poloviny 14. stol. Paleograficky jej vydal F. Černý, Praha 1901.

FlašRada - Smil Flaška z Pardubic, Nová rada

Alegorická veršovaná skladba z konce 14. stol. je dochována ve dvou rukopisech z poloviny 15. stol. a v jednom zlomku z druhé poloviny 15. stol. V přepisu ji vydal J. Daňhelka, Praha 1950.

GČ - Jan Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého II/2, Časování, Praha 1898, 2. vyd. Praha 1909, znovu vyšlo s doplňky F. Ryšánka, Praha 1958.

Gesta - Gesta Romanorum

Je to sbírka stručných povídek (tzv. exemplum) s výkladem, přeložená z latiny ve 2. polovině 14. stol. Dochována je v rukopisu z r. 1443 a v několika dalších. Paleograficky vydal J.V. Novák, Staročeská Gesta Romanorum, Praha 1895.

GS - Jan Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého II/1, Skloňování, Praha 1896, znovu vyšlo s doplňky F. Ryšánka, Praha 1960.

HájKron - Václav Hájek z Libočan, Kronika česká

Hájkova (zemř. 1553) kronika byla vydána tiskem v r. 1541.

Hrad - Rukopis Hradecký

Rukopis z počátku druhé poloviny 14. stol. Srov. str.137.

Hus - Mistr Jan Hus

Různé české spisy Husovy, dochované v rukopisech z 15. stol.

ChelčPost - Petr Chelčický, Postila

Postila Petra Chelčického (asi 1390 - 1460) je dochována v tisku z r. 1522. Vydal ji paleograficky E. Smetánka, Petra Chelčického Postila, Praha 1900, 1903 (ve dvou dílech).

KarlŽiv - Vlastní životopis Karla IV.

Český překlad latinského Karlova životopisu z 2. poloviny 14. stol., jehož dvě recenze se dochovaly v řadě rukopisů z 2. poloviny 15. stol.

Kocm - Václav Kocmánek

Václav Kocmánek (1607 - 1679) byl učitelem ve východních Čechách a v Praze. Psal divadelní hry, které se zachovaly v rukopisném sborníku jeho prací. Jednu z jeho her, "Intermedium kratochvilné o krobiáních", vydal v přepisu J. Hrabák, Lidové drama pobělohorské, Praha 1951.

KomDvěře - J.A. Komenský, Dvěře jazyků otevřené

Jan Amos Komenský (1592 - 1670) byl nejvýznamnějším představitelem Jednoty Bratrské po Bílé hoře. Po celém světě jsou dnes známy jeho práce pedagogické a filozofické. "Dvěře jazyků otevřené" je česká verze slavné Komenského učebnice; vyšla tiskem v r. 1633.

Konáč - Mikuláš Konáč z Hodiškova

Mikuláš Konáč (zemř. asi 1546) byl jedním z předních českých humanistů a proslavil se zejm. jako překladatel a tiskař (tiskl od r. 1507 do r. 1528).

Konečný - Matouš Konečný

Matouš Konečný (1572 - 1622) byl jedním z představitelů Jednoty bratrské na počátku 17. stol. Několik jeho prací náboženského a polemického charakteru vyšlo tiskem v bratrské tiskárně v Kralovicích na Moravě.

Krist - Život Krista Pána

Prozaické zpracování života Ježíšova z poloviny 14. stol. podle různých latinských předloh je dochováno v několika rukopisech z druhé poloviny 14. stol. i mladších.

Kruml - Krumlovský sborník

Je to soubor prozaických skladeb náboženských a mravoučných z počátku 15. stol.

Leg - staročeské legendy

Touto zkratkou označujeme nejstarší české veršované legendy dochované ve zlomcích z počátku a z 1. poloviny 14. stol. (např. legenda o Jidášovi, o Pilátovi, o seslání sv. Ducha, o apoštolích). Paleograficky je vydal J. Cenjar, Nejstarší české veršované legendy, Praha 1964.

LegKat - Legenda o sv. Kateřině

Je to legenda z 2. poloviny 14. stol., zachovaná v rukopisu Brněnském (dříve Stockholmském) opsaném kolem r. 1400. Srov. str. 157.

Letocha - V.F. Letocha, Památky města Brodu Uherského

Rukopis městské kroniky Uherského Brodu (z r. 1725) od Václava Fr. Letochy, městského písaře..

Levšt - Chvála Panny Marie

Veršovaná skladba od kněze Levšténa ze druhé poloviny 14. stol.

Mast - Mastickář

Zlomky velikonoční divadelní hry z 1. poloviny 14. stol. Dochována je v rukopise Drkolenském ze 2. poloviny 14. stol. a Muzejním z poloviny 14. stol. Srov. str. 145.

Měst. kn. - Městské knihy Uherského Brodu ze 16. stol. (kniha purkrechtní, sirotčí a horenská)

Otc - Životy svatých Otců

Prozaický překlad latinské sbírky legend a výkladů o životě a učení starokřesťanských poustevníků, dochovaný v několika rukopisech z 15. stol. Paleograficky je vydal E. Smetánka, Staročeské životy svatých Otcův, Praha 1909.

Pas - Pasionál

Staročeská sbírka legend, zpracovaná podle latinských předloh a dochovaná v řadě rukopisů ze druhé poloviny 14. stol. a z 15. stol.

PísOstr - Píseň Ostrovská

Píseň Slovo do světa stvoření ze druhé poloviny 13. stol. Srov. str. 121.

PoprRožmb - Popravčí kniha pánů z Rožmberka

Jsou to zápisy výslechů z let 1389 - 1429. V přepisu vydal knihu F. Mareš, Praha 1878.

Prima principia - Prima principia linguae bohemicae

Stručná latinská mluvnice češtiny, obsahující především jen paradigmata, vydaná anonymně asi v Praze ve 2. polovině 17. stol.

Pror - Knihy proroků

Je to překlad proroků Izaiáše, Jeremiáše a Dáviela z konce 14. stol.

Pulk - Přibík Pulkava z Radenína, Kronika králů českých

Je to české znění Pulkavovy kroniky, pořizené v 70. letech 14. stol. a dochované v řadě rukopisů z 15. a 16. stol. Nejstarší z nich (kolem r. 1400) vydal v transkripci J. Gebauer, Praha 1893.

Rožmb - Kniha Rožmberská

Nejstarší česká právní kniha obsahující procesní právo a sepsaná v první polovině 14. stol. Je dochována v několika rukopisech, z nichž nejstarší pochází asi z r. 1360. Byla vydána několikrát, počínaje F. Palackým v Archivu českém 1, Praha 1840.

ŘádZem - Řád práva zemského

Právní kniha ze druhé poloviny 14. stol., dochovaná v několika rukopisech z 15. stol.

ŘHrubý - Řehoř Hrubý z Jelení

Řehoř Hrubý z Jelení (zemř. 1514) patřil k významným představitelům českého humanismu. Překládal Cicerona, Petrarca, Erasma Rotterdamského aj. Většina jeho prací zůstala v rukopisu, mj. i překlad Erasmovy Chvály bláznovství z r. 1513, z níž jsou i naše doklady.

Seel - Ferdinand Želízko (Seelisko)

Kněz z východních Čech (zemř. 1786 v Hradci Králové); vydal r. 1774 knihu Weykladowe [watych ceremoniy, řádůw, [wátků etc.

ŠmerhKron - Jan Šmerhovský, Kronika...

Tiskař Jan Šmerhovský vydal dva české tisky, z nichž se zachoval v jednom výtisku jen druhý, z r. 1519, Welmi piekna nowa Kronika aneb Historia Wo welike milosti kniežete a kraale Floria z Hispanij a geho milee pānie Bianceforse... Je to překlad (z němčiny) jednoho díla Boccaciova. Překladatel není znám.

Štít - Tomáš Štítný

Tomáš ze Štítného (asi 1333 - 1404) napsal a přeložil z latiny řadu spisů, zejm. charakteru náboženskovo-vzdělávacelného. Jsou dochovány v opisech od konce 14. stol. Srov. i str. 165.

Troj - Kronika Trojanská

Volný překlad latinského spisu z konce 14. stol., dochovaný v řadě rukopisů z 15. stol. Srov. str. 187.

UmučRoudn - Umučení boží Roudnické

Je to veršovaná skladba z poloviny 14. stol., dochovaná v opisu z konce 14. stol. Vydal paleograficky A. Patera, Čas. Čes. Muzea 57, 1883.

VelKal - Daniel Adam z Veleslavína, Kalendář historický

D. Adam z Veleslavína (1564 - 1599) přednášel na pražské univerzitě historii, pak se oženil s Melantrichovou dcerou a převzal jeho tiskárnu. Kalendář historický je jeho původní dílo, které řadí historické události podle dnů v roce. Vyšel v r. 1578 a doplněný v r. 1590. Z tohoto druhého vydání jsou naše doklady.

VýbAkad 1. - Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957.

VýbAkad 2/1. - Výbor z české literatury husitské doby I, Praha 1963.

ZrcKrál - Zrcadlo rozděleného království

Politické satiry ze 16. a z počátku 17. stol. Pod tímto názvem vydal tento soubor J. Kolár, Praha 1963.

ŽaltKlem - Žaltář Klementinský

Rukopis žaltáře z první poloviny 14. stol. Paleograficky jej vydal A. Patera, Praha 1890.

ŽaltPod - Žaltář Poděbradský

Rukopis žaltáře z r. 1396. Vydal jej paleograficky A. Patera, Praha 1899.

ŽaltWittb - Žaltář Wittemberský

Překlad žaltáře z první poloviny 14. stol., vepsaný mezi řádky do latinského textu. Paleograficky jej vydal J. Gebauer, Praha 1880.

Žerot - Kateřina ze Žerotína

Česká korespondence manželky Karla st. ze Žerotína z první poloviny 17. stol.

Přehled nejdůležitější literatury

Tento přehled uvádí literaturu, kterou potřebují posluchači ke zkoušce z historické mluvnice a dialektologie a k interpretacím cvičení v této příručce a k rozborům souvislých staročeských textů.

Hláskosloví

Základní příručkou je vysokoškolská učebnice M. Komárka, Historická mluvnice česká I - Hláskosloví, Praha 1958, 2. doplněné vyd. Praha 1962. Poněkud jiné pojetí vývoje fonologického systému má A. Lamprecht, Vývoj fonologického systému českého jazyka, Brno 1966 a učební text A. Lamprecht - D. Šlosar - J. Bauer, Vývoj mluvnického systému, Praha 1964 a další vydání. Soustavným přihlížením k nářečním změnám je dodnes cenná Historická mluvnice československá F. Trávníčka, Praha 1935, dnes už málo dostupná. Materiálově cenné, avšak svým pojetím překonané je hláskosloví v Gebauerově Historické mluvnici jazyka českého I, Hláskosloví, Praha - Vídeň 1894. Zejména předhistorickému stavu věnují pozornost dvě dodnes cenné práce O. Hujera, Úvod do dějin jazyka českého, 3. vyd., Praha 1946, a Vývoj jazyka československého v Čs. vlastivědě III, Jazyk, Praha 1934, str. 1 - 83. - Nově vyšla učebnice A. Lamprecht - D. Šlosar - J. Bauer, Historický vývoj češtiny /Hláskosloví, tvarosloví, skladba, Praha 1977.

Tvarosloví

Pro morfologii jména je druhá část vysokoškolské učebnice od V. Vážného, Historická mluvnice česká II, Tvarosloví, část 1., Skloňování, Praha 1964, 2. vyd. 1970 (s doplňky I. Lutterera). Vážného výklady jsou pojaty tradičně a vycházejí z Gebauerovy Historické mluvnice jazyka českého, III. díl, Tvarosloví, část 1., Skloňování, Praha 1896) s opravami a doplňky F. Ryšánka vyšlo znovu v Praze 1960).

Pro morfologii slovesa je zejména při interpretacích základním pramenem Gebauerova Historická mluvnice jazyka českého, III. díl, Tvarosloví, část 2., Časování, Praha 1898, 2. vyd. Praha 1909, s opravami a doplňky F. Ryšánka znovu vyšlo v Praze 1958.

Tvaroslovné výklady jsou také v Trávníčkově Historické mluvnici československé (jen formální morfologie) a v učebním textu Lamprechtově, Bauerově a Šlosarově (i sémantická morfologie).

Starším obdobím a praslovanskými a indoevropskými východisky českého slovesa se zabývá skriptum J. Zubatého, České sloveso, Praha 1915 (nové vydání se připravuje v nakl. Academia v řadě Prameny k dějinám české a slovenské lingvistiky).

Z aspektu typologického vykládá vývoj jmenné morfologie V. Skalička, Vývoj české deklinace, Praha 1941, a vývoj slovesné morfologie J. Porák, K vývoji české konjugace, Slavica Pragensia X, Praha 1968.

Pokud jde o významy mluvnických tvarů (sémantická morfologie), ty jsou ve starších mluvnicích ve skladbě (např. v Gebauerově historické mluvnici nebo v Trávníčkově Mluvnici spisovné češtiny, Praha 1951).

Skladba

Základní příručkou je F. Trávníček, Historická mluvnice česká III, Skladba, Praha 1956 (je pojata diferenčně). Bohatý materiál je v Gebauerově Historické mluvnici jazyka českého, IV. díl, Skladba, k vydání upravil F. Trávníček, Praha 1929. Srov. také učební text brněnské filozofické fakulty, pro který syntax napsal J. Bauer. Pro vývoj souvětí je to J. Bauer, Vývoj českého souvětí, Praha 1960. Významná je práce F. Trávníčka, Neslovesné věty v češtině I - II, Brno 1930 a 1931, která v mnohém vychází z názorů J. Zubatého (některé jeho syntaktické studie jsou ve výboru J. Zubatý, Studie a články, sv. II., Výklady tvaroslovné, syntaktické a jiné, Praha 1954).

Lexikologie

Tvoření slov měl obsahovat druhý svazek Gebauerovy historické mluvnice, který však autor nenapsal. Vývojem některých slovo tvorných prostředků ve staré češtině se zabývá I. Němec, Vývojové postupy české slovní zásoby, Praha 1968. Kromě toho existují dílčí studie o některých typech tvoření slov ve staré češtině, zejm. z poslední doby od autorů brněnských.

Nejlépe na tom nejsme ani pokud jde o slovníky. Gebauerův Slovník staročeský, I. díl A - J, Praha 1903, II. díl K - N, Praha 1916, zůstal nedokončen (jde až po heslo "netbanlivost", po smrti Gebauerově pokračoval nějaký čas ve vydávání slovníku E. Smetánka). Oba svazky Gebauerova slovníku znovu vyšly v Praze 1970. Od r. 1968 vychází nový staročeský slovník, na kterém se pracuje v Ústavu pro jazyk český. Vyšel úvodní svazek a každý rok vychází jeden sešit; slovník začal vycházet od písmene N. Oba slovníky zachycují slovní zásobu 14. a 15. stol. - Rozebrán je diferenční slovník F. Šimka, Slovníček staré češtiny, Praha 1947.

V tisku je rozsáhlejší diferenční slovník kolektivu katedry českého a slovenského jazyka naší fakulty, který vede prof. J. Bělič.

Diferenční slovníčky jsou v novějších edicích staročeských památek (např. Vážného vydání Alexandreidy, Hrabákovo vydání satir Hradeckého rukopisu, Havránkovo a Danhelkovo vydání Dalimilovy kroniky). Některé starší edice mají slovníky úplné (např. Smetánkovo vydání Životů sv. otců, Šimkovo vydání Mandevillova cestopisu). V případě potřeby je možno hledat i ve slovnících těchto vydání.

Etymologické slovníky: J. Holub - F. Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952 (tento slovník je pro účely školní nejvhodnější). V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, 2. vyd., Praha 1968.

Dialektologie

Základní učební pomůckou je Přehled českých nářečí od J. Běliče (učební text, v řadě vydání). Pro podrobnější seznámení je od téhož autora Nástin české dialektologie, Praha 1972 (s rozsáhlou mapovou přílohou). - Ukázky nářečních textů ze všech nářečí českého jazyka obsahuje čítanka České nářeční texty, zpracovaná autorským kolektivem za vedení A. Lamprechta, Praha 1976.

Seznam mluvnických zkratek

abl.	ablaut
adj.	adjektivum
adv.	adverbium, adverbiální
anal.	analogicky
aor.	aorist.
arch.	archaický, archaismus
asigm.	asigmatický (aorist)
čísł.	číslovka
dekl.	deklinace
dok.	dokonavý vid
du.	duál
f.	femininum
imper.	imperativ
imperf.	imperfektum
ind.	indikativ
inf.	infinitiv
jm. tv.	jmenný tvar
jvčes. nář.	jihovýchodočeská nářeční podskupina
jzčes. nář.	jihozápadočeská nářeční podskupina
km.	kmen
konc.	koncovka
m.	maskulinum
měst. kn.	městské knihy
n.	neutrum
nář.	nářečí, nářeční
nč.	новоčeský
nedok.	nedokonavý vid
nestaž.	nestažený
neživ.	neživotný
nov.	novotvar
ojed.	ojedinělé
os.	osoba
p.	pád
part.	participium
pl.	plurál
prasl.	praslovanský
prét.	préteritum
préz.	prézens
prim.	primární
přehl.	přehláska
přech.	přechodník
příč.	příčestí
příp.	přípona
pův.	původní
rušt.	ruština
sek.	sekundární
sg.	singulár

sigm.	sigmatický (aorist)
skl.	skloňování
slez. nář.	slezská nářečí (lašská)
slov.	slovenština
staž.	stažený
střčes. nář.	středočeská nářeční podskupina
střmor. nář.	středomoravská nářečí (hanácká)
stsl.	staroslověnština
subst.	substantivum
subst. verb.	substantivum verbální
suf.	sufix
sup.	supinum
svčes. nář.	severovýchodočeská nářeční podskupina
tř.	třída
us.	úzus
výchmor. nář.	východomoravská nářečí
vz.	vzor
živ.	životný

<	vzniklo z
>	změnilo se v
*	předpokládaný tvar, rekonstrukce

Diferenční slovníček

A

ač ačkoliv, jestliže, kdyby, -li
ač by kdyby
adamant diamant
ale ale, aspoň
amantisk ametyst
ande a tam, pak, kterak
ano a ono, vždyť, neboť

B

báti, baju žvanit
běh běh; způsob života, zvyklosti
berně berně, daň
bezděky nuceně, nedobrovolně
bezdětkyni bězdětná žena
bezpeč bezpečný
bezpokojie n. neklid, válka
bezpříemně neústupně, úporně
běžný (o ženě) poběhlice
bleskt lesk
blésti, bladu bloudit; tlachat
bliz blízko
bobtati žbluňkat, bublat, nabírat vody
bósti, bodu bodat
bradaticě široká sekyra, širočina
bradatý vousatý
bran -i f. odpor, obrana
brh doupě, jeskyně, chýše
broskv pův. zelí, broskv
brzy rychlý
brže rychleji; spíše
břeskev broskv
břížek vršek
břicho břicho, žaludek
břísti, brdu n. břdu brodit se; (právn.) podstoupit boží soud vodou
bu citoslovce hněvu
bujěti být bujný
byryl beryl
byt bytí, bytost, jsoucnost
bytý jsoucí

C

calta druh pečiva; pojiesti calet: v Celetné ulici (má své jméno od toho, že se v ní prodávaly calty) byl i universitní soud pro spory mezi členy university a laiky

cěle správně, jistě
cěliti léčit, hojit
Ciandus jméno města
Ciangonor jméno města
cíbek: dávatí cíbky - posmívat se strkáním palce mezi ukazovák a prostřední prst
cierkev kostel
což ačkoliv
ctný v. čstný

č

čáka naděje
časovati udávat, měřit čas
červen červen, červenec
čest, čsti čest, sláva, důstojenství
čile rychle
čin způsob
číslo číslo, počet
čísti číst; počítat
čísti v. čúti
čerstvý čerstvý
čstíti ctít
čstný ctný, čestný, vznešený
čtena písmeno
čúti, čuju číti, cítit, vnímat některým smyslem

D

daně adv. oddaně
darmo darmo, zadarmo
darovati obdarovat
dařiti obdarovávat
dědina dědina, nemovitost
dens dnes
desatina desátek
děvka v. dievka
dieka dík, poděkování
díel: tiemž dielem rovněž, stejně
díelo dílo, práce, konání
dieti pravít, říkat
dieti se díť se; zdát se
dievka dívka, panna; děvečka
div div, zázrak
dí i na přieky křížem krážem
dlužen dlužen, povinen
dno dno, podlaha
do do; (s číslovkou) asi
dobrovolen sám sobě sám sobě pánem
dobýti dobýt, opatřit
dobývati se domáhat se

domnieti se myslet, mínit
domový domovní
dómyslný důmýslný, bystrý
doňad, doňadž, donid, doniž dokud, pokud
doněvadž dokud, pokud
dosieci, -sahu, -sěžeš dosáhnout
dospělý zralý, vynikající
dostatek: drahé dostatky drahé věci
dotéci dosáhnout, doběhnout
dovoditi dokazovat
doždati dočkat
drahně hodně
drbiti muset
drobi vnitřnosti
držeti držet, dodržovat
dřevní dřívější, minulý, dávný
dska, deska deska; pl. soudní desky, veřejné soudní knihy
dščieti pršet, dštít
ducholovstvie nepravost, klam
dušník poddaný
dúti se nadouvat se, chvástat se
dvorně dvorně, pěkně, podivně
dvorný dvorský; pěkný, uhlazený
dvořák dvorský služebník

E

ež že

F

fernýz fermež

H

haklík háček
haněč hanitel
hlahol řeč, hlas
hlava hlava, klas (obilný)
hlavicě hlava
hlédati hledět, dívat se
hlubokost hloubka, hlubina
hlučně četně, nápadně
hluk zástup
hod svátek, slavnost
hoditi (čemu) chystat se
hodný vhodný, slušný, důstojný
holicě lysina, hlava; holka
holomek služebník
hora hora; vinice (nář.)

horkost horko
hosana sláva!
hospoda hospodář, pán, správce, vládce
hospodář pán, manžel; paní
hotovati připravovat, hotovit
hovadný zhovadilý, zvířecký
hověnie shovívavost
hověti trpět, nechávat, povclovat, být po vůli
hrubý velký, hrubý, nevzdělaný
hrýzti hryzat, kousat
hřebí m. hřebík
hřésti, hřebu pohřbívat
hubcě hubitel, trýznitel
hubenicě ubožačka
hubený ubohý, nešťastný, bídný
hústi, hudu hrát
hyn tam, tamto
hyzditi hyzdit; hanět, odsuzovat

CH

chlap neurozený člověk, poddaný, sedlák
chlapí neurozený
chlípa zpupnost
chovati chovat, držet, mít u sebe, opatrovat
chrústek brouk
chřib pahrbek, pahorek
chvátiti chvátat, chytit; chvátiti se čeho chopit se, dát se
Chynchyš jméno krále
chyšě jizba

I

ijeden žádný, nikdo

J

jadyž kudy
jakž takže
jatka chaloupka, chýše
jazyk jazyk; národ, národnost, kmen
jěčěti naříkat, bědovat
jedinú jednou, jedenkrát
jedno, jedne jenom, pouze
jedva sotva
jelikož pokud
jemný příjemný
jochant hyacint (drahokam)

K

kalcidon chalcedon
kám chám
kaštel městečko, tvrz
kázanie kázání; příkaz, rozkaz
kázati kázat; trestat
kazovati kázat, přikazovat
kčicě kštice, vlasy
kdas kdysi, jednou
kdaž kdy, když, jestliže
kde kde; kam
ké kéž
klam žert
kletcě klec
kléti, klnu klít
klí m. lep
klisa klisna
klisicě klisna
kmetična dcera n. manželka poddaného sedláka (kmeta)
kněz kníže; kněz
knieni kněžna
kokot kohout
kolba klání rytířské
komorníč komorníkův
komorník sluha; soudní úředník
konvrš mnich, laik
kosný adj. k subst. kosa: kosné kladivo - kladivo k naklepávání kos
kotiti kutálet
kra veliký kus, balvan
krópě krůpěj, kapka
krpiti sužovat, trápit
krščenje křtění, křest
krychle kostka
kryzolit chrysolit
křídlo křídlo; paže, rukáv
kuběna konkubina, souložnice
kuběnář souložník
kuklicě kápě
kuroptva koroptev
kvas hodování
ký který
kysělicě kaše z ječné mouky

L

lajno lejno
latině latinsky
laziti lézt
léci, lahu ležet
léci, laku líčit, nastražovat
leč leda, jen když

leč ... leč buď - anebo, ať - ať
ledva sotva, stěží
leďvie pl. ledviny, ledví, bedra
lektati lechtat
léní jm. tvar lén líný, lenivý
lepota krása
leský lesní
lesový lesní
lest lest, úskok; závist
letně krásně, mile; nuzně
letný milý, krásný
ležák rukojmí
lichý bídný, podobný
liknovati se stranit se, vyhýbat se
literát studovaný člověk
loktati lokat, chlemtat
lupina slupka, šupina
l'úť, -i f. náhlost, prudkost; bez l'úti bez námahy, snadno

M

margarit perla
marinář námořník
masař řezník
mčieti se táhnout se, jet
mdléti slábnout
měčiti ztlouci, zbit
měch pytel, měch
mektati blyštět se
měna cenná, skvostná věc; látka
mětně (adv. k matný) špatně, neobratně
milost milost, láska, přízeň
milostivý milostný, laskavý, milostivý; milostný čin milostný způsob, jednání
milostivě milostivě, laskavě
mistr mistr, učenec, učitel, universitní hodnost
mnieti domnívat se, pokládat
mlat kladivo
modrací slamník, matrace
mord vražda
mrđnutie mžiknutí
mrňau citoslovce hněvu
mrzkost mrzkost, nenávisť
mútiti se vlnit se; trápit se
mysliti myslet, hodlat

N

na mále krátce
náboženstvie pobožnost, nábožnost, náboženský obřad
nábožnička nábožná žena

nádobie nádobí, nářadí
náhle náhle, rychle
nahlédati se nahlížet
najietí, -jmu najmout
nali, naliť hle
nálep, -lpa jedovatý nátěr, jed
náměstek nástupce
namiesti se, -matu, -něteš namanout se, nahodit se
narázěti se rcdit se
násilně velmi silně, velmi
naučenie ponaučení, naučení
náv, -i f. hrob, onen svět
navésti přivést
navščieviti navštívit; obdařit, obšťastnit
nebožtík nebožák
nejednako rozličně, všelijak
nejednaký rozmanitý, veliký
nekl'ud postrach, hrůza
nekl'uda bouře; zuřivost, vztek
neléně čile, hbitě
nénie nyní
nepříroký bezvadný, bez hany
neroditi nechtít, nedbat
nesborně ne pohromadě, zvlášť
neskl'udný nepokojný, popudlivý
neslíčnost nezpůsobilost, nešlechtnost, špatnost
nesmierný nemírný; svévolný, hrdý, zpupný
netáhnúti neváhat
nětička topička
netvrký nepevný, slabý
neustálý neúnavný, vytrvalý
nevěra faleš
nevražný protivný, nepříjemný
nezroda hanba
nicí skloněný, pokořený
niestěje f. pec

0

obáč v. oblak
obak, obako, obake stejně, tak jako tak, však, ovšem
obdržěti obdržet, udržet, dosáhnout, zadržet; obdržěti boj zvítězit
obec obec, lid, společenství, pospolitost
oběcěti slibovat
obecný obyčejný, prostý
ober obr
obezřenie obhlédnutí, dohled
ocházěti se živit se
obkl'účiti obejmut
obleněnie ochabnutí, zanedbání

oblúdití oklamat
obmeškánie zanedbání, nedbalost, prohřešení
obrok obročí, prebenda, roční důchod; statky, z nichž mají příjem kněží
oddati se zasnoubit se; dát se, pustit se
odpovéděti odpovědět; odmítnout, odřící
odpovéděti se odřící se
odpoviedati odpovídat; svědčit
ofěra oběť
ofěrovati obětovat
ohlasitý známý, proslulý
ohlédati se rozhlížet se, pozorovat se
ohlubnicě roubení
ohrada ohrazené místo, hradba; ochrana, záštita
ohroziti se osmělit se
okršlek obvod
omračiti se zamračit se; setmít se; zdrtet se do soumraku
opáčiti oplatit, vytknout
opak opačně, zpátky
oplákati omývat
oplatek, m. oplatka, f. hostie
oplynúti utopit se, zhynout
oplávati tonout
opovrci, -vrhu, -vržeš opovrhnout
oprávěti opravovat
opřieci napřáhnout
opustiti opustit, vynechat
ortelovati soudit
osanna = hosana
osieci obsáhnout, obejmout
oslaviti ozdobit; převýšit, předčit
osobný osamělý
ostaružný obstarožný, starý
ostati nechat
ostaviti nechat
ostavovati se varovat se
ostrva rozsochaté dřevo, dřevo s osekanými větvemi
ostřieci se uchránit se, vyvarovat se
ostřiehati se vystříhat se
osvěta lesk, sláva
osúti, -spu zasypat, obsypat, obklopit
otazovati se tázat se
ojetí, otejmu odejmout
otrap, -i f. vidění, vytržení
ottáhati odtahovat
ottáhnúti protáhnout, prodlít
ottiskati odtlačovat
ottušiti dát naději, potěšit
ozřieti se ohlédnout se

P

pakost škoda, nesnáz
pakostiti škodit
palejs rubín palais
paměť paměť, památka
panoška dvorský služebník
panovati panovat, mít ve vlastnictví
pán pánův
Pasov: do Pasova (slovní hříčka) jít za pasy, zápasit
pásti, padu padnout
páteř m. otčenáš, růženec
pecopalička = topička
péče péče, starost; péče o co strach z něčeho
pelešě f. jeskyně, komůrka
peň kmen, špalek
pilnost úsilí
pilný pilný, horlivý, snažný
pípek v. cíbek
pitomý ochočený, krotký
pivnicě sklep
plat do života doživotní poplatek
plesnivý šedivý
pleš pleš; tonsura
pléška pampeliška; za pléšku nestojíš - nestojíš za řeč
pletichy úklady
plutie odplutí
poběh útěk
poběhnúti dát se na útěk
počúti, -čuju pocítit
podbiti (pod sě) podrobit, podmanit si
podjieti, podejmu podstoupit
podlé podle, vedle
podobienstvie podoba, podobenství, podobnost
podobný vhodný, slušný
podpieti, -pnu podepnout
pohnaný žalovaný, obžalovaný
pohnati podat žalobu, pohnat k soudu
póhon púhon, obeslání k soudu
pohoniti soudně stíhat, obesílat (k soudu)
pohoršenie škoda, úhona
pohřésti pohřbít
pohříziti ponořit, potopit
pochybenie pochybnost, pochyba
pojičiti půjčit
pojieti, -j,u vzít, pojmout
pokoj, klid, mír
pokolenie pokolení, potomstvo
pokotiti sě skutálet se
poléci, -laku políčit, nastražit
polomiti zlomit, přemoci, zbořit

pomazati natřít
pomilovati smilovat se
pomknúti posunout, postrčit
pomluvenie řeč, rozmluva
ponúcěti povzbuzovat, pobízet
ponuka podnět, pokyn; představa
pop kněz
popásti, -padu popadnout, chytit
poprávcě soudce (krajský soudce jmenovaný králem)
poroba pokora, poníženost
porok výtka, domluva
porokovati vytýkat, kárat
poruka vláda, moc
posáhnúti sáhnout
postata podstata, povaha, moc; z žádostnéj podstaty - z mocné žádosti
postaten mocný
postáti trvat
postav stůčka, složka (sukna)
potaz dotaz, porada
potéci rozběhnout se, dát se do běhu
potěšćiti se vléci se, táhnout se
pótka setkání, zlá příhoda, útok
potočiti otočit se; poslat
potřěbovati žádat
povada vada, chyba; hádka, různice
pověťrie vzduch
póvod původce; žalobce
povztěci se vzteknout se
poznany osvědčený
požívat používat, užívat
poživný výživný, povzbuzující
práce práce, námaha, péče
pracný nuzný, ubohý nemocný
pracovati v slovu božiem být kazatelem
práv v. pravý
právě pravdivě, správně, řádně; zro:
pravedlenstvie spravedlnost
pravenie vyprávění, výpověď
pravý pravý, spravedlivý, správný, dobrý, náležitý, skutečný, opravdový;
býti práv být v právu
preč pryč
procúťiti procitnout
prodlenie prodloužení
prodlěti dopřát
proholiti vyholit
prorádcě zrádce
prorokyni věstkyně
prosěd uprostřed
prost hotov
provoditi vyprovodit, dovést
pršěti prchat

pruhlo léčka, nástraha
přebřísti, -brdu n. -břdu přebrodit; (právn.) podstoupit tzv. boží soud vodou
přebyti pobýt, zůstat
přebývati být, žít
přelúdití přelstít, oklamat
přemlčeti mlčky přejít
přemlúvati rozmlouvat
přemúďřiti se moudrostí pochybit, prohloupit
přesaditi schvátit, strhat
přeslyšeti vyslechnout
převrácený převrácený, zvrácený
přezřieti přehlédnout, strpět, prominout
přibrati se přijít
příč pryč
příčina příčina; příležitost, podnět
přiečiti se přičít se, odporovat
přieta hrozba; spor, zápas, boj
přieti, přěju přát
přietrž f. přerušení
přichopiti se uchopit se, zmocnit se, přijmout
přijieti, -jmu přijmout
přijieti se připojit se: přijieti se čeho přidržet se čeho
přilúčiti připojit
přilúdití přilákat
přiseci, -sahu, -sěžeš odpřisáhnout
přistati přihlásit se, dostat se
přístupno vhodné, příhodno
přitéci přiběhnout
přítěže aor. od přitáhnúti
přiznávati se přiznávat se; dosvědčovat
přizřieti postarat se
ptáti hledat
pupenec kadeř
pústka poustevna
pústky pl. pusté stavení
puška nádobka, kelímek na masť
pýtati vyhledávat

R

rafijě f. pisátko, ukazovátko (při čtení)
rathúz radnice
ráz ražba, ražení
rejtar jezdec, rejtar
retovati zachránit
rod rod, původ
roditi: neroditi nechtít
rok rok; rokování, jednání; přelíčení, den, doba, lhůta, do které se má něco stát; pl. roci záměry
rolí f. orné pole, orání

rota zástup (vojenský), družina; množství
robotně namáhavě
rozbrojiti se rozejít se
rozdiel rozdělení; nesvár
rozdielně rozděleně, po částech
rozhranie rozcestí; popraviště
rozkládati modlitvy modlit se
rozmladlý omládlý
rozpač, -i f. rozpaky
rozpáčiti se odradit se
rozpršeti se rozprchnout se
ročce malé rohy, růžky
rúče rychle
rúčí rychlý, hbitý
rušenie zboření
rušiti rušit; bořit, ničit
rváti se, -uju rvát se
ryněř sluha, který nosí pánovi meč
rytina socha
ryzí červený

Ř

řád řád, pořádek; způsob
řebří m. žebřík
řežáb jeřáb
řúti, řevu řvát

S

sagitář lučišník; nadávka středověkým žákům (asi proto, že se učili v latině skloňování na vzoru "sagitta")
sardin sardonix (drahokam)
satrapa dvorský služebník
sbor shromáždění, družina
sbožie statek, majetek, bohatství, štěstí
sbožný šťastný
sbýti pozbyt
sceptr žezlo, berla
sdieti udělat, učinit
seč f. bitva, boj; sečná rána
sed hle, zde
sedlčí selský
setně, sotně sotva
sežáci, -žhu, -žžeš spálit
shlazovati vyhlazovat, vymazávat
shověti čemu souhlasit s čím
siesti, sadu sednout
sjednati se srovnat se, uvést v souhlas
skáti soukat

skázati se ukázat se, objevit se
skládčě původce, strůjce
skláti srazit
sklep klenutí, klenba
skoliti skučet
skóro brzy, rychle
skotě dobytče
skúbsti, skubu škubat
skula skulina, díra
skupec lakomec
sled sled, postup, pořádek, souvislost, stopa
slíčně vhodně, přiměřeně, slušně, řádně
slon, -i f. slonovina
slovce slůvko, slovíčko
slovenský slovanský
sl'úbiti se zalíbit se
slúdití kým klamat koho
sluha m. i f. služebník, služebnice
sluch sluch, ucho; poslušnost
směřiti obrátit
smet f. smetí
směti odvažovat se; smět
smílití se smilovat se, slitovat se
smiercě m. i f. smírce, prostředník
smúcěti se rmoutit se
smútiti zarmoutit
mysl mysl, smýšlení, úmysl, rozum, moudrost, schopnost
snabdieti dávat pozor, pozorovat
snažně horlivě, rychle
snažný pečlivý, snaživý
sněsti snést, vydržet, donést; vyříditi; vrhnout
sníti, sendu vyjít, zemřít
sníti se, sendu sejít se
socha kůl, sloup
sotně sotva, stěží
spierati se vzpírat se, protivit se
spíletí žertovat, posmívat se
sporý ochotný, připravený, pohotový
spravovati vést, opatrovat
sprosta prostě
sprostenstvie prostota, prostý původ
sprostný prostý, jednoduchý, neumělý; hloupý
srdečný hořký
sršěti prchat
sřek slabika
sstupovati postupovat
stálý stálý, pevný, vytrvalý
statek zboží, majetek, moc, síla
státi, stanu stanout, zastavit se; (o řece zamrznout)
stav stav, náležitý stav, síla

stéci sě, -teku srazit se, setkat se
strážě ochrana, stráž
strojiti chystat, připravovat
strpěti strpět, snést
strýčený bratr bratranec
střelec lučišník
střětnúti potkat
střieci, střěhu střežit
suk větev
sukně vrchní šat
svár svár, spor
svazček svazeček
svědomý známý
svrchováníe dokonalost
svrchovaný dokonalý

Š

šacovati oceňovat, cenit, odhadovat
ščěktati, štěktati drkotat
ščpieti, šřpieti čpít, štípat
šenktyš stůl
šín (zde) obruč na kolo
škařěditi znečišťovat
škodný škodlivý
škop (= skopec) beran
škorně hrubá selská bota
šlechetný šlechetný; ctný, počestný
šlojier závoj
špile žert
špíleti žertovat
šřpieti v. ščpieti
štráf vojenský výpad, nájezd
šturm útok
šturmovati útočit

T

táhnúti táhnout; usilovat; netáhne ho zedrati - jen co ho roztrhá, netáhnú při-
jíti - sotva přijdu
tajnicě f. cela
take tak
tba starost, péče
tenato tenato, síť
těžěti těžit, sklízet
tiesář císař
tista čubka, fena
tiskta fena
tkáti sě toulat se
tlačiti tlačit, utlačovat, utiskovat

točúš, točuž, tociž, točiž totiž
topička topička (i v přeneseném významu)
tráti trvat
trest f. rákos
trud namáhání, svízel
truditi se namáhat se
tržeti pudit, směřovat
třas chvění
třeví m. střevíc
třěpačka hadr na čištění koní; (posměšně) podkoní
třieda: pracná třieda střída, střídání v práci
třstie, třtie n. třtina, rákos
tudiež zároveň, stejně, také; tam
turkat tyrkys
túha hoře, zármutek
tuž zde, tož
túžebný dychtivý
tvář tvář, tj. ochranný přístřešek při obléhání (ze středohornoněmeckého tarsche)
tvořec tvůrce
tvrdý tvrdý, pevný; krutý; veliký, řádný, způsobilý

U

uběhnúti vběhnout
ubuditi probudit
učenník učitel, mistr
účinek čin
učistiti očistit
učúti, učíti ucítit
udáti se udát se, přihodit se; podařit se
udatný hrdinský
udieti se stát se, přihodit se
úhľad, -i f. pohled, spatření
uhoniti sehnat
uhroziti děsit
ujieti, -jmu ujmout, vzít
ujímati ubírat
uléčiti vyléčit
uleptati kousnout, štípnout
uložiti uložit, ujednat
ulýznúti se usmát se, ušklíbnout se
umělý dovedný, zkušený, vzdělaný
umířiti se smířit se
úmysl smysl, úmysl
úpiti úpět, naříkat
upotiti se spotit se
úprava příprava, výstroj, výzbroj; nádhera
urozuměti porozumět, pochopit
úsilné n. úsilí, snaha, námaha
úsilný namáhavý, obtížný, nesnadný; snažný

ustáti, -stanu unavit
ustaviěstvo stálost, vytrvalost
ustaviti ustavit, založit
utěžeti získat, vytěžit
utkatí se potkat se
útroba vnitřnosti; smysl
utvrditi upevnit, opevnit, upravit
uvázati se zavázat se, slíbit, vzít na sebe; uvázati se v co - chopit se čeho
užéci, -žhu, -žžeš upálit
užiti užít, mít užitek

V

váda spor, svár
váha váha; způsob, míra; smyslná váha - duševní rozvaha
vě os. zájm. pro l. os. du. my dva/dvě
vecě aor. pravil, řekl
veď věru, zajisté
věď, -i f. věstkyně, čarodějnice
velbiti velebit
velí veliký, veliká noc, velikonoce
velím mnohem
venznúti vetknout, vsunout, zasadit, vštípit
věrně věrně, poctivě, pravdivě
verštat dílna
veš všečen
vešdy v. veždy
vetčas hned
větrník plachta
věziti věznit
vezřieti vzhlédnout, pohlédnout
veždy vždy, stále
vchoz příchozí, přicházející
viezti, vazú, vězeš vėzet
vlast vlast, krajina, země
vlásti, vladu vládnout
vlastinný týkající se vlasti
vláščí zvláštní, vlastní
vléci, -lahu, -ležeš vlehnout, nastoupit řízení, kterým se donucoval dlužník
k placení
vnitř uvnitř, zevnitř
vpeřiti se popadnout se
vracěti vracet; zvracet
vrah nepřítel, vrah
vratký: z vrátka -nazpět, obráceně
vražda nepřátelství, vražda
vrci, vrhu, vržeš vrhnout, hodit; vrci krychle - hrát v kostky
vrch temeno hlavy, vlasy
všaký každý
vše vůbec, vesměs, zcela

všejeden jeden a týž
vtipný zkušený, dovedný
vtočiti se vlézt
vybósti pobodnout, popohnat
vykupiti se vyjít z kupy, ukázat se
vylúdití vylákat
výmě vemeno
vypraviti vypovědět
vysvědčiti dosvědčit
vyzřieti vyhlédnout
vz proti, nad
vzhroziti se zhrozit se, zděsit se
vzchod východ
vzchovati vychovat
vzniknutí vstát vzhůru, vyplavat na povrch
vzníti, vzendu začít, vzniknout, vzít původ
vznositi vznášet, vzhůru obracet
vzpieti, vzepnu rozepnout, napnout
vzpručiti se vzpřímit se, natáhnout se
vzpříeč, -i f. odpor
vztrnúti ustrnout
vzúpiti zanaříkat
vzvázati uvázat; (k boji) připravit se
vzvésti zvednout, pozvednout

Z

za za, po (za dva měsiece - po dva měsíce)
zacěliti zacelit, zahojit, uzdravit
zahlédati navštěvovat
zahřesti pohřbít
zakláti proklát, zabít
zákon zákon, ustanovení; učení křesťanské; řád, řehole
zákonničí řeholní
zamnoho příliš mnoho
zármutek zármutek
zapíti se opít se
zastarati se zestárnout
zastúpiti zajít, najít; obránit, zabránit; zastúpiti co - postavit se nač
zastydnúti zastudit se, ochladit se
zaškludnúti zhubenět, zakrsnout
zavrci, -vrhu, -vržeš zavrhnout
zažeci, -žhu, -žžeš zapálit
zbíti zbít, pobít
zbitý zabitý
zbožie majetek
zbýti (čeho) pozbýt, ztratit, zbavit se; žít spolu
zbýti se zbavit se
zčiniti učinit
zdieti učinit, udělat, vyříditi

zospěla úplně, vhodně
zdrástiti zježit
zelina zelenina, rostlina
zevnitř zevně, zvenčí
zhojiti se zhojit se; vynahradit si
zjédoviti otrávit
zkázati zvěstovat, oznamovat
zlaziti zlést, prolézt
zmalovati vymalovat, pomalovat
znoj pot
znýti ochabnout, umdlít
zočiti zočit, spatřit, uvidět
zorní, zuorní jitřní
zora jitřenka, svítání
zpany horkost
způsobiti řádně udělat, připravit, nastrojít, učinit
zpravenie zpravení, poučení
zpravovati odstraňovat právní závady
zračiti se ukázat se, stát se
zrubati rozsekat
ztracovati ztrácet, mařit, zdržovat
ztrava strava, náklad, peníze
ztroskotati polámat, rozbít
zučiti vyučit, naučit
zváti, zovu zvat, nazývat
zvázati, vzvázati uvázat, svázat; připravit se
zvelebenie zvelebení, povznesení
zvésti pozvednout, zvednout
zviezti, -vazu, -vězeš uváznout
zvnieti znít
zyrfalk m. lat. "girfalcus" druh ptáka
zžíti strávit

Ž

žádný žádný; žádaný, žádoucí
žádost žádost, touha, přání
žádostný: z žádostjéj podstaty toužebně
žák žák nižší školy, jáhen
žákovstvo nižší světské duchovenstvo
ždátí čekat
žéci, žhu, žžeš pálit
žěditi se být žádostivý, dychtiv, žádat
živiti dát život, zachovat při životě
život život; tělo, břicho
žřiěti, žru, žřeš požírat
žvátí, žuju žvýkat

CVIČEBNICE STAROČESKÉHO TVAROSLOVÍ

Doc. PhDr. Jaroslav Porák, CSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, 1983,
jako skripta pro posluchače filozofické fakulty
Univerzity Karlovy

AA 14,69 – VA 15,58 – Dotisk – Náklad 300 výtisků – Formát A4

Vytiskly Tiskařské závody, n. p. Praha

MŠ – MK 121 514/79

60-121-83 17/92

Cena Kčs 13,-